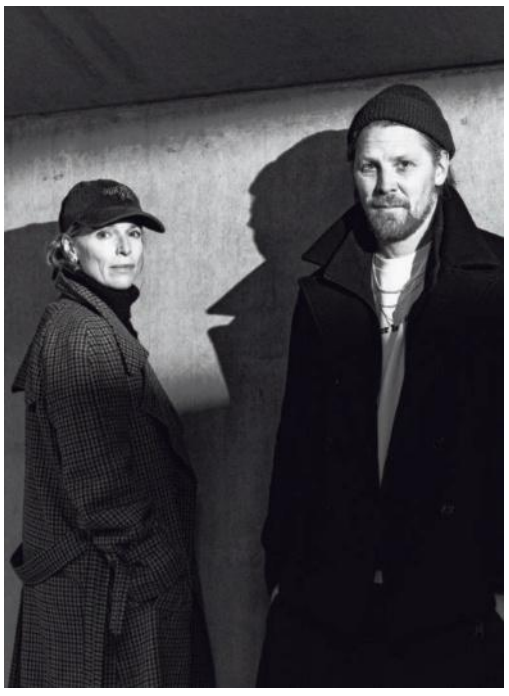

2025

EEN JAAR IN INTERVIEWS

Sifan Hassan

—

Thekla Reuten & Gijs Naber

—

Shakib Sana

—

Emirhan X

—

Cas Mudde

—

Sia Hermanides

—

Tijs van den Brink

—

Daniël Kolf

—

Janny Knol

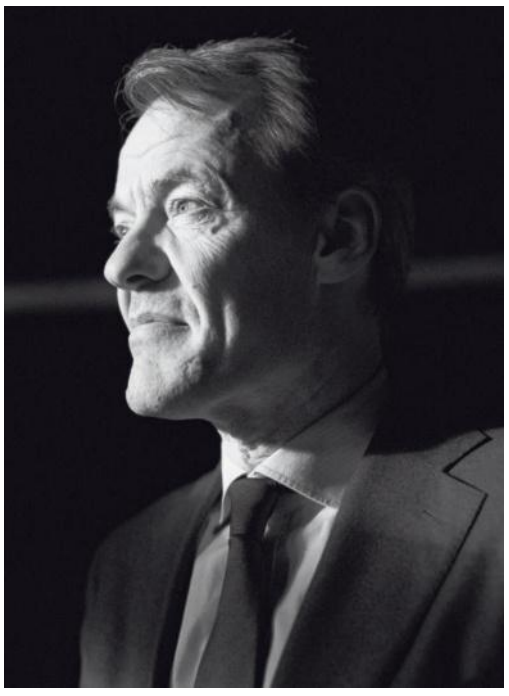
—

Rita Adel

—

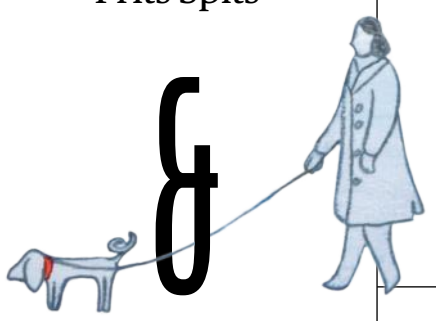
Frits Spits

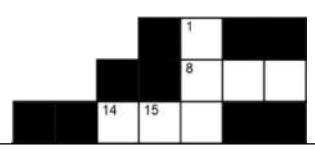

nrc

ZATERDAG **20 DECEMBER**
ZONDAG **21 DECEMBER 2025**
LUX ET LIBERTAS

Een bijzonder kerstverhaal van Maartje Wortel

IN HET NIEUWS

Oekraïne

Cherson toont de oorlogvoering van de toekomst

PAGINA 22-24

IN HET NIEUWS

Trump

'Project 2025' brengt de ambtenarij in lijn met de ideeën van de president

PAGINA 10-12

ECONOMIE

Econogram

138, horizontaal:
Op hoge toon constateren dat je niet betaald wordt

PAGINA 16-17

Advertenties

JAARGANG 56 no. 70 **PRIJS €5,50**
BELGIË € 6,50

Bezorginformatie nrc.nl/service

8 710404 000545 65125

COLUMN
ARJEN VAN VEELEN

Businessclass-populisme

Mijn schrijfhut kijkt uit op een middeleeuws poldertje met in de verte de skyline van Rotterdam. Het is een beschermd natuurgebiedje, af en toe flitst er een ijsvogel of groene specht voorbij. Maar de laatste tijd zie ik ook vreemdere vogels. Ze dragen groene of oranje hesjes en hebben iPads in de hand. Ik noem ze de telvogels: ze tellen welke dieren en planten hier kunnen leven, dat heet een *quickscan*. Het idee is dat je de 'natuurwaarden' kwantificeert, zodat je een gebiedje, bijvoorbeeld, weg kunt baggeren voor een bouwproject, met de belofte het vervolgens elders te 'compenseren'.

'Compenseren' zetten we even tussen aanhalingstekens omdat het niet kan. Je kunt niet het laatste stukje middeleeuws Rotterdam met eeuwenoude boerderijen en moerbeibomen en piepjonge orchideeën, comprimeren tot een soort zip-bestandje, een datasetje dat je elders kunt uitpakken. Je kunt ook niet een Rembrandt 'compenseren' door een quickscan te maken van de verfsoorten, het schilderij te verbranden en daarna naar de Praxis gaan voor nieuwe verf. Weg is weg.

Dat compensatiedenken gaat uit van het misverstand dat je alles van waarde kunt vertalen in cijfers en dus afkopen, uitkopen, opkopen. Maar zo werkt het niet. Zie Groningen, zie Toeslagen. De verkeerde mensen krijgen altijd te veel geld, en wie echt leed berokkend is, hééft niets aan geld.

Zie ook Moerdijk, waar een duizend jaar oud dorp moet wijken voor 'de transitie'. Uiteraard komt er 'compensatie'. Ook de begraafplaatsen moeten geruimd, maar treur niet, ze worden 'virtueel bewaard' zei de gemeente. Het graf van je geliefde weg, maar hier is een usb-stick.

Het gekke is: die compensatiegedachte stamt uit de jaren negentig, we zouden moeten weten dat het niet werkt. Destijds waren we nog naïef, de computer brak door, we konden alles kwantificeren en copy-pasten, alles moest modulair, inwisselbaar en schaalbaar, ook natuur en onderwijs enzo - dachten we.

In 1997 verscheen er een fascinerend pamfletje getiteld *Maa$vlakte*, van Rem Koolhaas en Eduard Bomhoff. Een lofzang op neoliberalisme. De strekking: minder regels voor bedrijven, flexibelere contracten voor werknemers. Kijk naar Azië! Daar doet men niet zo moeilijk! Laten we een nieuwe Maasvlakte aanleggen! Natuur kun je gewoon compenseren, copy-pasten! Denk aan Photoshop! (dat was toen een hip programma).

Inderdaad kwam de Tweede Maasvlakte, in beschermd natuurgebied, dat 'gecompenseerd' zou worden. Dat is na een kwart eeuw nog altijd niet gebeurd, komende week doet de Raad van State uitspraak in een rechtszaak die natuurorganisaties daarover hebben aangespannen.

Het plan voor een autobrug door dat natuurgebied hier voor mijn neus, komt voort uit hetzelfde denken. Het is een onbesuisde solo-actie van de VVD-wethouder. De man had een IT-bedrijf gehad en ging de lokale politiek in met de Silicon Valley-branie van *move fast and break things*. Liefst wel in andermans porseleinkast.

Even in het kort: vrijwel iedereen in Rotterdam, van de haven tot de natuurliefhebbers tot het Korps Mariniers, wilde op deze plek een tunnel. De wethouder passeerde de inspraak, regelde een pot autogeld bij een VVD-collega in Den Haag, presenteerde de autobrug als een alles-of-nietskwestie. Hij zei later sorry, maar zit zelf nu in Den Haag. Inmiddels heeft ook China kennis gemaakt met de onbesuisde solo-acties van Vincent Karremans - noem het een *scale-up*.

> *Karremans zei sorry, maar zit nu in Den Haag*

Dezelfde Karremans gaf opdracht voor het rapport dat vorige week onder veel mediabelangstelling verscheen, het rapport-Wennink. Ik keek de presentatie terug. Een man in een zwarte jarennegentigcoltrui diste met vingertoppen tegen elkaar jarennegentigneoliberalisme op als *the next big thing*. Minder regels voor bedrijven. Minder belasting voor grote bedrijven. Het milieu beschermen we door meer te gaan vliegen. Minder inspraak van burgers. Minder democratisering. Meer naar Azië kijken, daar doet men niet zo moeilijk.

In het rapport komt 228 keer het woord 'innovatie' voor, maar het economisch denken was zo oud als dat boekje over de Maasvlakte. Zelfs het idee van een nieuwe, derde Maasvlakte stond er trouwens in. Alleen Photoshop was vervangen door AI, het hippe ding van nu.

Over die autobrug voor mijn neus maak ik me weinig zorgen. Niemand in de stad is er enthousiast over. Het budget is zo krap dat je er alleen een Ali Express-brug van zou kunnen maken. Die wel gigantisch hoog en lang moet worden, een monsterbrug, anders kunnen de schepen er niet onderdoor. Meer hinder, minder plek voor huizen, hogere lasten voor burgers, verder omrijden om die brug überhaupt op te kunnen... Laatste nieuws is dat de projectbeslissing is uitgesteld naar 2029.

Wel maak ik me zorgen over de levensbeschouwing in het rapport-Wennink. Dat oubollige geloof in *machers*. Het verdacht maken en ondermijnen van regels, procedures, inspraak en democratie als hinderlijke sta-in-de-wegs van de transitie. Dit businessclass-populisme is gevaarlijker dan dat van Wilders: het krijgt applaus van de macht.

Arjen van Veelen vervangt op deze plek Floor Rusman

In het nieuws

HULP VOOR OEKRAÏNE

De EU bleef trouw aan haar principes

De EU-lidstaten besloten de bevroren Russische tegoeden niet aan te boren voor steun aan Oekraïne, maar zelf een lening uit te geven.

Michel Kerres en **Rik Rutten**
BRUSSEL

De ene, door velen gewenste revolutionaire stap vanuit Europa bleef deze week uit. Maar toen dat besef donderdagnacht na urenlang overleg indaalde in de Brusselse vergaderzaal vol regeringsleiders, kwam er een andere revolutionaire stap voor in de plaats.

Het is een vergadering die lang zal nagalmen. Want door een akkoord te sluiten over een nieuwe EU-lening van 90 miljard euro helpen de Europese leiders niet alleen Oekraïne grotendeels uit de financiële nood de komende twee jaar. Ze verstevigen ook hun onderlinge samenwerking, waarin gezamenlijk geld lenen steeds minder taboe is.

De andere revolutie werd uitgesteld - en waarschijnlijk afgesteld. De EU raakt voorlopig het bevroren Russische geld op Europese bodem niet aan om Oekraïne te helpen, hoe poëtisch dat ook leek. De Duitse bondskanselier Friedrich Merz, Commissievoorzitter Ursula von der Leyen en ook premier Dick Schoof hadden het graag anders gezien. Merz had het inzetten van de tegoeden in de aanloop naar de top de „enige optie" genoemd. Von der Leyen had in het Europees Parlement gezegd dat ze zich geen scenario kon voorstellen waarin de Europese belastingbetaler „alleen zou opdraaien" om Oekraïne in staat te stellen zijn leger overeind houden en de begroting rond te krijgen.

In de zaal glipte het plan door hun vingers. De weerstand van België, dat de meeste tegoeden huisvest en voor de gevolgen vreesde als het geld zou worden ingezet, bleek te groot.

Onbeperkt

De voortekenen waren er al. Premier Bart De Wever had in de aanloop naar de EU-top iets voor elkaar gekregen dat weinig Belgische politici hem nadoen: hij had het land achter zich verenigd. De risico's voor België waren te groot, vond men. Juristen en economen achtten de gevolgen onvoorspelbaar. Ook dat was een duw in de rug.

De Wever vocht met steun van de natie voor een nationale zaak, en kreeg zijn zin. De gevreesde Russische claims tegen België blijven daarmee uit, evenals de ontwrichting van het financiële stelsel waar tegenstanders voor hadden gewaarschuwd.

De Wever werd dit najaar niet moe de risico's van de Russische route uit de doeken te doen. Hij eiste dat de EU garant zou staan voor alle denkbare risico's die België zou lopen, al waren ze volgens experts van de Europese Commissie nog zo onwaarschijnlijk. Hij wilde eigenlijk niets minder dan een blanco cheque.

De overige leiders wilden ver gaan om De Wever tegemoet te komen, heel ver. Maar met „onbeperkte" garantstellingen, zoals de compromistekst die voor hen op tafel lag voorstelde, konden ze onmogelijk akkoord gaan. Dat zouden ze nooit langs hun eigen parlement kunnen loodsen, meenden ze, als het al mocht. En bovendien: wat waren de gevolgen voor hun eigen banken, voor hun bedrijven, voor de euro, als dit doorging?

De Oekraïense president Volodymyr Zelensky behoort ook tot de winnaars. De financiële nood van Kyiv voor de komende twee jaar is grotendeels gelenigd. Wat Oekraïne nu nog tekortkomt zal door anderen, bijvoorbeeld door het Verenigd Koninkrijk, opgehoest moeten worden. Zelensky krijgt dus wel het hoognodige geld om de overheid draaiende te houden en wapens te kopen. Hij kreeg daarentegen niet de genoegdoening dat vijand Rusland financieel moet bloeden. Het zou een zoete wraak zijn geweest als Rusland bestookt zou worden met wapens waar het zelf voor had betaald. „Dat is moreel, rechtvaardig en wettig", zei Zelensky, die zelf naar Brussel was afgereisd om de top bij te wonen.

Feeststemming was er ook in Moskou. Het Russische geld blijft waar het is. Maar belangrijker is dat Rusland een politieke overwinning heeft geboekt. Moskou was een omvangrijke campagne gestart om Belgische politici te intimideren. In het publieke debat werd het risico van schadeclaims breed uitgemeten.

Het was daarentegen een pijnlijke nacht voor Merz. Toen de bondskanselier begin dit jaar op het internationale toneel verscheen, waren de leiders van de andere twee grote Europese landen, Emmanuel Macron en Keir Starmer, al vleugellam door politieke moeilijkheden thuis. Merz profileerde zich de afgelopen maanden steeds opzichtiger als een Europese leider, bijvoorbeeld in de vredesbesprekingen voor Oekraïne.

In de ogen van Merz was de tegoedenkwestie een test voor een nieuw, autonoom Europa in het tijdperk-Trump. Het is een schrale troost voor Merz dat de Russische tegoeden bevroren blijven en het debat over de inzet ervan altijd weer geopend kan worden.

Stap vooruit

En de EU zelf? Winnaar of verliezer? Het verzet van De Wever was vasthoudend en dreef voorstanders van de Russische route bij vlagen tot vertwijfeling. Een enkeling suggereerde zelfs om de Russische tegoeden dan maar in te zetten zonder Belgische toestemming.

Zo ver kwam het niet. Daarmee is ook de EU in zekere zin een winnaar: de grote lidstaten zijn niet zo ver gegaan dat ze een kleine lidstaat aan de kant geschoven hebben. De EU bleef trouw aan haar principes. Het hielp daarbij dat veel landen wel begrip hadden voor de Belgische zorgen. Bovendien onderstreepte de Wever steeds weer dat hij het doel - geld voor Oekraïne - van harte steunde.

Bovendien: steun voor Oekraïne is óók steun voor Europa, benadrukken diplomaten. Met de Russische tegoeden waagde de EU zich op onontgonnen terrein met moeilijk te kwantificeren risico's. De nu gekozen route is vertrouwder. De Europese Commissie gaat geld tegen een gunstige rente lenen op de kapitaalmarkt, en leent het geld vervolgens rentevrij door aan Oekraïne. De reserves in de EU-begroting zijn het onderpand, en ook de rentelasten landen op de begroting.

> De Belgische premier Bart De Wever wilde eigenlijk niets minder dan een blanco cheque

Toch is deze route op zijn eigen manier ook revolutionair. Zo vaak heeft de Commissie geen geld op deze schaal geleend, en het doorgeleende geld moest vrijwel altijd worden terugbetaald - alleen het gigantische coronaherstelfonds bestond deels uit giften. In naam moet Oekraïne deze lening terugbetalen, waarbij de EU-landen zeggen dat ze dat willen doen met behulp van Russische herstelbetalingen of de tegoeden.

Maar ambtenaren en diplomaten erkennen dat dit een hachelijke klus wordt. Donderdagnacht lukte het immers al niet het geld los te weken.

Dat zal er niet makkelijker op worden als de oorlog voorbij is, is de redenering, en ook Rusland en de Verenigde Staten azen op de tegoeden. Bovendien is het de vraag of de EU Oekraïne zal dwingen tot terugbetaling, zelfs als dat Russische geld er komt, als het land tegen die tijd ook kampt met de kosten van wederopbouw of schadeclaims wil inwilligen.

Deze lening zou in de praktijk dus wel eens kunnen uitdraaien op een gift voor Oekraïne, al zegt niemand dat hardop. Niet voor niets concludeerden verschillende economen vrijdag tegenover persbureau Reuters dat het taboe op gezamenlijke leningen in de EU stapje voor stapje steeds verder wegsmelt.

Voor Nederland, altijd fel tegenstander van 'eurobonds', ligt dat gevoelig. Aan de andere kant: tot nu toe droeg Nederland op vrijwillige basis veel meer bij aan Oekraïne dan veel andere EU-landen, zeker in Zuid-Europa. Als deze constructie helpt om Oekraïne langdurig te steunen, worden de lasten in elk geval gelijker verdeeld. Zo redeneerden na afloop meer diplomaten uit de landen die Oekraïne tot nu het meest royaal steunen.

Dat daar een EU-lening voor nodig is, een instrument dat doorgaans juist in Zuid-Europa geliefd is en in Nederland tot verafschuwende blikken leidt, laat zien dat in Europese marathonvergaderingen niets onmogelijk is.

Advertentie

samen werken aan talent
Chasse Executive Search

Lid Raad van Bestuur, portefeuille Onderwijs

Verbindende en benaderbare teamspeler met visie op en kennis van het beroepsonderwijs, hart voor studenten en leerlingen en oog voor medewerkers.

Meer informatie en solliciteren: www.chassesearch.nl/vacatures

De Deense premier **Mette Frederiksen**, voorzitter **Antonio Costa** van de Europese Raad en voorzitter **Ursula von der Leyen** van de Europese Commissie in Brussel. FOTO REUTERS

nrc› audio
VANDAAG

Luister ook naar een aflevering van de podcast *NRC Vandaag* over de EU-top over geld voor Oekraïne.

[+] **nrc.nl/podcast**

KAMA

Advertenties

GRONINGEN SEAPORTS

Groningen Seaports zoekt een:

CFO
en een
Lid raad van commissarissen
(financiën)

Boer & Croon ondersteunt Groningen Seaports (Delfzijl/Eemshaven) bij deze procedure.

Voor meer informatie: boercroon.nl/vacatures

RKD NEDERLANDS INSTITUUT VOOR KUNSTGESCHIEDENIS

Het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis zoekt een gedreven

Collega Directeur-Bestuurder

Scan de QR-code en bekijk de vacature op rkd.nl

beteor mens en organisatie
Keizer Karel College

Beteor zoekt een

Rector voor het Keizer Karel College

In Amsterveen

Miriam Valk-Koenders www.beteor.nl

nrc
ZATERDAG 20 DECEMBER & ZONDAG 21 DECEMBER 2025

Demissionair **minister Femke Wiersma** (Landbouw, BBB), in het midden, tijdens een debat in de Tweede Kamer over het mestbeleid. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

LANDBOUW

Wiersma stopt met eigen mestbeleid

Door een Kamermotie mag minister Wiersma de mestregels niet versoepelen. Ook coalitiepartner VVD steunde de motie.

Erik van der Walle

DEN HAAG

Geen boosheid, geen chagrijn, slechts een koele reactie. „Ik slik deze in en geef uitvoering aan de motie”, zei demissionair minister Femke Wiersma (Landbouw, BBB) vrijdagmiddag stoïcijns na afloop van de ministerraad.

Nauwelijks was aan haar te merken dat coalitiepartner VVD een dag eerder een mokerslag had uitgedeeld door een Tweede Kamermotie te steunen waarin Wiersma op een zijspoor wordt gezet als het om het mestbeleid gaat. Nee, aan opstappen had zij niet gedacht, „maar *business as usual* is het zeker ook niet”. Er zijn nu eenmaal politieke veranderingen, zei ze. „Onze bondgenoten staan misschien al met een been in het volgende kabinet. En nu opstappen helpt niemand.”

De motie aan het adres van Wiersma was afkomstig van Kamerlid Pieter Grinwis (ChristenUnie) en heeft een kraakheldere formulering: de landbouwminister mag rond het mestbeleid „geen onomkeerbare stappen zetten tot het aantreden van het nieuwe kabinet”. Daarmee gaat het Wiersma niet meer lukken om de mestregels voor sommige regio’s in Nederland vanaf 1 januari te versoepelen.

Vrijdagmiddag was er meer slecht nieuws voor de minister. Ook haar plannen voor een soepelere stikstofgrens die vanaf 1 januari zou moeten gelden, gaan de ijskast in. Afhankelijk van de voortgang van de formatie is het de vraag of het demissionaire kabinet-Schoof deze versoepeling van de zogeheten rekenkundige ondergrens (rko) ooit nog kan meemaken. Dankzij die nieuwe rko zou het gemakkelijker moeten worden om voor nieuwe investeringen een natuurvergunning te krijgen.

Net als het mestbeleid, kreeg ook de voorgestelde versoepeling van de stikstofregels veel kritiek. Bijvoorbeeld bij de provincies, die vreesden dat dit tot nieuwe rechtszaken zou leiden. Ook in het kabinet, bij de VVD-bewindslieden, klonken die geluiden. Daarom komt er verder juridisch onderzoek dat moet uitwijzen of je die soepeler regels mag invoeren zonder eerst de uitstoot te verlagen. „Daar hoop ik op korte termijn een antwoord op te hebben”, zei Wiersma, die zich niet op een nieuwe datum wilde laten vastpinnen.

Rumoer

Binnen het kabinet zorgde vooral het mestbeleid al weken voor rumoer. Wiersma zou uiterlijk op 1 januari het Achtste Actieprogramma Nitraatrichtlijn naar Brussel moeten sturen. Elke vier jaar moeten EU-lidstaten daarin aangeven hoe zij de waterkwaliteit gaan verbeteren. Bemesting speelt voor de waterkwaliteit een grote rol omdat fosfaat en stikstof in de mest het oppervlaktewater verontreinigen.

Wiersma wilde het mestbeleid voor de komende vier jaar versoepelen, waardoor op sommige plekken meer mest in de buurt van sloten en beken uitgereden mag worden. In het kabinet is daar grote onenigheid over ontstaan met demissionair minister Robert Tieman (Infrastructuur en Waterstaat, BBB) en zijn staatssecretaris Thierry Aartsen (VVD) die verantwoordelijk zijn voor de lucht- en waterkwaliteit. Met name op het gebied van waterkwaliteit hangt Nederland al jaren onderaan alle lijstjes.

Tijdens het spoeddebat waren de Kamerleden met stomheid geslagen toen Wiersma niets over de plannen wilde zeggen omdat het actieprogramma „nog onderdeel was van de besluitvorming binnen het kabinet”. Pikant was dat de meeste Kamerleden geen idee hadden wat er in de laatste versie van het actieprogramma stond. Ook over de onenigheid - „discussies” volgens de bewindslieden - werd niets gezegd.

> Deze minister luistert alleen naar haar eigen onderbuik
>
> **Laura Bromet** GroenLinks-PvdA

„Deze minister heeft een eind gemaakt aan besturen met draagvlak”, zei Laura Bromet (GroenLinks-PvdA) woensdag. „Zij heeft een eind gemaakt aan het nemen van beslissingen op basis van feiten, op basis van wetenschap [...] Deze minister luistert alleen naar haar eigen onderbuik.”

Ook Grinwis had het woensdagavond gehad, zeker omdat boeren en waterbeheerders medio december nog steeds niet wisten wat zij op 1 januari voor nieuw beleid konden verwachten. „Je zal maar boer zijn”, zei hij. „En je zit naar dit debat te kijken omdat je duidelijkheid wil over je bemestingsruimte. [...] Dan zie je alleen Haags gedoe.”

Eindelijk duidelijkheid

Dankzij zijn motie weten boeren nu dat de huidige mestregels na 1 januari van kracht blijven. Omdat het achtste actieprogramma niet wordt afgerond, blijft het zevende gelden. Die duidelijkheid is er ook voor de Kamerleden die zich door de slechte informatievoorziening buitenspel gezet voelden. Dat verklaart wellicht ook de brede steun aan de motie van Grinwis.

„Dit is echt een bewijs van bestuurlijk onvermogen van het kabinet”, zegt Kamerlid Anne-Marijke Podt (D66) achteraf. Van een normaal parlementair proces was geen sprake. „Tijdens het debat zei de minister: jullie mogen met me debatteren als het mestplan klaar is.”

Toch kijkt Podt ook kritisch naar het handelen van de Kamer. „De Kamer mag ervan uitgaan dat je met een normaal kabinet te maken hebt, met mensen die normaal tot besluiten komen en op een normale manier het parlement betrekken. Maar die normale situatie was er met dit kabinet helemaal niet.”

Ook Bromet (GL-PvdA) vraagt zich af of de Kamer niet pro-actiever had kunnen handelen. „Maar we hebben het hier over het achtste actieprogramma. Je verwacht dat bij elk programma de normen strenger worden, als de waterkwaliteit nog lang niet op orde is. We zijn al de risee van Europa.”

Bij dit kabinet wordt veel achter de schermen geregeld, zegt Bromet. „Deze maatregelen rond mest en water waren gewoon zonder overleg in de Kamer op 1 januari ingegaan als de motie van Grinwis niet was aangenomen. Zo gaat het met veel onderwerpen.”

Advertentie

Reis met Wim Pijbes naar Qatar, Dubai en Abu Dhabi. Ontdek spectaculaire architectuur, kunstcollecties én bezoek Art Dubai

Samen met kunsthistoricus en oud-directeur van het Rijksmuseum, Wim Pijbes, ontdekt u weergaloze kunstcollecties, musea en magnifieke architectuur in **Qatar**, **Dubai**, en **Abu Dhabi**. En natuurlijk bezoek aan Art Dubai, één van de meest toonaangevende kunstbeurzen ter wereld en dé plek om kunst van gevestigde en opkomende kunstenaars te leren kennen.

Reisdatum **14 t/m 20 april 2026**

Met introducties op locatie en al wandelend maakt Wim Pijbes u wegwijs in deze wereld vol markante tegenstellingen: zo kunt u op vrije momenten kiezen tussen de souks en de vismarkt, skiën en golfen.

Benieuwd naar onze uiteenlopende reizen met diepgang? Bijvoorbeeld met **Maarten van Rossem** langs hoogte- en diepte-punten van de Europese geschiedenis. Of ontdek **Tanger** door de ogen van **Abdelkader Benali**.

Travelife CERTIFIED

www.piedaterrereizen.nl • reizen@piedaterrereizen.nl • 020 30 800 80

Advertentie

nrc
ZATERDAG 20 DECEMBER & ZONDAG 21 DECEMBER 2025

COLDPLAYGATE

Kristin Cabot, bekend van de *kiss cam*: ‘Ik kreeg 500 of 600 telefoontjes per dag’

Hoewel hij getrouwd was, werd zíj afgeschilderd als slet. In een interview vertelt Kristin Cabot hoe dat voor haar was.

Bas Blokker
AMSTERDAM

Screenshot van de *kiss cam* met **Kristin Cabot en Andy Byron** tijdens het Coldplay-concert. BEELD @CALEBU2/TMX

Ongewild en onverwacht werd Kristin Cabot deze zomer aan de wereldwijde schandpaal van sociale media genageld. Ze was met haar baas Andy Byron bij een optreden van de band Coldplay, hij omarmde haar van achteren en zo werden ze ineens reusachtig groot in beeld gebracht door de camera die in het publiek zoekt naar verliefde stelletjes, de *kiss cam*. Zij sloeg haar handen voor haar gezicht, hij dook omlaag en zanger Chris Martin van Coldplay zei: „Óf die twee hebben een verhouding, óf ze zijn heel verlegen.”

Nog voordat ze thuis waren stond een filmpje van het moment op TikTok, waar het miljoenen keren werd bekeken en gedeeld. Het werd de meme van het jaar. In de uren en dagen daarna werd Cabot, vooral zij, overspoeld met commentaar, scheldpartijen en bedreigingen. Ze werd slachtoffer van het gluurderstribunaal op internet en symbool van de spektakeleconomie die eraan vast zit. Daarin kan elk sensatieverhaal profijtelijk zijn, zeker als het wordt opgepikt door traditionele media. Dat gebeurde in dit geval dubbel en dwars.

In *The New York Times* van vrijdag vertelt Kristin Cabot voor het eerst hoe het is om aan die schandpaal te staan, wie dan het hardst tegen je beginnen te schreeuwen en hoe je je leven weer probeert op te pakken.

Cabot (53) is schuldbewust. Dat ze haar baas, voor wie ze steeds meer ‘*big feelings*’ begon te krijgen, besloot mee te vragen naar een popconcert, noemt ze „een verkeerde beslissing”. Ze had een paar cocktails gedronken, High Noons, en „danste en deed ongepast” met haar baas. Byron was de CEO van een data- en AI-bedrijf, waar zijzelf als hoofd personeelszaken werkte. „Dat is niet niks. En daar heb ik mijn verantwoordelijkheid voor genomen en mijn baan voor opgegeven. Dat is de prijs die ik ervoor koos te betalen.” Ze wilde haar tienerkinderen laten zien „dat je fouten kunt maken en de boel in de soep kunt laten lopen. Maar dat je daar niet voor overweldigd en met de dood bedreigd hoeft te worden.”

Dat is wel wat er gebeurde. In de dagen na het concert werden haar adresgegevens op het internet gezet en trok „een parade van auto’s” langs haar huis. Producers van tv-programma’s waren niet de enigen die haar belden. Ze kreeg „500 of 600 telefoontjes per dag”. Ze kreeg doodsbedreigingen. Geen 900 zoals roddelblad *People Magazine* schreef, zegt Cabot, maar 50 à 60. Ze liet bewakingscamera’s ophangen rond haar huis. De politie surveilleerde extra in de buurt.

De perfecte gentleman

Cabot lag al ver voor het concert in scheiding met haar echtgenoot. Die liet dat ook weten in een publieke verklaring („hij is de perfecte gentleman geweest”, aldus Cabot). Ze had geen verhouding met haar baas, de avond van het concert was de eerste keer dat ze elkaar een kus gaven, zegt ze. Haar baas was getrouwd. En toch werd zij afgeschilderd als slet, huwelijksbreker en *gold digger*.

Morele verontwaardiging in een samenleving die 24 uur per dag zoekt naar schandalen met een seksuele context om de verveling te verdrijven. Zou dat de reden zijn dat Donald Trump, een president die wegens fraude is veroordeeld, die het leger inzet tegen Amerikaanse burgers, die zijn politieke tegenstanders en burgers van Somalische afkomst ‘beesten’ en ‘vuilnis’ noemt, meer last heeft van zijn vroegere relaties met de minderjarigenmisbruiker Jeffrey Epstein dan van andere dubieuze gedragingen?

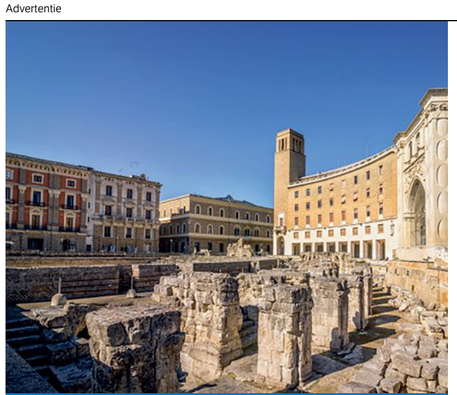
De verslaggeefster van *The New York Times* stelt vast dat Cabot veel meer dan haar baas werd nagezeten. Dat roept herinneringen op aan Monica Lewinsky, de stagiaire die in het Witte Huis seks had met president Clinton. Toen hij de politieke storm had overleefd, bleef hij president en gingen zijn populariteitscijfers alleen maar omhoog. Lewinsky hield zich nog jaren in de schaduw op en zag hoe tv-komieken seksueel getinte grappen bleven maken over de affaire.

Het viel Cabot op dat vooral vrouwen haar aanvielen en opbelden met scheldkanonnades. „Wat ik de afgelopen maanden heb gezien maakt het lastiger te geloven dat het vooral mannen zijn die ons, vrouwen, eronder houden.” Ze vertelt over een vrouw die haar bij een tankstation toebeet dat ze ‘walgelijk’ was.

En dan is er Gwyneth Paltrow. Hollywoodster, wellness-ondernemer, kaarsenverkoper en ooit de echtgenote van Coldplay-zanger Chris Martin, totdat ze op de website van haar bedrijf aankondigde dat de twee „bewust ontkoppeld” waren. Paltrow liet zich betalen door het tech-bedrijf waar Cabot en haar baas ontslag hadden genomen en dat de reputatieschade probeerde te beperken. Ze verscheen in een reclamefilmpje waarin zij een „zeer tijdelijk ingehuurde” pr-medewerker speelde die de „vele vragen van de afgelopen dagen” beantwoordde. Die vragen verschenen in beeld: „*OMG. What the actual f…*?” Of: „Kan jullie social-mediateam het nog wel aan?” Paltrow gaf schijnbaar bloedserieus antwoord: „Jazeker, er zijn nog plaatsen voor ons Beyond Analytics evenement.” Alles met één grote grijns.

Hoe kon die vrouw die zij zo lang had bewonderd zo ongevoelig zijn voor de rommelige realiteit van het privéleven, vroeg Cabot zich af? Maar dan, helemaal aan het eind van het interview verzucht ze: „Denk niet dat ik mannen verontschuldig. Dat heb ik niet gezegd.”

Advertentie

LEZERSSPECIAL: reis van de week

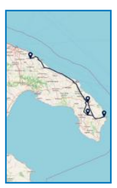
8 daagse fly-drive cultuur en historie; het diepe zuiden

Klassiek PUGLIA

Italië spécial v.a. € 695,- p.p. Geldig t/m 27 december 2025

De blauwe zee, groene heuvels, rode aarde en witte stranden; Apulië is een regio van kleuren en smaken, vol passie voor heerlijke gerechten. Een mooi landschap afgewisseld met juweeltjes van kunststeden, zoals bijvoorbeeld Otranto en Lecce. Bewonder de bijzondere trulli (witte puntdakhuisjes). In deze prachtige regio kunt u ook een paar dagen relaxen combineren met culturele uitstapjes. U verblijft op 5 locaties en krijgt zo een goede indruk van deze inmiddels zeer populair geworden streek in Zuid-Italië. Puglia, één van de armere streken van het land is de laatste jaren ook op cultureel gebied ontdekt. Maar u maakt ook kennis met de typische streekkeuken en de mooie, vaak onderschatte wijnen uit de regio.

Aangekomen op de luchthaven van Bari of Brindisi haalt u de huurauto op en begint u aan uw reis door het prachtige Apulië. We raden u aan eerst een bezoek te brengen aan Alberobello. Deze stad staat bekend als hoofdstad van de trulli, de witte puntdakhuisjes. In 1996 toegevoegd aan de lijst Unesco Werelderfgoed. U verblijft in Conversano. U rijdt door naar Otranto, een bezoek aan de kathedraal mag niet ontbreken. Gedurende uw verblijf bezoekt u ook de historische centra van Lecce en Ostuna. Voor de stad Lecce moet u de tijd nemen. De stad heeft een prachtige barokke architectuur met kloosters, kerken en pleinen. De Porta San Biagio, de Piazza di San Biagio en Chiesa di San Matteo zijn hier voorbeelden van.

Inclusief: vlucht Bari/Brindisi, Avis autohuur cat. A, 7 overnachtingen inclusief ontbijt,

GRATIS EXTRA’S met code NRC: upgrade naar cat. C en All Inclusive service Avis

Trustpilot

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

style in travel

Advertentie

Advertentie

‘Los allemaal een stukje van het wereldprobleem op’

Ebbinge stelt leiders van vandaag en morgen de vragen die er echt toe doen.
Deze keer: Eric Schut, ceo van voedselfabrikant Ojah en commissaris.

Wat is het beste advies over leiderschap dat je ooit hebt gekregen?
Het gaat niet over weten, het gaat over mogelijk maken. Ik zie het ook bij Ojah: er zijn hier veel mensen die weten hoe ze de machines moeten bedienen en hoe ze naar klanten moeten gaan. Mijn rol is om dat mogelijk te maken en mensen aan elkaar te verbinden, zodat zij kunnen groeien.

Waar lig je van wakker?
De beschikbaarheid van voeding over de wereld. Het doet me pijn te zien dat voeding niet voor iedereen beschikbaar is, en ik vind het al helemaal schrijnend als honger wordt ingezet als politiek drukmiddel.

Ga voor het hele artikel naar ebbinge.nl/leadershiplab of scan de QR-code hiernaast.

Lees het artikel

CEO - 247TailorSteel

stevig leiderschap in succesvol PE owned maakbedrijf

Succesvolle productieonderneming en prominente speler in de NL maakindustrie (900 fte, 200M, 6 fabrieken in NL, BE, DE). Lasergesneden metaalproducten op maat, state-of-the-art productieproces, geïntegreerd digitaal platform. Uniek door hoogwaardige service, hoge leverbetrouwbaarheid en innovatiekracht. CEO versterkt de onderneming en drijft resultaatverbetering door heldere commerciele strategie en stevige organisatie.
Voor analytisch sterke CEO uit vergelijkbare of grotere productiesetting. Bewezen track record op substantiële resultaatverbeteringen. Krachtige inspirerende leider met duidelijke visie, commercieel gevoel en gestructureerde aanpak. Ref: 41883 **Varsseveld**

Voorzitter Raad van Bestuur - CVO Rotterdam

ervaren en empathisch bestuurder, het gezicht van CVO

Bij CVO verzorgen ruim 2.500 betrokken medewerkers het voortgezet onderwijs aan meer dan 21.000 leerlingen in Rotterdam en omstreken. Kernwaarden zijn liefde, verantwoordelijkheid, rechtvaardigheid en hoop. Voorzitter Raad van Bestuur is integraal eindverantwoordelijk en boegbeeld van CVO Rotterdam e.o. en de maatschappelijke opdracht. Geeft richting en verbindt, met focus op positionering en doorontwikkeling. Werkt nauw samen met collega-bestuurder, directeuren, GMR en partners in de regio. Brengt ruime bestuurlijke ervaring, kennis van de grootstedelijke context en liefde voor onderwijs. Uitgebreid profiel is beschikbaar. Ref: 41862 **Rotterdam**

CEO - Facta

ondernemend, gedreven, empathisch

Facta. Zeer succesvolle, complete dienstverlener in Rotating, Elektrotechniek en Piping & Constructions. Landelijke dekking, >600 mdw, 110M, 12 locaties (NL/DE), drie BU’s. Innovatieve oplossingen en service, sterke positie in NL, hecht team van specialisten. Ambitie: Groei (organisch en buy-and-build) en internationale expansie (DE) vragen om versterking van organisatie en leiderschap. CEO is het boegbeeld, geeft samen met ondernemer richting aan deze ambitie, leidt het team en bouwt verder aan Facta’s succes. Voor ervaren en empathische CEO uit projecten business/technische dienstverlening. Ervaring met M&A en integraties is een pre. Ref: 01319 **Uitgeest**

Managing Director - speler pensioenoplossingen

visionair, structuurbrenger, trusted partner, fintech

Voor een toonaangevende speler in digitale pensioenoplossingen zoeken we een Managing Director die structuur en visie brengt in een dynamische omgeving. Combineert strategisch inzicht met inhoudelijke kracht. Begrijpt pensioenfondsen én software. Is een strategische, commerciële en inspirerende leider die het bedrijf naar de volgende fase brengt. Inhoudelijk businesspartner naar markt en collega’s. Creëert vertrouwen bij klanten, teams en toezichthouders. Brengt rust, structuur en voorspelbaarheid. Navigeert door operational excellence en klantwensen. Ontwikkelt heldere visie en stelt de juiste vragen. Ref: 41880 **Midden-Nederland**

Directeur Service en Techniek - Optisport

technisch strateeg, commercieel, executie

Marktleider in exploitatie van maatschappelijke sport- en welzijnsvoorzieningen. Voor ondernemende professional die nadrukkelijk méér is dan een technisch eindverantwoordelijke. Verbindt techniek en commercie. Brengt structuur en professionaliteit, leidt een team van 50+ specialisten en optimaliseert onderhoud en exploitatie. Realiseert gezonde groei en duurzame processen. Geen bureauzitter, wel een people manager en communicator. Brengt methodiek, discipline en professionaliteit, zonder bureaucratisch te worden. Spreekt “de taal van de operatie”, weet techniek dienend te organiseren. Sterk in stakeholdermanagement en samenwerking. Ref: 41878 **Tilburg**

Lideke Wery Foundation - Sri Lanka

help ons tsunami project met een donatie, dank!

LWF, opgericht ter herinnering aan Ebbinge-collega Lideke Wery die omkwam bij de tsunami van 26 december 2004. LWF is ANBI-erkend en staat voor onderwijs voor de meest kansarmen, inmiddels meer dan 2.000 leerlingen. In 2025 hebben we de krachten gebundeld met Sampath Foundation, een NL-Stichting die in Sri Lanka onderwijs in ondernemerschap i.c.m. microkrediet aanbiedt. In oktober is de start van een vierde school mogelijk gemaakt. Met goede leiding (!) en nieuwbouw in voorbereiding. Nieuwe donaties zijn nodig. Ebbinge doet mee, jij/jullie ook? Contact: **info@lidekeweryfoundation.nl**. Doneren: **Stichting Lideke Wery Foundation, NL55RABO0112961967**

Programma Toezicht Nieuwe Stijl

voor reflectieve RvC/RvT/directeuren

Toezichthouden is een vak en vraagt naast deskundigheid om effectief leiderschap en zelfinzicht. Programma verspreid over negen maanden met focus op kennis en vaardigheden. Deelnemers: ‘interactief, zeer inzichtgevend en dilemmagericht aan de hand van actuele casuïstiek’. Mix van commercieel en publiek/maatschappelijk. Het programma is praktijkgericht en met maximale groepsgrootte van 16 deelnemers veel ruimte voor eigen inbreng en vragen. Onder begeleiding van topsprekers met veel kennis en ervaring. Eerstvolgende editie start op woensdag 4 februari 2026. Meer informatie en aanmelden: **theschoolofleadership@ebbinge.nl** of op **ebbinge.nl/cursussen**

Toezicht Nieuwe Stijl voor de Zorg

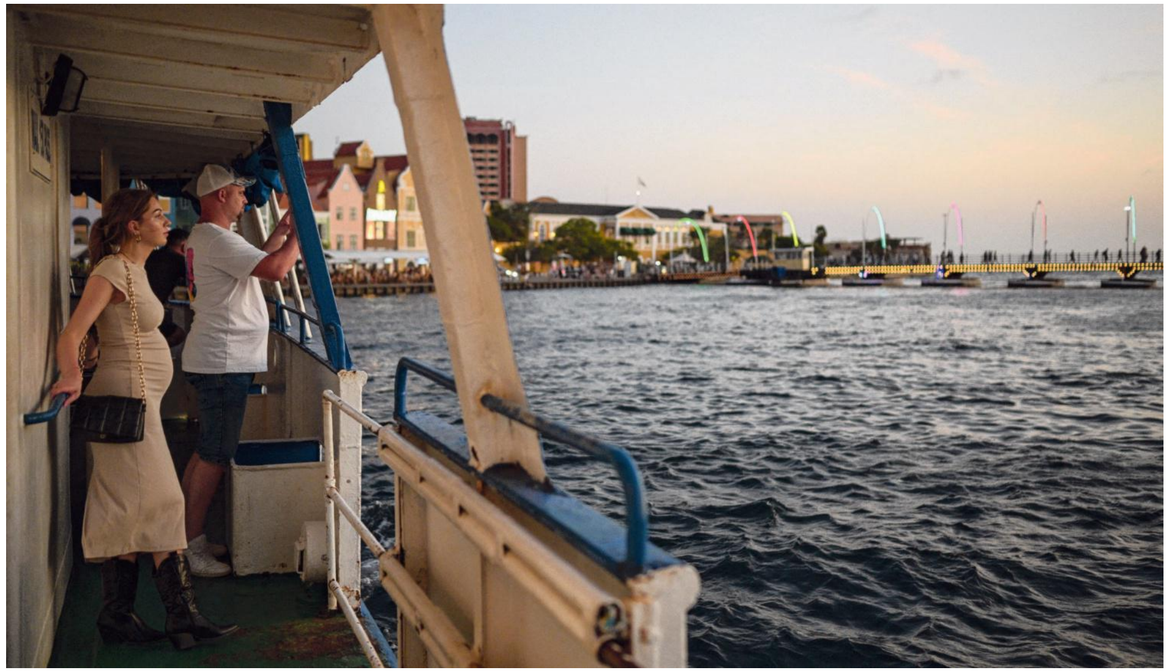
voor RvT/RvC/bestuurders met hart voor de zorg

Toezichthouden in de zorg brengt specifieke dilemma’s met zich mee. Dat vraagt toezichthouders die dit begrijpen en kundig, onafhankelijk en betrokken sparring partner zijn. Die kunnen acteren in de dynamiek en inzicht hebben in hun eigen leiderschapsprofiel. Praktijkgericht en professioneel programma biedt kennis én vaardigheden. Actuele thema’s door topsprekers uit de zorgpraktijk. Onderwerpen als governance, kwaliteit & ethiek, digitale transformatie en de rol van werkgever. Fysieke bijeenkomsten, afgewisseld met online sessies, een boardgame en webinars. Start januari 2026 verspreid over negen maanden. Informatie: **theschoolofleadership@ebbinge.nl** of op **ebbinge.nl/cursussen**

Bekijk alle open posities

reageren graag via www.ebbinge.nl | 020 5 725 725 | info@ebbinge.nl

ebbinge

Toeristen op een boot voor Willemstad, Curaçao. FOTO FEDERICO PARRA / AFP

REPORTAGE **SPANNINGEN CARIBISCH GEBIED**

Op Curaçao maken de politici zich zorgen, maar de toeristen niet zo

De spanningen in het Caribisch gebied liepen deze week verder op door Amerikaanse militaire aanwezigheid.

Floor Boon
WILLEMSTAD

Mark Brown (51) heeft er geen goed woord voor over. „Pure bangmakerij, al die berichten uit Nederland dat het niet veilig zou zijn op Curaçao.” De duikschooleigenaar staat op het schoolplein van de Dr. Albert Schweitzerschool in de wijk Saliña, waar de jaarlijkse kerstmarkt plaatsvindt. In versierde kraampjes liggen knutselwerkjes uitgestald, op een podium zingen kinderen kerstliedjes. „We hebben er last van. Toeristen worden bang gemaakt om niets.”

Ook Geneve Gibbs (37) maakt zich geen zorgen. „In Nederland zijn mensen bezorgder dan hier, afgaande op de appjes die ik ontvang”, zegt de moeder van twee dochters van 6 en 8, die haar proberen mee te trekken om wat lekkers te kopen. Het schoolplein staat vol uitgedoste ouders en kinderen. Haar man vindt de situatie wel een beetje spannend. „Ik zou niet graag in een vliegtuig willen zitten op dit moment.”

De reden voor die vliegangst zijn de spanningen in het Caribisch gebied, die deze week verder opliepen. Op maandag brachten de Amerikanen opnieuw drie boten tot ontploffing, vanwege vermeende betrokkenheid bij drugshandel, dichter bij Colombia ditmaal. Acht opvarenden kwamen om het leven. Daarmee ligt het totaal aantal doden nu op minstens 107.

Ook kondigde de Amerikaanse president Trump een blokkade af op olietankers van en naar Venezuela. Een Noors cruiseschip sloeg op woensdag Curaçao over als tussenstop, vanwege zorgen over militaire activiteiten in de regio.

Druk opvoeren

Tijdens een persconferentie bevestigde de Arubaanse premier Mike Eman op woensdagavond dat de Amerikanen de militaire druk in het gebied gaan opvoeren. Hij koppelde dat aan afspraken die zijn gemaakt met de VS, dat militaire vliegtuigen boven Aruba en Curaçao hun transponders gaan inschakelen, apparaten waarmee ze zichzelf zichtbaar maken voor anderen op de radar. De commerciële luchtvaart, zei Eman, kan „zonder problemen” blijven doorgaan. Vorig weekend vonden er twee incidenten plaats in het luchtruim, waarbij Amerikaanse militaire toestellen bijna op Amerikaanse civiele vliegtuigen botsten.

„Er wordt soms gesuggereerd dat incidenten recht boven Curaçao plaatsvonden”, zegt commandant der Zeemacht in het Caribisch gebied Walter Hansen. „Dat is niet correct. De Curaçaose luchtverkeersleiding zegt dat het gebeurde in de Flight Information Region. Dat is een gebied dat veel groter is dan het territoriale luchtruim, waarin Curaçao verantwoordelijk is voor de luchtvaartcommunicatie.”

In zijn kantoor op marinebasis Parera, gelegen aan een inham van het Schottegat, vertelt de hoge officier over de desinformatie die rondgaat. Hij zegt dat de spanningen tussen de VS en Venezuela op

> Lokaal zijn er zorgen dat Curaçao toch onderdeel wordt van een conflict

dit moment geen directe militaire dreiging vormen voor de ABC-eilanden. „Ja, wij zitten hier op de eerste rij”, zegt Hansen, „en ik kan me voorstellen dat mensen daar bezorgd over zijn. Het is niet waarschijnlijk dat het Koninkrijk bij een conflict betrokken raakt, maar het is niet onmogelijk.”

Wat als per ongeluk een Curaçaose visser omkomt bij een Amerikaanse aanval? Daar wil de commandant niet over speculeren. „Nederland is verantwoordelijk voor de verdediging van het grondgebied”, zegt hij. De eilanden vallen niet onder NAVO-bescherming, dat is vastgelegd bij de oprichting. „Maar de crisisorganisatie ligt in de eerste plaats bij de eilanden zelf. Scenario’s die waarschijnlijker zijn, gaan over problemen die kunnen ontstaan met de logistieke toevoer, of over migratiestromen die mogelijk vanuit Venezuela op gang komen.”

Ongewild betrokken

Op het eiland liggen sinds 2018 grote pakketten klaar voor noodopvang, mocht dat nodig zijn. „Denk aan tenten en andere voorzieningen die mensen nodig hebben in zo’n noodgeval”, zegt Hansen. Meer wil hij er niet over kwijt.

Lokaal zijn er zorgen dat Curaçao ongewild toch onderdeel wordt van een conflict. De Amerikanen maken gebruik van faciliteiten op het vliegveld van Curaçao en die zouden een mogelijk doelwit kunnen zijn. Hansen is daar niet bang voor. „De Amerikanen mogen deze faciliteiten alleen gebruiken in de gezamenlijke drugsbestrijding”, zegt hij. „Nederland is niet betrokken bij Operation Southern Spear”, de Amerikaanse operatie die zegt de illegale drugshandel uit Venezuela te bestrijden. „Sinds die in de zomer begon, wordt deze plek nauwelijks meer door de Amerikanen gebruikt.”

De lokale regering zegt niet of en hoe het eiland zich voorbereidt op een noodsituatie. In een debat in het parlement toonde de oppositie zich bezorgd. „We kunnen als gemeenschap wensen en misschien zelfs geloven dat we neutraal zijn in de geopolitieke spanningen, maar we zijn het niet”, zei oppositielid Sheldry Osepa. „We hebben een staatkundige relatie met Nederland dat *bon bon amigu* [goede vriend] is van de VS. Hoe denk je dat Venezuela ons ziet?” Premier Pisas liet woensdag in een persbericht weten „dat er geen aanwijzingen zijn voor een direct gevaar voor Curaçao”.

In de branding van de kabbelende zee bij Mambo Beach, aan de oostkant van Willemstad, spelen Jippe de Looze (24) en Els Grisnigt (27) uit Den Haag een potje beachball. Ze kwamen zondagavond aan voor een vakantie, Jippe’s ouders wonen op het eiland. Ze hebben het er wel even over gehad, vertellen ze. Maar zich zorgen maken? Nee. Het strand staat bomvol strandbedjes, het ruikt naar zonnebrand. „Als we niet terug kunnen, omdat het luchtruim dicht zou gaan, is het ook niet erg”, zegt De Looze, het balletje in zijn hand, „Langer blijven is echt geen straf.”

President Trump, hier op een vliegveld in New Jersey in mei, zei in zijn campagne niets van Project 2025 af te weten.
FOTO REUTERS

Analyse

VERENIGDE STATEN

Project 2025 is ook: zoveel mogelijk loyale ambtenaren op sleutelposities

Volgens Project 2025, de handleiding van de trumpiaanse revolutie, moet het Amerikaanse ambtenarenkorps worden vervangen door conservatieve loyalisten. Over de voortgang van deze operatie, aan de hand van zes controversiële benoemingen dit jaar.

Door **Bas Blokker**

De tweede ambtstermijn van Donald Trump is revolutionair begonnen. De Amerikaanse president heeft het leger ingezet voor ordehandhaving in eigen land, overal zwermen gemaskerde agenten van de vreemdelingenpolitie die mensen aanhouden die eruit zien als migranten en hen uitzetten naar willekeurige delen van de wereld. Ook tientallen Amerikaanse staatsburgers zijn zo ten onrechte vastgehouden. In het Caribisch gebied bombardeert de Amerikaanse luchtmacht burgerbootjes, die volgens de regering drugs naar de Verenigde Staten smokkelen - zonder dat daar nog bewijs voor is geleverd.

Al deze gedragingen, die op gespannen voet staan met de Amerikaanse grondwet en de rechtsstaat, kon de regering-Trump uitvoeren omdat aan één belangrijke voorwaarde is voldaan: de functionarissen die ze uitvoeren zijn loyaal aan de president, terwijl degenen die bezwaar zouden kunnen maken tegen de gang van zaken, van hun positie zijn verwijderd. Die voorwaarde komt uit de handleiding voor de revolutie: *Mandate for Leadership: The Conservative Promise*, ook wel bekend als *Project 2025*.

Het is geschreven onder leiding van de conservatieve denktank The Heritage Foundation en veel van de auteurs hebben inmiddels functies in de regering van Trump - hoewel die tijdens zijn campagne steevast ontkende iets van het project af te weten. Het boekwerk telt bijna duizend pagina's en is vooral gericht op het kleiner maken van de federale overheid, het schrappen van regels voor het bedrijfsleven en het uitwissen van de sporen van progressief beleid. Belangrijkste prioriteit is: „Het ontmantelen van de bureaucratie."

In dat licht moeten dus de massaontslagen van begin 2025 worden bekeken, die het schaduwministerie DOGE (Department of Government Efficiency) onder leiding van Elon Musk heeft uitgevoerd. Hoewel de troepen van Musk hun resultaten schromelijk overdreven, staat wel vast dat vele tienduizenden ambtenaren zijn ontslagen, volgens sommige schattingen zelfs enkele honderdduizenden. Volgens James Goodwin, mede-directeur van de progressieve denktank Center for Progressive Reform, is het vrijwel onmogelijk om tot preciezere aantallen te komen omdat vele werknemers bij de rechter hun ontslag hebben aangevochten.

Het inkrimpen van de federale overheid is een oude wens aan de rechterkant van het politieke spectrum. Sinds Ronald Reagan, de conservatieve icoon van de jaren 80, zei dat de negen griezeligste woorden in de Engelse taal zijn: „*I'm from the Government and I'm here to help*", heeft elke Republikeinse president het gepropageerd.

Maar de aanval op de federale overheid in 2025 is anders dan alle voorgaande, zegt Goodwin. Ditmaal is het doel niet de reductie van overheidspersoneel, maar hun vervanging. „Project 2025 is de conservatieve visie op *big government*, en dat is een hele verandering voor de Republikeinse Partij ten opzichte van nog maar vijf jaar geleden."

Volgens Goodwin heeft de conservatieve beweging ook een 'grote overheid' nodig om zijn doelen te bereiken. Deregulering om vrij baan te maken voor het bedrijfsleven zou nog wel met minder ambtenaren kunnen, maar de maatschappelijke doelen van de revolutie niet. „Project 2025 eist terugkeer naar de traditionele rolverdeling tussen man en vrouw, naar een onderscheid tussen verschillende etnische groepen, zoals was vastgelegd in de racistische Jim Crow-wetten. De vrije markt regelt zulke zaken niet, dat kan alleen de overheid."

Dus moeten de ambtenaren die in Washington en bij de federale diensten in het land werken, mensen die vanuit een professionele opvatting hun taken vervulden voor zowel Democratische als Republikeinse presidenten, het veld ruimen om plaats te maken voor ambtenaren van conservatieve snit. Project 2025 werkt aan de gelijkschakeling van de ambtenarij met de ideeën van de president.

De ironie is dat Trump in zijn verkiezingscampagne felle kritiek heeft geleverd op de veronderstelde partijdigheid van federale ambtenaren en diensten. Nu hij president is, is partijdigheid een vereiste voor federale ambtenaren. Journalistiek onderzoeksplatform ProPublica wist de hand te leggen op veertien uur aan videomateriaal waarmee Project 2025 nieuwe rekruten selecteert en opleidt. Een van de video's heet: 'Hoe door de president benoemde ambtenaren op elk niveau van de organisatie invloed kunnen uitoefenen op het beleid.' Daarin legt een ervaren ambtenaar, voormalig lid van de Nationale Veiligheidsraad, uit waar ze op let bij sollicitatieprocedures. Op ervaring, natuurlijk. Maar vooral: „Ze moeten echt helemaal achter de conservatieve ideeën staan die de president tijdens de campagne heeft aangekondigd."

Het is een echo uit het voorwoord van het *Mandate for Leadership*: „Ons doel is om een leger bijeen te brengen van overtuigde, geselecteerde, getrainde en goed voorbereide conservatieven die vanaf de eerste dag aan de slag kunnen."

Verschillende progressieve organisaties houden bij hoe ver de uitvoering van de plannen uit Project 2025 al is gevorderd. Laatste telling: 48 procent. De grote vervanging ligt op koers - zes voorbeelden.

Lees verder op pagina 12 »

JUSTITIE

Nieuwe hoofdaanklager:
Lindsey Halligan vervangt Erik Siebert

„Hij is niet vertrokken, ik heb hem ontslagen", schreef president Trump op 20 september. Hij had het over Erik Siebert, zijn eigen kandidaat voor de positie van hoofdaanklager in het rechtsarrondissement Oost-Virginia. Siebert wilde vertrekken omdat de president hem onder druk zette om specifieke personen te vervolgen en Siebert en zijn staf onvoldoende bewijs konden verzamelen om strafvervolging in te stellen.
Trump heeft als president het ministerie van Justitie opdracht gegeven zijn eigen (politieke) tegenstanders te vervolgen. Maar in de uitvoering stokt het, omdat het Openbaar Ministerie geen aanklacht kan opstellen bij gebrek aan bewijs. Zo liep tot dusver ook de vervolging van Letitia James vast, de aanklager die een veroordeling van Trump wegens fraude wist te bewerkstelligen. Evenzo die van James Comey, de FBI-directeur die in 2017 'nee' zei, toen Trump hem in het kader van 'loyaliteit' vroeg om het FBI-onderzoek naar zijn banden met Rusland stop te zetten.
Na het vertrek van Siebert nomineerde de president Lindsey Halligan als hoofdaanklager in Virginia – met de nadrukkelijke opdracht om James en Comey te vervolgen. Tot dat moment was Halligan, een advocaat die nog nooit in een strafzaak had gepleit, secretaresse op het Witte Huis. De zaak tegen Comey liep uit op een reeks vernederingen. Halligan moest toegeven dat de *grand jury* van haar nooit de definitieve tenlastelegging te zien had gekregen. Ze bleek het met de juryvoorzitter op een akkoordje te hebben gegooid. Op 24 november gaf de rechter de advocaten van Comey gelijk: de aanstelling van Halligan was onwettig. De zaken tegen Comey en James werden zo van tafel geveegd.

POLITIE

Terrorismepreventie:
Thomas Fugate vervangt William Braniff

Toen Thomas Fugate in het voorjaar van 2025 werd benoemd op een positie bij de FBI waar hij verantwoordelijkheid draagt voor terrorismepreventie, zochten zijn collega's en specialisten op dit terrein op zijn LinkedIn-pagina tevergeefs naar zijn achtergrond als terrorisme-expert. Fugate was op dat moment niet veel meer dan een 22-jarige oud-campagnemedewerker, voormalig supermarktmedewerker en oud-stagiair bij de rechtse denktank The Heritage Foundation (de kraamkamer van Project 2025). En hij was secretaris-generaal geweest bij een Verenigde Naties-rollenspel op de universiteit.
De pas een jaar eerder afgestudeerde Fugate was als directeur van Center for Prevention Programs and Partnerships (in de wandeling CP3 genoemd) de opvolger van William Braniff, een wetenschapper met een lange staat van dienst op het gebied van contraterrorisme. Braniff stapte in maart dit jaar op uit protest tegen door de regering-Trump opgelegde bezuinigingen. Hij zou nog eens 20 procent van de medewerkers in zijn toch al ingekrompen afdeling moeten ontslaan, en dat weigerde hij.
Nog niet zo lang geleden telde de afdeling tachtig medewerkers, onder Fugate zijn het er minder dan twintig, aldus journalistiek onderzoeksplatform ProPublica. Toen een Democratische senator in juli kritische vragen stelde over de aanstelling van Fugate, antwoordde een woordvoerder van het ministerie van Binnenlandse Veiligheid: „Helaas werd CP3 onder de regering-Biden ingezet als wapen tegen politieke tegenstanders en was zijn voornaamste doel het verstrekken van geld aan progressieve groepen."

CULTUUR

Commission of Fine Arts afgeserveerd

In zijn eerste termijn als president (2017-'21) had Donald Trump al enkele opzienbarende cultuurpolitieke stappen gezet. Zo benoemde hij de ontwerper van zijn tennispaviljoen bij het Witte Huis in de Commission of Fine Arts, de onafhankelijke toezichthouder op onder meer ontwerpen voor monumenten, overheidsgebouwen en munten. In zijn tweede termijn is de bouwer in Trump pas echt wakker gekust. Hij heeft de oostvleugel van het Witte Huis afgebroken en laat daar een balzaal bouwen. Deze week kondigde hij op het kerstfeest in het Witte Huis aan dat een triomfboog in hoofdstad Washington „de hoogste prioriteit" moet krijgen.
Wat hij daarbij niet kan gebruiken is een onafhankelijke commissie die een professioneel-kritische blik over zijn plannen laat gaan. Daarom kregen alle zes leden van de Commission of Fine Arts eind oktober een telegram: „Uit naam van president Donald J. Trump schrijf ik om u te laten weten dat uw aanstelling als lid van de Commission of Fine Arts is beëindigd, met onmiddellijke ingang."
Het leek het sluitstuk van een maatregel die in juli was genomen, toen Trump alle door zijn voorganger Joe Biden benoemde leden van de National Capital Planning Commission op straat zette. Ook die onafhankelijke commissie heeft een toezichthoudende rol bij nieuwbouw in de hoofdstad. Nu zitten daar alleen nog door Trump benoemde mensen in.
Het massaontslag heeft een precedent: toen Biden aantrad, ontsloeg hij ook alle leden die Trump in de commissie had benoemd. Toen klonken er ook protesten uit de wereld van architecten en kunsthistorici, dat Biden een onafhankelijke commissie had gepolitiseerd. Dat dit precies de bedoeling is, daar laten de woorden van een anonieme Witte-Huismedewerker in *The Washington Post* geen twijfel over bestaan: „We maken ons op voor de benoeming van een nieuwe reeks van leden wier opvattingen meer in lijn liggen van president Trump's *America First*-beleid."

Analyse

« Vervolg van pagina 11

FINANCIËN

Centrale bank:
Stephen Miran vervangt Adriana Kugler

Als president is Trump hard gebotst op een onafhankelijk instituut dat wordt geleid door iemand die hijzelf in 2018 heeft benoemd. Als hij daar spijt van heeft, dan is het omdat Jerome Powell, president van de Federal Reserve, de centrale bank, zijn onafhankelijkheid serieus neemt.
Powells tweede termijn loopt volgend jaar af, waarna Trump een minder onafhankelijke voorzitter kan voordragen. Maar de Fed is niet alleen onafhankelijk dankzij de voorzitter. Er is een stevige structuur om de bank gezet, om te garanderen dat het rentepeil niet wordt bepaald door de nukken van de politiek van alledag. En daarom is Trump bezig het breekijzer in die structuur te zetten. Hij heeft dit jaar twee mensen in het zevenkoppige bestuur kunnen benoemen en hij probeert via de rechter ook nog een derde lid tot aftreden te dwingen.
Een van Trumps zetbazen in de bestuursraad van de Fed heet Stephen Miran, een econoom die een tamelijk onnavolgbaar essay over de positie van de dollar heeft geschreven, waarvan de brutale kern lijkt te zijn dat andere landen de VS geld moeten géven om de dollar als 's werelds reservemunt te kunnen behouden.
Op de website van de Fed staat over de benoeming van Miran dat hij „op 16 september 2025 is aangetreden om een nog niet volgemaakte termijn te vervullen".
Die 'niet volgemaakte termijn' was van Adriana Kugler, voormalig directeur van de Wereldbank, die in 2023 was aangesteld door Biden. Op 1 augustus kondigde ze haar voortijdige vertrek aan. In november bleek dat er onderzoek was gedaan naar mogelijke misdragingen van Kugler met aandelenhandel.

ECONOMIE

Arbeidsstatistiek:
E.J. Antoni vervangt (toch niet) Erika McEntarfer

President Trump vindt het lastig om om te gaan met harde cijfers. De inflatie noemt hij een verzinsel van zijn Democratische tegenstanders. Negatieve rapportcijfers over zijn prestaties zijn volgens hem afkomstig van vijandige media. Toch kwam het als een grote schok toen de president een vrouw ontsloeg wier werk het was betrouwbare cijfers over de economie te publiceren.
Erika McEntarfer was tot 1 augustus hoofd van het Bureau of Labor Statistics (BLS), verantwoordelijk voor het verzamelen, verwerken en analyseren van statistieken over de economie – een tot dusver onafhankelijk opererend instituut, vooral bekend van zijn maandelijkse *jobs report*: hoeveel banen zijn erbij gekomen? Op 1 augustus publiceerde het BLS een rapport waaruit bleek dat de Amerikaanse economie haperde.
Voor Trump geen reden om zijn beleid bij te stellen, maar om de boodschapper verantwoordelijk te stellen. Wijzend op het feit dat het BLS de cijfers over mei en juni substantieel had bijgesteld – een normale gang van zaken bij het verzamelen van deze statistieken, zij het ditmaal met een bijzonder grote aanpassing tot gevolg – riep de president dat de 'partijdige' McEntarfer de cijfers had verdraaid om de regering er slechter te laten uitkomen.
Na het ontslag schoof Trump E.J. Antoni naar voren, een man zonder aanwijsbare ervaring in het aanleggen van grote databestanden, werkzaam bij The Heritage Foundation en al langer verklaard criticus van het BLS. In september trok de regering de nominatie weer in. Het jongste rapport van het BLS liet iets betere cijfers zien dan economen hadden verwacht – maar dat is niet abnormaal.

GEZONDHEIDSZORG

Inenting:
Jim O'Neill vervangt Susan Monarez

Microbioloog Susan Monarez werd vlak na het aantreden van president Trump op 20 januari voorgedragen als hoofd van het CDC, de Amerikaanse evenknie van het RIVM. Zo was ze als wetenschapper (zij het geen medicus) verantwoordelijk voor het federale inentingsprogramma. Het geval wil dat het CDC valt onder het ministerie van Volksgezondheid dat sinds januari wordt geleid door een vaccinscepticus, minister Robert F. Kennedy. Hoe lang zou dat goed gaan?
Niet lang. In augustus begon een groepje nieuwe medewerkers van het ministerie aan te dringen op officiële beperkingen van het aantal voorgeschreven vaccinaties. Onder deze medewerkers was volgens bronnen van CNN ook Jim O'Neill, een investeerder die door Kennedy was meegenomen naar het ministerie als staatssecretaris. Hij had al even sterke opvattingen over vaccinaties als zijn baas. In 2014 stelde hij voor om de keuring van nieuwe medicijnen af te schaffen, ze op de markt toe te laten en achteraf vast te stellen of ze goed werken. „Laat mensen ze maar gebruiken op eigen risico."
Monarez eiste bewijs voor de schadelijke bijwerkingen van vaccinaties voordat ze iets aan het programma zou veranderen. Daarop werd ze ontslagen. En Jim O'Neill werd aangewezen als haar vervanger. Het CDC werd toch al geplaagd door grote ontslagrondes op gezag van Kennedy, gemotiveerd door het oordeel van Project 2025: „De meest incompetente en arrogante dienst van de federale overheid." Na het vertrek van Monarez stapten tal van leidinggevenden op. Deze week maakte het aldus hervormde CDC bekend dat de inenting van baby's met een hepatitis-B vaccin uit het programma wordt geschrapt.

Advertentie

KERSTACTIE 2025

Met Prinsjesdag 2025 liet het kabinet weinig ambitie zien op het gebied van armoedebestrijding. Dat betekent dat de reflectie van de planbureaus (SCP, CPB en PBL) in 2024 onverkort blijft staan: er is grote zorg over de lange termijneffecten van het overheidsbeleid voor armoedebestrijding. Daarom blijft een focus op armoede- en eenzaamheidsbestrijding vanuit het NRC Lezersfonds onverminderd relevant. Immers, bestrijden van armoede en eenzaamheid blijft in het belang van ons allemaal en is juist in deze onzekere tijden extra noodzakelijk en urgent. Iemand die geldzorgen heeft of in armoede leeft heeft vaker last van stress, problemen met de gezondheid, eenzaamheid en schaamte. Vele particuliere initiatieven, dicht bij de mensen die hulp het meest nodig hebben, brengen verlichting. Het NRC Lezersfonds (1928) steunt dit soort initiatieven. Daarom doet het NRC Lezersfonds ook dit jaar opnieuw een beroep op u om te helpen bij het verlichten van armoede in ons land. Vorig jaar ontvingen wij van NRC-lezers maar liefst € 316.000 aan giften. Met dat geld ondersteunen wij bijvoorbeeld projecten die zich bezighouden met het lenigen van de ergste nood bij armoede en het bestrijden van eenzaamheid en isolement. Ook bieden we voedselhulp en hulp aan daklozen en vluchtelingen. Vaak focussen wij ons daarbij op kleinschalige projecten in de wijken en buurten van steden en dorpen. Het geld wordt tweemaal per jaar toegekend door de commissie van het NRC Lezersfonds en besteed via lokale organisaties. Bestuur en commissie ontvangen geen vergoeding.

Hoe het geld wordt besteed is te vinden op onze website. Wilt u bijdragen? U kunt uw gift overmaken op IBAN NL34INGB0002806200 of NL14RABO0365692034 ten name van Stichting Fonds van NRC Handelsbladlezers of via onze website nrclezersfonds.nl. Ook kunt u de QR-code gebruiken met een barcodescanner.

Op onze website vindt u ook alle informatie over ons fonds, de financiële verantwoording en ons ANBI-nummer.

De commissieleden van NRC Lezersfonds zijn:

Henk Itzig Heine, *voormalig Hoofddirecteur Personeel bij het ministerie van Defensie*
Gertjan Sonneveld, *voormalig hoofd Finance NRC Media BV*
Olivier Spier, *notaris te Amsterdam*
Marijke van Haaren, *oud-wethouder gemeente Berkelland*
Sylvie Lo Fo Wong, *voormalig huisarts te Rotterdam*
Faye Leigh Lui, *docent communicatie Hogeschool In Holland*
Leon Vos, *psychiater bij Reiner van Arkel, Den Bosch*

nrc›

Advertentie

Nationale-Nederlanden ondersteunt innovaties die de energietransitie versnellen

‘ENERGIEOPSLAGSYSTEMEN BRENGEN NIEUWE KANSEN ÉN NIEUWE RISICO’S’

Energieopslagsystemen zijn aantrekkelijk voor ondernemers die minder afhankelijk willen zijn van fossiele brandstoffen, kosten willen besparen of meer uit hun netaansluiting willen halen. De belangstelling neemt toe maar de bewustwording over de risico’s blijft achter. Daarom denkt Nationale-Nederlanden actief mee met ondernemers over de verzekerbaarheid. Tekst: Karen Jochems, fotografie: Maarten Noordijk

Energieopslagsystemen spelen een belangrijke rol in de energietransitie. Zij helpen ons om hernieuwbare energie, zoals zonne- en windenergie, optimaal te benutten en verminderen de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen. De opslagsystemen zijn er in alle soorten en maten. Van kleine thuisbatterijen met een capaciteit van enkele kilowatturen (kWh) tot grote industriële systemen die honderden kWh of zelfs megawatturen (MWh) kunnen opslaan. De grootte hangt af van hoeveel stroom je nodig hebt – en hoeveel je wilt opslaan. Met een energieopslagsysteem word je sowieso minder afhankelijk van het energienet, en ben je minder kwetsbaar voor stroomstoringen en piekprijzen. Om die redenen zijn ze een aantrekkelijke optie voor steeds meer particulieren en bedrijven.

Patrick Volkering van Westland Adviesgroep: „Het aantal aanbieders van energieopslagsystemen neemt snel toe”

SNELLE GROEI

In Nederland staan op dit moment zo’n 780 energieopslagsystemen van 20 kWh of meer. Daarvan zijn 84 echt grote systemen – die kunnen 1 MWh of meer opslaan. Bedrijven gebruiken deze systemen bijvoorbeeld om piekbelasting te verminderen, kosten te besparen of meer uit hun netaansluiting te halen. Energieopslag helpt namelijk ook bij een ander groot probleem: netcongestie. Ruim 66% van de bedrijven zit in een gebied waar het stroomnet vol is. En meer dan de helft van die bedrijven kan hun zelfopgewekte stroom niet eens terug leveren aan het net. „Wij verwachten dan ook dat het aantal energieopslagsystemen nog verder zal toenemen, door de snelle groei van de elektrificatie én het feit dat de salderingsregeling vanaf 2027 verdwijnt”, zegt Edwin Grutterink, directeur Schade Intermediair bij Nationale-Nederlanden.

RICHTLIJNEN EN PREVENTIEADVIEZEN

De meeste energieopslagsystemen maken gebruik van lithium-ion accu’s. De energie wordt tijdelijk in de accu’s bewaard, totdat het weer nodig is – bij drukte op het elektriciteitsnet of als de zon even niet schijnt. De kans dat er brand ontstaat is klein, maar áls het misgaat, dan kan het flink uit de hand lopen. Vaak is er dan sprake van ‘thermal runaway’: één batterijcel wordt te heet, steekt de rest aan, en zet het hele systeem snel in brand. Branden in accu’s zijn moeilijk te blussen; de branden kunnen zichzelf in stand houden en vergen vaak dagen om volledig te doven. Blussen met water kan leiden tot verontreiniging van grond en water door chemicaliën en zware metalen. Ook is er een risico op letselschade, omdat er bij brand of explosie zeer giftige gassen vrijkomen, die schadelijk zijn voor luchtwegen en brandwonden kunnen veroorzaken.
Nationale-Nederlanden heeft van het begin af aan veel onderzoek gedaan naar de verzekerbaarheid van energieopslagsystemen, legt Grutterink uit. „De Publicatiereeks Gevaarlijke Stoffen (PGS) 37-1 richtlijn zorgt in de praktijk voor standaardeisen bij opslagsystemen vanaf 20 kWh. Op basis van onze kennis en ervaring hebben we deze richtlijn aangevuld met heldere preventieadviezen voor onze klanten. Daarmee hebben we nu als verzekeraar duidelijk beleid en kunnen we energieopslagsystemen, groot en klein, verzekeren.”

Directeur Schade Intermediair bij Nationale-Nederlanden Edwin Grutterink: „We zijn ons steeds meer bewust van de risico’s van accu’s”

PIONIER IN DE GLASTUINBOUW

Het verzekeren van dergelijke grote energieopslagsystemen vereist maatwerk. Daarom werkt Nationale-Nederlanden nauw samen met tussenpersonen, zoals Patrick Volkering van Westland Adviesgroep. Zijn bedrijf heeft een grote portefeuille aan glastuinbouwrelaties; veel van hen overwegen een energieopslagsysteem. „In de afgelopen zes maanden hebben we de vraag enorm zien toenemen, vooral in de sierteelt”, vertelt hij. „We leggen wekelijks één of meerdere bezoeken af met de risicodeskundige van de verzekeringsmaatschappij om met de relatie te sparren over wat hij wil én of het realiseerbaar is. Er moet in een vroeg stadium goed over plannen worden nagedacht en het is verstandig om de verzekeraar in een vroegtijdig stadium te betrekken, om mogelijk extra kosten of aanpassingen te voorkomen. Dat brengen we ook zo duidelijk mogelijk over tijdens de gesprekken met relaties die we standaard een of twee keer per jaar hebben.”
Ruimte is de belangrijkste bottleneck. Volkering: „Volgens de PGS 37-1 richtlijn moeten de accu’s van het energieopslagsysteem minimaal tien meter van alle bedrijfsgebouwen liggen. Lukt dat niet, dan kunnen extra maatregelen zoals brandwerende keerwanden soms uitkomst bieden – afhankelijk van het totale vermogen van het systeem. Het is echt maatwerk om alle risico’s goed af te dekken.”
„Het aantal aanbieders van energieopslagsystemen neemt snel toe, maar niet alle partijen bieden de juiste kwaliteit of zijn voorzien van de juiste keuringscertificaten”, zegt Volkering. „Daarom adviseren we onze relaties om zich bij te laten staan door een deskundige partij die kan beoordelen welke leverancier het beste bij hun specifieke situatie past.”

SAMENWERKING

Nationale-Nederlanden is een van de partijen met wie Volkering regelmatig samenwerkt. „Het is voor ons prettig om met een verzekeraar zaken te doen die op de hoogte is van alle nieuwe ontwikkelingen in de markt. Vanaf het moment dat energieopslagsystemen op de markt kwamen, waren de risicodeskundigen van Nationale-Nederlanden goed geïnformeerd over wat er allemaal speelt en waar er op gelet moet worden. Vooral ook omdat de wetgeving nog niet definitief is. Ik ben daarom heel enthousiast over de samenwerking.”

BEWUSTWORDING

Kennis van de mogelijke risico’s van energieopslagsystemen is belangrijk om passende maatregelen te kunnen nemen, zoals veilige afstanden, betonschermen en een goed battery management system (BMS) dat data over spanning, stroom en temperatuur verzamelt en analyseert. Het kan zo afwijkingen opsporen en ingrijpen bij gevaarlijke situaties door cellen uit te schakelen of waarschuwingen te geven.
„We zijn ons steeds meer bewust van de risico’s van accu’s”, zegt Grutterink. „Maar er is meer voorlichting nodig over hoe snel het mis kan gaan, hoe moeilijk deze branden te blussen zijn, en de risico’s op letsel en milieuschade.”
Nationale-Nederlanden heeft ervaring opgedaan met schade van zonnepaneeldeeltjes, die vrijkomen bij een brand bij zonnepanelen en zich in de omgeving verspreiden, soms kilometers ver. Dit zorgt voor hoge kosten voor het opruimen van de schade en kan tot serieuze schades leiden, bijvoorbeeld voor de agrarische sector. „We voorzien een soortgelijk risico bij energieopslagsystemen”, besluit Grutterink. „Het opruimen na een brand in zo’n systeem vereist expertise, vanwege de mogelijke gevaren van accu’s en giftige dampen. Het is een nieuw risico, ook voor verzekeraars. Daarom doen we ook onderzoek naar het opruimen van afgebrande energieopslagsystemen.”
Zo ondersteunt Nationale-Nederlanden een innovatie die de energietransitie verder vooruithelpt.

ELEKTRIFICATIE. DE ENERGIETRANSITIE IS IN VOLLE GANG.

Elektrificatie biedt kansen, maar brengt ook risico’s met zich mee. Bij Nationale-Nederlanden helpen we ondernemers om die risico’s te begrijpen en hun bedrijf veilig te elektrificeren. Hoe eerder je contact zoekt, hoe beter we kunnen meedenken over oplossingen die passen bij jouw situatie. Wij willen de verzekeraar zijn van de energietransitie. Samen zorgen we dat jouw bedrijf klaar is voor een duurzame toekomst.
Lees meer door de QR-code te scannen.

nationale nederlanden

Deze advertentie is gemaakt voor de adverteerder, die de inhoud heeft goedgekeurd. De inhoud valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie van NRC.

IN EUROPA

Botte afperspraktijken door Trumps VS

CAROLINE DE GRUYTER

De Europese top van donderdag deed een beetje denken aan crisisberaad van Europese regeringsleiders tijdens de Griekse crisis. De media brengen het als een *make-or-break summit*. Op tafel ligt een complex financieel issue waarachter gigantische politieke belangen schuilgaan - destijds leningen aan Griekenland, nu het (indirecte) gebruik van bevroren Russische tegoeden voor Oekraïne. De zaal zit vol regeringsleiders die weinig begrijpen van de haute finance, maar wel hun juridische en financiële adviseurs en hun mobiele telefoons hebben moeten achterlaten. Wat kan er nog misgaan, zou je denken.

Wel, wat er tegenwoordig mis kan gaan, is het volgende: het ondermijnende gedrag van de Amerikanen. Tijdens de eurocrisis bewerkte president Obama achter de schermen Europese regeringsleiders om te zorgen dat de eurozone niet uiteen zou vallen en dat Griekenland zijn leningen kreeg. Ook oefende Washington druk uit op financiële instellingen om Europa niet kapot te stunten. Obama probeerde Europa bijeen te houden. Trump doet het omgekeerde. Helaas, want de belangen zijn veel groter dan destijds. Niet alleen de integriteit van de eurozone staat op het spel, maar ook (de financiering van) de veiligheid van Oekraïne en daarmee de veiligheid van heel Europa. En wat doet Trump? Hij aast zelf op die Russische tegoeden, om ze deels naar Rusland te sluizen en deels in eigen zak te steken. Trump en zijn mensen hebben achter de schermen alles gedaan om Europese besluitvorming hierover te saboteren.

Ingewijden vertellen dat de Amerikanen de afgelopen weken Europese regeringsleiders ongelooflijk onder druk hebben gezet om te zorgen dat ze niet aan de Russische tegoeden bij Euroclear zouden komen - zelfs niet als onderpand voor leningen aan Oekraïne. Hoewel de Europeanen de Euroclear-route zijn gaan verkennen *omdat* Trump het financiële kleed onder Oekraïne vandaan trok en zij nu alleen voor het onderhoud van Oekraïne moeten zorgen, haalden de Amerikanen grove dreigementen uit de kast om hen daarvan af te houden. Washington zou landen die geld bij Euroclear hebben staan (van Hongarije tot BRICS-landen als Saoedi-Arabië en Brazilië) pushen om het daar weg te halen en zelfs om de euro niet langer als reservemunt te gebruiken. De leegloop bij Euroclear is overigens al aan de gang. Ook dreigde Washington Europese landen en bedrijven af te sluiten van Amerikaanse clouds, satellietsystemen of toegang tot Wall Street. Sommige EU-landen, die niks zagen in het plan, vonden het prima dat de Amerikanen er zo hard in gingen. Maar feit blijft: dit zijn botte afperspraktijken, door een bondgenoot die tachtig jaar voor veiligheid in Europa zorgde. Nu gooit die Europa voor de bus. Vergeleken hierbij was de Griekse crisis kinderspel.

Europeanen ondervinden nu wat de Canadese blogger en auteur Cory Doctorow in 2023 bedoelde toen hij de term 'enshittification' bedacht - een schuttingwoord dat vleugels kreeg en bij de American Dialect Society tot woord van het jaar werd uitgeroepen. Doctorow doelde op onlineplatforms die burgers lokken met mooie beloftes over vrije meningsuiting en gratis dienstverlening en die, als er miljoe-

> *Vergeleken hierbij was de Griekse crisis kinderspel*

nen gebruikers zijn, hen beginnen af te persen door geld te vragen of data te stelen. Nu zien we dit in de Amerikaanse buitenlandpolitiek. Amerikaanse hegemonie wordt geschraagd met netwerken waarvan de hele wereld gebruikmaakt. Het is de bedrading onder mondiale financiële transacties, wapensystemen, satellieten en clouds.

Zonder Amerikaanse goedkeuring werkt er weinig meer. Als het Verenigd Koninkrijk ooit zijn kernwapen wil gebruiken, vol Amerikaanse software, heeft het Amerikaanse toestemming nodig. Als de Europese Commissie werkt met een Amerikaans communicatiebedrijf op het gebied van onderwijs, kunnen data van Europese schoolkinderen worden gebruikt. Dit zijn reële voorbeelden, helaas.

De Euroclear-saga maakt twee dingen duidelijk. Eén: Europa begrijpt dat het, linksom of rechtsom, Oekraïne moet financieren - en het handelt daarnaar. Maar twee: de Amerikanen zijn een bedreiging geworden voor de interne markt, de euro, en de Europese veiligheid en democratie. Europa heeft een eigen bedrading nodig, om overeind te blijven. En snel ook.

Caroline de Gruyter schrijft wekelijks over politiek en Europa.

Provisorisch tentenkamp op het strand bij Gaza-Stad. FOTO ABDEL KAREEM HANA/AP

OPROEP OUD-MINISTERS

'Tweestatenoplossing Israël niet meer heilig'

Een nieuw kabinet moet nadenken over alternatieve vredesuitkomsten voor Israël en de Palestijnen, luidt de oproep aan informateur Letschert.

Steven Derix

DEN HAAG

Het nieuwe kabinet moet zich niet langer uitsluitend richten op een tweestatenoplossing voor het Israëlisch-Palestijnse conflict. Die oproep doet een grote groep oud-ministers, diplomaten en ambtenaren in een brief aan informateur Rianne Letschert (D66). Onder de ondertekenaars bevinden zich onder meer oud-ministers van Buitenlandse Zaken Jozias van Aartsen (VVD) en Bernard Bot (CDA), voormalig minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk (PvdA) en voormalig minister van Defensie Joris Voorhoeve (VVD).

De 'tweestatenoplossing' waarin naast de Joodse staat een onafhankelijke Palestijnse staat wordt gevormd uit de door Israël bezette Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook, is sinds jaar en dag de hoeksteen van het Nederlandse Israël-beleid. Volgens de briefschrijvers is het echter tijd voor een beleid waarin „de mantra van een tweestatenoplossing niet bij voorbaat als onwrikbaar standpunt vastligt". De auteurs doen geen concreet voorstel over wat dan wél de uitkomst zou kunnen zijn van een vredesregeling, zoals een eenheidsstaat waarin Joden en Palestijnen samenleven.

In de afgelopen jaren is het 'vredesproces' tussen Israëliërs en Palestijnen, dat het gevolg was van de Oslo-akkoorden in de jaren negentig, steeds verder vastgelopen. Zo bezetten Israëlische kolonisten steeds meer land op de Westelijke Jordaanoever, waardoor de vestiging van een Palestijnse staat de facto onmogelijk wordt. Eerder dit jaar besloot de regering-Netanyahu toestemming te geven voor de bouw van een nederzetting op een strategisch stuk land bij Oost-Jeruzalem, waardoor het noorden en het zuiden van de Westelijke Jordaanoever van elkaar worden gescheiden.

Krachteloze initiatieven

Het bouwbesluit voor de nederzetting en de nietsontziende bombardementen op Gaza waren reden voor toenmalig minister van Buitenlandse Zaken Caspar Veldkamp (NSC) om eerder dit jaar te pleiten voor strengere sancties tegen Israël. Toen coalitiepartijen VVD en BBB daar niet in mee wilden gaan, stapten Veldkamp en de andere NSC-bewindslieden uit het demissionaire kabinet-Schoof.

De opstelling van het kabinet-Schoof, zo schrijven de oud-bewindslieden, was een „harde breuk met de Nederlandse ambitie om de internationale rechtsorde [...] te bevorderen". Volgens de briefschrijvers is het tijd dat het nieuwe kabinet die rechtsorde weer als prioriteit stelt.

SOCIALE ZEKERHEID

Alleen nog keuring voor nieuwe arbeidsongeschikten

Christiaan Pelgrim

DEN HAAG

De achterstanden bij het UWV zijn groot en blijven oplopen. Daarom mag de uitkeringsinstantie nu een ingrijpende maatregel treffen van demissionair minister Mariëlle Paul (Sociale Zaken). In principe kunnen alleen nieuwe aanvragers van arbeidsongeschiktheidsuitkering WIA nog een keuring krijgen.

Dat gaat ten koste van mensen die al een WIA-uitkering hebben en een zogeheten 'herbeoordeling' aanvragen. Bijvoorbeeld als hun medische conditie is verslechterd en zij mogelijk in aanmerking komen voor een ruimer uitkeringsregime binnen de WIA.

Nu al moeten mensen een half jaar wachten op een WIA-keuring, terwijl de wettelijke termijn acht weken is. Die wachttijd dreigt verder op te lopen tot twee à drie jaar in 2030, waarschuwde een ambtelijk rapport vorige week.

Daarom wil het UWV nu prioriteit geven aan nieuwe aanvragers. Herbeoordelingen blijven alleen mogelijk voor „urgente gevallen". Volgens een woordvoerder van het UWV gaat het dan om mensen „die in een situatie zitten of komen die duidelijk financieel leed veroorzaakt".

Het UWV wil ook meer taken van de verzekeringsarts overdragen aan personeel met een hbo-opleiding, zoals gespecialiseerde verpleegkundigen.

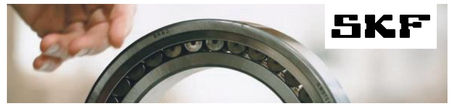
Advertentie

Alle ruimte voor jouw ambitie

Zet je volgende carrièrestap met YER

Detachering • Recruitment • Consultancy

Scan de QR-code en bekijk alle vacatures
www.yer.nl/nrc

Senior Controller

Bedrijf | SKF is wereldwijd marktleider in lagers en oplossingen voor roterende apparatuur. Met ruim 38.000 collega's in 130 landen werk je aan innovatie en duurzaamheid. Bij SKF draag je bij aan slimme oplossingen voor meerdere sectoren in de industrie. Functie | Als Senior Controller ben jij de strategische sparringpartner die financiële diepgang koppelt aan business impact. Je leidt planning, forecasting en analyses, ondersteunt besluitvorming en werkt nauw samen met internationale teams. Klaar om koers te bepalen? Join SKF!

Houten | Engineering & Development | Hbo | +5 jaar | € 80.000 - € 100.000/jaar

Contactpersoon YER:
Janne Knipping, +31 6 23 64 28 87

Business Development Nederland

Bedrijf | BLANCO is een internationaal familiebedrijf met ruim 1.500 medewerkers en een sterke reputatie in premium keukenoplossingen. Vanuit het Duitse hoofdkantoor combineren ze innovatie, kwaliteit en design voor het midden- tot hogere segment. Functie | Als Business Development Manager bouw jij de Nederlandse markt op. Jij verbindt keukenretail, fabrikanten en e-commerce, ontwikkelt strategie en opent nieuwe kanalen. Ben je succesvol? Dan groei je door naar Country Manager Nederland, inclusief vestiging, team en P&L-verantwoordelijkheid.

Nederland/hybride | Wholesale | Hbo | +5 jaar | € 85.000 - € 120.000 OTE/jaar

Contactpersoon YER:
Kim Steenkamp, +31 6 515 278 12

Financial Controller
(32 uur per week)

Bedrijf | Promocean is gespecialiseerd in het ontwerpen, produceren en leveren van merkondersteunende artikelen voor grote FMCG- en retailmerken. Vanuit Nederland vindt – naast ontwerp en accountmanagement - ook het gehele (wereldwijde) distributieproces plaats. Promocean is onderdeel van Li & Fung Limited. Functie | Je wordt de rechterhand van de Senior Finance Manager en o.a. verantwoordelijk voor de maandafsluiting, jaarrekening, fiscale zaken en procesoptimalisatie. Je werkt nauw samen met in- en externe stakeholders, waaronder accountant en fiscalist.

Den Bosch | Marketing & Advertising | Hbo | +5 jaar | Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:
Peter Jeurissen, +31 6 454 006 89

Site Controller FP&A
(omgeving West-Brabant/Zeeland)

Bedrijf | Zelfstandig en succesvol onderdeel van een internationale chemische onderneming met innovatieve producten voor uiteenlopende industrieën. Informele en korte communicatielijnen met ruimte voor initiatief. Functie | Als Site Controller ben je de financiële business partner voor het MT van een tweetal fabrieken. Je signaleert risico's en kansen, leidt verbeterprojecten en tilt processen naar een hoger niveau. Jij coördineert de budgettering, analyseert kosten, bewaakt de voorraadwaardering, geeft inzicht via rapportages en stuurt op efficiency en besparingen.

omgeving West Brabant en Zeeland | Chemicals | Hbo/wo | +5 jaar | Prima salarispakket + bonus + auto

Contactpersoon YER:
Peter Jeurissen, +31 6 454 006 89

YER. Al bijna 40 jaar specialist in topfuncties binnen het hogere segment.

YER ambitions in motion

nrc
ZATERDAG 20 DECEMBER & ZONDAG 21 DECEMBER 2025

GROOTSTE PARTIJ

De evolutie van D66: hoe de partij dit jaar de grootste kon worden

Na 59 jaar werd D66 afgelopen verkiezingen voor het eerst de grootste partij. Rob Jetten maakte gebruik van ideologische lenigheid én klassiek machtsdenken, beide bevochten door zijn voorgangers.

D66 bijeen in hotel Krasnapolsky in 1967, vooraan lijsttrekker Hans van Mierlo. FOTO RON KROON/ANEFO/NATIONAAL ARCHIEF

D66-leider Jan Terlouw op het Binnenhof tijdens de kabinetsformatie van 1981. FOTO BERT VERHOEFF/ANP

Overleg tussen Frits Bolkestein (VVD) (links), Hans van Mierlo (D66) (midden) en Herman Tjeenk Willink (rechts) in de aanloop naar het eerste Paarse kabinet in 1994. Wim Kok (PvdA) komt aanlopen. FOTO BERT VERHOEFF/ANP

Guus Valk

DEN HAAG

De zomer van 1966 was broeierig, in Amsterdam hing een revolutionaire, opgewonden sfeer. Een geest van verandering maakte zich meester van een groep ambtenaren, journalisten en intellectuelen. Ze waren samengebracht door de *Algemeen Handelsblad*-journalisten Hans Gruijters en Hans van Mierlo. Elke zaterdag discussieerden ze in hotel Krasnapolsky, op de Dam, over, zoals ze dat noemden, „de ernstige devaluatie van onze democratie". En over de oprichting van een nieuwe partij: Democraten '66.

Henk Gajentaan (88) en Martine Gajentaan-Groenendijk (83) waren overal bij. Henk was lid van een comité van 37 leden dat een pamflet schreef, *Appèl*, dat opriep tot democratische vernieuwing, zoals een direct gekozen premier en een districtenstelsel. Vooruitstrevende ideeën maar, zegt Martine: „Het waren 36 mannen en maar één vrouw, hè?" Dat was Betty van Lookeren-Campagne. „Ik ging altijd mee naar Amsterdam en sprak dan met vriendinnen af. Betty kende niemand in Amsterdam en bleef daarom met haar man bij de vergadering zitten."

Henk: „We hadden lange discussies over de vraag of we een politieke partij moesten worden, of een brede beweging. Van Mierlo geloofde ook in dat laatste." Uiteindelijk werd D66, met enige aarzeling, toch een partij.

Martine: „Het oprichtingscongres was ontzettend druk. Ik beheerde de stencilmachine. De stencils raakten versleten. Ik moest razendsnel alle moties overtikken."

Henk: „De stemming was enthousiast."

Martine: „Ik was exact negen maanden na het oprichtingscongres van D66 uitgerekend van ons eerste kind. Dit gebeurde ook bij diverse andere partners van oprichters. De congresbaby's, noemden we die."

Opheffing

Een jaar later, in 1967, behaalde D66 zeven Tweede Kamerzetels. Een toostende Van Mierlo stond op de voorpagina van *The New York Times*. Veel D66'ers dachten toen nog: we blazen het starre, verzuilde politieke bestel op, en daarna heffen we de club weer op.

Ze hebben het er vaak over gehad, maar D66 heeft zichzelf nooit opgeheven. Sterker: in 2025 werd de partij voor het eerst in het bestaan de grootste bij Tweede Kamerverkiezingen. Met lijsttrekker Rob Jetten behaalde de partij 26 Kamerzetels. Deze weken neemt de partij het voortouw in de formatie van een nieuw kabinet. En als die lukt, en als Rob Jetten premier wordt, is de 59-jarige mars naar de macht van D66 voltooid.

Jetten maakte gebruik van twee eigenschappen die langzaam in de partij zijn geslopen, en die door D66'ers vaak als nadelen, in plaats van voordelen worden gezien. Ten eerste is D66 in staat razendsnel het ene idee in te ruilen voor het andere. De Leidse politicoloog Simon Otjes zegt: „Elke verkiezing zeggen ze weer: dit is écht D66. Maar de ene keer gaat het over onderwijs, dan weer over klimaat, Europa of bestuurlijke vernieuwing."

Lees bijvoorbeeld het verkiezingsprogramma uit 1981, toen Jan Terlouw lijsttrekker was, zegt Otjes. „Dat programma straalde vooral een diep wantrouwen tegen technologie uit, alsof het een extra hoofdstuk van zijn boek *Koning van Katoren* was. Later is D66 juist gaan zeggen: voor alles is een technische oplossing. Dus je weet nooit wat typisch D66 is. Het is meer een mentaliteit dan een set standpunten."

Dankzij die flexibiliteit kon Rob Jetten een strategische zet doen die na de verloren verkiezingen van 2023 was bedacht: hij ging deze campagne veel over de economie en migratie praten, en over nationale trots, typische VVD-thema's. Hij stond op podia voor een grote, wapperende Nederlandse vlag. Hij praatte bovendien over gemeenschapszin, van oudsher meer een CDA-idee.

Machtspartij

Daarbij kon D66 zichzelf als de meest logische machtspartij presenteren, die zowel naar links als naar rechts kan meebewegen. De aanloop naar die positie was lang. D66 heeft altijd een ingewikkelde verhouding tot de macht gehad. De partij was opgericht om de traditionele politieke verhoudingen te doorbreken, niet om er zelf aan mee te doen. Simon Otjes: „D66 is begonnen met een bestormersmentaliteit. Nu zijn ze een onmisbare systeempartij geworden. Er is geen Haags compromis meer te vinden waar de vingerafdrukken van D66 niet op zitten."

Hans van Mierlo droomde van een partij zonder ideologie, zegt Afke Groen op het partijkantoor van D66. Ze is politicoloog en directeur van de Mr. Hans van Mierlo Stichting, het wetenschappelijk bureau van de partij. „Hij zag hoe oude ideologieën, zoals het liberalisme of de sociaal-democratie, de afstand tussen burger en politiek hadden vergroot. Hij wilde wegblijven bij alle -ismes. D66 moest pragmatisch blijven."

Rob Jetten (D66) spreekt zijn fractie toe na de verkiezingswinst. FOTO BART MAAT

> Je weet nooit wat typisch D66 is. Het is meer een mentaliteit dan een set standpunten
>
> **Simon Otjes**
> politicoloog

Daarachter, zegt Groen, „zat wel degelijk een mensbeeld. Over het belang van zelfontplooiing, over gelijkheid tussen mensen." Maar al sinds de beginjaren, zegt Groen, zit D66 met hetzelfde dilemma: willen we rebels zijn of meebesturen? „D66 is steeds meer onderdeel geworden van het systeem dat het eerst uitdaagde."

D66 moest aanvankelijk weinig hebben van de oude politieke verhoudingen. Maar de partij voelde zich duidelijk meer thuis op progressief-links. D66 ging meeregeren in het progressieve kabinet-Den Uyl, en Van Mierlo zag op links natuurlijke bondgenoten.

Afstand van de PvdA

Zijn opvolger Jan Terlouw, partijleider tussen 1973 en 1981, zorgde voor een kentering in dat denken. Otjes: „D66 had zwaar verloren vanwege de deelname aan het kabinet, zocht naar een nieuw profiel en nam daarom afstand van de PvdA. Dat was een bewuste keuze om het verlies weer te boven te komen."

Jan Terlouw sloot de VVD niet langer uit als coalitiepartner. Die nieuwe koers werd beloond: in 1981 behaalde D66 zeventien zetels, een winst van negen. Jetten liet een vergelijkbare ideologische lenigheid zien, toen hij zich dit jaar in de campagne impliciet richtte op teleurgestelde VVD-kiezers. Over zijn progressieve ideeën, die hij jarenlang had uitgedragen, hoorde je hem een stuk minder. In ieder geval was de Jetten van 2019 ver weg, toen hij het als pas begonnen partijleider in de Kerdijklezing had gehad over „grote idealen", die „de drijvende kracht" van politiek moesten zijn.

D66 raakte in de jaren van Terlouw en Van Mierlo, die hem in 1986 weer opvolgde, steeds meer gericht op de macht. Zo werd de totstandkoming van het Paarse project gezien als een kroon op de ideeën van Van Mierlo. In 1994 werd het eerste kabinet zonder christen-democraten gevormd, met PvdA, VVD en D66. De laatste partij werd als de wegbereider van dit project gezien. Afke Groen: „Paars doorbrak de oude ideologische dogma's, en liet zien dat je in de politiek tegenstellingen kan overbruggen."

> D66 leerde die jaren dat de partij één structureel probleem kent: er is geen vaste achterban

Maar de partijen vonden elkaar niet in een gedeeld mensbeeld, maar vooral in hun kijk op een kleine overheid en meer ruimte voor de markt - ideeën die toen links én rechts populair waren. Van Mierlo was als minister van Buitenlandse Zaken veel weg, en D66 heeft weinig plezier beleefd aan het experiment: er werd een jarenlange neergang ingezet. Van Mierlo zei er zelf over: „Als je een brug slaat, moet je niet verbaasd zijn dat er over je heen gelopen wordt."

D66 leerde die jaren dat de partij één structureel probleem kent: er is geen vaste achterban. Kiezers kunnen razend enthousiast zijn, om bij de volgende verkiezingen massaal weg te lopen. D66'ers zeggen onderling dat ze voor veel kiezers de ideale tweede partij zijn. Afke Groen zegt: „Het heeft ook te maken met de ontzuiling, waar D66 een product van is. De partij moest onderdak bieden aan kiezers die afkomstig waren uit verschillende zuilen, maar heeft geen eigen zuil te bieden. Dat maakt D66 soms aantrekkelijk, maar soms gaan kiezers ook veel sneller weg."

Stunde Null, zoals het ging heten, werd in 2006 bereikt. D66 had nog maar drie Kamerzetels over, stond zelfs even op nul zetels in de peilingen. Het moest anders, stond in een interne evaluatie. D66 was een matte bestuurderspartij geworden, „een clubje nette mensen", zo werd toen geschreven. Afke Groen, die een kritische partijevaluatie schreef in 2023, had dat document erbij gepakt. „Het was heel herkenbaar. We hebben één fragment letterlijk gekopieerd en geplakt. Want we konden het nu niet beter zeggen dan toen."

Beide nederlagen (2006 en 2023) volgden op jaren waarin D66 meegeregeerd had. En beide keren was de conclusie achteraf dat de prijs te hoog was. Groen: „Het gaat steeds weer om het aloude dilemma van D66: stap je in een coalitie uit verantwoordelijkheidsgevoel of houd je meer profiel, meer kleur in de oppositie?"

De evaluatie van 2023 was scherp, net als die van 2006: D66 was te „beweterig" geworden, redeneerde te veel vanuit de instituties, zoals de wetenschap of de rechterlijke macht. En zo deed D66 zichzelf geweld aan. Want was de partij niet ooit opgericht om de kloof tussen politiek en burger te verkleinen? Mede op basis van die evaluatie werd er in de laatste campagne voor gekozen een andere koers te gaan varen.

Alexander Pechtold had in zijn jaren als partijleider iets veranderd, waar Jetten nog altijd op voortborduurt: D66 is zichzelf gaan zien (en presenteren) als de meest logische middenpartij, aantrekkelijk voor links én (centrum-)rechts.

'Bijwagen van rechts'

Het is precies de positie die het CDA lange tijd had. Het gevolg daarvan, schreef oud-D66-medewerker Daniël Boomsma in 2021 in *Vrij Nederland*, is dat D66 in die jaren „een bijwagen van rechts" werd. Coalities worden in het huidige politieke landschap nu eenmaal vrijwel altijd over rechts gesloten. En zo is het lot van D66 de afgelopen jaren veel meer verbonden geraakt aan de VVD dan aan GroenLinks-PvdA, de partij die ook deze formatie weer snel buiten de deur stond.

Zoals het in de jaren zeventig ging over het mogelijke opheffen van D66, zo leeft de discussie over het bestaansrecht van D66 nog altijd in de partij, zegt Afke Groen. Ze reist veel naar afdelingen, en laat dan altijd een bandje horen. Ze laat het horen, het is een citaat uit een interview met Hans van Mierlo uit 1989: „Er is een verband tussen de abstracte machtscultuur en het dagelijks lot van mensen. D66 is er om dat verband te laten zien. " Groen: „Kijk naar het toeslagenschandaal. Wij moeten er zijn om het lot van mensen centraal te stellen. Daar zit ons bestaansrecht."

Er gaapt volgens haar (en andere politicologen) een diepe kloof tussen partijen die primair willen besturen, en partijen die vooral goed zijn in het benoemen van zorgen van hun kiezers. Die eerste groep is electoraal kwetsbaar, zegt ze, kijk maar naar NSC, dat na een mislukt regeringsavontuur alle twintig zetels verloor, terwijl de PVV, een voorbeeld van de tweede categorie, de meeste zetels wist te behouden. Groen: „D66 moet niet alleen een partij zijn die bestuurlijke verantwoordelijkheid neemt. We moeten ook de zorgen van kiezers blijven horen. Daar probeer ik de partij scherp op te houden."

Oude ideeën geschrapt

In oktober besloot het D66-congres een paar ideeën uit de begintijd te schrappen uit het verkiezingsprogramma: de gekozen burgemeester en de gekozen minister-president. Mede-oprichter Henk Gajentaan zegt dat D66 „natuurlijk veranderd" is, maar hij ziet hetzelfde „jeugdige enthousiasme" als in de beginjaren. Dat D66 naar rechts zou zijn opgeschoven, ziet hij niet. „Ik blijf het Van Mierlo nazeggen: links en rechts zijn oude begrippen. Daar geloof ik niet zo in."

Martine: „Nederland is wel verrechtst, hoor. D66 ook. Ik zou ons liever wat linkser zien. Het is een slecht idee als Rob Jetten met JA21 gaat regeren."

Henk: „We hebben nog altijd onze kernwaarden: grondrechten, het milieu, participatie van de burger. Die missie is geslaagd zodra Rob Jetten op het bordes staat."

Advertentie

nrc
ZATERDAG 20 DECEMBER & ZONDAG 21 DECEMBER 2025

HET OEUVRE VAN HANS VAN MANEN

Een diepere duik in het werk van choreograaf Hans van Manen

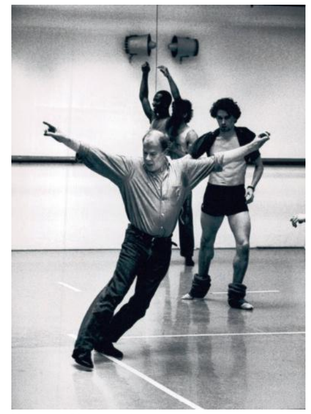
„Dans verwijst naar dans en naar niets anders", sprak Hans van Manen ooit stellig. Zoals hij óók stelde dat „erotiek ontstaat zodra je twee mensen op het toneel zet". Die twee uitspraken typeren zijn oeuvre. Plus: vier choreografen over het werk van Van Manen, die woensdag overleed.

Dansers van Het Nationale Ballet tijdens de uitvoering van Hans van Manens *Adagio Hammerklavier* in New York in 2025. FOTO LEV RADIN/ PACIFIC PRESS/ ANP

Hans van Manen in1963. FOTO NETHERLANDS INSTITUTE FOR SOUND AND VISION/ ANP/ KIPPA

Hans van Manen tijdens een repetitie. FOTO VINCENT MENTZEL

Francine van der Wiel

AMSTERDAM

De Dam in Amsterdam, we schrijven zo rond 1960. „Wie is Hans van Manen?", vraagt een onzichtbare reporter aan een passerende vrouw. Zij – degelijke jas, keurig hoofddoekje – antwoordt met een licht Amsterdams accent: „Ja, hij is geloof ik van het een of andere ballet. En hij is in Amerika geweest." Twee jonge meisjes bevestigen, met een vette, Mokumse dubbele L: „Hans van Manen? Da's een balletdanser."

Het fragment uit de vroege televisiegeschiedenis is veelzeggend: de woensdag overleden choreograaf is zo iemand die er altijd al wás, en niet enkel in de belevingswereld van het danspubliek. De Nederlandse televisiekijker leerde een jonge Van Manen al kennen door zijn medewerking aan de *Henk en Teddy Scholten Shows*. Voor die programma's uit de vroege televisiegeschiedenis maakte hij jazzy choreografieën.

Hans Arthur Gerhard van Manen voerde op vele vlakken de lijst aan in de Nederlandse danswereld: hij was niet alleen de bekendste, maar ook de nationaal en internationaal meest en hoogst gedecoreerde choreograaf. Met ongeveer 150 balletten op zijn naam was hij ook de productiefste.

En hij was ook de lichtst ontvlambare. Die laatste eigenschap was niet uitsluitend gereserveerd voor dansers en collega's; dansjournalisten konden na een onwelgevallige kritiek of gewoon, te weinig aandacht, de wind van voren krijgen. Hij las – spelde – alles en kon tot op hoge leeftijd spinnijdig worden om recensies.

Zelfinzicht

„Pittig", zo omschreef hij met zelfinzicht zijn karakter. Er zijn dan ook veel deuren met kracht dicht gesmeten tijdens zijn loopbaan, die zich sinds 1959 voornamelijk afspeelde tussen twee 'polen': van het Nederlands Dans Theater stapt hij over naar Het Nationale Ballet en weer terug, om te eindigen bij Het Nationale Ballet.

Als jonge danser was hij al niet het dociele type. Het boterde bijvoorbeeld niet tussen Van Manen en de autocratische balletleidster Sonia Gaskell, die door generatiegenoten als Rudi van Dantzig werd aanbeden én gevreesd. Hij zocht in de jaren vijftig zijn heil bij Françoise Adret, leidster van het Ballet van de Nederlandse Opera, die hem gevoel voor stijl en een verzorgde presentatie bijbracht. Daarna ging hij op avontuur, naar Parijs, waar choreograaf Roland Petit het publiek tot ola's en lachsalvo's verleidde met een combinatie van klassieke dans, erotiek en humor – kwaliteiten die ook een rode draad in het oeuvre van de Nederlander zouden vormen.

In met name zijn vroege werk is ook de invloed herkenbaar van de Amerikaan Jerome Robbins, die eind jaren vijftig met zijn choreografieën voor de musical *West Side Story* wereldroem vergaarde. Van Manens eerste werken, waaronder *Feestgericht* (1957), vertoonden een duidelijke affiniteit met Robbins' swingende choreografieën.

Zelf noemde hij als belangrijkste invloed en inspirator altijd George Balanchine, grootmeester van de neoklassieke dans: „Balanchine kijkt altijd over mijn schouder mee." Structuur, muzikaliteit, economie en (in de woorden van Van Manen) 'logica' vormden de erfenis van de Russische Amerikaan.

Crucifix-armen

Na het Parijse avontuur maakte hij in Nederland zijn eerste werken voor het prille Nederlands Dans Theater. Al snel begon hij zijn eigen stijl te ontwikkelen, die in lijn met zijn liefde voor abstracte kunst meestal nietanekdotisch was, met *Squares* (1969) als vroeg hoogtepunt. Gezet in een ontwerp van Bob Bonies – een vierkant van tl-buizen boven een vierkante verhoging – toont het een nog altijd voorbeeldig huwelijk tussen dans en beeldende kunst.

In de loop der jaren kristalliseerde zijn choreografische stijl zich steeds verder uit. Uiteindelijk ontstond een uit duizenden herkenbaar choreografisch handschrift. Kenmerkende elementen zijn de 'crucifix-armen', zoals Rudolf Noerejev ze noemde: in plaats van klassieke armen die een ovale lijst om het hoofd vormen, wijzen Van-Manenarmen diagonaal omhoog, handpalmen weggedraaid, vingers licht gestrekt. Heldere, bedrieglijke eenvoud typeert de groepsbewegingen, met als basis eenvoudige, bijna plechtige schuifpassen. Onvermoeibaar hamerde de choreograaf op het belang van de blikrichting, essentieel om een specifieke lading te geven aan de relatie tussen de dansers. In Van Manens oeuvre valt ook de grote variëteit aan schoeisel op: van slappe balletslipper of blote voet tot spitz, pump en klomp.

Hij varieerde eindeloos met partnerwerk en de arabesk. Beroemd voorbeeld is het duet uit het meesterlijke *Adagio Hammerklavier* (1974), dat hij maakte voor zijn toenmalige muzen Alexandra Radius en Han Ebbelaar; uiterst traag heft de danseres haar been en buigt voorover, ondersteund door haar partner, zodat haar arabesk zich tot maximale amplitude ontwikkelt.

Zoals „prachtig dansen" hem niet interesseerde – hij hield meer van dansers met lef die „geniale fouten" durfden te maken – zo

> Prachtig dansen interesseerde Hans van Manen niet. Hij hield meer van dansers met lef die „geniale fouten" durfden te maken

is ostentatieve virtuositeit nauwelijks in zijn werken te vinden. Toch vond de mannensolo uit het geliefde ballet *5 Tango's* (1977) op muziek van Astor Piazzolla zijn weg naar vele dansgala's en balletconcoursen, vaak zonder toestemming. Zo ook de massa inventieve duetten waarin een machtsstrijd regelmatig tot onparlementair partnerwerk leidt.

Lang heeft de choreograaf de stelling volgehouden dat „dans naar dans verwijst en naar niets anders". Aan emoties ontbreekt het echter bepaald niet in zijn balletten. Het zijn portretten van menselijke relaties, soms harmonieus, vaak conflictueus, een spel van aantrekken en afstoten, van erotische spanningen. In zijn eigen woorden: „Erotiek ontstaat zodra je twee mensen op het toneel zet."

Opmerkelijk genoeg speelde de erotische spanning zich bij de zelfbewuste homoseksueel Van Manen vrijwel altijd af tussen man en vrouw. Homoseksualiteit was hooguit een terloops gegeven in zijn choreografieën. Beroemd voorbeeld hiervan is de schouderlift in *Metaforen* (1965), waarin twee mannelijke dansers een bij uitstek klassieke slotpose voor man en vrouw aannemen.

Als emancipator was hij uiteindelijk belangrijker voor de vrouw in het ballet: de typische Van-Manenvrouw is geen seksloos kindvrouwtje zoals in (neo-)klassieke choreografieën, maar een volwassen, seksueel actief, soms zelfs agressief wezen, dat pardoes het hoofd van haar partner tegen haar kruis drukte (*Grosse Fuge*, 1971) of als sarcastisch statement haar hand op zijn kruis legt (*Sarcasmen*, 1981). „Vrouwen winnen altijd bij mij", zei hij daarover. Desnoods met een welgemikte kaakslag (*Septet Extra*, 1973).

Hoewel hij ontegenzeggelijk eigenwijs was, kon hij ook een dankbare leerling zijn. In zijn jonge jaren liet hij zich cultureel scholen door onder anderen 'kunstpaus' en voorvechter van de homo-emancipatie Benno Premsela. Onder de hoede van galeriehoudster Riekje Swart ontwikkelde hij een oog voor hedendaagse beeldende kunst. Zijn huis hing er vol mee, en de heldere, strakke decors voor zijn balletten (met Jean-Paul Vroom en Keso Dekker als belangrijkste ontwerpers) weerspiegelden zijn voorkeuren.

Fotografie

Van Manen ontwikkelde zich ook zelf tot beeldend kunstenaar. Vanuit een simpele studio in zijn toenmalige huis aan de Lomanstraat in Amsterdam, creëerde hij met zijn Hasselbladcamera een herkenbaar fotografisch oeuvre. Duidelijk geïnspireerd door het werk van de Amerikaan Robert Mapplethorpe onderzocht hij van achter de camera het lichaam. Het werk – zwart-wit, zorgvuldig geposeerd, perfect belicht en haarscherp afgedrukt – was internationaal succesvol, maar na tien jaar hing hij de camera aan de wilgen. Het werd te tijdrovend. Zijn kennis had hij toen al gul en zonder terughoudendheid overgedragen aan Erwin Olaf.

Met zijn balletten heeft hij grote invloed gehad op choreografen uit de generaties na hem, onder wie Ted Brandsen, de huidige artistiek directeur van Het Nationale Ballet. Zij lieten zich inspireren door de heldere lijnen en sommige typische Van-Manenbewegingen. Hij werd ook academisch 'leermeester' toen hij werd benoemd tot buitengewoon hoogleraar aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Het was maar een van de vele vormen van erkenning die hij ontving. De grootste daarvan was natuurlijk de wereldwijde verspreiding van zijn balletten, naast de vele speciale programma's, zelfs hele festivals, die rond zijn werk werden georganiseerd. Tot op het laatst reisde hij de hele wereld over, vergezeld door zijn echtgenoot Henk van Dijk, om bij buitenlandse gezelschappen de laatste puntjes op de i van zijn balletten te zetten. Dat reizen werd met het stijgen der jaren een steeds grotere belasting. Als negentiger kwam hij, met de nodige inspanning maar nog altijd kaarsrecht, schijnbaar kwiek het toneel op om zijn applaus te halen. Stijlvol en verzorgd, zoals zijn hele oeuvre.

Hans van Manen ontvangt een eremedaille uit handen van koning **Willem-Alexander** in februari 2018. FOTO ROBIN UTRECHT/ EPA

Vier collega-choreografen over 'hun' Hans van Manen

TED BRANDSEN

Artistiek directeur, Het Nationale Ballet

Ted Brandsen (66), artistiek directeur van Het Nationale Ballet, vindt het moeilijk een ballet te kiezen. „Het zijn er zo veel: *Adagio Hammerklavier*, *Grosse Fuge*, *Frank Bridge Variations*." Uiteindelijk noemt hij *Live*, het befaamde 'videoballet' uit 1979. „Het was zo'n overweldigende ervaring. Hoe hij met muziek, beeld en twee dansers zoiets sterks heeft laten zien. De manier waarop hij live video gebruikte is nog nooit overtroffen. Voor jonge makers is het nog steeds een eye-opener. En elke keer ontdek je weer verschillende lagen." Iets totaal anders maakte Van Manen in 1987, toen het balletgezelschap net zijn intrek in het Muziektheater had genomen. Brandsen danste toen nog zelf. „Eigenlijk was het een rottijd voor hem. Er was geen kamer voor hem in het gebouw en hij kreeg idioot weinig repetitietijd. Ondanks die druk was het werken aan *Symfonieën der Nederlanden*, een van zijn grootste groepswerken, een superleuk proces. Het is geïnspireerd op marching bands, dus bijna alles is unisono. Binnen die rigide vorm kon je er echt in swingen. Hans is goed in het werken binnen zelfopgelegde beperkingen. Je moet een kader stellen, dat heb ik van hem geleerd, anders zijn de mogelijkheden eindeloos. Niet wachten op inspiratie, maar gewoon elke dag een stukje maken. Net als Hans werk ik ook van begin naar het einde. Dan komt het een voort uit wat er al is geweest en krijg je een flow, een logica."

JIRI KYLIÁN

Choreograaf

Nadat Van Manen kort na de opening van het nieuwe Muziektheater in conflict was geraakt met zijn toenmalige werkgever Het Nationale Ballet, bood het Nederlands Dans Theater van **Jiri Kylián (78)** hem een nieuw creatief thuis. Daar opende zich een nieuwe creatieve ader bij de Nederlander, die zich liet inspireren door dansers als Nacho Duato, Fiona Lummis, Jean Emile en Sol León. Kylián noemt Van Manen „een van de grootste choreografen van onze tijd". Ondanks het feit dat hun werk en karakters zeer verschillend waren, hadden zij altijd de grootste waardering voor elkaar, schrijft hij in een e-mail. „Hij heeft talloze meesterwerken gecreëerd, maar een raakt mij dieper dan alle andere. Hans was zeer onder de indruk van Sabines talent [danseres Sabine Kupferberg, Kyliáns echtgenote – red.] en heeft een aantal werken voor haar gemaakt, onder andere *Black cake* en *Evergreens*." Één werk in het bijzonder heeft hem diep geraakt: *The old man and me*. In het ballet voor 'seniorengezelschap' NDT 3 uit 1996 portretteert Van Manen een langjarige relatie van geliefden die elkaar kennen in strijd en spel. Samen zijn ze oud geworden. In het laatste deel kondigt de dood zich aan, onzichtbaar, hartverscheurend ontroerende minuten. Van Manen maakte het „wonderlijke stuk", zoals Kylián het omschrijft, voor Kupferberg en Gérard Lemaître, beiden destijds ruim de vijftig gepasseerd.

JAN MARTENS

Oprichter van GRIP

De Vlaamse choreograaf **Jan Martens (43)** is oprichter van GRIP, een hedendaags danscollectief waarvan hij het artistiek leiderschap deelt met drie collega-choreografen. Van Manen, een uiterst kritische kijker, volgde Martens al ruim tien jaar en was onder de indruk van de heldere concepten en muzikaliteit van zijn veel jongere collega. Omgekeerd is Martens vol ontzag. „Ik bewonder zijn radicaliteit. Ik weet niet of veel mensen dat zo zien, want zijn werk is ook heel klassiek, zuiver en helder. Maar ik vind dat hij radicale keuzes maakt. *Black Cake* bijvoorbeeld begint heel klassiek, met koppels, een wals. En dan komt er ineens een heel andere, hedendaagse kijk op beweging binnen zetten. In de laatste vijf minuten ook de humor. Die combinatie is heel bijzonder: hoe hij ergens begint om naar iets heel anders te bewegen en nog weer ergens anders te eindigen. Dat is magisch. Ook dat hij daar zo'n grote plaats mee heeft gekregen, met heel klassieke elementen, maar dan in een heel radicale benadering daarvan. Uiteraard bewonder ik zijn muzikaliteit, hoe hij met muziek werkt en met welke muziek, eigenlijk uit alle richtingen. En een heel groot ding is natuurlijk de humor. Niet alleen in zijn dans, ook in zijn leven. Wat ik van hem heb opgestoken is zijn gretigheid. Ik vind het heel bijzonder dat hij zo lang gretig is gebleven in alles, in het leven, mensen, kunst, vrienden om hem heen. Niet alleen in de dans."

ALEXEI RATMANSKY

Choreograaf

Alexei Ratmansky (57), internationaal een van de meest gevraagde choreografen in het klassieke genre, klinkt ontdaan. Als voormalig directeur van het Bolsjoi Ballet in Moskou was hij al een bewonderaar van het werk van Van Manen: „Een van de dingen die ik bewonder is het feit dat hij altijd trouw aan zichzelf is gebleven, aan de stijl die hij heeft gekozen. Die is zo herkenbaar, in de connectie met de muziek en de dansers." Als persoonlijke favoriet noemt hij *Grosse Fuge* (1971), een van de absolute klassiekers in het oeuvre van de Nederlander. „Er is zo'n groot contrast tussen wat je zou verwachten op de muziek van Beethoven en wat je daadwerkelijk krijgt. Het is provocatief, sexy, modernistisch en ironisch. Daar is moed voor nodig. Het ballet ziet er na meer dan vijftig jaar ook nog fris en sterk uit." De Russische choreograaf noemt Van Manens humanisme als een van de allerbelangrijkste aspecten in diens werk. „Voor hem zijn dansers mensen. Dansers inspireerden hem boven alles en dat zie je. Op dat gebied voel ik me als choreograaf met hem verbonden." Ratmansky is bovendien diep getroffen door Van Manens steun, in woord en daad, voor Oekraïne. Hij doneerde een van zijn meest populaire balletten, *5 Tango's*, om niet aan het Nationale Ballet van Oekraïne en blokkeerde alle licenties van zijn werk voor Russische staatsballetten. „Oekraïners zullen dit nooit vergeten."

REPORTAGE **ILLEGAAL VUURWERK**

Kopen, afsteken, filmen – en dan de knallen en rookwolken op YouTube

'Vuurwerk-YouTubers' scoren met video's vol harde knallen en opzwepende muziek. Vaak steken ze vuurwerk af dat in Nederland illegaal is, soms van de zwaarste categorie. Vooral tieners kijken ernaar – en rijden vol inspiratie naar vuurwerkwinkels in België.

Door **Juliette Vasterman**

Op een onverhard pad staan vier Nederlandse mannen van rond de dertig, midden in een dennenbos in Polen. Het is stil en donker. In de wijde omtrek staat geen huis, geen winkel, geen tankstation, geen lantaarnpaal. De mannen zijn net uit de auto gestapt en schijnen met LED-lichtstaven om iets te kunnen zien.

Aan de rand van een open veld, waar de bomen wijken, zetten ze kartonnen vuurwerkdozen neer. Twee mannen laten drones opstijgen; via de controllers met live beeld houden ze de omgeving in de gaten. De andere twee mannen buigen zich over de verpakkingen die ze 'blokken' en 'cakes' noemen. Eén houdt de camera klaar terwijl de ander met een aansteker het lont dat uit het karton steekt aanraakt. „Komt-ie!"

Zodra de vonk overslaat, rennen ze achteruit en richten hun cameralens omhoog. Dan volgen enorme explosies, in de zwarte hemel barsten witte, blauwe en paarse lichtbundels open. De mannen roepen door elkaar: „Prachtig!" „Whohoe!" „Dit was leip!" „Dit was de dikste cake!" De holle knallen galmen na. Stukjes as, kartonrestjes en onverbrande kruitdeeltjes dwarrelen naar beneden. Roze en paarse rookwolken blijven hangen in de nacht.

Dit zijn de avonturen van Sven en Koen, een duo dat al jaren vuurwerkvideo's maakt voor YouTube. Het liefst reizen ze af naar Polen om daar voor duizenden euro's aan vuurwerk dat in Nederland verboden is te kopen en af te steken. Daarnaast doen de mannen stunts die ze ook vastleggen voor hun volgers: ze laten vuurpijlen onder natuurijs ontploffen en gooien 75.000 knalerwten van een brug. Hun kanaal Sven&Koen telt 463.000 abonnees en circa 250 vuurwerkfilmpjes, waarvan sommige ruim een miljoen keer zijn bekeken.

Sven en Koen zijn niet de enige 'vuurwerk-YouTubers'. Een zoektocht levert zo'n veertig andere Nederlandse accounts op, grote en kleine, waarvan de meeste al jaren bestaan. De grote, naast Sven&Koen bijvoorbeeld ook KingAlmightyyy (594.000 abonnees), maken naast knalvideo's ook content over snoep, snelle voertuigen en allerlei spannende avonturen. De meeste accounts richten zich volledig op vuurwerk, waaronder AW Fireworks (192.000 abonnees), PyroteamDelft (162.000), Xtremerides1 (102.000) en EindhovenVuurwerk (99.000). Er zijn ook kleine makers, zoals Vuurvent (44.000), PyroFire (29.500) en Papa&Geert (9.600).

De makers zijn vrijwel allemaal mannen. Ze steken voor de camera vuurwerk af en monteren hun beelden tot filmpjes vol harde knallen, opzwepende muziek en scènes van grenscontroles, boetes of achtervolgingen waarin ze ogenschijnlijk voor de politie op de vlucht slaan. Veel YouTubers promoten hun video's op TikTok en Instagram.

De YouTubers maken content over het kopen en afsteken van legaal vuurwerk, categorie F1, dat in november en december te koop is bij winkels als Xenos, Aldi en Action. Maar veel vaker houden de mannen een vlammetje bij vuurwerk dat in Nederland illegaal is. Soms in Nederland, maar liever over de grens: in België, Polen, Tsjechië, Zwitserland en Spanje, een enkeling belandt zelfs in China. In het buitenland kun je doorgaans makkelijker zwaar vuurwerk kopen. De vuurwerkfanaten geven soms wel bijna 10.000 euro uit en steken hun aankopen ter plekke af. Het liefst in het donker, op een afgelegen plek waar de kans dat ze gepakt worden niet zo groot is.

De mannen promoten vuurwerkwinkels, filmen gigantische vuurwerkdozen met doodshoofden en vuurpijlen van een meter met gouden knoppen. Ze noemen merken en leggen uit wat er in een cake zit: hoeveel millimeter de buizen zijn, hoeveel shots het ding afvuurt, in hoeveel tijd, hoe hard het knalt, hoe duur het is en hoeveel gram kruit erin verwerkt is. En tot welke categorie het getoonde vuurwerk behoort.

In Nederland mogen consumenten het hele jaar door categorie F1-vuurwerk afsteken, zoals sterretjes en knalerwten. Tijdens de jaarwisseling is ook categorie F2-vuurwerk toegestaan, zoals cakes, grondbloemen en fonteintjes. Dit vuurwerk mag alleen in de laatste drie dagen van het jaar worden gekocht. Sinds 2020 zijn de regels aangescherpt en zijn onder meer vuurpijlen en Romeinse kaarsen verboden. Ook vuurwerk uit categorie F3 en F4 is niet toegestaan. Denk aan cobra's, mortierbommen, shells, vlinderbommen, lawinepijlen en nitraten.

Afhankelijk van de ernst van de overtreding kun je in Nederland voor het afsteken van illegaal vuurwerk een boete, een strafblad, een taakstraf of zelfs een gevangenisstraf krijgen, zegt een woordvoerder van de politie. „Ook als het afsteken van vuurwerk alleen in een video te zien is, kan dat gevolgen hebben." Het filmen van vuurwerk is op zichzelf niet verboden.

Feloranje vuurgloed

Het vuurwerk dat YouTubers over de grens aantreffen is veelal F2- en F3-materiaal. Zoals in de filmpjes te zien is, ligt dit vuurwerk in landen als Polen en Tsjechië gewoon in de schappen bij tankstations, op markten en in gespecialiseerde winkels. In de video's benadrukken de makers dat zij hun aankopen niet meenemen naar Nederland, omdat dat strafbaar is. Soms komen disclaimers in beeld: 'steek geen gevaarlijk vuurwerk af' of 'deze beelden dienen ter entertainment'. Kijkers stimuleren om aan de slag te gaan met illegaal vuurwerk kan strafbaar zijn.

Op verschillende accounts is te zien hoe mannen ook in Nederland illegaal F4-vuurwerk afsteken. Zo tonen de makers van EindhovenVuurwerk – die niet herkenbaar in beeld komen – hoe een Cobra 20 Ultimate, omhuld met een dik pak papier, ontploft op een verlaten basketbalveldje en een regen aan papiersnippers veroorzaakt. In een andere video knopen ze vijfhonderd Funke Trueno's, een type zware knaller (F3), aan elkaar met snel lont en steken die in één keer af. Een serie keiharde dreunen volgt. Over de grond verspreidt zich een feloranje vuurgloed, gevolgd door dikke rookwolken.

Ook KingAlmightyyy steekt zwaar materiaal af, waaronder Cobra's, en mortierpijlen. Waar de YouTubers dit vuurwerk vandaan halen, blijft onduidelijk. Soms koopt KingAlmightyyy iets van een man die geblurd in beeld verschijnt.

Wie kijken naar deze video's? Vooral tieners, valt af te leiden uit de reacties onder de filmpjes. Dat beeld wordt bevestigd door recent kwalitatief onderzoek van VeiligheidNL, het kenniscentrum voor letselpreventie, naar vuurwerkgebruik en risicogedrag onder jongeren. Onderzoekers spraken 148 kinderen van 12 tot en met 15 jaar oud. De meeste zeiden dat ze in de aanloop naar Oud en Nieuw regelmatig vuurwerkvideo's bekijken. Ze willen weten wat er te koop is, waar ze het kunnen halen en leren over vuurwerk dat ze nog niet kenden, vertelt Martijntje Bakker, directeur van VeiligheidNL. De jongeren kijken vooral graag naar ontploffingen van illegaal vuurwerk zoals cobra's en nitraten. „De aantrekkingskracht zit in de spanning: dingen zien die niet mogen en gevaarlijk zijn."

> Jongeren zeggen het vuurwerk ook simpelweg mooi vinden: de kleuren, de effecten en de explosies

De filmpjes werken volgens Bakker aanstekelijk. „Je kijkt en denkt: dit wil ik ook." Wie veel van dit soort video's ziet, raakt sneller geneigd om zelf te experimenteren en risicovol gedrag na te bootsen. Soms uit zich dat in het nadoen van trucs of challenges. Zo ging er drie jaar geleden een vuurwerkchallenge rond waarbij jongeren op grondbloemen moesten stampen. „Dat leidde tot afschuwelijke brandwonden aan voeten", zegt Bakker.

Jongens met hun vader

In de lange rijen bij vuurwerkwinkels in het Belgische Baarle-Hertog, een trekpleister voor vuurwerkliefhebbers, kennen jongens de vuurwerkfilmpjes. Zodoende zijn ze in het grensdorp beland: hun favoriete YouTubers, zoals PyroteamDelft en PyroFire, kopen hier vuurwerk. Daarnaast is België aantrekkelijk omdat er vuurwerk te koop is dat in Nederland verboden is. De jongens uit de rij komen vaak met hun vader, die rijdt, en dan kunnen er nog vrienden mee. De mannen zeggen dat het vuurwerk hier goedkoper is. Sommigen slaan groot in: ze hebben weekendtassen bij zich of duwen een steekkarretje de winkel in.

In de winkels hangt een gevoel van saamhorigheid, iedereen is hier met hetzelfde doel: vuurwerk kopen dat in Nederland illegaal is en alleen aan het einde van het jaar de grens over mag – maximaal 25 kilo. „Staat er grenscontrole?", vraagt een jongeman met opgeschoren haar. „YouTuber Ruben Koet werd hier in het dorp staande gehouden", weet hij. „Ach, ik heb schijt, wat wil de politie doen?", zegt een ander. „Morgen gaan we lekker stoken!"

„Samen iets doen wat eigenlijk niet mag, dat schept een band", zegt directeur Bakker van VeiligheidNL. „Het is stoer, en erbij horen is belangrijk op die leeftijd." Overigens blijkt uit het onderzoek dat de jongeren het vuurwerk ook simpelweg mooi vinden: de kleuren, de effecten en de explosies. De studie laat ook zien dat jongeren het onderscheid tussen de verschillende categorieën vuurwerk vaak niet goed kunnen maken.

Meerdere YouTubers kwamen de afgelopen jaren in aanraking met politie en justitie, zowel in binnen- als buitenland. Online is te zien hoe agenten in Polen en Tsjechië auto's van Nederlandse YouTubers doorzoeken en boetes uitdelen. Sven en Koen haastten zich onlangs uit het Poolse bos toen een houthakker hen waarschuwde dat agenten onderweg waren. Twee jaar eerder kregen ze in Polen al een boete van een paar honderd euro voor het afsteken van vuurwerk.

YouTuber Felix015_ (21.000 abonnees) vertelt in een video dat agenten jaren geleden 31 kilo illegaal vuurwerk bij hem thuis vonden. Onlangs kreeg hij daarvoor een taakstraf van 140 uur. Ook Ruben Koet werd kort geleden veroordeeld. De rechtbank stelde vast dat hij in 2018 illegaal vuurwerk bezat en afstak, en dat hij anderen aanzette om illegaal vuurwerk te bestellen door kortingsacties te delen. Zijn YouTube-kanaal werd offline gehaald en Koet kreeg een taakstraf van 180 uur en een voorwaardelijke celstraf van vier maanden, met een proeftijd van drie jaar. Sindsdien zegt hij zelf geen vuurwerk meer af te steken voor de camera, maar alleen nog te filmen hoe anderen dat doen. Daarbij waarschuwt hij kijkers: „Pas op, je filmt je eigen misdaad."

In een recente video steken Sven en Koen enorme cakes af, die volgens het duo van Nederlandse makelij zijn. Dat wekt de indruk dat de beelden in Nederland zijn opgenomen. Maar dat is niet met zekerheid vast te stellen: het is donker, en het gras dat in beeld komt, kan net zo goed elders liggen.

De vraag rijst of de politie hiertegen kan optreden. Volgens een politiewoordvoerder moet eerst kunnen worden aangetoond dat het vuurwerk daadwerkelijk in Nederland is afgestoken én dat dit op dat moment verboden was. „Daarnaast is politiecapaciteit schaars. Dat betekent dat we niet achter elk filmpje aangaan, maar gericht ingrijpen, bijvoorbeeld door video's offline te halen of de handel in zware explosieven te verstoren."

Ondertussen gaat de stroom vuurwerkfilmpjes op YouTube gewoon door. In een nieuwe video filmt Ruben Koet hoe mensen 's avonds laat in een woonwijk vuurpijlen afsteken vanaf een zelfgemaakt lanceerrek. Een van de mannen gooit een Cobra 6 de straat op, die rolt onder een geparkeerde auto. Er volgt een enorme knal en vuur. De mannen lachen. De schade zien ze morgen wel.

Cijfers
Slachtoffers van vuurwerk

1.162
mensen
liepen tijdens de jaarwisseling vuurwerkletsel op

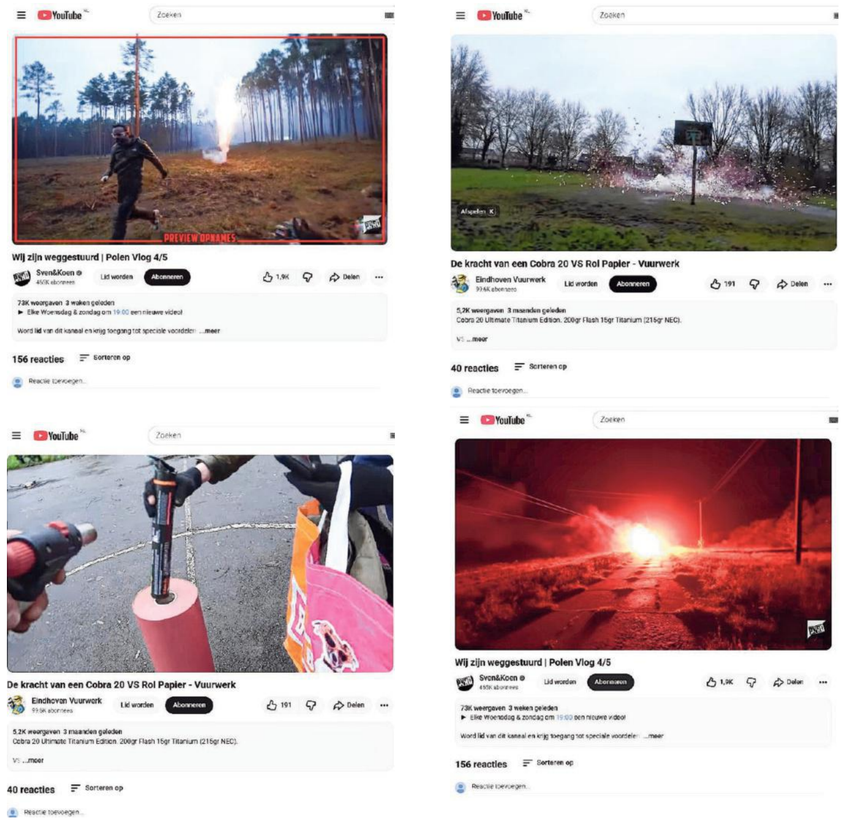
79
procent
van de slachtoffers was jongen of man

38
procent
had brandwonden

248
slachtoffers
waren tussen de 12 en 15 jaar oud

62
procent
van de slachtoffers die op de spoedeisende hulp belandden, raakte gewond door illegaal of inmiddels

Bron: VeiligheidNL, Ongevallen met vuurwerk – jaarwisseling 2024–2025 (januari 2025)

Beelden uit **vuurwerkvideo's** op YouTube. SCREENSHOTS YOUTUBE

nrc
ZATERDAG 20 DECEMBER & ZONDAG 21 DECEMBER 2025

HET JAAR VAN DE DRONE

Drones zijn niet meer weg te denken uit de oorlog in Oekraïne

Cherson biedt een verontrustende inkijk in de oorlog van de toekomst. Russische drones vormen een permanente dreiging voor burgers en bepalen het levensritme van de Oekraïense stad, terwijl de Oekraïeners drones gebruiken om de Russische militairen op afstand te houden. „Er is altijd iemand in de lucht, op zoek naar iets."

Door **Floris Akkerman** Fotografie **Kostyantyn Chernichkin**

Een tunnel van anti-drone-netten, golvend boven een weg naar Cherson.

CHERSON

Zonder koplampen aan rijdt Serhi Serhejev in de ochtendschemering door de lege straten van Cherson. Terwijl de zon nog niet op is, parkeert de legerpersvoorlichter zijn auto aan de rand van een woonwijk. Hij stapt uit, doet zijn scherfvest aan. De laatste kilometers naar een drone-eenheid van de 34ste Oekraïense brigade gaan noodgedwongen lopend.

Russische korteafstandsdrones houden de Zuid-Oekraïense stad Cherson in hun greep. De Russische krijgsmacht bestookt de stad met drones, inwoners worden niet ontzien. Niemand waant zich veilig op straat, want voetgangers en auto's kunnen worden aangevallen. Om niet op te vallen rijdt Serhejev (29) zonder licht. Hij parkeert zijn auto onder een boom en loopt het laatste stuk naar de drone-eenheid. Dat is veiliger. „Drones vallen zeker de auto aan."

Na bijna vier jaar oorlog in Oekraïne domineren drones op het slagveld. De oorlog, zoals die begon in februari 2022 met de Russische invasie, deed met tanks en artillerie aanvankelijk ouderwets aan. Waar soldaten aan het front een jaar geleden buiten een sigaret konden opsteken, worden ze nu bestookt door onbemande vliegtuigjes. De *Unmanned Aerial Vehicles* (UAV's), zoals ze ook worden genoemd, duiken twintig tot veertig kilometer achter de frontlinie op.

Op het slagveld regeren drones, maar in Cherson terroriseren ze de hele stad. De Russische inzet van onbemande vliegtuigjes als wapen is nergens zo zichtbaar als hier. De havenstad lag eerst vooral onder vuur van Russische artillerie, nu komt het grootste gevaar van UAV's.

Na het verlaten van de auto loopt Serhejev buiten voorop, voor de verslaggever en fotograaf van *NRC* uit. Op enkele achterblijvers na woont niemand hier meer, in de zogeheten 'rode zone' van Cherson. Te gevaarlijk. Op een paar honderd meter afstand ligt het grijze water van de rivier de Dnipro, de frontlinie. Daarachter bestoken de Russen de stad met alles wat ze hebben: drones, artillerie, bommen en tankschoten. In de rode zone zijn gebouwen kapot geschoten, kozijnen dichtgetimmerd met spaanplaten en een uitgebrand minibusje staat langs de weg.

Twee korte piepjes

Maar nu is het stil. Serhejev wandelt over een zichtbaar asfaltpad, dat na vijf minuten ophoudt. Hij loopt door, de dikke laag bladeren in, bedenkt zich, draait zich om en loopt terug. „Er liggen mogelijk vlindermijnen", zegt hij.

Iedere inwoner van Cherson weet waartoe de korteafstandsdrones in staat zijn. Ze zijn uitgerust met een camera die een dronepiloot op afstand in *real time* kan bedienen. Kamikazedrones storten zich met explosieven neer op auto's, flatgebouwen, militaire voertuigen en soldaten. Andere drones werpen granaten af vanuit de lucht. De onbemande vliegtuigjes kunnen ook vlindermijnen verspreiden; groene of bruine mijnen in de vorm van een vlinder, niet groter dan een hand. In de herfst zijn ze moeilijk zichtbaar tussen de bladeren. Ze hoeven niet dodelijk te zijn: een afgerukte voet is al genoeg om een militair uit te schakelen.

> De oorlog deed met tanks en artillerie aanvankelijk ouderwets aan

Serhejev keert terug op het pad. Na nog geen twee minuten lopen, klinken links twee korte piepjes. „Hoor je dat?", zegt hij zich omdraaiend. „Dat is een wachtende drone. Wat je hoort zijn de batterijen die worden geactiveerd."

Wachtende UAV's liggen langs de weg en kunnen een voertuig of voorbijganger aanvallen op het moment dat die passeert. Aan het front worden ze ook op deze manier ingezet. Dit stelt, schrijft het Oekraïense technologie- en IT-nieuwsplatform Oboronka, de Russen in staat wegen te controleren zonder constant aanwezig te zijn met infanterie of materieel.

Serhejev versnelt zijn pas, zijn oren gespitst op geluid. Maar het ronkende brommergeluid van een drone klinkt niet.

Hij loopt nog maar net weer in een normaal tempo als het volgende obstakel opduikt. Inmiddels is de zon op. De legerpersvoorlichter ziet een dunne, haast onzichtbare draad die loopt vanuit een boom over het pad. Het is de glasvezeldraad van een drone; drones die niet vliegen op basis van een radiofrequentie, zoals andere korteafstandsdrones, en daarom niet uitgeschakeld kunnen worden met elektronische oorlogsvoering. De lengte van zo'n draad kan oplopen tot veertig kilometer. Serhejev weet deze drone simpel onschadelijk te maken. Hij pakt zijn schaar en knipt de draad door.

Dan slaat hij een woonwijk in. Na een paar minuten loopt Serhejev een trappetje van een gebouw op, waar een deur openzwenkt. Twee militairen van een drone-eenheid van de 34ste brigade staan in de deuropening te wachten.

Tragische stad

Het verloop van de oorlog was grillig voor Cherson. De Russen veroverden de plaats begin maart 2022. De bezetting duurde tot 11 november, toen de Oekraïense krijgsmacht de tegenstander verdreef naar de andere kant van de Dnipro. De inwoners vierden feest. Daar kwam abrupt een einde aan toen twee weken na de bevrijding tien burgerdoden vielen door Russische beschietingen.

Die zijn nooit gestopt. Gebouwen raakten beschadigd, terwijl het dodental opliep. Inwoners in het centrum en de wijken aan de rivier, binnen schootsafstand, trokken weg. Het inwoneraantal van de stad daalde naar 80.000, voor de oorlog telde Cherson 290.000 inwoners.

Na verloop van tijd voerden de Russen de druk op. Hun korteafstandsdrones vallen burgers, hulpverleners, huizen, markten en voertuigen aan. Net als ziekenhuizen, infrastructuur en energievoorzieningen. In een rapport dat twee maanden geleden verscheen, noemen de Verenigde Naties de droneaanvallen misdaden tegen de menselijkheid: moord en gedwongen verplaatsing van bevolking. Het rapport meldt dat er sinds juli 2024 meer dan tweehonderd burgers zijn gedood en meer dan tweeduizend burgers gewond zijn geraakt bij dergelijke aanvallen in de provincies Cherson, Dnipropetrovsk en Mykolajiv. Inmiddels is het aantal inwoners in Cherson nog verder teruggelopen, naar 65.000.

'Alleen domoren zijn niet bang'

Met wijd opengesperde ogen kijkt Roestam Mamedov (39) liggend naar boven. Snel slaat hij een kruis. Boven hem vliegt een Russische drone die ieder moment een granaat op hem kan afgooien.

Op dat moment is Mamedov al gewond. Terwijl hij op het dak staat om een brandend huis te blussen, als gevolg van weer een andere drone-aanval, hoort hij de buren waarschuwen: „Drone." Mamedov kijkt omhoog, ziet de drone, springt van het dak, zakt via de ladder af, maar de drone werpt al een granaat op hem.

Een granaatscherf doorboort hem, raakt zijn lever en veroorzaakt een scheur in zijn nier. Ook zijn dijbeen wordt getroffen. Terwijl hij op de grond ligt, heeft de drone hem opnieuw in het vizier voor een tweede aanval. Het is over, denkt Mamedov.

Dan vliegt het onbemande vliegtuigje weg zonder een granaat te hebben afgeworpen. In de ambulance ziet Mamedov niet veel bloed, maar hij heeft een inwendige bloeding waardoor zijn maag opzwelt. De artsen weten zijn leven te redden.

Zes maanden na de aanval ligt de 39-jarige Mamedov in het ziekenhuis. Op zijn bed toont hij het filmpje van de drone-aanval dat hij vond op Telegram, nadat de Russen de videobeelden online hebben gepubliceerd. De UAV's jagen hem angst aan. „Natuurlijk ben ik bang als ik ze hoor. Alleen domoren zijn niet bang. Je kan doodgaan. Maar alleen als je hier woont, ken je dat gevoel."

Op dezelfde verdieping zit hoofdchirurg Vitali Chomoecha (43). Achter hem is het raam dichtgetimmerd met hout. Soms arriveert er niemand, soms wel twee of drie op een dag, zegt hij op zijn kamer over de drone-gewonden die het ziekenhuis behandelt.

In juli vorig jaar begonnen de droneaanvallen op burgers hem op te vallen, vertelt hij. „Te midden van alle artilleriebeschietingen zagen we gevallen van granaten die burgers in hun auto raakten. Zij werden naar ons gebracht. In eerste instantie begrepen we het niet. We dachten dat het misschien incidenten waren. Toen verspreidden de drone-aanvallen zich over een grotere schaal, steeds meer over de stad." Van het aantal oorlogsgewonden dat dit jaar zijn ziekenhuis binnenkomt, rekent hij voor, is 70 tot 75 procent slachtoffer van een drone-aanval.

> Iedere inwoner van Cherson weet waartoe de korteafstandsdrones in staat zijn

Of dit de oorlog van de toekomst is? Het is een nieuwe vorm van oorlogsvoering, meent Chomoecha. „Toen de grootschalige invasie begon in 2022 had ik geen idee wat drones waren. Ik kende ze alleen van AliExpress. Nu weet ik wat ze doen."

Verduisterde ramen

De Russische drones bepalen het levensritme in Cherson. Het centrum is nagenoeg uitgestorven. Een hotel en café die vorig jaar april nog open waren, zijn gesloten. Op het vrijwel lege Vrijheidsplein, waar een Russisch bombardement het provinciehuis in tweeën heeft gespleten, wapperen Oekraïense vlaggen in de wind. Soms hoor je het geratel van een machinegeweer dat een aanvliegende drone probeert uit te schakelen.

De inwoners zijn zich bewust van het dronegevaar. De oren concentreren zich op de lucht vanwaar het bromende geluid van de UAV's valt te horen. Wie met een koptelefoon of oortjes op straat loopt, speelt met zijn leven.

De dagen eindigen vroeg, want iedereen wil het liefst voor het donker thuis zijn. Met de koplampen aan zijn auto's makkelijk te herkennen voor de Russische drone-piloten. Journalisten lopen op straat rond met een dronedetector - een zwart apparaatje met drie antennes en een scherm - die signalen opvangt van drones en gaat piepen als waarschuwing.

Het centrum van de stad heeft zich verplaatst naar het noorden, waar de meeste mensen wonen. Dit deel ligt buiten bereik van de artillerie en wordt minder aangevallen door drones. Overdag zit het terras vol bij koffiebar 11/11, vernoemd naar 11 november, bevrijdingsdag. 'De beste koffie voor vrije mensen', staat op de gevel. Aan de overkant zet een wielrenner zijn fiets neer bij een andere koffiebar.

's Avonds kom je hier amper iemand tegen. De avondklok gaat in om 21.00 uur. Doordat de straatverlichting niet brandt, voelt de zwarte lucht onheilspellend aan. In het gezelschap van mensen waan je je veiliger dan alleen in het donker op straat.

In de flatgebouwen brandt weinig licht of het is niet zichtbaar. Op de twaalfde verdieping, de ideale vlieghoogte van een drone, zegt de verhuurster van het appartement, raadt ze de NRC-verslaggever aan niet te veel licht aan te hebben. Dat verraadt de aanwezigheid van mensen. De ramen zelf zijn verduisterd, de gordijnen dicht. Vanaf het balkon is de sterrenhemel duizelingwekkend boven de donkere stad.

Ondergronds theater

Cherson beschermt zich tegen de aanvallen. Voor de ingang en parkeerplaats van het ziekenhuis van chirurg Chomoecha hangen netten, waarin de drones verstrikt raken. Zo is er geen direct contact en blijft een explosie uit.

Het is niet de enige plek waar je de netten tegenkomt. Vanaf Mikolajiv naar Cherson rijd je met de auto de laatste twintig kilometer door een tunnel van netten, golvend door het verlaten landschap. Op twee plekken langs de weg staan de karkassen van door drones aangevallen voertuigen. In de stad hangen de netten, waarop de bladeren blijven liggen, boven een markt en hoofdstraten. Voor nu bieden de netten de beste bescherming. Maar de drones worden voortdurend ontwikkeld.

Niet alleen bovengronds zoekt Cherson naar bescherming. De stad vervolgt het leven ondergronds. Op een dinsdagmiddag afgelopen november kijken veertig toeschouwers in een ondergronds theater geroerd naar een voorstelling van de 39-jarige oorlogsveteraan Volodymyr Toeka. Hij vertelt onder meer hoe hij de Russische bezetting van Cherson beleefde en hoe de bewoners elkaar hielpen in deze periode van onderdrukking.

Vooraf geeft theaterdirecteur Oleksandr Knyha (66) een rondleiding langs twee andere ondergrondse podia. „De Russen drijven ons de kelders in met hun drones, maar ze hebben onze geest niet gebroken", zegt hij monter. „We werken door. Dit is ons thuis, dit is onze stad. Als we allemaal weggaan, sterft Cherson uit", reageert hij op een vraag waarom hij niet vertrekt. „De stad leeft van onze energie. De bewoners hebben dat nodig. Het houdt ons bij elkaar."

Nieuw leven in Cherson ontstaat ondergronds. Al *Ode an die Freude*-neuriënd, het EU-volkslied, komt Petro Marenkovsky aangelopen door een helder verlichte en gloednieuwe gang van een ondergrondse kraamkliniek. Het hoofd verloskunde ziet dagelijks

LEES VERDER OP PAGINA 24

Roestam Mamedov (links) en Serhi Shevtjsenko, slachtoffers van een drone-aanval, in het ziekenhuis van Cherson.

Het uitgebrande karkas van een busje, na een aanval met een FPV-drone.

nrc
ZATERDAG 20 DECEMBER & ZONDAG 21 DECEMBER 2025

Nieuw leven in Cherson ontstaat ondergronds

VERVOLG VAN PAGINA 23

de vlag van de Europese Unie. De kraamkliniek ging begin dit jaar open en is voorzien van moderne apparatuur en op stickers staat ‘mede gefinancierd door de EU’.

Marenkovsky (64) voelt zich verbonden met de inwoners. Ze kwamen naar hem toe en zeiden: „Blijf hier. Als de kliniek weggaat, zal er niets meer overblijven van Cherson”, vertelt Marenkovsky. „Het is een soort vasthoudendheid dat we hier blijven. We zijn verantwoordelijk voor elkaar. Mensen hebben medische zorg nodig.”

Het aantal geboortes in de kliniek is dramatisch gedaald, vervolgt hij. „Sinds de opening van de kliniek hebben we honderdtwintig geboortes gehad, voor oorlog waren dat er honderdtwintig tot honderdvijftig per maand.”

Marenkovsky loopt naar een kamer, waar een dolgelukkige Viktorija Netrebenko (32) bij een babybed staat met daarin haar drie dagen oude Andri. Nooit heeft ze getwijfeld om vanwege het oorlogsgevaar in een andere stad te bevallen. „Dit is mijn derde kind”, zegt ze. „Het is een geweldig ziekenhuis, Met geweldig goede artsen. Dus waarom zou ik ergens anders heen gaan?”

Inwoners als Netrebenko en Marenkovsky laten zich niet wegjagen door de Russische UAV’s. Maar dat is wel de opzet van de aanvallen, schrijven de VN in het rapport van oktober. „Ze worden gepleegd met als primair doel terreur te zaaien onder de burgerbevolking. De aanvallen zijn opzettelijk en maken deel uit van een gecoördineerd beleid om burgers uit gebieden te verdrijven.”

Het drukt zich uit in de dodelijke cijfers over dit jaar. Tegenover journalisten zei Oleksandr Tolokonnikov, plaatsvervangend hoofd van de regionale militaire administratie van Cherson, deze maand dat er over 2025 in de provincie Cherson 131 burgers zijn gedood door drones, waaronder drie kinderen, en 1.207 gewonden door drones, onder wie zeventien kinderen. Iedere week zijn er gemiddeld 2.500 drone-aanvallen.

Psychologische druk

In de zo goed als verlaten ‘rode zone’ rent sappeur Serhi (52) naar buiten en zet een kamikazedrone neer op een stapeltje stenen. Zoemend stijgt die op, terwijl Serhi terug naar binnen rent en roept: „Vlieg” naar dronepiloot Anton verderop in een kamer. Een paar seconden later stuurt Anton de drone boven de Dnipro, naar de andere kant van de rivier waar de Russen zitten. Op een tablet voor hem ziet Anton het videobeeld vanaf zijn drone. Uit veiligheidsredenen willen beide militairen niet met hun achternaam bekend worden.

In de benauwde kamer met drie stapelbedden werken twee drone-eenheden van de 34ste brigade dag en nacht. Op tafel een koffiecupmachine, ernaast twee doosje met cappuccinocups. In de hal liggen in een kast ongeveer vijftig onbemande vliegtuigjes, klaar voor gebruik. Op een laptopscherm is op verschillende beelden, geleverd door verkenningsdrones, de andere kant van de rivier te zien: kapot geschoten huizen en flatgebouwen.

„Er zijn altijd drones in de lucht”, beweert *Too tall* - om veiligheidsredenen wil de 32-jarige boomlange Letse drone-piloot alleen zijn *call sign* geven. Hij volgt de beelden op het scherm. „Russisch, Oekraïens, er is altijd iemand in de lucht. Op zoek naar iets.”

Met hun operaties proberen de drone-militairen Cherson te beschermen. In de hal zegt de 36-jarige Dmytro: „Als de Russen een drone willen sturen naar de stad en ze horen het geluid van onze drone dan zullen ze niet naar buiten gaan om die van hen te lanceren.” Ook Dmytro wil om veiligheidsreden niet dat zijn achternaam bekend raakt.

In de kamer is dronepiloot Anton bezig met een aanval. De eenheid heeft informatie gekregen dat twee Russische militairen op een weg lopen. Op het laptopscherm zijn ze te zien, terwijl ze stevig doorlopen. Anton vliegt met zijn drone hun kant op.

„Shit, ze zijn naar binnen gegaan”, roept iemand. De twee hebben de drone opgemerkt en schuilen in een woning. Ondertussen zet dronepiloot Anton (25) zijn videobril op. Hij komt aan bij de woning en wacht niet lang. Met zijn vingers bedient hij de controller en stuurt zijn drone af op het pand voor een aanval. „Ooooh”, klinkt het in de kamer bij de inslag. Rook stijgt op bij de woning.

Er is verder geen beweging te zien op de beelden. Misschien zijn de twee Russen gewond geraakt. Maar het is ook psychologische druk, klinkt de uitleg. Als de drone was weggevlogen, voelden de twee geen druk meer. Nu blijven ze binnen uit angst, omdat ze niet weten hoeveel Oekraïense UAV’s buiten vliegen.

Hun locatie is nu bekend bij de Oekraïners, die zich opmaken voor de beslissende aanval. De munitie van de drone is zwaar genoeg om mensen uit te schakelen, niet om muren te breken. Dus kiest de 34ste brigade voor een andere aanpak.

Droog zegt Too tall: „Onze artillerie gaat het karwei afmaken.”

Viktoriya Netrebenko, met haar pasgeboren baby Andriy op de ondergrondse afdeling van het kraamziekenhuis.

De drone-eenheid van de 34ste brigade is aan het werk tijdens hun dienst in de stad Cherson.

> De aanvallen worden gepleegd met als doel terreur te zaaien onder burgers

Advertentie

BijzondereZaken.nl
Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!
Zaken & Transacties

Adverteren? Zadkine Media - info@zadkinemedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24

Advertentie

Macht vraagt om tegenkracht

Help Follow the Money naar 50.000 leden

nog 1.697 leden te gaan!

Onze tegenkracht komt direct voort uit de steun van betalende leden. Dankzij hen kunnen we de macht controleren, wat in deze tijden hard nodig is. Daarom willen we verder groeien. Er zijn nog **1.697 leden** nodig om vóór eind december de grens van **50.000** te halen. **Sluit je nu aan en maak ons werk mogelijk.**

Word nu lid via ftm.nl of scan de QR-code:

FOLLOW THE MONEY

COLUMN
MARIJN DE VRIES

Jessica, ook jij hebt het lichaam van een topatleet

Tom Dumoulin nam even zijn momentje toen hij de envelop openmaakte. Hij mocht ons land vertellen wie Sportvrouw van het Jaar geworden was, en genoot zichtbaar van de paar tellen waarin hij als enige wist wie er op het papier in zijn hand stond.

Eerlijk is eerlijk: ik had verwacht dat hij de naam van Lorena Wiebes zou noemen. Met drie wereldtitels, twee op de baan en een op de gravelfiets, en vijfentwintig overwinningen in wegkoersen kon je niet om haar heen als Sportvrouw van het Jaar. Dacht ik. Maar niets bleek minder waar.

Zelden klonk het 'dit had ik totaal niet verwacht' zo puur als uit de mond van Jessica Schilder, de vrouw die in september haar kogel met een oerkreet tot net iets verder dan twintig meter stootte en zich daarmee tot wereldkampioen kroonde.

Ze lachte verontschuldigend: ze had geen speech voorbereid. Ze bedankte haar trainer en haar familie, en was op weg nog iets te zeggen toen haar dankwoord ruw werd afgekapt om Dione de Graaff een reportage te laten aankondigen.

Ik hoop dat Jessica Schilder nog veel meer meiden inspireert

Nieuwsgierig naar wat ze nog meer gezegd had, zocht ik het later op. Het was niet meer dan een handvol woorden, maar wel mooie: „Ik hoop met deze prijs mini-Jessica's, dus kleine kogelstootsters, te inspireren", zei ze.

En ik dacht: eigenlijk hoop ik dat je veel meer meiden inspireert, Jessica. Ik weet dat je het niet altijd makkelijk hebt gevonden dat je zo groot en gespierd bent. Sterker nog, daar worstel je nog steeds mee.

Je kijkt niet altijd met plezier in de spiegel. Je draagt liever geen strakke sportkleding. Maar toen je dat in april noodgedwongen deed tijdens een Diamond League wedstrijd in China, omdat je koffer niet was aangekomen en je alleen een nauwsluitend reservetenue tot je beschikking had, won je de wedstrijd desalniettemin - met een Nederlands record van 20,47 meter.

Een outfit waarin je je niet comfortabel voelt klinkt als een detail, maar ik zou atleten die niet kunnen presteren in een tenue dat ze niet gewend zijn niet de kost willen geven. Als de kleinste details tellen, kan zo'n groot detail als kleding een wedstrijd compleet verknallen. Dat dat niet gebeurde, getuigt van enorme mentale kracht.

Zelf zeg je dat mensen een beeld hebben bij een atletisch lichaam. Dat is afgetraind, zoals dat van Femke Bol, of Lieke Klaver. Aan hen kun je zien hoeveel zij voor hun sport doen. Maar dat is 't 'm nu net, Jessica. Aan jou kun je dat ook zien. Jij hebt óók het lichaam van een topatleet.

Hoeveel meisjes er niet afhaken in de sport omdat hun lijf in de puberteit zo verandert dat ze het niet meer herkennen, omdat ze zich ervoor schamen - omdat ze er niet zo uitzien als Lieke Klaver. Maar bijna niemand ziet er zo uit als Lieke Klaver.

Ik zoek foto's op van die wedstrijd in China, en mijn mond valt open. Hoe waanzinnig sterk je bent is altijd wel te zien. Maar in die strakkere kleding ben je één brok pure power. Zo groot, en sterk, gebeeldhouwd bijna. Ik kan ernaar blijven kijken, weergaloos mooi vind ik die kracht.

Je moet zelf weten wat je aantrekt tijdens wedstrijden, maar bij god, laat het zien dat een topatletenlichaam er óók zo uitziet. Ik weet zeker dat je daarmee heel veel meer meisjes en vrouwen dan alleen kogelstootsters inspireert.

Marijn de Vries is oud-profwielrenner en journalist.

Sport

WK VOETBAL

Wordt WK 2026 door extreme ticketprijzen een toernooi voor 'de elite'?

Wedstrijdkaartjes voor het WK komende zomer zijn fors verhoogd door de FIFA, wat gevolgen heeft voor de beleving van het toernooi. „Voor Jan Modaal is het niet meer haalbaar om te gaan."

Steven Verseput en **Mark Lievisse Adriaanse**
AMSTERDAM

Voor Paul Hirschel (69) is het heel simpel. Het maakt hem niet uit of het Nederlands elftal een oefeninterland speelt in De Kuip, een kwalificatiewedstrijd op Malta of een wereldkampioenschap in Brazilië: hij en zijn vrouw Caroline zijn erbij. Sinds het EK 2004 in Portugal miste het stel geen wedstrijd. Altijd staan ze in hun oranje outfit op de tribune - bijvoorbeeld in oranjepak met tijgerprint in Zuid-Afrika (2010) en een met veren in Brazilië (2014).

Ook voor het WK voetbal komende zomer in Canada, Mexico en de Verenigde Staten hebben ze al veel geregeld. Een goedkope heenvlucht - geen retour, want je weet nooit hoe ver Oranje komt. Een hotel in de buurt van Dallas dat zo goedkoop is dat Hirschel zich weinig illusies maakt over de kwaliteit. En mocht Oranje de groepsfase doorkomen en de volgende wedstrijd in het Mexicaanse Monterrey spelen, dan weten ze al met welke Greyhoundbus ze daar goedkoop kunnen komen.

Mits ze gaan. Want Hirschel twijfelt, eerder deze week. Dat komt mede door de hitte in Texas waar Oranje twee groepswedstrijden speelt, iets waar hij door zijn leeftijd en wat gezondheidsproblemen tegenop kijkt. En „die vreselijke man", de Amerikaanse president wiens naam hij niet wil uitspreken, is ook een factor. Maar het zijn vooral de prijzen voor wedstrijdkaarten waardoor Hirschel en zijn vrouw denken: misschien dit keer maar niet.

Ze hebben het uitgerekend. Als ze gebruik kunnen maken van een speciaal ticket dat vaste supporters toegang garandeert tot alle wedstrijden die Oranje speelt, dan zijn ze samen zeker 12.500 euro kwijt. „Voor de goedkoopste stoelen." Tel daar het reizen en de hotels bij op, en je komt al gauw boven de 20.000 euro uit. „Totaal bizar", zegt Hirschel. En volgens hem „niet te vergelijken met Qatar", waar het vorige WK was. „Alles is vijf keer zo duur."

Een week nadat wereldvoetbalbond FIFA de ticketprijzen voor het komende WK bekendmaakte stellen voetbalsupporters als Hirschel zich de vraag: is het het waard? Na de aankondiging van de FIFA spraken voetbalbonden en supportersfederaties zich uit tegen de „exorbitante" prijzen. Zo kost het goedkoopste finalekaartje ruim 3.500 euro, waar dat bij de WK-finale in Qatar in 2022 zo'n 510 euro was.

20 miljoen aanvragen

Wie naar een wedstrijd op een groot voetbaltoernooi wil moet in zekere zin altijd hopen op geluk - of zo trouw zijn als Hirschel. De kaarten voor het WK zijn namelijk grofweg onder te verdelen in twee categorieën. Er zijn de losse wedstrijdkaartjes; sinds vorige week kunnen mensen zich tot en met half januari aanmelden voor een loting. En er zijn de kaarten voor vaste supporters: voor elke wedstrijd wordt 8 procent van de stoelen door de FIFA toebedeeld aan de voetbalbonden van de landen, die ze vervolgens verdelen onder trouwe supporters als Hirschel.

Zij betalen dit WK een vast bedrag van ruim 6.000 euro voor een pakket waarmee ze gegarandeerd zijn voor alle wedstrijden die hun land zal spelen. Eventueel zelfs tot en met de finale; als een land eerder uitgeschakeld wordt, krijgen ze na het WK geld terug.

De prijzen voor dit WK liggen fors hoger dan op eerdere toernooien, blijkt uit een vergelijking met cijfers van de website *The World Cup Guide*. De gemiddelde prijs voor een groepswedstrijd op het WK 1994, eveneens in de Verenigde Staten, was gecorrigeerd voor inflatie zo'n 40 euro. Vier jaar geleden kostte zo'n kaartje ongeveer 69 euro. Maar komend WK kosten de goedkoopste kaarten voor een aansprekend duel als Engeland - Kroatië 225 euro. De gemiddelde prijs voor groepswedstrijden van Duitsland is ruim 340 euro.

Een belangrijke reden voor de stijging is de „variabele prijsbepaling" die de FIFA voor dit WK introduceerde. De hoogte van de tickets van de groepswedstrijden wordt nu, anders dan op vorige WK's, deels bepaald door „de vraag en beschikbaarheid", schrijft de FIFA. Ofwel: hoe aantrekkelijker een duel, hoe duurder de kaartjes. En de vraag is groot, de bond meldde dinsdag dat er 20 miljoen ticketaanvragen zijn gedaan.

Oranje-fans betaalden op het vorige WK in de VS, in 1994, gemiddeld 40 euro voor een poulewedstrijd. Hier tijdens de verloren wedstrijd tegen België (1-0) in Orlando, Florida. FOTO COR MULDER/ANP

Door de markt zijn werk te laten doen wil de FIFA inkomsten maximaliseren. En zorgen dat minder aansprekende wedstrijden door relatief lage ticketprijzen ook uitverkocht raken, zoals Qatar - Zwitserland (goedkoopste kaartje: 120 euro). Afgelopen zomer werkte de FIFA met een vergelijkbaar verkoopmodel bij het opgepoetste WK voor clubs in de VS. Deze aanpak is de standaardpraktijk in de Noord-Amerikaanse entertainmentindustrie, schrijft de *Financial Times*.

Die verschillen in ticketprijzen zijn bij het komende WK onder meer zichtbaar bij het Nederlands elftal. Voor het eerste groepsduel tegen Japan half juni in Dallas zijn kaartjes in de duurste categorie vastgesteld op 510 euro, voor de laatste poulewedstrijd tegen het minder sterke Tunesië ligt dat op 425 euro.

KNVB bezorgd over toegankelijkheid

Tel al die wedstrijden bij elkaar op, zegt Oranje-fan Sjoerd van Fessem, en „het loopt uit de klauwen, het is onbetaalbaar". Van Fessem is één van de organisatoren van de grote oranje dubbeldekker die bij toernooien door de straten van speelsteden rijdt, omringd door duizenden fans. Maar of de bus komend WK gaat rijden, moeten ze nog besluiten. „Ik ga lekker op Curaçao zitten en vlieg één keer heen en weer naar Houston." Daar speelt Oranje het tweede groepsduel.

Door de hoge ticketprijzen en reis- en verblijfskosten maakt ook voetbalbond KNVB zich „zorgen over de toegankelijkheid" van het toernooi voor fans, mailt een woordvoerder. „De ticketprijzen worden vastgesteld door de FIFA, daar hebben wij als nationale bond geen directe invloed op. Wel kaarten we dit actief aan bij de FIFA en andere Europese bonden en brengen we de signalen van fans nadrukkelijk onder de aandacht."

> Alles is vijf keer zo duur.
>
> **Paul Hirschel**
> supporter en trouwe bezoeker van Oranje

Door de storm van kritiek die ontstak nadat de FIFA de kaartprijzen bekend had gemaakt, voegde de bond afgelopen dinsdag een 'extra', goedkope categorie toe. Voor elke wedstrijd kosten die tickets 51 euro (60 dollar). Het gaat daarbij om hetzelfde type kaarten die tijdens de voorverkoop afgelopen najaar direct uitverkocht raakten, toen het wedstrijdschema voor het WK nog niet bekend was.

Maar die voordelige categorie betreft slechts 1,6 procent van het totaal aantal beschikbare tickets per duel, schrijft sportwebsite *The Athletic*. Dat komt neer op zo'n duizend kaarten per duel. Bij sommige wedstrijden gaat het om een paar rijen stoelen in de nok van het stadion.

„Het is een pleister op een hele grote wond", reageert Matthijs Koomen, bestuurslid bij Football Supporters Europe, een koepelorganisatie voor fanclubs. „We zijn nog verre van tevreden." Hij vreest dat voetbal op deze manier „een sport van de elite" wordt. „Voor Jan Modaal is het niet meer haalbaar om zo'n toernooi te bezoeken."

WK-beleving

Niet alleen 'gewone' fans worden geraakt. Ook voor de zakelijke markt dreigt het WK te duur te worden, vertelt sportmarketeer Steven Sedee. „De businessplekken die worden afgenomen door bonden en hun sponsors, zijn ook gigantisch in prijs gestegen. Daardoor is het niet meer mogelijk om naar elke wedstrijd te gaan." Een KNVB-bestuurder bevestigt dit tegenover *NRC*. Daarin speelt mee dat bedrijven met het oog op duurzaamheid kritischer zijn op vliegreizen.

Wat door de hoge prijzen op het spel komt te staan, vrezen Hirschel en supportersorganisaties, is de beleving die een WK mooi maakt. De pleinen waar toeschouwers uit verschillende landen elkaar tegenkomen. De *fan walks* waar duizenden supporters aan mee kunnen doen. Wedstrijden die voor iedereen toegankelijk zijn.

Zo was het althans toen hij in 1974 voor het eerst naar het WK ging - en zo was het tot voor kort. Voor veertig gulden kocht hij een kaartje voor de wedstrijd tegen Bulgarije én busreis naar Dortmund. „Het lijkt er totaal niet meer op."

Bij wedstrijden van Oranje komt hij al jaren andere vaste supporters tegen, een groep van zo'n tweehonderd mensen, schat hij. „Dat zal in Amerika anders zijn. Je moet een auto hebben, in de buurt van zo'n stadion is het niet leuk, de cultuur en omgeving zijn niet zo heel tof. Je komt elkaar nauwelijks tegen." En van de vaste groep gaat, schat hij, „zeker de helft niet, vanwege de ticketprijzen".

Deze vrijdag kreeg Hirschel goed nieuws van de KNVB: hij kan zich aanmelden voor de nieuwste categorie goedkope tickets. In een overzicht dat de KNVB meestuurt blijkt het te gaan om minuscule vakjes in de nokken van de stadions, soms amper een paar rijen. „We gaan!", zegt hij uitgelaten.

Als hij en zijn vrouw ingeloot worden, behoren ze tot de *lucky few* - de overgrote meerderheid zal fors moeten betalen.

Advertentie

Tijdelijk afwezig?
Onderbreek de bezorging en steun een goed doel

Onderbreek kosteloos de bezorging van je krant tijdens je afwezigheid en steun hiermee drie goede doelen.

Dit jaar steun je **Stichting Long Covid**, **Stichting Het Vergeten Kind** en **Free Press Unlimited.**

Ga voor meer informatie naar service.nrc.nl/steun-goede-doelen

Zelf regelen? Ga naar **service.nrc.nl/onderbreking**

nrc

DE GELIJKMAKER

Waarom ik me soms een 'vrouwensportdrammer' voelde

Twee jaar lang schreef *Danielle Pinedo* een rubriek over vrouwen en topsport. „Mannen kunnen zich gaan irriteren", waarschuwde een collega. Dat viel mee. Vooral *Gelijkmakers* over trans- en intersekse sporters leverden boze reacties op.

Illustratie **Caitlin Becker Hof**

Danielle Pinedo (danielle.pinedo@nrc.nl) is sportredacteur bij *NRC*. In *De Gelijkmaker* deed ze wekelijks verslag van haar persoonlijke zoektocht naar de positie van vrouwen in de topsport.

De positie van vrouwen is een onderwerp dat me altijd heeft getrokken. Voor welke *NRC*-redactie ik de afgelopen 28 jaar ook werkte - Sport, Binnenland, Weekend, Economie, Media: altijd keek ik met een schuin oog hoe vrouwen zich in een bepaalde sector ontwikkelen. Als de rechten van vrouwen onder druk komen te staan, zegt dat veel over de tijd waarin we leven. U weet wel, iets met 'kanarie' en 'kolenmijn'.

Sinds november 2023 maak ik een persoonlijke zoektocht naar de positie van vrouwen in topsport. Het begon in de vorm van een nieuwsbrief voor abonnees, en later, sinds het najaar van 2024, als wekelijkse rubriek in de krant: *De Gelijkmaker*. Hoe verloopt de strijd van sportvrouwen voor betere salarissen, faciliteiten en omgangsvormen? Voor meer zendtijd, prijzengeld en wetenschappelijk onderzoek? Ik merkte al snel dat dat proces zich in een razend tempo voltrekt, sneller dan ik voor mogelijk had gehouden.

In 2023 waren er weinig mainstream media die de wereldwijde strijd van sportvrouwen als fenomeen volgden. Vaak lag de nadruk in berichtgeving op individuele prestaties van sportvrouwen, of de ontwikkeling van sporten die ook door vrouwen worden beoefend. Grote uitzondering was *The Telegraph*, die in 2019 *Women's Sport* lanceerde, met nieuws, analyses, vraaggesprekken en achtergrondverhalen over sportvrouwen. De Britse krant werd daar afgelopen maart voor onderscheiden door de Britse Sports Journalists' Association. Die oordeelde dat *The Telegraph* „met uitstekende berichtgeving een belangrijke rol speelde bij het helpen van de industrie om de ondervertegenwoordiging aan te pakken".

Ik vermoed dat weinig sportjournalisten vrouwensport als wereldwijde beweging zien, omdat ze er zo aan gewend zijn dat sportmannen - los van de Olympische Spelen - veel meer in de picture staan. Door de vaak moeizame ontstaansgeschiedenis van vrouwensporten lijkt het vanzelfsprekend dat vrouwen minder kansen krijgen. Dat speelsters in de Vrouwen Eredivisie bijvoorbeeld vaak voor een onkostenvergoeding voetballen, naast een studie of reguliere baan. Dat er tot drie jaar geleden nooit een vrouwelijke scheidsrechter op een mannen-WK had gefloten: het wordt door veel mensen als een gegeven beschouwd. Hoe vaak heb ik de afgelopen twee jaar wel niet gehoord: waar zeuren die vrouwen over, laat ze eerst maar eens zó goed spelen dat de stadions vol zitten en de kijkcijfers door het dak vliegen.

Baarmoeder

Dat sportvrouwen de afgelopen eeuw veel minder kansen kregen dan sportmannen, en bepaalde sporten lang niet mochten beoefenen als prof, wordt voor het gemak vergeten. Dat verklaart waarom er geen groot protest volgde toen Gian Franco Kasper, oud-voorzitter van de internationale skifederatie, in 2010 tegen ESPN zei dat vrouwen beter niet konden skispringen, omdat hun baarmoeder tijdens de landing kon barsten. Vanuit medisch oogpunt vond Franco de sport niet geschikt voor vrouwen.

Dat soort uitspraken kost sportbestuurders tegenwoordig de kop, maar de naweeën van die korte, vaak pijnlijke ontstaansgeschiedenis van veel vrouwensporten zijn in 2025 nog altijd voelbaar. Bij 'EK voetbal' denken de meeste mensen aan de spectaculaire volley van Marco van Basten in de finale van 1988 tegen de Sovjet-Unie, niet aan de oerkreet van Vivianne Miedema na haar beslissende doelpunt in de finale van 2017 tegen Denemarken. Dat is begrijpelijk: die mannenfinale is deel van ons collectieve geheugen, nog altijd veelbesproken in menig huiskamer, die vrouwenfinale niet. Of: niet *genoeg* om bij 'EK voetbal' aan vrouwen te denken.

Of dat op korte termijn gaat veranderen betwijfel ik, hoe populair vrouwensporten als rugby, tennis, basketbal en voetbal tegenwoordig ook zijn in sommige landen. En hoe significant de investeringen, salarissen en sponsorgelden ook zijn toegenomen de afgelopen paar jaar. Maar misschien is dat ook niet zo belangrijk. Beter dan vrouwensport met mannensport te vergelijken, want dat leidt tot vermoeiende discussies, is te onderzoeken *waarom* topsportvrouwen anno 2025 nog zo veel strijd moeten leveren.

Strijd voor een coulantere houding bij hevige ongesteldheid. Strijd tegen grensoverschrijdend gedrag van coaches en voetbalbestuurders. Strijd voor een feest met fans na het behalen van de landstitel. Strijd voor baanbrekend wetenschappelijk onderzoek dat hun loopbaan ten goede komt. Strijd voor sportschoenen die niet op mannelijke leest geschoeid zijn. Strijd voor duidelijk beleid ten aanzien van zwangerschap. En in sommige landen zelfs: strijd om te mogen sporten.

De Afghaanse leeuwinnen, een boek van Khalida Popal, oud-aanvoerster van het Afghaanse vrouwenelftal, bewijst hoe ver dat kan gaan. De strijd van de Afghaanse leeuwinnen, zoals de bijnaam van het nationale elftal luidt, is van een geheel andere orde dan die van de Oranje leeuwinnen. Ze vechten niet voor betere salarissen, goede faciliteiten en meer media-aandacht, maar voor vrijheid en lijfsbehoud.

Voor de komst van de Taliban ervoer Popal hoe groot de emancipatoire kracht van voetbal is. „Bij het voetballen konden we voor het eerst doen wat wij wilden", schrijft ze. „We namen beslissingen. Zal ik de bal passen? Zal ik schieten? Moet ik die lege plek opvullen? Moet ik naar links of rechts duiken om de bal tegen te houden? We hadden controle. We waren doelgericht." Dat laatste bedoelde ze letterlijk en figuurlijk.

Irritatie

Bij het beschrijven van de strijd van sportvrouwen, ontkwam ik er niet aan soms parallellen met sportmannen te trekken. Want je kunt niet 'gelijk maken' als niet duidelijk is dat er een achterstand is. Dat had tot gevolg dat ik me soms een 'vrouwensportdrammer' voelde. Alsof ik elke keer hetzelfde verhaal vertelde, met andere namen en rugnummers. „Ben je niet bang dat die nadruk op de achtergestelde positie van vrouwen de lezer na verloop van tijd gaat irriteren?", vroeg een collega me vlak voor de lancering van *De Gelijkmaker*. „Vooral mannen kunnen zich wel eens gaan irriteren", waarschuwde hij. „Zo van: heb je háár weer."

Hoe vaak heb ik wel niet gehoord: waar zeuren die vrouwen over, laat ze eerst maar eens zó goed spelen dat de stadions vol zitten

„Dat zou zo maar kunnen", antwoordde ik. „Maar dat is voor mij geen reden het niet te doen."

Ik hoopte de irritatie voor te zijn door lezers een palet aan verhalen vanuit de hele wereld te serveren. Van sumoworstelen in Japan tot basketbal in de VS en tennis in Saoedi-Arabië. En door mezelf soms niet te sparen, want ook ik maak natuurlijk weleens fouten in mijn zoektocht. Zo vertelde ik in een *Gelijkmaker* over het taalgebruik van commentatoren tijdens voetbalwedstrijden van vrouwen („de vrije man zoeken", „een man in de rug") dat ik een standje had gekregen in een rapport van Women Inc, een organisatie die zich inzet voor 'gelijke kansen tussen mannen en vrouwen'. In een stuk over voetbalster Lieke Martens had ik geschreven dat vroeger alleen aan haar „wapperende paardenstaart" te merken was dat ze een meisje was, zó goed speelde ze.

Ik kon wel tegensputteren dat het om een citaat van een oud-ploeggenoot van Martens ging, dat het niet mijn eigen woorden waren, maar ik kon ook openstaan voor de kritiek. De onderzoekers schreven dat ik met die woorden eigenlijk zei: het is prijzenswaardig wanneer een vrouw zoveel talent heeft dat ze kan meevoetballen met de mannen en het (bijna) niet zichtbaar is dat ze een vrouw is. Je laat met dat soort taalgebruik zien dat mannen de norm zijn en vrouwen de uitzondering. Het kan jonge meiden ervan weerhouden de sport te gaan beoefenen, en zij hebben juist behoefte aan vrouwelijke rolmodellen. Touché.

Trans vrouwen

Maar nog even terug naar die geïrriteerde reacties op *De Gelijkmaker*: dat viel eigenlijk wel mee. Vooral op X oogstte ik kritiek, als ik de positie van trans- en intersekse sporters besprak. Ik zou met mijn stukken „de betrouwbaarheid van de media verpesten". „Onwetenschappelijk leuteren". „Vol op het transorgel gaan". „Een zeldzaam staaltje domheid" laten zien. Waarom noemde ik 'transvrouwen' niet 'mannen'? Soms werd rectificatie geëist.

De toon van *NRC*-lezers was milder. Een enkele keer meldde iemand zich bij de ombudsman, maar meestal mailden ze mij. Waarom had ik wél de ene expert aan het woord gelaten en de andere niet? Kon ik niet eens vanuit een andere invalshoek schrijven? Ik kreeg wetenschappelijke artikelen toegestuurd en verzoeknummers. Kon ik uitzoeken waarom fans vrouwensport minder aantrekkelijk vinden dan mannensport? Waarom bonden niet pal staan voor vrouwensport? Waarom de toon van journalisten tegenover tennissters „zo agressief" is? Of er ooit onderzoek is gedaan naar ADHD en topsport?

Meerdere ouders wezen me op hun goed presterende dochter. Of ik niet een kijkje op haar Instagrampagina wilde nemen. „Ja, ik ben de vader, dus gekleurd, maar ik geef zo duidelijk mogelijk de feiten weer." Ik kreeg ook persoonlijke verhalen toegestuurd van vrouwen over hun ervaringen in de sportwereld, en uitnodigingen om lezingen te geven, bijvoorbeeld bij de Rotary club. Eén van de mails die ik koester is afkomstig van voormalig PvdA-minister Jan Pronk. „Jammer dat jullie hiermee stoppen", schreef hij toen *De Gelijkmaker* als nieuwsbrief werd stopgezet.

Ik wist dat je vrouwensport als beweging niet kunt volgen voor de krant zonder in herhaling te vallen. Dat kan wat drammerig overkomen, maar daarmee laat je wél zien dat al die incidenten in al die sporten iets gemeen hebben. Zodat lezers na verloop van tijd denken: best gek dat die skispringster na het winnen van een kwalificatie een 'goed gevulde toilettas' krijgt, en haar mannelijke collega een cheque van 3.200 euro. En dat voetbalsters pas sinds kort de mogelijkheid hebben om te spelen op schoeisel dat speciaal voor hen ontworpen is. Zou dat iets met elkaar te maken hebben?

„Jouw artikelen gaan heel vaak over dingen die iedereen normaal zou moeten vinden of zou moeten accepteren, maar blijkbaar is het in de sport nog niet zo", schreef een lezer me. Hij raadde aan naar mijn profiel op de *NRC*-site te kijken. „Daar staat 'vrouwensport'. Ik vind dat eigenlijk wel een beperkte kwalificatie. Is 'diversiteit en sport' niet beter?"

In de afgelopen twee jaar beschreef ik hoe er voor het eerst een miljoen euro voor de transfer van een voetbalster werd neergeteld. Hoe investeerders steeds grotere bedragen in vrouwenclubs staken. Hoe er voor het eerst in 131 jaar een vrouwelijke IOC-voorzitter werd gekozen. Maar ook: hoe de populariteit van vrouwensport matchfixers aantrekt. Hoe hogere kijkcijfers gepaard gaan met online haat en stalking. Hoe trans vrouwen steeds vaker langs de zijlijn komen te staan.

Als de populariteit van sportvrouwen snel groeit, zoals de basketbalsters van de Amerikaanse WNBA nu meemaken, stellen ze soms harde salariseisen. Dat leidt tot frictie en onbegrip, iets waar we de komende jaren vast meer van gaan zien. De vrouwensport gaat een nieuwe fase in, die ik - op enige afstand - zal blijven volgen. U ook, hoop ik.

DE OMBUDSMAN

Beperkte studie naar longcovid-medicijn is bemoedigend, maar was het ook groot nieuws?

Voor longcovidpatiënten die smachten naar een behandeling die werkt was er onverwachts goed nieuws. ‘Verdovingsmiddel lidocaïne helpt tegen postcovid’ verscheen dinsdag 12 december in de middag op nrc.nl. De eerste zin van het bericht klonk iets minder stellig, al was het voor patiënten nog steeds verheugend nieuws: er was sprake van „verlichting bij mensen met langdurige klachten na Covid-19”.

Long covid is een onbegrepen en ernstige ziekte die kan volgen op een Covid-19-besmetting. Schattingen lopen uiteen: in Nederland zouden circa 350.000 tot 500.000 mensen te maken hebben met chronische klachten. Van hen zijn rond de 90.000 ernstig ziek. Mogelijk door een ontregeld immuunsysteem hebben zij last van extreme vermoeidheid, spierpijn, koortspieken en geheugen- en concentratieproblemen - vaak aangeduid als hersenmist.

Daarom was het belangrijk nieuws dat een behandeling met een bekend verdovingsmiddel, lidocaïne, effect zou hebben. Maar het was voor de wetenschapsredactie van *NRC* een atypisch bericht: zelden wordt aan een relatief beperkte studie een nieuwsbericht gewijd. Omdat het een Nederlands onderzoek betrof en omdat het gaat om een ernstig invaliderende ziekte waarvoor nog geen enkele goede behandeling bestaat, maakte de redactie een uitzondering. Dat leidde tot kritiek, van lezers en wetenschappers.

„Voor mij voelt dit als het zoveelste ‘wondermiddel’ waar ik sinds mijn ME-diagnose in 2008 over heb gelezen”, mailde Martine Brandt aan de redactie. ME en long covid - ook wel post covid genoemd - zijn allebei chronische vermoeidheidsziekten en hebben veel overlap. Logisch dus dat nieuws over medicatie bij postcovid iets doet met ME-patiënten, schreef Brandt. „Als ME-patiënt heb ik dit al ontzettend vaak meegemaakt. Ik wachtte ook nu rustig af. En ja, voordat ik tot tien kon tellen, werd het oorspronkelijke bericht al stevig van een andere context voorzien, onder meer door Marc Bonten, hoogleraar moleculaire epidemiologie van infectieziekten aan het UMC Utrecht”. Daarover later meer.

Was de kritiek terecht? Had de wetenschapsredactie dit anders moeten melden?

Pijnkliniek

Eerst nog even naar de inhoud van het nieuws: het onderzoek was gedaan via de pijnkliniek Excellent Care Clinics in Velsen-Noord met 103 patiënten die al langer dan 2,5 jaar met long covid kampten. Zij spoten zelf een speciale bereiding van lidocaïne, gekoppeld aan een suikermolecuul, vier maal daags onder de huid in. Onder meer via zelfrapportage in een app gaven zij aan of ze verlichting van hun klachten ervoeren of niet. Bij driekwart van de deelnemers verbeterden de klachten in de loop van negen maanden. Dertig deelnemers haakten voortijdig af, om verschillende redenen. Zij werden wel meegenomen in de eindconclusies; een deel van hen had wel baat gehad bij de behandeling. De resultaten werden begin december gepubliceerd in *eClinical Medicine,* onderdeel van The Lancet-groep. Dat heeft niet de statuur van *The Lancet* zelf, maar is een erkend wetenschappelijk online-tijdschrift dat onder meer onderzoek publiceert over essentiële, vroege bewijzen voor de werkzaamheid van medische behandelingen.

NRC bracht het nieuws een week nadat het gepubliceerd was. Het was nog nauwelijks opgepikt. Een van de deelnemers attendeerde de redactie op het onderzoek, de 26-jarige Jasper. Hij werd ook geciteerd, om privacyredenen alleen met zijn voornaam. Nu het onderzoek is gestopt is Jasper meer dan 3.000 euro per maand kwijt aan het middel, per prik kost het 27 euro. Hij vertelde dat hij dankzij de behandeling zijn sociale leven terug heeft en dat hij weer volle werkweken maakt.

> *Een lezer wees NRC erop dat er een commercieel belang in het geding was*

Ook anesthesioloog en pijnspecialist Cees-Jan Oostwouder van de kliniek in Velsen-Noord, die voor de analyse van de gegevens hulp had gekregen van wetenschappers van het Amsterdam UMC en VU, kwam aan het woord: „Als behandelend arts zie ik mensen die na jaren van ernstige beperkingen weer beter kunnen functioneren. We hebben decennialange ervaring met lidocaïne. Het is pijnlijk dat de behandeling nog niet wordt vergoed. Voor deze patiënten bestaan nauwelijks alternatieven.”

‘Subjectieve uitkomst’

Een behoorlijk compleet en uitvoerig nieuwsbericht, maar er kwam dus kritiek. Van hoogleraar Marc Bonten, op LinkedIn: „In de krant geen kanttekeningen bij de studie-opzet en de kracht van het geleverde bewijs”, schreef de arts-microbioloog uit Utrecht, die zelf ook betrokken is bij onderzoek naar de behandeling van long covid. „Dit is een observationeel onderzoek met een subjectieve uitkomst. Patiënten (die wisten waarmee ze behandeld werden) legden elke 2 weken zelf de ernst van symptomen en gevoelens vast. Het beloop daarvan in de tijd werd afgezet tegen de beleving van klachten/symptomen in de 4 weken voor start.”

Omdat er geen controlegroep was, kon volgens Bonten niet worden vastgesteld wat het beloop van de klachten zou zijn geweest zonder behandeling, of als deelnemers een placebo of een ander middel hadden gekregen. Eén van de onderzoekers stelde in een reactie dat verbetering door natuurlijk beloop bij deze patiënten niet te verwachten viel, omdat ze al 2,5 jaar met long covid kampen.

Een lezer wees *NRC* erop dat ten onrechte niet vermeld was dat de kliniek patenten heeft vastgelegd op de behandeling en er dus een commercieel belang in het geding zou zijn. Dat stond wel vermeld in het wetenschappelijke artikel en Excellent Care Clinics schrijft er ook over in een vraag-antwoord-stuk op de eigen website. Er is fors in geïnvesteerd en op termijn is het de bedoeling deze patenten, zodra de nieuwe werking met goed wetenschappelijk onderzoek voldoende is aangetoond, over te dragen aan een internationaal farmaceutisch bedrijf, zodat die het middel op grote schaal kunnen gaan produceren.

Veerkracht

„Wat nooit aandacht krijgt, is wat dit soort berichten patiënten kost”, schreef ME-patiënt Martine Brandt. „Niet alleen praktisch, maar ook in veerkracht. Telkens weer over een nieuwe behandeling lezen in de media, die hoop oproept, betekent voor veel mensen ook dat ze weer overwegen iets te gaan proberen, uitzoeken wie bereid is het middel voor te schrijven, bijwerkingen opvangen en het riskeren van achteruitgang.” Toen er vorige week meer publiciteit kwam, gaven patiëntenorganisaties Long Covid Nederland en PostCovid NL een verklaring uit om de verwachtingen te temperen en te pleiten voor gedegen vervolgonderzoek.

De redacteur die het stuk schreef, Niki Korteweg, neemt de kritiek ter harte. Natuurlijk wil ze geen valse hoop bieden. Maar de resultaten waren interessant en het gaat ook om een praktische, haalbare behandeling. Die zijn er nog niet. Ze had in het bericht wel de patenten moeten vermelden, vindt ze achteraf. Dat het om een eerste, observationele studie ging vermeldde ze wel, maar dat had prominenter gekund. In de kop was een slag om de arm waaruit bleek dat het om een eerste studie ging ook beter geweest. Maar de journalistieke afweging om dit nieuws te brengen zou ze opnieuw zo maken. „Omdat er tegen het ontwrichtende postcovid nog geen enkele behandeling bestaat, en een aanzienlijk deel van de patiënten verbetering ervoer, vond ik het belangrijk om deze interessante observaties te melden”, schreef ze op LinkedIn in een reactie op Bonten.

Die afweging vind ik goed: *NRC* schrijft eerder te weinig dan te veel over de enorme impact van long covid - en andere vermoeidheidsziekten - op grote groepen mensen. Nooit publiceren over een onderzoek waarvan de resultaten nog niet onomstotelijk vaststaan, lijkt mij niet in het belang van lezers. Maar dit nieuws werd wel te stellig gebracht, met een te absolute kop. En toen er kritiek kwam op het onderzoek en de berichtgeving had een vervolgartikel niet misstaan.

Korteweg gaat zeker met het onderwerp door. Begin 2024 maakte ze een uitvoerig en compleet stuk over de mogelijke oorzaken en behandelingen van long covid. Dat wil ze opnieuw doen, over de huidige stand van zaken. En het vervolgonderzoek naar de werking van lidocaïne blijft ze op de voet volgen.

Hopelijk komt daar binnen afzienbare tijd voorpagina-nieuws uit.

Herman Staal

ILLUSTRATIE MART VELDHUIS

De ombudsman opereert onafhankelijk; zijn oordeel is persoonlijk en niet dat van de (hoofd)redactie.
Reacties: **ombudsman@nrc.nl**

Commentaar

SPANNINGEN ROND CURAÇAO

Nederland moet het roekeloze Amerikaanse gedrag bij Venezuela duidelijker veroordelen

Moet de wereld zich opmaken voor een nieuwe oorlog? Het roekeloze gedrag van de Verenigde Staten voor de kust van Venezuela, zoals het opblazen van vermeende drugsboten met grof geschut en een zeer wankele juridische basis, oogt als opmaat naar iets groters. Aan de rechtvaardiging wordt in ieder geval hard gewerkt. Deze week verklaarde president Trump per decreet dat het verslavende fentanyl, dat vanuit Venezuela en Mexico de VS zou binnenkomen, voortaan als „massavernietigingswapen” moet worden aangemerkt. Dat klinkt vertrouwd in de oren. Twintig jaar geleden waren *weapons of mass destruction* een belangrijk argument om op te trekken tegen het Irak van Saddam Hussein, en om bondgenoten over te halen om hieraan mee te doen. Later bleek het bewijs te zijn gemanipuleerd.

Behalve de opvallende overeenkomst in woordkeuze zijn de tijden sterk veranderd. In 2003 hechtten de VS waarde aan de samenwerking met bevriende landen, al was er een grove leugen voor nodig om die aan te zwengelen. In het geval van Venezuela wordt solistisch gehandeld, zonder ruggensteun van bondgenoten of VN-resoluties, in lijn met de onlangs gepubliceerde nieuwe Nationale Veiligheidsstrategie. Daarin wordt kraakhelder uiteengezet dat het westelijk halfrond, ruwweg alles wat in een Amerikaanse tijdzone ligt, het domein is van de VS en van niemand anders. De ruim tweehonderd jaar oude Monroe-doctrine, die een soortgelijke boodschap bevatte voor de toenmalige Europese koloniale mogendheden, krijgt in de tekst een nieuwe, hardere interpretatie.

De strategie maakt duidelijk dat de VS geen concurrenten dulden in de eigen achtertuin, en totale gehoorzaamheid eisen van de landen in de regio zelf. Die laatste moeten, als ze willen samenwerken, bereid zijn de Amerikaanse doelstellingen te steunen, zoals het bevorderen van veiligheid (bestrijding van drugs, misdaad, maar ook migratie) en het tegengaan van buitenlandse invloeden (Rusland, China, Iran). In de strategie worden geen afzonderlijke Europese landen genoemd met belangen in de regio (zoals Frankrijk, Nederland of het VK), maar dat mag niet verbazen. De teneur van de hele doctrine is dat Europe niet langer relevant is.

De gevolgen van die opstelling zijn nu al te zien. Afgelopen week werd de burgerluchtvaart van en naar Curaçao, vlakbij de Venezolaanse grens, opgeschrikt door twee bijna-botsingen met Amerikaanse militaire vliegtuigen. Die bleken hun transponders uit te hebben gezet, ongetwijfeld om onzichtbaar te blijven voor Venezolaanse autoriteiten, maar daardoor ook niet te zien door de lokale luchtverkeersleiding. Volgens internationale afspraken mag dit soms (bijvoorbeeld tijdens een geheime missie) maar is het wel de bedoeling dat dit wordt gemeld aan de betreffende luchtverkeersleiding. Dat lijkt hier allemaal niet te zijn gebeurd, ook al is Nederland formeel nog een partner van de VS, en zelfs een militaire bondgenoot.

Inmiddels lijken de VS beterschap te hebben beloofd, maar het gevaar is daarmee niet geweken. Het vliegveld van Curaçao bevat een afgeschermd deel dat door het Amerikaanse leger als een zogenoemde Forward Operating Location (FOL) mag worden gebruikt. Formeel alleen voor onbewapende vluchten (surveillance, monitoring) en dus in principe niet voor de regime change die de VS openlijk ambiëren voor Venezuela. De vraag is of ze dat in Caracas ook zo blijven zien. In het ergste geval kan er voor Curaçao zelfs een onveilige situatie ontstaan.

Vooralsnog zitten de VS in escalatiemodus. Afgelopen week werd een zeeblokkade afgekondigd tegen schepen die Venezolaanse of Iraanse olie vervoeren (bijvoorbeeld richting Cuba). Eerder werd al een olietanker geënterd. Woensdag besloot een Noors cruiseschip af te zien van een geplande tussenstop in Curaçao, in verband met de activiteiten van wat Trump „de grootste armada in de geschiedenis van Zuid-Amerika” noemt.

> *Het demissionair kabinet moet veel sterker duidelijk maken dat het niet in een regionale oorlog wil worden gerommeld*

De twijfels over hoe goed de samenwerking tussen Nederland en de VS nog is, kwamen onlangs ook naar boven toen de Venezolaanse oppositieleider Machado in Oslo opdook om haar Nobelprijs voor de Vrede op te halen. Al snel bleek dat haar vlucht had plaatsgevonden via Curaçao. Na een boottochtje vanuit Venezuela stond op het eiland een privéjet klaar om haar naar Noorwegen te brengen. Autoriteiten op Curaçao zeggen niet op de hoogte te zijn geweest van het vluchtplan.

Nederland behartigt de belangen van dit land binnen het Koninkrijk op het gebied van defensie en buitenlandse zaken. Of het in die hoedanigheid wel op de hoogte was, is niet bekend, maar uit verklaringen van de regering kan worden opgemaakt dat Den Haag niet gedetailleerd weet wat de VS in het gebied doen. Het demissionair kabinet moet goed opletten dat het niet een regionale oorlog in wordt gerommeld en roekeloze Amerikaanse acties duidelijker veroordelen.

Medelijden met Maduro is niet nodig. De Venezolaanse president heeft zijn land economisch verder de vernieling in geholpen en de rechtsstaat en democratie afgeschaft. Het punt is dat het de Amerikanen niet om vrijheid voor de Venezolanen gaat, maar om hun economische eigenbelang en om Venezolaanse olie. Drugshandel is zonder enige twijfel een probleem, maar het voelt nu alsof het er met de haren bij wordt gesleept, al is het maar omdat het bij Venezuela vooral om cocaïne draait, en veel minder om fentanyl. Trump had er recent ook geen enkel probleem om gratie te verlenen aan de Hondurese oud-president en politieke geestverwant Juan Orlando Hernández, die, nota bene wegens drugshandel, in een Amerikaanse cel een straf van 45 jaar uitzat.

Advertentie

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur: Patricia Veldhuis
Algemeen directeur: Dominic Stas

Redactie
Vragen, opmerkingen of suggesties? Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v rubriek, redactie of persoon.
T: 020 - 755 3000 (algemene nummer)

Ingezonden brieven
Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties
T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of adverteren.nrc.nl

Familieberichten
T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnementen
Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel
E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten.
Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht
© NRC, 2025.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden.
Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur.
Zie voor de volledige tekst: nrc.nl.
Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing.
Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

BERT SCHRIJFT EEN BOEK

YOUP

Wrede op aarde

Heeft Poetin de westerse leiders nou voor ‘varkens’ uitgemaakt omdat ze al een tijdje vrolijk rondschaatsten op de miljarden bevroren Russische roebels die ze eventueel aan Zelensky wilden schenken? En gaat zijn leger inderdaad historische gebieden bevrijden? Wat rekent Vladimir tot historische gebieden? Als Zaandam daar ook onder valt omdat tsaar Peter er ooit een timmercursus heeft gevolgd, dan komt het wel erg dichtbij. Hoop dat ze na Zaandam de Coentunnel pakken, want die is negen van de tien keer gestremd.

Ik begrijp dat de roebels nog even in een Brussels spaarpotje mogen blijven, maar dat het Kremlin ze sowieso niet meer terugziet. Misschien komen ze dat geld dan wel halen. Niet met militair geweld, maar dat ze het door hackers gladjes laten terugboeken naar een bank in Moskou. Of denk ik met mijn mavo-hoofd nu veel te simpel?

Onlangs legde een complottype mij uit dat het zomaar zou kunnen dat je op een dag niet meer kunt pinnen omdat je zo diep donkerrood staat dat je dat nooit meer aangezuiverd krijgt. Waar je saldo gebleven is? *In the cloud*.

Of dat we in één klap totaal in het donker zitten. Dat vind ik dan vooral zielig voor al die stumperds die in deze tijd hun voortuintjes hebben volgehangen met brandende hertjes en andere wanstaltige gezelligheid.

Zijn wij Nederlanders eigenlijk bezig met deze serieuze dreiging of hebben we op dit moment andere prioriteiten? Zo las ik iets over een ripdeal bij Muiden waar een vrachtwagenchauffeur zijn lading moest afstaan. De lading bevatte zo goed als zeker geen bijbels of rozenkransen. Wel ander geestverruimend spul. Als Nederland maar kan doorsnuiven. Anders wordt het leven nog zinlozer.

En verder is iedereen natuurlijk druk met de vuurwerkinkoop. Niet zozeer om 2026 sfeervol in te luiden, maar om ervoor te zorgen dat de bunkers van de hooligans weer aangevuld zijn. De wedstrijd Ajax-FC Groningen heeft een enorm wak geslagen in het wapenarsenaal. Daarbij komen er wat fijne risicowedstrijden aan en er moeten sowieso weer heel wat cobra’s aan deurklinken gehangen worden. Dit gaat niet om voetbalsupporters, maar om concurrerende dakdekkers, schoorsteenvegers en glazenwassers.

We mogen wel hopen dat we tijdens de eerste de beste Russische cyberaanval een beetje normale regering hebben en verlost zijn van het zootje ongeregeld dat ons land nu nog met laatste wanhopige stuiptrekkingen bestuurt. Het gerucht gaat dat onze landbouwminister Femke Wiersma van plan was om de Russen met volle giertanks en brandende kerstbomen op te wachten. Plus dat ze Mark van den Oever, de zachtmoedige baas van Farmers Defence Force, tot generaal wilde laten benoemen. Marjolein Faber mocht dan bij hem de benodigde lintjes opspelden. Gelukkig gaat dit allemaal niet door en worden we voor Valentijnsdag bestuurd door een enigszins redelijke regering zonder die sneue Joost Eerdmans. Die laatste onder het motto: kinderen die vragen worden overgeslagen.

De roebels mogen nog even in Brussels spaarpotje blijven

Maar we krijgen dus een spannende Kerst die wij dit jaar traditiegetrouw vieren met de Borsatootjes. Wat we eten? Zoete broodjes. Onze dochters hebben uit voorzorg afgezegd. Geen idee waarom.

De Kerst is dit jaar spannend omdat we zachtjes zullen mompelen dat we hopen dat er volgend jaar ook nog een kerstdiner is. Dat we dan niet door Russische kernraketten of Europees afweergeschut van de planeet gevaagd zijn. Of ik het somber inzie?

Maria Corina Machado, de ondergedoken Venezolaanse winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede, liep een wervelfractuur op toen ze vorige week probeerde te vluchten naar Oslo waar ze de prijs in ontvangst mocht nemen. Ze viel in een gammel vissersbootje en moest met een pruik op tien controleposten omzeilen. Met gevaar voor eigen leven. Uiteindelijk kwam ze te laat aan in Oslo, waar haar dochter de prijs in ontvangst nam en zijzelf medisch behandeld werd. Ik vind het een symbolisch beeld hoe wreed de wereld er nu voor staat. Een mooi gesprek voor een kerstdiner. Hoewel er vast een populistische jojo zal roepen: „Zie je wel dat Trump die prijs had moeten krijgen! Die is nooit te laat”.

ikje

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

HANS VAN MANEN

De hele zaal hing aan zijn lippen tijdens de boekpresentatie van zijn biografie. Het was duidelijk dat hier een grootmeester sprak. Nog steeds zo scherp van geest, nog steeds zo’n oog voor elk detail.

Uiteindelijk mocht ook de zaal enkele vragen stellen: „Danst u nog meneer van Manen?” Zijn antwoord: „Zeker! Thuis, tussen de schuifdeuren, je begint en eindigt tussen de schuifdeuren.”

Florentien de Rotte-de Steenwinkel

Achterpagina.

Advertentie

Help Vina

Lees hier verder

ZATERDAG **20 DECEMBER** &
ZONDAG **21 DECEMBER 2025**

2025

IN 11 INTERVIEWS

nrc

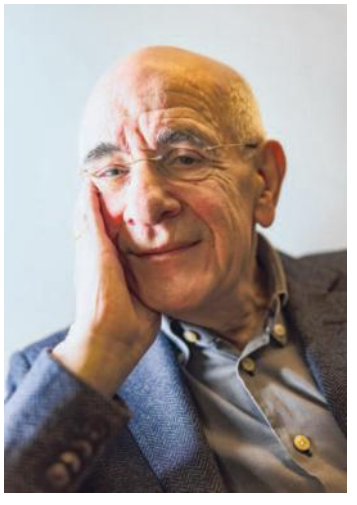

EEN KERSTVERHAAL
VAN MAARTJE WORTEL

&

PROFIELEN VAN
CAROLA SCHOUTEN
EN KAJA KALLAS

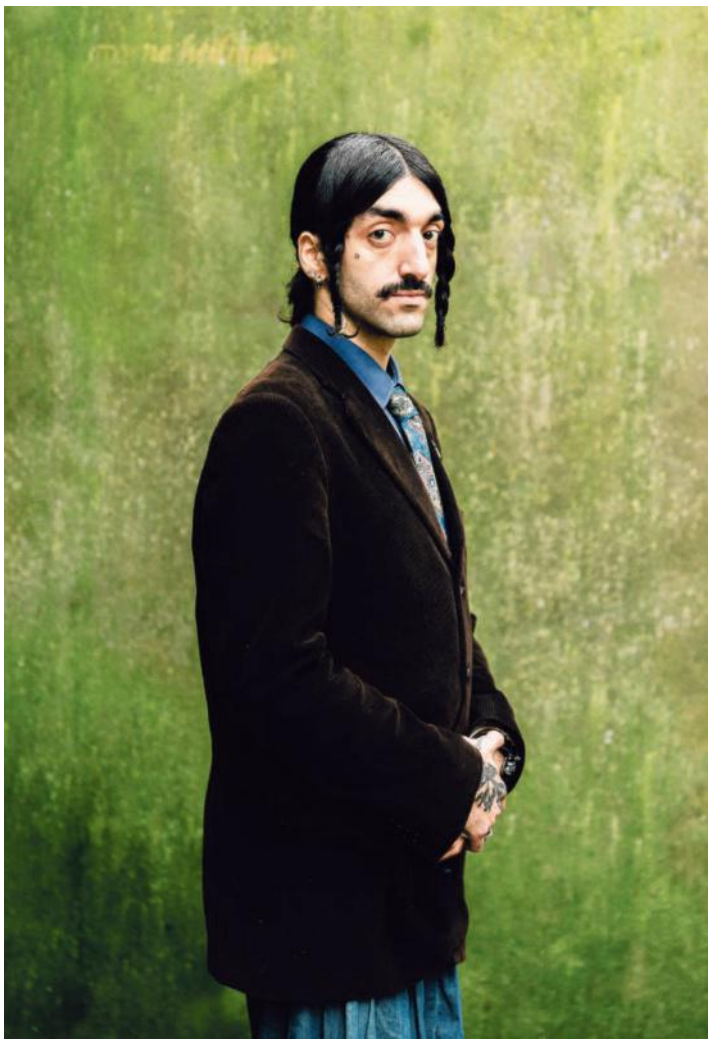

ZE NOEMEN HAAR DE GODMOTHER

De naam Aura wordt al jaren gefluisterd in de onderwereld. In de nieuwe **NRC-podcastserie** zoekt Gabriella Adèr uit of Aura daadwerkelijk een drugsbaas is, of dat haar reputatie het resultaat is van hardnekkige beeldvorming. Luister nu de hele serie bij NRC.

ILLUSTRATIE KAZUMA EEKMAN

Luister nu de hele serie bij NRC en in alle podcast-apps.
Ga naar nrc.nl/godmother voor meer over de podcast.

nrc›

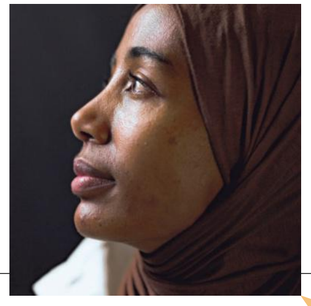

Geef een cadeau dat levens redt.

Wat een jaar. Van Gaza tot Soedan. Van Congo tot Oekraïne. Wereldwijd lijden mensen onder oorlog en extreem geweld. Ziekenhuizen liggen in puin en zorg is stilgevallen. Met jouw donatie kunnen wij helpen. Geef daarom het mooiste cadeau dat je kunt geven: medische hulp voor mensen in nood. **Doneer nu op artsenzondergrenzen.nl**.

ARTSEN ZONDER GRENZEN

Elke donatie telt.
Scan de qr-code en doneer nu >

INTERVIEWS

SIFAN HASSAN — ‘Ik ben vooral blij dat mensen mij zien als een goed persoon’ — 6

THEKLA REUTEN & GIJS NABER — ‘We deden niet vanaf het begin alles fifty-fifty’ — 16

SHAKIB SANA — ‘Jud uit Gaza stierf, want wij mochten haar niet helpen’ — 22

EMIRHAN X — ‘Het is lekker om een Nederlander schaakmat te zetten met taal’ — 32

CAS MUDDE — ‘Mensen zitten in detentiekampen. Daar ben ik panisch voor’ — 40

SIA HERMANIDES — ‘Waarom zijn we eigenlijk gestopt met strijden?’ — 44

PROFIEL

KAJA KALLAS — De diplomaat die niet kan liegen — 10

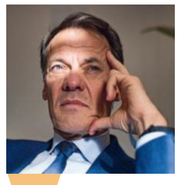
CAROLA SCHOUTEN — De burgemeester wil (nog) niet op een voetstuk — 26

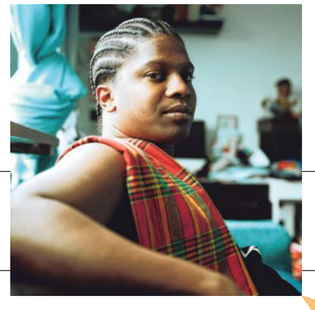
KERSTVERHAAL

36

De krant staat elke dag vol mensen, maar wie zijn de mensen die nooit in de krant komen? Over hen schreef Maartje Wortel een verhaal. Over Brenda en Dick dus.

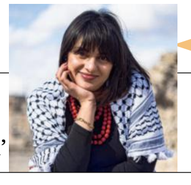
TIJS VAN DEN BRINK — ‘Valkuilen? Ik heb geen lijstje gemaakt’ — 48

DANIËL KOLF — ‘Als zwemmer zag ik geen toekomst, nu wil ik als acteur de beste zijn’ — 52

JANNY KNOL — ‘Ik heb buikpijn van wat je online ziet aan seksuele misdrijven’ — 56

RITA ADEL — ‘In beide werelden heb ik vrienden verloren’ — 62

FRITS SPITS — ‘Mijn moeder wilde ons niet met de oorlog belasten’ — 65

TIEN GENERATIES, EEN JAAR

15 25 35 51 61

Zo veel mensen, zo veel versies van 2025 bestaan er. Sommigen traden op voor een uitzinnige massa of renden sneller dan ze ooit hadden gedaan. Anderen werden door het leven meegesleurd in onverwachte wendingen, en belandden op plaatsen waar ze helemaal niet wilden zijn. Soms bood een klein poppetje met gekke tandjes troost.

Tien mensen van tien verschillende leeftijden blikken terug op hun jaar. Over de mijlpalen die ze behaalden, of waar ze net naast grepen. Over afscheid nemen - of juist opnieuw beginnen.

COLOFON

Samenstelling
Arjen Fortuin
Eva Klute
Maartje Somers

Eindredactie
Arjen Fortuin
Eva Klute
Joke Mat

Vormgeving
Claudia van Rouendal
Lars Zuidweg

Fotoredactie
Paula van Akkeren
Sarah Kartono
Rachel Morón

VOORWOORD

Beste lezer

Hardloopwonder Sifan Hassan wil vooral, zegt ze in deze eindejaarsbijlage, gezien worden als een goed persoon. Dat lijkt een alledaags verlangen, maar het tekent de wijze waarop veel geïnterviewden zich verhouden tot de wereld. Want hoewel we vooraf geen overkoepelend thema voor ogen hadden en de meeste mensen simpelweg vroegen omdat ze een bijzonder jaar beleefden in hun eigen vak, kwam in de gesprekken steeds het verlangen naar boven iets extra’s te betekenen voor de samenleving.

Zo gaat het gesprek met acteurs Thekla Reuten en Gijs Naber niet alleen over de maatschappelijk relevante films die ze maakten, maar ook over haar werk voor de ouderbeweging Smartphonevrij opgroeien. Filmmaker Sia Hermanides zorgde ervoor dat een nieuwe generatie Dolle Mina’s opstond, Theo d’Or-winnaar Daniël Kolf geeft theaterles aan kinderen in een buurthuis in de Bijlmer. Televisiepresentator Tijs van den Brink ruilde zijn veilige positie als journalistieke buitenstaander in voor een nieuw leven in de Tweede Kamer. Huisarts Shakib Sana ging in witte jas de markt op om voorlichting over vaccinaties te geven en zette zich in om zieke kinderen uit Gaza naar Nederland te krijgen.

Nu vroeg de ellende in de wereld ook wel om een weerwoord: grote oorlogen in Soedan, Oekraïne en Gaza, een volslagen onvoorspelbare Amerikaanse president - terwijl het Nederlandse nieuws werd gedomineerd door chaos in het landsbestuur en soms dodelijk geweld op straat. De optimistische boodschap van deze persoonlijke interviews en profielen is dat deze mensen niet bij de pakken neer zitten. Dat geldt uiteraard ook voor degenen die beroepshalve de wereld in goede banen moeten leiden. De Estse ‘buitenlandminister’ van de EU Kaja Kallas ontving NRC op haar kantoor (haar vader deed hetzelfde in het huis waar ze opgroeide), we volgden Carola Schouten op de voet in haar eerste jaar als burgemeester van Rotterdam en we vroegen Janny Knol hoe het is om de Nationale Politie te leiden.

Bij dat alles schreef auteur Maartje Wortel een tragikomisch verhaal over de mensen die nooit in de krant komen (maar nu dus wel): Dick en Brenda. Verspreid door de bijlage blikken mensen uit tien generaties terug op wat 2025 voor hen bijzonder maakte. Bijvoorbeeld over hoeveel troost er uitgaat van een berichtje met „Zet ’m op” aan het begin van de dag.

Patricia Veldhuis,
hoofdredacteur

SIFAN HASSAN

INTERVIEW

‘Ik ben vooral blij dat mensen mij zien als een goed persoon’

Sifan Hassan is uitgegroeid tot een wereldster en een inspiratiebron voor velen. In haar ‘rustjaar’ 2025 liep ze drie marathons, waarvan ze er een won. „Misschien ben ik soms nog een beetje lui.”

Door
Sam de Voogt

Fotografie
Jagoda Lasota

Sifan Hassan is niet vaak meer in Nederland. De atlete heeft geen vast thuis, nergens niet. Ze noemt zich een nomade: ze is iemand die veel onderweg is en overal kan wonen. In de Amerikaanse staat Utah, de thuisbasis van haar coach Tim Rowberry, kan ze trainen op hoogte om het maximale uit haar sport te halen. Bij familie in Ethiopië viert ze vakantie, laaft ze zich aan uitgebreide koffieceremonies. De laatste keer dat ze in Nederland een wedstrijd liep, was tijdens de FBK Games in Hengelo in juli vorig jaar.

Als Hassan wel in Nederland is, zoals medio november, is het maar kort (vier dagen) en zit het programma vol. Voor ze het hotel-restaurant langs de A1 in Hilversum binnenkomt voor het interview met *NRC*, is ze bij de Amerikaanse ambassade in Amsterdam geweest voor een nieuw werkvisum. Ze draagt een bruine hoofddoek, een ruime witte jas en een zwarte broek. Aan haar voeten sneakers van haar schoensponsor, die ze hierna een bezoek gaat brengen.

Het eerste idee voor een gesprek met Hassan was een dubbelinterview: Sifan Hassan, de beste atlete uit de Nederlandse geschiedenis die als islamitische asielzoeker uit Ethiopië hier naartoe kwam, en Dick Schoof, demissionair premier van een kabinet dat het liefst geen (islamitische) asielzoekers meer zou toelaten én fervent marathonloper op amateurniveau. Bij zijn eerste Kamerdebat als minister-president vergeleek Schoof zich met Hassan; hij had „hetzelfde gevoel en dezelfde adrenaline”, meende hij, als Hassan toen zij aan de start stond van haar eerste marathon.

Hassan, die als eerste werd gevraagd, gaf de voorkeur aan een solointerview boven een twistgesprek over politiek. Ze heeft er wel opvattingen over, blijkt tijdens het gesprek.

De lijst van unieke prestaties van de 32-jarige Hassan is lang. Op de WK atletiek van 2019 in Doha werd ze de eerste vrouw die wereldtitels won op zowel de 1.500 als de 10.000 meter. Twee jaar later won ze op de Olympische Spelen van Tokio tweemaal goud (5.000 en 10.000 meter) en een keer brons (1.500 meter).

Nadat ze op de baan alles gewonnen had, waagde Hassan zich aan de klassieke afstand van 42.195 meter. Haar marathondebuut in Londen in april 2023 was spectaculair: ze kreeg tijdens de wedstrijd kramp, stopte om te rekken, raakte achterop maar won alsnog.

Op de Spelen van 2024 in Parijs pakte Hassan brons op de 5.000 en 10.000 meter, en stond toen, net 36 uur na haar finale op de 10.000 meter, aan de start van de marathon. Op de Esplanade des Invalides kwam ze als eerste over de streep. Als eerste vrouw won ze op een editie van de Spelen medailles op de baan én op de weg, bij de mannen ging alleen de legendarische Tsjechische hardloper Emil Zatopek haar voor.

Direct na de Spelen van Parijs, vertelt Hassan, besloot ze dat ze twee jaar „rustig aan” ging doen. Ze wilde voorkomen dat ze opgebrand zou raken, zoals na de Spelen van Tokio. Destijds had ze plannen voor een marathon en een wereldrecordpoging, maar ze raakte gedemotiveerd en trok maanden geen hardloopschoenen aan.

„Toen heb ik mijn lesje wel geleerd”, zegt ze lachend, haar handen om een kop groene thee gevouwen. „Ik wilde te veel, te snel, en uiteindelijk wilde ik alles behalve hardlopen.”

Had je daar na Parijs ook last van?

„Nee, omdat de weg naar Parijs anders was dan die naar Tokio. In 2021 had ik mezelf in de aanloop naar de Spelen zó veel druk opgelegd, dat ik in een gat viel toen het voorbij was. Afgelopen jaar kon ik er meer van genieten. En na de Spelen in Parijs dacht ik: ik ga blijven trainen, maar er niet alles voor over hebben om op topniveau te blijven. Ik had geen doel voor 2025.”

Maar ook doelloos is Hassan tot bijzondere dingen in staat, liet ze dit jaar zien. Ze startte in drie marathons: Londen in april, Sydney in augustus en New York in november. Ze won in Australië in een parcoursrecord, werd derde (Londen) en zesde (New York) in de andere twee races. Geen enkele andere atlete uit de top 100 van ’s werelds beste marathonloopsters startte dit jaar in meer dan twee marathons.

In een ‘rustjaar’ doe je weer iets bijzonders.

Quasi-verontschuldigend: „Ik heb toch echt rustig aan gedaan. Richting de Olympische Spelen van Los Angeles in 2028 ben ik van plan weer harder te gaan trainen. Ik ben ook maar een mens, net als iedereen, en dan moet je je zo nu en dan opladen.”

Je bent de enige topatlete die dit jaar drie marathons heeft gelopen.

Hassan kijkt oprecht verbaasd. „O echt? Dat wist ik niet, ik dacht dat meer toppers dat deden. Kijk: ik had in Londen kunnen winnen en in New York op het podium kunnen eindigen. Als ik meer succes had gewild, had ik harder moeten trainen en me beter moeten voorbereiden op de parcoursen. Ik heb er vrede mee dat dat niet gelukt is, omdat het voor mij een rustig jaar was.

„Voor de olympische marathon van Parijs, waar een steile klim in zat, heb ik echt gekke dingen gedaan. Ik ging in trainingen bergen op en af, soms wel zevenhonderd meter omhoog en dan weer naar beneden. Dat had ik voor de marathon van New York, waar het op en neer gaat, ook moeten doen. Maar daar had ik geen zin in.”

Waarom besloot je voor drie marathons te gaan?

„In januari wist ik alleen dat ik in Londen ging lopen. Dat was een doel, dat gaf me energie. Pas daarna besloot ik ook in Sydney en New York te starten, en ik dacht: we zien het wel. Ik heb me op Sydney nauwelijks voorbereid omdat ik met mijn gedachten toen al bij New York zat, ik dacht dat het parcours in Australië makkelijk was. Dat viel tegen. Het was zo zwaar dat ik twee weken erna nog niet kon lopen zonder pijn.”

Je coach Tim Rowberry zei: „het kan bij Sifan nooit een keer normaal”.

„Ja, ja, dat is wel zo. Ik houd van uitdagingen, dat motiveert me. Ik ben niet bijzonder vanwege mijn talent of omdat ik zo hard werk, maar omdat ik durf. Ik overwin mijn angst. Bij mij werkt het zo: als je zo’n zware uitdaging durft aan te gaan, dan werk je er harder voor omdat je hersenen erin geloven.”

Wordt het steeds moeilijker om nieuwe uitdagingen te verzinnen?

„Nadat ik op drie afstanden op de baan een olympische medaille had gewonnen, dacht ik wel: oké, wat nu? Maar op de marathon is er altijd een uitdaging. Het is geen wedstrijd tegen je tegenstanders, maar tegen de afstand zelf - dié is je grote concurrent. Mijn persoonlijk record is nu 2.13,44 [de derde tijd ooit gelopen], en ik weet hoe hard ik daarvoor heb getraind. Als ik dat zou willen verbeteren, dan heb ik zeker een jaar nodig.”

En als je wel op de marathon uitgekeken raakt?

„Dan ga ik, hoe noem je dat, een ultraloop doen. Van honderd kilometer of zo, om te kijken hoe dat voelt, hoe ver ik kan komen. En dan niet op de weg maar over onverharde paden, bergen op en af. Daar houd ik echt van. Richting de marathon van New York heb ik eigenlijk vooral aan trailrunning gedaan.”

Het afgelopen jaar werd duidelijk hoe hoog de ster van Hassan is gerezen. In december 2024 werd ze uitgeroepen tot wereldatlete van het jaar, als eerste Nederlander. Na de Spelen van Parijs verschenen er zeker vijf ongeautoriseerde boeken over haar van obscure (en mogelijk niet-bestaande, want onvindbare) auteurs, die lijken te willen meeliften op haar succes.

Toen Hassan vorig jaar in Park City in Utah aan het trainen was, bezocht ze de Olympic Oval, de razendsnelle schaatsbaan in het nabijgelegen Salt Lake City. Toevallig was Erin Jackson, olympisch kampioene op de 500 meter, daar aan het trainen. Hassan herkende Jackson niet, maar omgekeerd herkende die haar wel: Jackson vroeg de Nederlandse atlete om een selfie.

Na Tokio was je al een beroemde atlete, maar sinds Parijs lijkt je status nog hoger te zijn geworden. Wat merk je daarvan?

„Na Tokio zagen mensen me als een topatleet die goud won, daar waren ze trots op. Maar sinds ik de olympische marathon heb gewonnen, is het een ander verhaal. Veel mensen lopen die afstand ook, het is een uitdaging voor iedereen. Er zijn sindsdien zoveel mensen naar me toe gekomen die zeiden: jij hebt me geholpen.

„Ik was in New York en daar vertelden ze over hun motto: ‘*We fall down, but we always get back up.*’ Dat doe ik ook: ik probeer dingen, heb mijn ups en downs, maar ik blijf volhouden en heb zo succes. Ik denk dat mensen

LEES VERDER OP PAGINA 8

VERVOLG VAN PAGINA 7

dat hebben gezien. ‘Jij bent een echte New Yorker’, zeiden ze.”

Je bent een inspiratiebron geworden.
„*Exactly.* Ik ben vooral blij dat mensen mij zien als een goed persoon. Dat is wat ik wil: voor mijn moeder, voor de mensen om mij heen, voor mijn land. Ik probeer kinderen altijd een les mee te geven: als je een goede of een slechte keuze maakt, heeft dat niet alleen impact op jezelf, maar op iedereen om je heen. Dus bedenk voordat je een besluit neemt, of je anderen wil helpen of beschadigen.”

Ook andere bekende topsporters, zoals Erin Jackson, spreken vol bewondering over jou.
„Dat is wel gek. Ik denk dat dat komt omdat succesvolle atleten vaak niet durven te vertellen dat zij ook moeilijke tijden hebben gekend, dat zij ook weleens bang zijn. Ik hoor het van kinderen: zij denken dat topsporters, acteurs en bekende mensen in het algemeen allemaal speciaal zijn. Maar dat is helemaal niet zo. Zij werken ook gewoon hard, twijfelen ook wel eens aan zichzelf, ze zijn net als jij en ik. Ik denk dat ik daarom mensen blij maak: niet omdat ik win, maar omdat ik openhartig ben en laat zien dat volhouden loont.”

Je wilt uitstralen dat je ondanks al je bijzondere prestaties gewoon bent?
„Ik ben niet speciaal geboren. Ik doe bijzondere dingen omdat ik mezelf uitdaag. Als iedereen dat zou doen, zouden we allemaal bijzondere dingen doen.”

Je bent erg op je privacy gesteld, bijna terloops bekende je vorig jaar al een aantal jaar getrouwd te zijn, toen een journalist je in een persconferentie feliciteerde met je huwelijk. Wat vindt je echtgenoot ervan dat je zo bekend bent?
Hassan lacht ongemakkelijk. Er valt een stilte. „Het is wat het is.”

Je naasten moeten je soms met de hele wereld delen.
„Dat hoort er nou eenmaal bij. Het maakt mijn moeder niet uit dat ik aan hardlopen doe, dat ik win of verlies, daar vraagt ze niet eens naar. Maar ze is heel dankbaar dat ik als een goed mens bekend sta.”

Ook politici als premier Schoof en PVV-leider Geert Wilders zijn zeer lovend over je. ‘Weergaloos’ noemde Wilders je prestatie in Parijs.
Hassan zucht diep. „Als ze mij gebruiken als voorbeeld van hoe je een beter mens kunt worden, dan vind ik het prima. Maar ik wil niet met slechte mensen worden geassocieerd. Dus als de Nederlandse regering wapens blijft sturen naar Israël en tegelijkertijd zegt: wij vinden Sifan Hassan geweldig, dat is voor mij... ughh.”

Hassan, die het grootste deel van het gesprek geanimeerd aan het vertellen is, ook met haar handen, zakt nu achterover in haar stoel.

Houdt de oorlog in Gaza je bezig?
„Niet meer, ik volg al bijna een jaar geen nieuws meer, kijk niet meer op Instagram. Anders word ik gek. Ik zag kinderen in Gaza honger lijden, niet vanwege een natuurramp, maar door toedoen van hun medemensen. Ik doe zelf aan de ramadan, ik weet hoeveel pijn het doet als je zestien uur niet kunt eten. Kun je je voorstellen hoe het is als je twee jáár niet kunt eten? Als ik dat zag, dan kon ik zelf niet eten van ellende.”

Heeft het je prestaties beïnvloed?
„Ik denk dat het iedereen in de wereld heeft beïnvloed. De wereld lijkt wel gek geworden. Een oorlog waarbij je elkaar gaat bombarderen kent geen winnaars. Alles gaat kapot. De enigen die profiteren, zijn de politici die erop uit zijn aan de macht te blijven.”

Hassan zwijgt even, en gaat dan weer rechtop zitten. Ze knijpt haar vingers samen, alsof ze iets krampachtig vasthoudt.

„Als ik iets doe, dan doe ik het met volle overgave. Dus toen ik over deze oorlog begon te lezen, dook ik er helemaal in. Sindsdien haat ik het leven soms, de politiek voorop. Dat Nederland nog steeds wapens stuurt naar Israël, dat andere landen Palestina erkennen, maar Nederland niet, daar schaam ik me voor. Als ik politici hoor zeggen dat er te veel asielzoekers zijn, denk ik: stop met het sturen van wapens naar oorlogsgebieden. Want waarom denk je dat asielzoekers deze kant op komen? Omdat hun huizen worden afgebrand, mensen worden vermoord. Natúúrlijk komen ze dan hier naartoe.”

Hassan neemt een slok van haar thee. Het gesprek komt op haar toekomstplannen. Daar laat ze vaak weinig over los; voor zowel de Spelen in Tokio als in Parijs besliste ze pas een week van tevoren welke afstanden ze wilde gaan lopen.

Ze wil in ieder geval op topniveau hardlopen tot en met de Olympische Spelen in Los Angeles in 2028, zegt Hassan. Maar op welke onderdelen? „Ik weet niet eens wat ik komend jaar wil gaan doen. Misschien ga ik weer de baan op, misschien ga ik weer drie marathons lopen. Ik wil vooral geen stress, geen grote doelen. Ik zie het in januari wel.”

Na haar topsportcarrière wil ze graag mensen helpen, vertelt Hassan. Voordat ze doorbrak als atleet, volgde ze een opleiding tot verpleegkundige in Eindhoven, die ze na twee jaar afbrak. „Ik wil wel weer gaan studeren, maar ik denk geen verpleegkunde.”

Ze ziet zichzelf eerder als gezondheids- of bewegingscoach aan de slag gaan in minder welvarende landen. „Ik wil vrouwen en kinderen helpen, en dan vooral moeders. Want als je sterke moeders hebt, krijg je ook sterke kinderen.”

En coach worden van topatleten?
Overtuigd: „Nee.”

Waarom niet?
„Ik denk dat ik te hard zou zijn.”

Wat zou je tegen Sifan Hassan zeggen als je haar coach was?
„Dat is een moeilijke vraag.” Hassan denkt even na. „Toen ik jong was, was ik ongeduldig. Ik wilde alles winnen, en als dat niet lukte, werd ik boos, depressief, dan was ik twee weken onbereikbaar voor iedereen. Nu weet ik dat het normaal is dat je soms verliest. Dus ik zou tegen mijn jongere zelf zeggen: rustig aan, werk hard, heb geduld. Dan komt het succes vanzelf.”

Zou je nu nog iets willen verbeteren aan jezelf?
„Weinig. Misschien ben ik soms nog een beetje lui.”

Je bent tevreden met jezelf?
„Ja, op dit moment ben ik heel blij. Vroeger kon ik mezelf heel zielig vinden als ik verloor. Terwijl: als ik zesde werd, had ik ook tiende kunnen worden. Ik had ook maar één been kunnen hebben, dan wordt hardlopen helemaal moeilijk. Dus een beetje dankbaar zijn, dat helpt. Ik heb mezelf geaccepteerd.”

> IK BEN NIET BIJZONDER VANWEGE MIJN TALENT OF OMDAT IK ZO HARD WERK, MAAR OMDAT IK DURF

CV

Sifan Hassan (Nazareth, 1993) groeide op in Ethiopië. Als enig kind werd ze opgevoed door haar moeder en oma. Toen ze vijftien was, vluchtte ze naar Nederland. Over de precieze redenen daarvoor heeft ze zich nooit in detail uitgelaten.

Hassan kwam in een asielzoekerscentrum in het Drentse Schipborg. Na enkele maanden verhuisde ze naar Zuidlaren, waar ze haar eerste rondjes op een Nederlandse atletiekbaan liep. Via Leeuwarden en Eindhoven kwam Hassan in 2013 onder de hoede van atletiekcoach Honoré Hoedt in Arnhem. Datzelfde jaar verkreeg ze de Nederlandse nationaliteit. Drie jaar later brak ze internationaal door toen ze wereldkampioen indoor werd op de 1.500 meter.

Inmiddels is Hassan drievoudig olympisch kampioen, won ze drie wereldtitels en werd ze vijf keer Europees kampioen. Ze heeft wereldrecords gelopen op de mijl en de 10.000 meter en is houder van het wereldduurrecord (18,93 kilometer). Ze heeft vier van de zeven marathons waaraan ze deelnam, gewonnen. Hassan wordt alom gezien als een van de grootste atleten van haar generatie, zo niet de grootste aller tijden.

Advertentie

Bhutan by experience travel

De meerwaarde van reisadvies op maat

“Als je zoals ik al enorm veel van de wereld gezien hebt, gebeurt het steeds minder vaak dat je echt omvergeblazen wordt door een nieuwe bestemming. Het zijn echter juist wel de onverwachte plekjes die maken dat mijn reisverslaving sinds jaar en dag in stand gehouden wordt. Soms ontdek ik dergelijke ‘hidden gems’ zelf, maar steeds vaker worden ze me op een presenteerblaadje aangereikt door de reisspecialisten van ExperienceTravel. Dankzij hen ga ik sowieso altijd met voorkennis op pad. Het maakt dat ik de bestemmingen die ik wens te bezoeken vanuit andere invalshoeken bekijk, maar ook dat ik soms in landen kom waar ik zelf nooit opgekomen was. Neem nou Bhutan. Ik kende het van naam, maar om het ook daadwerkelijk te gaan bezoeken...? Ik kwam op het idee nadat ik de presentatie over het land had bijgewoond tijdens de ‘Discover the World’ dag van ExperienceTravel. Een dag waarop de reisspecialisten uiteenlopende bestemmingen in een kleinschalige setting uitvoerig doorgronden. Voorafgaand kun je aangeven welke presentaties je bij wenst te wonen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ik Bhutan enkel had aangevinkt omdat ik de tijd moest overbruggen tussen de presentaties over Japan en Kenia. Deze toevalligheid leidde echter wel tot de reis van mijn leven. Bhutan is zoals veel mensen de wereld graag zouden zien, maar dat niet (meer) als realistisch zien in het hier en nu. Bhutan bewijst het tegendeel. Het hoog in de Himalaya gelegen koninkrijk is even spiritueel als eigenzinnig. Economische groei is van ondergeschikt belang is aan het Bruto Nationaal Geluk, roken is er verboden, verkeerslichten kennen ze er niet en karma is er geen bijgeloof maar een standvastige levensovertuiging die voortvloeit uit de Boeddhistische religie. Bovenal streeft men een gezond, duurzaam en gelukkig leven na. Mijn reis van slechts twee weken heeft van mij een ander mens gemaakt. Een beter mens, durf ik te stellen. Bij thuiskomst valt mijn oog op een spreuk die ik al tientallen jaren aan de muur heb hangen: ‘Travel is the only thing you buy that makes you richer’. Glimlachend concludeer ik dat deze tegeltjeswijsheid nog altijd klopt.”

10 dagen
Buitengewoon Bhutan

Reissuggestie va € 5.595 p.p.

ontdek meer →

Bezoek de **‘Discover the World’** dag van ExperienceTravel op zaterdag 10 januari in ‘s-Hertogenbosch. Kom geheel vrijblijvend reisinspiratie opdoen tijdens presentaties gegeven door ervaren en deskundige reisspecialisten over uiteenlopende bestemmingen, waaronder Bhutan. De opzet is kleinschalig, zodat er veel ruimte is voor vragen en persoonlijke aandacht.

aanmelden →

Wereldwijd persoonlijk reisadvies

Neem gerust contact met ons op voor een reisadvies op maat naar een van onze 150 bestemmingen. U kunt een persoonlijke afspraak maken in ‘s-Hertogenbosch, Laren en Apeldoorn of bij u thuis (huisbezoek ook na kantooruren mogelijk).

“Vraag voor meer inspiratie het gratis ExperienceTravel reismagazine aan.”

Eline Rooijakkers
ExperienceTravel reisspecialist

Bel 073-707 43 40
info@ExperienceTravel.nl
www.ExperienceTravel.nl

1% van de reissom gaat naar de ExperienceEarth Foundation.nl ten gunste van innovaties en natuurbeschermingsprojecten.

culture experience travel silverjet holidays

PORTRET

KAJA KALLAS

EU-MINISTER
VAN BUITENLANDSE ZAKEN

De diplomaat die niet kan liegen

Ook als ‘EU-minister van Buitenlandse Zaken’ steekt ex-premier van Estland Kaja Kallas haar opvattingen niet onder stoelen of banken. Dat werd haar dit jaar soms zwaar aangerekend. Nog altijd heeft ze geen rondje gegolfd met de Amerikaanse president Trump.

Door
Michel Kerres en
Rik Rutten

Fotografie
Jagoda Lasota

A

Aan golfen is Kaja Kallas dit jaar niet veel toegekomen. Europa rolde van de ene internationale crisis in de andere - Syrië, Gaza, China, een instabiel Amerika en natuurlijk met stip op één Poetins oorlog in Oekraïne. Dan loop je als hoogste diplomaat van de Europese Unie niet vaak achttien holes.

Voordat Kallas een jaar geleden aantrad als de Hoge Vertegenwoordiger van de Europese Unie voor het Buitenlands- en Veiligheidsbeleid, feitelijk de minister van Buitenlandse Zaken van de EU, was ze premier van Estland. Vier jaar geleden maakte ze naam als een van de eerste politici die luid waarschuwde voor de dreiging uit Rusland, ruim voordat Vladimir Poetin overging tot een grootschalige invasie van Oekraïne. Eerder was ze parlementariër, in Estland en in het Europees Parlement.

En daarvoor was Kaja Kallas jurist, specialist in het mededingingsrecht. Vandaar dat golfen: op de golfbaan worden deals gesloten. Er waren golfvrienden die Kallas vaker zagen dan hun eigen partners. En ze beheerst het nog steeds. Ze is er best goed in zelfs, zegt ze, als we haar eind november spreken in haar kantoor, hoog boven Brussel, ook al komt het er weinig van. Dat is „lichaamsgeheugen” denkt ze: wat je eenmaal aanleert, vergeet je niet meer.

Goed kunnen golfen lijkt geen onbelangrijke eigenschap voor een Europese diplomaat in het tijdperk-Trump. De Finse president Alexander Stubb, een van de weinige Europese leiders die goed contact onderhoudt met Trump, dankt die band aan een rondje golf op Mar-A-Lago, het verblijf van de president in Florida. Kaja Kallas heeft nog niet met Trump gegolfd.

„Geslacht speelt ook een rol”, zegt ze - en ze lijkt daar meteen spijt van te hebben. We dringen aan: is haar vrouw-zijn de reden dat Stubb wel met Trump is gaan golfen, en zij niet? Ze wuift de suggestie weg. „Stubb is veel beter dan ik”, antwoordt ze snel. „En hij heeft veel meer tijd. Misschien.”

Kallas weet dat ze als diplomaat op haar woorden moet letten. In haar debuutjaar op een van de hoogste posten van de Europese Commissie viel ze een paar keer op met scherpe uitspraken. Mag een diplomaat ook ondiplomatiek zijn?

Leider van de vrije wereld

„Je hebt de kaarten niet in handen!”, roept Donald Trump door het Oval Office. „Je gokt met de levens van miljoenen mensen. Je gokt met een Derde Wereldoorlog”, buldert hij tegen Volodymyr Zelensky. De Oekraïense president oogt geagiteerd en kwetsbaar. Trump krijgt bijval van zijn vicepresident, JD Vance. „Heb je ook maar één keer dankjewel gezegd?”, sneert Vance naar Zelensky.

Het is de laatste dag van februari. Kallas zit thuis, ziek, en ziet ineens de beelden uit Washington de hele wereld overgaan. Ze overlegt met Oekraïne, met EU-landen. Ze neemt achter de schermen de schade op. Peilt de stemming. Wat kunnen ze voor Zelensky betekenen?

Maar de buitenwereld moet ook iets horen, vindt ze.

Februari is al een buitengewoon slechte maand voor de relatie tussen de VS en Europa. Trump heeft uit het niets aangekondigd dat hij vredesbesprekingen heeft geopend met Vladimir Poetin, buiten Oekraïne en Europa om. Zijn minister van Defensie, Pete Hegseth, zegt op zijn eerste NAVO-vergadering dat Rusland het veroverde gebied in Oekraïne nooit zal teruggeven. Vance jaagt de Europeanen in de gordijnen als hij op een veiligheidsconferentie in München beweert dat Europa niet democratisch is. Een paar dagen voor de ruzie in het Witte Huis was Kallas zelf naar Washington gereisd voor een afspraak met buitenlandminister Marco Rubio. Die zegde op het laatste moment af. En nu dit.

„Oekraïne is Europa! Wij staan naast Oekraïne”, schrijft Kallas in een boodschap op X. En ook: „De vrije wereld heeft een nieuwe leider nodig. Het is aan ons Europeanen om deze uitdaging aan te gaan.”

Kallas zegt wat veel Europeanen die dag denken, maar collega’s en medewerkers van de Europese Commissie reageren verbijsterd. Zo je allerbelangrijkste bondgenoot terechtwijzen, dat doe je niet, zelfs niet nu Trump de bestaande orde op zijn kop zet.

Maar mensen die haar kennen, zijn niet verbaasd. Zij hebben al lang geleerd dat Kallas zelden ergens omheen draait. „Je denkt misschien dat jullie Nederlanders direct zijn, maar zij is nog veel directer”, zegt een hoge EU-ambtenaar in Brussel. „Ze heeft nul geduld voor *small talk*.”

Een oude kennis uit de Estse politiek: „Kaja kan niet liegen. Ze kán het gewoon niet.” En een van haar oude vrienden van de golfbaan, Tarmo Jüristo: „Kaja weet dat ze last kan krijgen van de dingen die ze zegt, maar ze zegt die dingen toch. Kaja is *honest to a fault*.”

CV

Kaja Kallas (1977) groeide op in Estland. Ze is de dochter van voormalig premier Siim Kallas. Ze maakte carrière in de advocatuur, die ze verruilde voor de politiek. Ze was lid van het Europees Parlement en van het parlement in Tallinn.

In 2021 werd ze premier van Estland. Internationaal maakte ze naam door al vroeg te waarschuwen voor Russische agressie. In 2024 werd ze de Hoge Vertegenwoordiger van de Europese Unie voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid.

Er zijn diplomaten die het X-bericht over de leider van de vrije wereld als een beginnersfout beschouwen, als een ongelukje. Maar is het dat wel?

Op de vraag of ze de Amerikanen niet onnodig voor het hoofd heeft gestoten, doet Kaja Kallas in haar kantoor eerst alsof haar neus bloedt. „Ik heb de Amerikanen nooit genoemd”, zegt ze ontwijkend. Op de tegenwerping dat de vrije wereld maar één leider had en dat iedereen wist wie ze bedoelde, haalt ze haar schouders op. Ze glimlacht. Even kun je denken dat ze achteraf ook zelf vindt dat ze te fel is geweest.

Maar dan volgt een uiteenzetting waaruit geen spijt spreekt, maar overtuiging. „Buitenlands beleid”, zegt ze, „is altijd óók binnenlands beleid. Dat geldt voor Amerika, maar net zo goed voor Europa. Onze mensen verwachten iets van ons: dat hun leiders voor hen opkomen.”

Dat statement gaat lijnrecht in tegen de houding van veel Europese collega’s. Zij geven in het eerste jaar van Trump 2.0 de voorkeur aan een ingehouden koers, bang dat de Amerikanen zich anders alleen maar verder tegen Europa keren. Je zou kunnen zeggen: de diplomatieke route.

Kaja Kallas wil niet alleen die route volgen. „We zien dat de steun voor de Europese Unie onder jonge mensen daalt. En waarom is dat? Omdat ze voelen dat de Europese Unie niet opkomt voor de dingen waar de EU voor op zou moeten komen”, zegt ze. „Als mensen zien dat de EU niets voor elkaar krijgt, nooit in staat is om haar eigen belangen te verdedigen, zullen ze uiteindelijk zeggen: waar hebben we die hele EU eigenlijk voor nodig?”

Op de bank naast papa

Wie Kallas wil begrijpen, moet Estland begrijpen. Een land met een bevolking van 1,2 miljoen en met een 378 keer zo groot buurland (met honderd keer zoveel inwoners) dat Estland in de vorige eeuw decennialang bezette. Kallas vertelt er vaak over in toespraken. Dat haar moeder als baby in een veewagon naar Siberië werd gedeporteerd. Dat ze zelf als kind de lucht van vrijheid pas kon opsnuiven op een familievakantie in Oost-Berlijn, vlakbij de Muur.

„Je moet je realiseren dat ze uit een klein land komt”, zegt een voormalig naaste medewerker. „Ze weet: als de huidige wereldorde, van regels en internationaal recht, sneuvelt, dan zijn het de kleine landen met grote agressieve buren die de gevolgen voelen, niet Duitsland of het Verenigd Koninkrijk of Frankrijk. Kaja wil geen wereld waarin je macht vergaart en verdeelt door de president *Daddy* te noemen, of met hem te golfen, of cryptodeals te sluiten met zijn familie.”

Het omgekeerde is ook waar: om Estland te begrijpen, helpt het om de Kallas-stamboom te kennen. Haar overgrootvader Eduard Alver was meer dan een eeuw geleden een van de grondleggers van de eerste onafhankelijke Estse natiestaat. Siim Kallas, Kaja’s vader en Alvers kleinzoon, speelde begin jaren negentig een hoofdrol in de herwonnen onafhankelijkheid. Als president van de centrale bank was hij verantwoordelijk

LEES VERDER OP PAGINA 12

VERVOLG VAN PAGINA 11

voor de overgang van de roebel naar de Estse kroon. Hij was minister, premier en na de toetreding van Estland tot de EU, in 2004, tien jaar Eurocommissaris.

Siim Kallas woont in een klein stadje aan de baai van Tallinn, niet ver van de hoofdstad. In zijn tuin wappert een wimpel in de Estse driekleur. Binnen wijst hij op de groene bank en de zware houten salontafel, meubelstukken waarmee vrijwel elke Estse president vertrouwd moet zijn geweest. Kaja zat er als kind vaak bij als haar vader hoog bezoek ontving, vertelt hij. Aandachtig luisterde ze mee.

Als Kallas van haar moeder de gruwelen van de Sovjet-bezetting mee kreeg, werd er via de bloedlijn van haar vader iets anders doorgegeven: hoop. Vooral, denkt Siim Kallas, door haar grootmoeder. Zij was opgegroeid vóór de Sovjet-jaren en kon zich die vroegere wereld nog in detail herinneren. Hij wijst op een portret aan de muur. „Ze leefde als het ware in het verleden, en was ervan overtuigd dat de tijden konden veranderen, dat het weer beter kon worden."

Al die verhalen, over de tijden van vóór de Sovjetbezetting, over haar familie en natuurlijk over Alver, die beroemde en heldhaftige Alver, deelde ze met haar kleindochter, vertelt Siim Kallas. „Ze sprak er nog meer over met Kaja dan met mij."

Dat Kaja Kallas haar vader zou opvolgen, was geen uitgemaakte zaak. Integendeel. Wilde ze niet haar hele leven met hem vergeleken worden, dan moest ze juist iets anders gaan doen. Ze ging rechten studeren. Een van de buren was een vooraanstaand advocaat en had een eigen kantoor. Op een dag belde Kallas aan en zei: neem mij aan bij jullie kantoor. Ze kreeg een baan.

Ze was goed in haar vak, én gretig. In de jaren die volgden werkte ze zich op tot partner bij twee advocatenkantoren. Het waren de jaren waarin het Estse bedrijfsleven op eigen benen leerde staan na het Sovjet-juk en verder transformeerde door de toetreding tot de Europese Unie. Het mededingingsrecht floreerde. Werk was er genoeg. Te veel zelfs. Kallas kreeg een burn-out en ging er zes maanden tussenuit. Ze heeft, zegt ze nu, „in die maanden alleen maar gegolfd".

Er was ook iets gaan knagen. Ze wilde niet de rest van haar leven doorbrengen op een advocatenkantoor, op cocktailparty's en op de golfbaan. Dan maar haar vader achterna.

KAJA WIL GEEN WERELD WAARIN JE MACHT VERGAART EN VERDEELT DOOR DE PRESIDENT *Daddy* TE NOEMEN, OF MET HEM TE GOLFEN, OF CRYPTODEALS TE SLUITEN MET ZIJN FAMILIE

Confrontatie met Merkel

„De internationale orde ondergaat veranderingen van een schaal die we sinds 1945 niet hebben meegemaakt", zegt Kallas als ze op 19 maart in Brussel de plannen presenteert voor ReArm Europe, de herbewapeningsagenda van de EU.

Alles is in beweging. Desondanks gaat de meeste aandacht uit naar Oekraïne en Rusland. Kallas' fixatie op Rusland is in Brussel legendarisch. Ze heeft zo vaak en zo indringend gewaarschuwd voor het Russische gevaar, dat het grapje rondging dat ze Russen eet als ontbijt.

Maar het lukt haar niet die bevlogenheid meteen om te zetten in resultaten. In maart wil ze ook een fors nieuw steunpakket voor Oekraïne regelen. Er komt vrijwel niets van terecht. De Europese ministers en premiers die het geld moeten toezeggen, sputteren tegen.

Juist in deze Brusselse zaaltjes, tussen de Europese regeringsleiders, wist Kallas als premier van Estland indruk te maken. In de zomer van 2021, ze was krap vijf maanden premier, verzette ze zich tijdens een EU-top tegen een voorstel van de Duitse bondskanselier Merkel om Poetin eens uit te nodigen. Dan kon de Russische president zelf uitleggen waarom hij een grote troepenmacht langs de Oekraïense grens in stelling had gebracht. Frankrijk steunde het voorstel.

In Brussel geldt meestal: als Duitsland iets wil, en Frankrijk is akkoord, dan is het geregeld. Kallas torpedeerde het idee: hoe kun je Poetin nu vertrouwen, zei zij.

Mario Draghi, destijds premier van Italië, vertelde haar na afloop dat ze wel een steengoede advocaat geweest moest zijn. „Ik was zeker niet slecht", zou Kallas volgens weekblad *Eesti Ekspress* hebben teruggekaatst, „maar ik weet niet of ik net zo'n goede politicus ben."

De avond van de confrontatie met Merkel belt ze haar vader. Ze zegt dat ze ongetwijfeld een schandaal heeft veroorzaakt. Maar tussen de regels merkte Siim Kallas ook dat dat niet het enige was dat ze voelde. Hij weet het zeker, ook nu nog: „Ik kon aan haar stem horen hoe blij ze was dat ze het tóch had gedaan. Dat ze het lef had gehad."

Het waren de Europese regeringsleiders die Kallas drie jaar later aan haar nieuwe baan hielpen. Europese topfuncties worden verdeeld na verkiezingen voor het Europees Parlement. Achter gesloten deuren maken de regeringsleiders uit wie de voorzitter wordt van de Europese Raad, wie de beste papieren heeft om de voorzitter van de Commissie te worden én ze bepalen wie Europa op het wereldtoneel mag vertegenwoordigen.

De belangrijke liberale leiders van dat moment, Emmanuel Macron en Mark Rutte, maakten zich sterk voor de liberaal Kallas op 'Buitenlandse Zaken'. Zo werkt het Brusselse kwartetten: de christendemocraten kregen het voorzitterschap van Commissie (Ursula von der Leyen), de sociaaldemocraten mochten de voorzitter van de Europese Raad aanwijzen (António Costa).

Kallas had een goed profiel. Ze kende de Brusselse zaaltjes en routines. Ze is vrouw, afkomstig uit een Oost-Europees land en iemand die krachtig over kan komen. Haar optreden tegenover Merkel rond Poetin was velen in Brussel bijgebleven. Het had haar de bijnaam Cassandra opgeleverd, naar de mythische vrouw uit Troje die dankzij helderziende gaven als enige kon waarschuwen voor de Trojaanse Oorlog. Ook belangrijk: Kallas wilde de baan graag. Eerder had ze tevergeefs een gooi gedaan naar de post van secretaris-generaal van de NAVO.

Tragische figuur

Tarmo Jüristo is een van die golfvrienden die Kallas begin deze eeuw vaker zag dan zijn eigen vrouw. Toen zij advocaat was, werkte hij voor een investeringsbank. Nu is hij politiek analist en strateeg. Ze woonde ooit een tijdje in zijn appartement toen hij in het buitenland zat.

Als premier deed Kallas het volgens hem knap, en dat zegt hij niet alleen vanwege die oude vriendschap. En al helemaal niet omdat ze politiek op één lijn zouden zitten: „Ik denk dat ik heel duidelijk links ben in mijn opvattingen en Kaja is toch meer van de lijn van [de Britse oud-premier] Margaret Thatcher, de rechterflank."

Kallas wist Estland als premier door meerdere crises te loodsen. Haar ambtenaren liepen met haar weg. Eindelijk iemand die hun stukken aandachtig las! Met regelmaat bleek ze de dossiers van haar ministers beter te kennen dan de ministers zelf.

Maar een premier is geen Hoge Vertegenwoordiger. Eigenlijk is dat een bijna onmogelijke functie. Kallas vertegenwoordigt 27 staten die juist op het terrein van veiligheid en defensie hun soevereiniteit angstvallig bewaken. Over buitenlandbeleid wordt in Brussel met unanimiteit beslist. „In Estland had ik drie coalitiepartners", verzucht ze op haar kantoor. „Hier zijn het er 27."

Daar komt bij dat het buitenland, zeker sinds Poetins oorlog in Oekraïne, *Chefsache* is. Von der Leyen en Costa vertegenwoordigen de EU óók naar buiten toe. De concurrentie is moordend.

„De Hoge Vertegenwoordiger is een tragische figuur", zegt een hoge Europese ambtenaar. „De Hoge Vertegenwoordiger is de kop van jut."

Volgens Kallas heeft een Hoge Vertegenwoordiger twee functies. Er is de stille diplomatie, het werk achter de schermen. Zo bracht ze Europese gevangenen uit het buitenland thuis. Opende het gesprek met Azerbeidzjan. En verbeterde het contact met Israël. Haar voorganger Josep Borrell had Israël zo vaak bekritiseerd vanwege de oorlog in Gaza dat Jeruzalem hem amper nog te woord wilde staan.

En dan is er die zichtbare rol. De politiek leider die de controverse niet schuwt. Voor haar is de Hoge Vertegenwoordiger geen tragische figuur, maar een strijdbare. „Daarom wilden ze me hebben, de premiers die mij gekozen hebben. Dat was de boodschap, dat ze iemand wilden met ruggengraat, iemand die bereid is om het gevecht aan te gaan."

Maar het lukt moeilijk om de EU-landen daarin mee te krijgen. De geldstroom van miljarden uit Europese landen naar Oekraïne begint in het loop van het jaar te stokken, ook nadat Trump een streep heeft getrokken door alle Amerikaanse steun. En de noordelijke landen geven veel meer uit aan Oekraïne dan de zuidelijke landen. Veel landen spreken mooie woorden over Oekraïne, maar hebben geen zin om pijn te lijden, hoe hard Kallas ook aandringt.

De Cassandra uit Troje had voorspellende gaven. Toch was dat niet waar ze haar beroemdheid aan dankte. Die Cassandra werd vooral bekend omdat er niet naar haar werd geluisterd.

De lens van Oekraïne

Tegenstanders heeft Kallas altijd gehad. Die vonden haar te uitgesproken. Te anti-Russisch. Maar na een jaar maken ook haar eigen diplomaten en ambtenaren in de kantoren en cafés rond het Brusselse Schumanplein, het machtscentrum van de EU, steeds vaker kritische opmerkingen.

Kritiekpunt één: voor andere zaken dan Oekraïne en Rusland lijkt bij deze buitenlandchef wel heel weinig plek. „Ons gebied heeft geen prioriteit", zegt een diplomaat die in Kallas' dienst in een andere regio werkt. „Het is allemaal Oekraïne, Oekraïne en dat ene land ten noordoosten van Roemenië, hoe heet het ook alweer... o ja, Oekraïne."

En als het dan over een andere regio gaat, bekijkt Kallas de gebeurtenissen vaak alsnog door de lens van Oekraïne. Als de Syrische dictator Bashar al Assad in december 2024 ten val wordt gebracht, leest ze daarin ook een teken dat Rusland, bondgenoot van Assad, kwetsbaar is. „Syrië laat zien dat Rusland niet onoverwinnelijk is", zegt ze tegen journalisten.

Oekraïne kleurt ook haar kijk op China. Ze heeft, zegt een EU-diplomaat, de neiging om de uiterst veelzijdige en gecompliceerde relatie met Beijing te versimpelen tot één onderwerp: de Chinese steun voor de Russische oorlog. Die ergert Kallas verschrikkelijk. Zonder handel en hulp uit Beijing zou Poetin zijn oorlog nooit kunnen volhouden.

In de zomer komt de Chinese minister van Buitenlandse Zaken, Wang Yi, naar Brussel. Na een gesprek met Kallas schrijft de Brusselse correspondent van de in Hongkong gevestigde *South China Morning Post* dat ze China stevig heeft aangesproken op de vriendschap met Rusland. Wang zei daarop tegen haar, schrijft de krant, dat China er geen belang bij heeft als Poetins oorlog eindigt, omdat de VS zich dan volledig zouden kunnen richten op Beijing.

De uitspraak van de Chinees trekt wereldwijd aandacht. Ze staat haaks op het officiële Chinese beleid. Bovendien vragen veel China-kenners zich af of de ervaren Wang Yi zo open zou zijn in een formeel gesprek.

Na de zomer krijgt de kwestie een staartje. Tijdens een interview met *Foreign Policy* in New York bevestigt Kallas de opmerkingen van Wang. Tegelijk ontkent ze zelf de bron te zijn van de Morning Post. De Chinezen hebben het gelekt, zegt ze. „Kom op, het gaat om een krant die onder controle van Chinese overheid staat." Dat klopt niet. De krant is weliswaar eigendom van het Chinese Alibaba, maar staat niet te boek als staatskrant. Een Brusselse ambtenaar noemt het een pijnlijke uitglijder.

Een ander kritiekpunt: een bemiddelaar is Kallas in de zaal met 27 leiders of ministers nooit geworden. Ze blijft optreden als een premier, met soms weinig oog voor het moeizame, maar in Brussel onmisbare onderhandelwerk. Coalities smeden, compromissen zoeken.

Ze heeft zich sinds haar aantreden omringd met mensen die ze vertrouwt. Voor „Zuid-Europese mannen die wijdbeens uitleggen hoe de wereld in elkaar zit" is geen plek meer, zo grapt een diplomaat. Maar het hechte kringetje is ook een risico. „Iedereen denkt daar over Oekraïne zoals zij. Er is te weinig tegenmacht."

Naarmate het jaar vordert, komt Kallas steeds vaker in botsing met haar eigen baas, Commissievoorzitter Ursula von der Leyen.

In het najaar wordt de spanning zichtbaar. Als de EU een conferentie over het Mondiale Zuiden organiseert in Brussel is Von der Leyen het stralende middelpunt. Niet Kallas. In november kondigt Von der Leyen een nieuwe inlichtingendienst aan. Die zal direct door haar worden aangestuurd. Maar de buitenlandse dienst hééft al zo'n bureau. Topdiplomaten die bij Kallas vertrekken, krijgen een hoge functie elders in de Commissie, onder Von der Leyen.

„Het is oorlog", taxeert een ambtenaar.

ZE HEEFT ZO VAAK EN ZO INDRINGEND GEWAARSCHUWD VOOR HET RUSSISCHE GEVAAR DAT HET GRAPJE GING DAT ZE RUSSEN EET ALS ONTBIJT

Niet zomaar een crisis

„Europa is de vijand! Ú bent de vijand" CNN-icoon Christiane Amanpour zit op een podium met Kaja Kallas. Het is december. Ze zijn in Doha, Qatar, op een veiligheidsforum. Kallas glimlacht.

Even daarvoor is de nieuwe Amerikaanse veiligheidsstrategie verschenen, waarin het Witte Huis felle kritiek uit op Europa en zich opwerpt als pleitbezorger van populistisch rechts.

De politieke verhoudingen in de wereld veranderen snel. De koers wordt uitgezet door een agressieve Russische president, een assertieve Chinese leider én een Amerikaanse president die Europa vijandig gezind is. Het Witte Huis heeft het initiatief in vredesbesprekingen die cruciaal zijn voor Oekraïne én voor Europa. Europa zit in het defensief, holt achter de feiten aan.

„We hebben niet met zomaar met een crisis als alle andere te maken", zegt de Estse oud-medewerker van Kallas. „Het hele diplomatieke en politieke handboek voor Europa is uit het raam gegooid. Hoe moet je een diplomatieke dienst aansturen in het huidige tijdperk? Het is gekkenwerk."

In Doha kiest Kallas niet voor de confrontatie. Ze had zich helemaal niet 'de vijand' gevoeld, zegt ze tegen Amanpour over de Amerikaanse veiligheidsstrategie. „Er zit veel kritiek in, maar soms ook met een kern van waarheid."

„De VS zijn onze grootste bondgenoot. En het is ook in het belang van de VS dat Europa volhoudt en dat we als bondgenoten blijven samenwerken."

Diezelfde opmerkelijk diplomatieke woorden gebruikt ze later op X.

Advertentie

U KUNT 24/7 BESTELLEN IN DE WEBSHOP!

jan van beek
EIGENTIJDS WONEN

LEOLUX CARUZZO
MET GRATIS VOETENBANK!

LEOLUX PALLONE
LEAF, SKY, FOREST & SUN

CASTELIJN DISK ACTIE
Witte lak/grepen aluminium
van €4155 voor €3295
Direct leverbaar

Van €2135 voor €1239
Direct uit voorraad leverbaar

Zoals getoond
van €5425 voor €4250
Geldig t/m 31-12

DUTCH ORIGINALS ACTIE
Nu tijdelijk 10% korting op de Gispen 412, 405, 407 en AA Bijvoorbeeld Gispen 405 van €1995 voor €1795

JORI COMO ACTIE:
Zoek de mooiste stof of leder en betaal de voordeligste
Voorbeeld getoond model in stof Savanna 190/247 cm van €6075 voor €5269

ARTIFORT MARE ACTIE:
Nu actieprijs in stof Rohi Arco (geldt voor alle opstellingen)
Getoond van €3653 voor €3034
Geldig t/m 31-12

ARTIFORT PIERRE PAULIN ACTIE
Nu 10% korting op al zijn ontwerpen!
Bv: Orange Slice
van €1986 voor €1787
Geldig t/m 31-12

Beukenplein 23 | 1092 BB Amsterdam | T (020) 665 63 10 | www.janvanbeek.nl
Uitgebreide collectie design klassiekers, persoonlijke service en advies.

Advertentie

De klank van verbondenheid

Ook als je ouder bent hoor je erbij, wil je midden in het leven staan. Het **Nationaal Ouderenfonds** verbindt ouderen met elkaar én met de omgeving. Door activiteiten en uitjes te organiseren, zoals het kerstconcert in het Concertgebouw. Hein (88) was blij dat hij er vorig jaar bij was. 'Het was de muziek waar mijn vrouw van hield, nu ben ik helemaal om!' Dankzij onze deelnemers ontving het Nationaal Ouderenfonds de afgelopen vijf jaar een bijdrage van € 1,3 miljoen. De kracht van samen, ook dat is **The Power of Postcodes**.

Scan en lees meer

postcodeloterij.nl

NATIONALE POSTCODE LOTERIJ

18+ Speel bewust

TIEN GENERATIES, EEN JAAR

Van net tien tot bijna honderd: tien Nederlanders over hun jaar.

Toen mijn opa overleed, hielpen mijn Labubu's me om weer vrolijk te worden

Jade-Ming Kho (10) *verzamelt Labubu's – een harig Chinees speelgoedfiguurtje met konijnenoren, ondeugende ogen en negen scherpe tandjes. Populaire unboxingvideo's op sociale media maakten de Labubu, doorgaans zo'n veertig euro per stuk, dit jaar razend populair. Als winkels hun schappen bijvullen, vormt zich direct een meterslange rij.*

Ik heb meer dan zestig Labubu's, bijna allemaal zijn het *limited editions*. Eentje is roze met een Chanel-rokje, eentje ziet eruit als een garnaal en ik heb er zelfs een met een ruimtepak. Mijn moeder en ik verzamelen ze samen. Onze hele collectie staat op een tafel in de woonkamer.

Toen mijn opa deze zomervakantie overleed, hielpen mijn Labubu's mij om weer vrolijk te worden. Dat komt omdat ze zo donzig zijn, maar ook door de grote grijns en de grappige scherpe tandjes. Als ik naar ze kijk, moet ik automatisch lachen.

Mijn lievelingslabubu draagt een Miu Miu-rokje; mama en ik vinden het belangrijk dat ze goed gekleed zijn. De outfits kun je kopen bij speciale winkels. Ze mee naar school nemen doe ik nooit, want een van mijn bruine Labubu's is een keer gestolen in de stad. Ermee spelen doe ik ook niet. Ik laat ze liever mooi in de woonkamer staan, zodat er niks mee gebeurt. Ik denk namelijk dat Labubu's later zeldzaam worden, en als ik ze netjes houd, kan ik ze voor heel veel geld verkopen.

Lafufu's herken ik meteen; dat zijn neppe versies met scheve oortjes en meer dan negen tanden. De echte koop je bij Popmart. Mama heeft zelfs een keer drie uur in de rij gestaan om een limited edition Labubu te halen, voor oma en mij. Onze hele familie houdt van Labubu's. Het allerliefst ga ik met mijn moeder de stad in om de nieuwste soorten te bekijken. Het is een traditie geworden."

Megin Kimmijser

De twee uurtjes per dag dat ik van de pompen af mag, ben ik vrij

Emma Kok (17), *werd internationaal bekend door haar vertolking van het chanson 'Voilà' tijdens een André Rieu-concert in 2023. De YouTube-video van dat optreden werd 102 miljoen keer bekeken. Dit jaar gaf ze haar eerste twee – uitverkochte – soloshows in het Concertgebouw in Amsterdam.*

Sinds twee en een half jaar doe ik mee aan de Arenatour van André Rieu, waarvoor ik vaak naar het buitenland reis. Elke avond, vlak voordat ik 'Voilà' zing, vertelt André mijn verhaal aan het publiek. Door mijn chronische maagverlamming loop ik 22 uur per dag rond met twee zware sondepompen in een rugzak. Voeding krijg ik binnen via slangetjes, die rechtstreeks mijn maag ingaan. De sonde een dag niet gebruiken is geen optie, want dan word ik slap en zakken mijn bloedwaarden, wat levensbedreigend kan zijn.

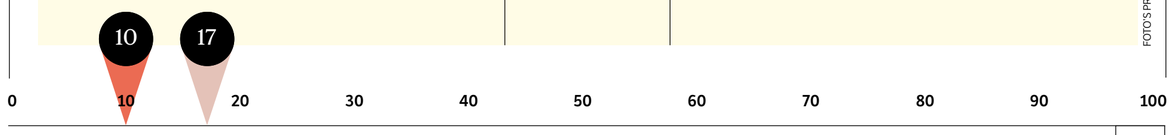
De twee uurtjes per dag dat ik van de pompen af mag, ben ik vrij. Dan sta ik het allerliefst op het podium.

Mijn show in het Concertgebouw heb ik helemaal zelf samengesteld – van de setlist tot het orkest en koor. Ik zong nummers uit de musicals *Wicked* en *The Phantom of the Opera*, maar ook mijn eigen lied 'Scared of Love', over de angst om geen liefde te vinden als je een chronische ziekte hebt. Voordat ik de show maakte vroeg ik me af of het wel zou lukken, twee avonden achter elkaar optreden zonder sonde. Maar het ging. Dat was een enorme opluchting en gaf me zelfvertrouwen.

Een van mijn eerste optredens was nadat ik in 2021 *The Voice Kids* had gewonnen, voor honderd mensen in een klein zaaltje. Ik was zó zenuwachtig. En nu zing ik voor zalen vol mensen die speciaal voor mij komen. Als ik filmpjes terugzie waarop mensen in tranen zijn door mijn stem, voelt dat gek – alsof het nog niet helemaal tot me doordringt wat mijn stem kan doen. Maar het maakt me ook heel trots."

Megin Kimmijser

FOTO'S PRIVÉ-ARCHIEF; ILLUSTRATIE CAITLIN BECKER HOF

Advertentie

The Good Roll.

MET EEN OBLIGATIE VAN THE GOOD ROLL BOUW JE MEE AAN EEN DUURZAME PAPIERKETEN. VANAF €100

The Good Roll bewijst dat geld meer kan doen dan op de bank staan. Jij kunt nu investeren in een obligatie met een vast rendement van 10% per jaar, én bijdragen aan een wereld waarin papier geen bos kost.

Samen met duizenden investeerders zetten we een radicale stap: we bouwen een fabriek in Ghana die lokaal bamboe verwerkt tot toiletpapier. Dat is niet alleen duurzaam, maar ook sociaal: we creëren werk, waarde en kansen op een plek waar dat het verschil maakt.

WAAROM INVESTEREN IN THE GOOD ROLL?

- 10% rente per jaar
- Lage instap – vanaf €100
- Vastgestelde looptijd
- Echte impact
- Duurzaam product, bewezen merk

WAT MAAKT DEZE FABRIEK(EN) UNIEK?

In Ghana groeit bamboe in overvloed. Toch wordt toiletpapier er grotendeels geïmporteerd vaak gemaakt van bomen, met hoge transportkosten en zonder lokale toegevoegde waarde. Wij veranderen dit door lokaal te oogsten, eerlijke prijzen en langdurige samenwerkingen. Daarnaast verminderen wij de druk op bossen wereld wijd en de winst vloeit terug in de regio en naar de investeerders.

DIT IS JOUW KANS.

Een sterk rendement. Een tastbaar verschil.
Een investering die werkt.

*vijf jaar lang rente van 10%

Certified B Corporation

Let op! U belegt buiten AFM-toezicht. Geen prospectusplicht voor deze activiteit.

THEKLA REUTEN & GIJS NABER

INTERVIEW

‘We deden niet vanaf het begin alles fifty-fifty’

Door **Anne Dohmen**

Fotografie **Jagoda Lasota**

Acteurs Thekla Reuten en Gijs Naber speelden dit jaar allebei in films over opgroeien en ouderschap. Ze vertellen over de verlokkingen en het gevaar van de smartphone en over ‘chef de maison’ zijn. „Je moet de kinderen gaan halen. Kun je gaan, nu?”

LEES VERDER OP PAGINA 18

CV

Thekla Reuten (Bussum, 1975) begon haar acteercarrière met rollen in films als *De trip van Teetje* (1998) en *Kruimeltje* (1999). Nationale bekendheid verwierf ze met haar hoofdrol in de verfilming van Tessa de Loos boek *De Tweeling* (2002). Kort daarna werd haar carrière internationaal, en speelde ze onder meer in de films *In Bruges* (2008, met Colin Farrell), *The American* (2010, met George Clooney) en *Red Sparrow* (2018, met Jennifer Lawrence). Ze won twee keer een Gouden Kalf: voor haar hoofdrol in de dramafilm *Narcosis* (2022) en voor die in *Voor de meisjes* (2025).

Gijs Naber (Vinkeveen, 1980) was in de eerste jaren van zijn acteercarrière verbonden aan het Ro Theater. Daarnaast speelde hij onder meer in films als *Zwartboek* (2006), *Majesteit* (2010) en *De Heineken Ontvoering* (2011). Voor zijn hoofdrol in *Aanmodderfakker* (2014) kreeg hij zijn eerste Gouden Kalf. De tweede kreeg hij voor de rol van Willem Holleeder in de televisieserie *Judas* (2019). Zijn internationale carrière is nog jong: hij speelde onder meer een zeekapitein in de Hongaarse film *The story of my wife* (2021), naast Léa Seydoux, en de trouwe wapenmeester Hagen in de Duitse fantasyserie *War of the Kingdoms* (2025). In Nederland kwam dit jaar onder meer ook de misdaadserie *Suga: ride or die* uit, waarin hij een hoofdrol heeft als bendeleider.

Reuten en Naber wonen met hun twee kinderen in Amsterdam.

„Heb je gevraagd of ze de muziek zachter zetten?", vraagt Thekla Reuten aan haar partner Gijs Naber. Ja, zegt hij, de bediening zou het doen. Zij: „Dit is nog niks zachter."

Ze voelen zich verantwoordelijk, want deze Amsterdamse brasserie was hun keuze: dichtbij huis en de school van hun zoons van acht en tien. Over een kleine drie uur moeten die worden opgehaald.

We gaan het hebben over ouderlijke angsten en opvoeden, vanwege hun nieuwste films en haar betrokkenheid bij de ouderbeweging Smartphonevrij opgroeien, die smartphonebezit wil uitstellen tot kinderen veertien jaar zijn en sociale media tot zestien jaar.

Zij, met een pet op haar hoofd die ze binnen afzet, vroeg zich van tevoren af of ze dit gesprek moesten voorbereiden.

Hij, met een donkerpaars wollen mutsje dat hij binnen ophoudt, vond dat niet nodig.

Acteurs Thekla Reuten (50) en Gijs Naber (45) hebben elk een lange lijst films en series op hun naam, zowel in Nederland als internationaal. Twee films gingen afgelopen najaar in première op het Nederlands Film Festival. *Voor de meisjes*, waarin Thekla Reuten de moeder van een puberdochter speelt die betrokken raakt bij een ernstig ongeluk. En *De pupil*, waarin de populaire voetbalcoach Ries, vertolkt door Gijs Naber, de twaalfjarige Daan misbruikt.

Gijs: „Het zijn twee enorme angstbeelden van ouders. Beide films gaan over het verliezen van grip op het leven van je kind. Je probeert als ouder zoveel mogelijk controle te houden, maar bij veel dingen merk ik nu al dat ik het anders had moeten doen."

Zoals?

Gijs: „Als het gaat over echte aandacht bijvoorbeeld, of de tijd die je neemt voor je kind. Het gezin loopt zoals het loopt, als ouder ben je druk met je eigen leven. En, maar dan komen we al gelijk op die smartphone..."

Thekla: „De derde nachtmerrie."

Gijs: „...waarmee er ongemerkt nóg een factor bijgekomen is waardoor je je aandacht voor je kinderen dreigt te verliezen. Met *De pupil* laten we zien dat er iets afschuwelijks kan gebeuren met je kind zonder dat je het als ouder in de gaten hebt. We willen dat bespreekbaar maken, maar niet de angst creëren dat seksueel misbruik voortdurend op de loer ligt."

Thekla: „Ik vind het dapper, maar ook heftig dat Gijs deze film heeft gemaakt. Ik heb er een knoop in mijn maag van gehad. Dit jaar heb ik me voor het eerst afgevraagd hoe het voor onze kinderen is om ons als ouders te hebben. Nu kijken ze onze films nog niet..."

Gijs: „...maar ze hebben wel een item over *De pupil* gezien bij *Het Jeugdjournaal*. Daarin wordt Bart de Wilde, die Daan speelt, geïnterviewd. Voor ouders van vriendjes van onze oudste was dat aanleiding om met hun kind het gesprek te openen over pedofilie en *grooming*, en ook over seks en porno. De snelheid waarmee kinderen informatie tot zich kunnen nemen, of ongevraagd kunnen krijgen, is veel hoger dan in onze eigen jeugd. Ik vond vroeger hooguit een plakkerig pornoblaadje in een plastic zak in het park waar ik stiekem in kon kijken."

Thekla: „Gádverdamme."

Gijs: „Je moet nu als ouder veel alerter zijn."

Kwam je zelf ook voorbij in dat Jeugdjournaal-item?

„Ja, en er wordt ook besproken wat mijn personage met die jongen doet. Maar je voelt niet de spanning van de film."

Heb je getwijfeld over het aannemen van de rol?

„Niet over of ik het moest doen, wel over hoe ik het moest doen. Het misbruik stond expliciet beschreven in het script, we hebben onderzocht wat echt nodig was om te tonen. Ook met alle respect en openheid die noodzakelijk is bij het maken van zo'n film met zo'n jonge acteur. En toch, ondanks alle voorzichtigheid en Barts eigen alertheid op wat hij wel en niet wilde, merkte ik bij hem spanning als ik in mijn rol switchte van de lieve persoon met wie hij net stond te voetballen naar iemand die iets van hem wilde dat hij niet prettig vond."

Hij is slechts twee jaar ouder dan je eigen zoon.

Gijs: „Ik heb tijdens het filmen geen enkele keer aan mijn eigen kinderen gedacht..."

Thekla, tussendoor: „Je kúnt zoiets niet eens spelen met die gedachte erbij."

Gijs: „...omdat je je concentreert op het verhaal. Ik heb wel nagedacht over waarom Ries die gevoelens voor die jongen heeft."

Kon je dat begrijpen?

„Net als bij elk ander personage probeerde ik zijn gevoelens te koppelen aan emoties die ik zelf ken. Dus ik heb gedacht: hoe zou ik dit spelen met een man of vrouw van mijn eigen leeftijd? Pas toen ik de film uiteindelijk zag, voelde ik wat het effect daarvan was."

En hoe was dat?

„Moeilijk om naar te kijken. Toen ging ik wel denken: shit, mijn neefjes zijn net zo oud, mijn kinderen bijna."

Voor de meisjes won in oktober drie Gouden Kalveren: beste speelfilm, beste scenario en beste hoofdrolspeler - Thekla Reuten. De film gaat over twee echtparen die een vakantiehuis delen in Oostenrijk. Nadat hun beider tienerdochters betrokken raken bij een ernstig ongeluk, blijkt dat slechts één van de meisjes gered kan worden. Vechtend voor hun eigen kind raken de ouders verwikkeld in een manipulatieve strijd. Thekla: „In het lichaam van mijn personage Anouk is geen spier ontspannen. Ze is in alles zó opgefokt. Zoals ze bijvoorbeeld tijdens een diner op een Lady Macbeth-achtige, angstaanjagende manier de regie neemt en probeert om het geheel naar haar hand te zetten om haar dochter te redden."

> WIJ GAAN HEEL ANDERS OM MET ONZE KINDEREN DAN ONZE OUDERS DAT DEDEN. DE AANDACHT DIE WIJ GEVEN...
>
> **GIJS NABER**

Je vond het spannend om iemand te spelen met zo'n ander uiterlijk dan dat van jezelf.

„Ik was benieuwd, ja, hoe dat zou zijn. Mike van Diem, de regisseur, had gezegd dat hij geen enkele schoonheid wilde zien bij Anouk. Het was de eerste keer in mijn carrière dat ik..." Ze laat haar schouders, rug en mondhoeken zakken. „Ik vond het fantastisch bedacht dat Mike mijn bovenlip liet wegschminken en mijn wenkbrauwen lichter liet maken. Dat was een enorme verandering van mijn gezicht. Die ANWB-kleding was natuurlijk ook goed."

Gijs: „Aanvankelijk wilde Mike aan de slag met *special make-up*. Thekla heeft thuis de tanden ingedaan van een neanderthaler die ik speelde in *De Pudding Club* [2024], en ik heb haar de neus die ik droeg voor de rol van Willem Holleeder opgeplakt die ik nog ergens had liggen van de serie *Judas* [2019]. Hebben we Mike een foto van gestuurd: 'is dit een beetje de kant die je op wilt?'"

Thekla: „Schoonheid heeft altijd een rol gespeeld bij mijn eerdere personages. Omdat het in het script stond, of omdat ik misschien zelf dacht dat ik daaraan moest voldoen. Je kunt in dit vak gemakkelijk gaan denken dat je uiterlijk een belangrijk deel is van wie je bent als acteur en als mens. Gijs heeft al gekke tandjes gehad, een grote neus en een kaal hoofd."

Gijs, lachend: „Ik heb dat kennelijk allemaal nodig om ergens te komen. Zo kun je het ook zien."

Bij de uitreiking van de Gouden Kalveren zei Thekla Reuten aan het einde van haar speech: „Gijs, dankjewel dat wij het écht samen doen." Dat is niet vanzelf zo gegaan, zegt ze nu. „Het moederschap is voor mij veel bindender en fysieker geweest dan het vaderschap voor Gijs is. Als hij wegging, zeiden de kinderen 'doei pap', als ik wegging hingen ze aan mijn benen."

Toen ze speelde in de Amerikaanse serie *Warrior nun* [2020-2022], die werd opgenomen in Spanje, gaf ze nog borstvoeding. „En hoewel ik goed ben in snel oppas regelen en alles organiseren, vond ik het heftig toen bleek dat Gijs er gedurende alle negen draaiweken niet bij zou zijn. Hij zat in Boedapest voor een film, de vluchtverbinding was onhandig. Ik kan het best lang goed volhouden, maar..."

Het was zwaar?

„Nee, het waren dróómweken, dankzij mijn moeder en andere hulptroepen, maar ik probeer uit te leggen dat wij al doende moesten ontdekken hoe we twee acteercarrières naast elkaar konden hebben. Terwijl we tegelijkertijd het moederschap en het vaderschap aan het ontdekken waren. Het was tussen ons niet van de ene op de andere dag fiftyfifty."

Gijs: „Nu maken we elke keer een balans op als projecten elkaar dreigen te kruisen. Wat vinden we belangrijk als ouders, als geliefden en als acteurs?"

Thekla: „Vermoeiend, soms. Sommige mensen hebben zes jaar dezelfde baan. Als er dan een keer iets verandert, ga je met je partner in gesprek. Maar wij hebben dat het hele jaar door."

Gijs: „Waarbij we ook te maken hebben met ons ego en onze ambitie."

Thekla: „Ik weet al vanaf het begin van mijn moederschap dat ik mijn kinderen nooit langer dan een week wil missen. Gijs moest daarvoor eerst negen weken in Boedapest filmen en later nog eens zeven maanden in Praag." Ze kijkt hem aan. „Jij moest het eerst ervaren om te ontdekken dat je dat nooit meer wilde."

Gijs: „Ik merk dat de kinderen ons naarmate ze ouder worden steeds meer nodig hebben. Als ze ergens tegenaan lopen, wil ik niet tegen ze zeggen: 'Oké, goed dat we het hier even over hebben gehad, nu ben ik vier weken weg, maar daarna praten we verder.'"

Thekla: „Het afgelopen half jaar heb ik intensief gewerkt aan een nieuwe serie," ze doelt op het romantische kostuumdrama *Grand Hotel aan Zee*, eind 2026 te zien bij KRONCRV, „en Gijs was *chef de maison*. Zo noemen wij dat. Om dat te kunnen doen, heb ik in april tegen Gijs gezegd: de komende tijd ben ik het vadertje en jij het moedertje. Dat bekende bijvoorbeeld dat ik niet wist wat we 's avonds gingen eten en dat ik, als het op de set een uur uitliep, niet naar huis belde om te vragen of het allemaal wel lukte. De dank aan Gijs die ik uitsprak toen ik het Gouden Kalf kreeg, was omdat ik dit jaar écht heb gevoeld dat ik helemaal ontlast werd."

Een serveerster komt vragen wat we willen eten. Thekla wijst naar twee bijgerechten op de menukaart. „Ik wil graag de *roasted carrots* en de *grilled broccoli* met *smoked almonds*. En ik wil daar, gek genoeg, graag een ijskoffie bij. Niet te lattig, eerder als cappuccino. Koffie, beetje melk, ijsblokjes, bám." Gijs bestelt een sandwich met rendang en een karaf water. Hij zegt dat hij weliswaar in verschillende series en films speelt die dit jaar zijn uitgekomen, maar dat die allemaal al eerder opgenomen zijn. Dit jaar heeft hij maar twintig draaidagen gehad.

Hoe beviel het om chef de maison te zijn?

Gijs: „Heerlijk. Ik heb daar helemáál geen problemen mee."

Thekla: „Je bent er ook heel goed in."

Gijs: „Wij gaan heel anders om met onze kinderen dan onze ouders dat deden. De aandacht die wij geven..."

Thekla: „...ooh, nú maak je een vat open."

Gijs: „...En tegelijkertijd is het praktiseren van ouderschap..."

Thekla: „...een rollercoaster waar je in komt. Maar het heeft niet zoveel zin om generaties te vergelijken. De online wereld, bijvoorbeeld, was er vroeger niet. Het grootste verschil tussen onze ouders en onszelf is dat wij twee fulltime carrières hebben..."

Gijs: „...en daar proberen evenwichtig mee om te gaan."

Wat willen jullie anders doen dan je ouders?

Gijs: „Mijn vader functioneerde als hoofd van het gezin. Hij had een directiefunctie op de Hogere Economische School in Amsterdam, mijn moeder koos ervoor om fulltime moeder te zijn. Wat ik fijn vond, maar ik zag ook dat mijn moeder veel ambi-

LEES VERDER OP PAGINA 20

VERVOLG VAN PAGINA 19

tie had om andere dingen te doen.”

Thekla: „Er waren nauwelijks voorbeelden van vrouwencarrières.”

Gijs: „Ik geef op een heel andere manier aandacht aan mijn kinderen dan mijn vader deed bij ons. Ik neem hem niks kwalijk, maar wat ik nu ervaar met mijn eigen kinderen heb ik als kind niet gehad.”

Thekla: „En hoe komt dat? Doordat jij nu een half jaar *chef de maison* bent geweest.”

Gijs: „De gesprekken die ik met mijn kinderen heb zijn intiemer, opener en directer.”

Thekla: „Dat mijn moeder mij niet echt vroeg wat ik voelde, is niet een verwijt aan haar, want het werd háár ook nooit gevraagd.”

Wanneer gaat aandacht geven aan je kind over in curling- of helikopterouderschap?

Thekla: „Neem het tracken van je kind met gps-horloges. Als een kind weet dat het getrackt wordt, beweegt hij minder verstandig en minder autonoom door de wereld. Je geeft je kind zo’n gps-horloge omdat je het zélf niet kunt loslaten. Ik vind het zelf supermoeilijk om mijn kind los te laten, maar ik wéét dat ik hem die zelfstandige ervaringen moet gunnen. Je moet ook leren loskoppelen van de gevaren die er zijn. Jij”, zegt ze tegen Gijs, „kunt dat veel makkelijker. Als ik het nieuws heb gezien, kan ik daarna uren niet slapen. Gijs gaat liggen en is hup, weg.”

Stond de zin ‘Madelon ga recht zitten, doe die telefoon weg’ in het script van Voor de meisjes, of was dat jouw eigen inbreng?

Thekla: „Nee, die stond erin! De scène waarin Anouk de smartphone van haar dochter kapot trapt, is wel later bedacht. Tijdens het draaien zei Mike opeens dat hij een idee voor een shot had dat ik heel leuk zou vinden.”

De ouderbeweging Smartphonevrij opgroeien startte in juli vorig jaar. Inmiddels hebben de ouders van bijna 60.000 kinderen op ruim 4.400 scholen het ouderpact van de beweging getekend, en zich daarmee gecommitteerd aan het voornemen om het geven van een smartphone uit te stellen tot de leeftijd van veertien jaar of later. Samen met psycholoog Thijs Launspach brachten de initiatiefnemers van Smartphonevrij opgroeien afgelopen oktober een gelijknamig boek uit. Inmiddels zijn er 36 landen met een soortgelijke ouderbeweging.

Thekla: „Die grote opkomende tegenbeweging komt natuurlijk doordat de telefoon substantieel is veranderd door algoritmes en AI. Als ik lees hoe ze bij Meta denken over kinderen, wacht, ik pak het er even bij”, ze graait in haar tas naar haar telefoon en zoekt haastig.

Gijs, tegen de interviewer: „Wil je mij anders nog iets vragen?”

Thekla: „Niet zo flauw doen, we hebben ook heel lang over jouw film gepraat.”

Ze kan het document niet vinden en zegt dat ouders, simpelweg door hun jonge tiener geen telefoon te geven, tonen dat het kán. Dat deze ouders hun kind er een onbezorgde jeugd voor teruggeven. Ze zegt ook dat nu steeds meer scholen aanhaken, omdat leraren merken dat kinderen kampen met slaapproblemen, zich niet meer diep kunnen concentreren en dat ze ruziën of pesten op Snapchat.

En ja, erkent ze, een causaal verband tussen smartphones en mentale ongezondheid van jongeren is moeilijk aan te tonen. „Maar we weten wél dat de hersenen van kinderen tussen acht en veertien belangrijke ontwikkelingstaken hebben die later niet meer kunnen worden ingehaald. Kinderen moeten in die periode dingen doen die ze niet online kunnen doen, zoals buiten spelen. En slaapproblemen als gevolg van telefoonbezit zijn wél aangetoond, net als fors toegenomen bijziendheid onder kinderen.”

Ouders denken, zegt ze, dat hun kind digitaal vaardig gemaakt moet worden en dat ze het daarom een smartphone moeten geven in groep acht. „Maar de gemiddelde schermtijd van tieners met een telefoon is zes uur en daarvan bestaat het grootste deel uit sociale media. Dat is geen digitale vaardigheid. Dus dit argument gaat gewoon niet meer op, nu dat apparaat zo verslavend gebouwd is.”

Hoeveel uur per dag kijk jij zelf op je telefoon?

„Dat wil ik liever niet weten, omdat het soms te veel is. Ik voel zelf die verslavende werking. Maar ik weet wel dat ik véél te veel op Instagram zat voordat ik met de ouderbeweging begon. Daarmee is het ook begonnen: ik voelde paniek toen mijn kind, destijds acht, vroeg wanneer hij een telefoon kreeg.”

Je bent nog wel actief op Instagram.

„Nou, actief, soms post ik er zes weken niks op. De grootste verandering die ik heb ingevoerd, is dat ik niets meer op mijn telefoon doe wat ik ook op een computer kan doen. Omdat ik me realiseerde dat mijn kind mij heel vaak bezig zag op mijn telefoon. En dan kun je zeggen dat je aan het werk bent, of de krant leest, maar voor een kind is het gewoon een scherm. En ik praat erover met onze oudste. Ik zeg het tegen hem als ik baal dat ik weer een uur op Instagram heb gezeten terwijl ik eigenlijk wilde gaan slapen. En dat hij het tegen me moet zeggen als hij vindt dat ik te veel op mijn telefoon kijk.”

Doet hij dat ook?

„Laatst nog, hij vroeg me of ik een vriendje wilde appen voor een speelafspraakje. Ik pakte mijn telefoon om dat te doen en begon mijn eigen appjes te lezen en beantwoorden. Na tien minuten zei hij: ‘Mam, je ging dat appje toch sturen?”

Gijs vertelt dat hij laatst met de kinderen met de trein naar Antwerpen ging. „Dan kun je thuis op de NS-app je treinkaartje kopen, maar ik koos ervoor na school met de kinderen naar het station te fietsen om daar fysiek een kaartje te kopen voor de reis van een week later. Dat klinkt heel gewoon, maar het is een enorme beleving. Het fietsen, het wachten, praten met degene die de tickets verkoopt, de hele fysieke ervaring.” Op zijn T-shirt staat de tekst: ‘Langzamer leven in de gloria’.

Thekla: „Het is heel zinnig om te bedenken of de efficiëntie waar apps je toe dwingen, leidt tot een leuker leven.”

Gijs: „Efficiëntie heeft tot nu toe alleen maar stress opgeleverd.”

Thekla, met een corrigerend stemmetje: „Niet helemáál waar.”

Gijs: „Absoluut wél waar.”

Thekla: „De wasmachine heeft heel veel opgeleverd.”

Gijs: „Ik heb het over de efficiëntie van die apps. Ze worden zogenaamd gemaakt om je leven makkelijker te maken. Ik ben absoluut vóór technologische ontwikkeling. Maar de tijd die je overhoudt, vullen mensen in met andere apps.”

Hoe stellen jullie je hier tegen te weer?

Thekla: „Gijs betaalt bijvoorbeeld met pasjes op zijn telefoon. Ik háát dat, ik wil daar absoluut niet aan beginnen.”

Gijs: „Dat is wel echt het slechtste voorbeeld dat je kunt geven.”

Thekla: „Het gaat over de dwang van de technologie. Als je gedwongen wordt om met een telefoon te betalen, ben je gedwongen om een smartphone te hebben.”

Ze schrikt op, het is kwart over twee geweest. „Ooo, we zijn de kinderen vergeten, Gijs, je moet de kinderen halen! Kun je gaan nu?” Ze zegt dat hij moet gaan omdat zij straks een andere afspraak heeft.

Gijs: „Maar ik wil hier nog heel veel over zeggen.”

Thekla: „Nee, nee, ga!”

Gijs: „Mijn emoties en kwaadheid over dit onderwerp zijn voor een deel gekoppeld aan ons werk. Mensen nemen steeds minder tijd voor verdieping. En de streamingsdiensten voeden dat door een functie te ontwikkelen waarmee je series twee keer zo snel kunt kijken, en door *second screen friendly* content te maken.”

Thekla: „Ik zal het uitleggen, ga jij nou?”

Hij vertrekt, zij zegt: „*Second screen friendly* betekent dat er niet te veel heftige plotwendingen mogen zijn, omdat de kijker het anders niet meer begrijpt als hij even op een ander scherm heeft gekeken. De kijker wordt behandeld als een consumerende malloot.”

Tien minuten later is hij alweer terug, met schooltassen maar zonder kinderen. Die zijn met een vriendje mee.

Jullie oudste is nu tien. Wat als hij wél een smartphone wil als hij naar de middelbare school gaat?

Gijs: „Hij hoort ons natuurlijk al een paar jaar over de gevaren. Een grote eyeopener voor hem was toen hij hoorde dat de grote bazen van techbedrijven hun eigen kind geen smartphone geven.”

Thekla: „Veel mensen weten niet dat kinderen het juist heel goed begrijpen. Het zijn de ouders die bang zijn dat hun kind buiten de boot valt. Dat is precies wat de ouderbeweging het afgelopen anderhalf jaar heeft bereikt: het bewijs en het vertrouwen dat als ouders samen besluiten om die smartphone uit te stellen, de norm verandert en kinderen daar geen probleem mee hebben. Je moet alleen de groepsdruk weghalen. Ons kind weet dat hij straks eerst een Nokia krijgt. En als hij veertien is, zien we wel hoe de wereld dan is.”

ALS IK HET NIEUWS HEB GEZIEN, KAN IK DAARNA UREN NIET SLAPEN. GIJS GAAT LIGGEN EN IS HUP, WEG

THEKLA REUTEN

Advertentie

Uw kompas naar het onvergetelijke

talisman
travel design

Bekijk ons verhaal

SHAKIB SANA

INTERVIEW

'Jud uit Gaza stierf, want wij mochten haar niet helpen'

Mensen in nood moet je helpen, vindt huisarts Shakib Sana. Of ze nu in Gaza wonen of in Rotterdam Delfshaven. „Een groep mensen in gevaar niet helpen, is uitdrukkelijk niet neutraal zijn."

Door **Sheila Kamerman** en **Juliët Boogaard**

Fotografie **Fenna Jensma**

'Jud Awad is overleden. Ik weet niet wat ik moet voelen."

Het is woensdagavond 27 augustus, iets na 20.00 uur, als huisarts Shakib Sana (46) dat appt. Wekenlang probeerde hij de peuter uit Gaza geëvacueerd te krijgen naar Nederland, omdat ze aan een vorm van leukemie leed. Die is goed te behandelen - maar niet in het door Israël kapotgebombardeerde Gaza. Eindelijk zat er wat beweging in dat proces: een route via Luxemburg was wellicht wel mogelijk. En toen kwam het bericht van haar dood.

„Dat is de realiteit voor artsen die zich bezighouden met medische evacuaties: eindelijk groen licht, maar dan is het te laat", zegt hij een maand later, in de auto onderweg naar Brussel. Daar demonstreerden op maandag 22 september honderden zorgverleners tegen de schending van 'medische neutraliteit wereldwijd'. Onder meer in Gaza, waar zorginstellingen het doelwit zijn van Israëlische aanvallen. Niet in opstand komen tegen de situatie in Gaza druist in tegen medische neutraliteit, volgens Sana, die medeinitiatiefnemer is. „Een groep mensen in gevaar uitdrukkelijk niet helpen, is uitdrukkelijk niet neutraal zijn."

Deze rol in het protest is tekenend voor Sana en voor zijn loopbaan: die staat in het teken van maatschappelijke betrokkenheid. Tijdens de coronacrisis stond hij met collega's, geneeskundestudenten en anderen op de markt in Rotterdam om mensen met 'minder toegang tot de zorg' - bijvoorbeeld vanwege taal- of cultuurbarrières - te informeren en te vaccineren. Met internist Robin Peters begon hij de 'Twijfeltelefoon', voor mensen die twijfelden over een coronavaccinatie. Op TikTok maakt hij voorlichtingsfilmpjes om medische desinformatie te ontkrachten. Hij geeft ouderen met een migratieachtergrond in buurthuizen voorlichting over specifieke gezondheidskwalen.

Waar komt die sociale gedrevenheid vandaan? Hoe verdeelt hij zijn tijd tussen dat 'activisme' - en is het dat wel? - en zijn rollen als arts, promotieonderzoeker én ouder van drie jonge kinderen? En wordt hij nooit cynisch, of moegestreden? *NRC* onderhield de tweede helft van het jaar geregeld contact met Sana.

I
De spreekkamer

Johan Cruijff zei: „Je gaat het pas zien als je het doorhebt." En zo ging het ook met hem, zegt Sana in zijn spreekkamer in Gezondheidscentrum M3 in Leerdam. Samen met zijn vrouw, ook huisarts, houdt hij hier praktijk. De kamer is wit en licht. Op zijn bureau liggen een bloeddrukmeter en stethoscoop.

Tweedeling in de zorg houdt hem al bezig sinds hij als jonge arts tijdens zijn coschappen 'sociale geneeskunde' werd ingedeeld bij de forensische artsen in Rotterdam (FARR). Een groot onderdeel van het werk was arrestantenzorg bij politiebureau Doelwater in het centrum. Mensen, vaak mannen, die waren opgepakt voor wildplassen, dealen, diefstal. Vaak verslaafd, met verwaarloosde wonden, diabetes. Altijd veel problemen. „Het had hen niet meegezeten in het leven, of ze hadden zelf een verkeerde afslag genomen."

Nu ziet hij het dagelijks in zijn spreekkamer. Patiënten met een goede opleiding, een prettig huis en zonder financiële stress hebben meer en vooral meer gezonde levensjaren dan lager opgeleiden met weinig geld, schulden en een tochtig huis. „Het verschil in gezonde levensjaren is 21 jaar! Die mannen halen soms niet eens hun pensioen, terwijl de gemiddelde levensverwachting voor mannen boven de tachtig jaar is. Die verjaardagsstoel die voor altijd leeg blijft. Onnodig. Onverteerbaar."

Hij vertelt over twee echtparen op leeftijd die recentelijk zijn spreekuur bezochten. De man van het eerste echtpaar had twee keer gordelroos gehad, een ziekte die meestal pijnlijke blaasjes veroorzaakt, vaak op de romp of in het gelaat. De ziekte kán als complicatie ook zenuwpijn veroorzaken. Het tweede echtpaar had de ziekte niet gehad. Sana raadde beide echtparen een gordelroosvaccinatie aan, die momenteel niet door de overheid wordt vergoed. Kosten: zo'n 400 euro per persoon. Het tweede echtpaar besloot dat meteen te doen. Het eerste echtpaar zei: „Maar dokter, van 800 euro moeten we een maand leven." Ze hoopten dan maar op een mild verloop van de ziekte.

Hij gaat verder over een man met versleten knieën, door jarenlang zwaar werk. Fysiotherapie zou kunnen helpen, maar wordt niet vergoed. Hij wilde graag naar de orthopeed, want die wordt wel vergoed. „Ik weet dat die orthopeed niet veel kan doen aan een versleten knie, aan een operatie was hij nog niet toe. Maar je wil wel iets voor hem doen."

Zo heeft hij honderden voorbeelden. Armoede is een determinant voor een slechte gezondheid, zegt hij. Dat patroon zag hij al snel, maar oplossen kan hij het niet. Wel probeert hij patiënten die dat nodig hebben, meer te bieden. De ene diabetespatiënt weet dat overgewicht en ongezonde leefstijl de ziekte verergeren, de ander niet. „In het eerste geval verloopt zo'n gesprek makkelijker. Je kunt doorverwijzen naar hulp om gezonder te gaan leven. Een diabetespatiënt die denkt dat er niets tegen te doen is omdat er een orgaan stuk is, moet je veel meer uitleggen."

CV

Shakib Sana werd in 1979 in Afghanistan geboren en vluchtte in 1996 met zijn ouders, twee broers en drie zussen naar Nederland. Het gezin ging wonen in Etten-Leur, Sana ging naar het vwo in Breda. Van 2000 tot 2010 studeerde hij geneeskunde en volgde hij de opleiding tot huisarts aan het Erasmus MC in Rotterdam.

Sana werkte van 2011 tot 2023 als huisarts in de Rotterdamse wijk Delfshaven en begon in 2020 met zijn vrouw, ook huisarts, en paramedici gezondheidscentrum M3 in Leerdam. Daar werkt hij nu als huisarts. Daarnaast doet hij promotieonderzoek aan de Erasmus Universiteit naar de impact van covid op huisartsenzorg in achterstandswijken. Sana is getrouwd en heeft drie kinderen.

Op veel plekken kunnen huisartsen nu vijftien minuten de tijd nemen per patiënt, in plaats van tien minuten. Dat is nog steeds kort, vindt Sana, maar het schept ruimte als je er creatief mee omgaat. Sommige patiënten hebben zich al ingelezen op thuisarts.nl bijvoorbeeld. „Met hen kom je sneller tot de kern dan met de patiënt die het lastig vindt de pijn te verwoorden en enkel zegt: dokter, ik heb buikpijn. Stekende pijn? Doffe pijn? Je wil uitzoeken waar de pijn vandaan komt en niet alleen een symptoom bestrijden. Daar moet je tijd voor nemen."

Die laagdrempelige zorg nam een hoge vlucht in coronatijd. Ouderen met een migratieachtergrond lieten zich vaak niet vaccineren, ze werden bang gemaakt door een buurvrouw, een zoon, een bericht op Facebook dat eindeloos werd gedeeld. Sana besloot met een aantal collega's op zaterdag in witte jassen de markt op te gaan. „Ik zag dat deze mensen juist een hoger risico liepen om ernstig ziek te worden door het virus. We wilden dat graag voorkomen."

Hij kon veel argwaan en angst wegnemen. Tegen een man die van zijn zoon had begrepen dat het vaccin niet samenging met de medicijnen die hij gebruikte, zei Sana: „Maar meneer, als u ziek bent, dan gaat u toch naar de dokter. Niet naar uw zoon." Hij keek het na: de medicijnen vormden geen belemmering voor het vaccin.

Soms moet je mensen ook helpen om iets níet te doen, zegt hij in zijn spreekkamer. Zo maakten hij en collega's zich hard voor een verbod op de verkoop van rookwaren in supermarkten. Dat is sinds 2024 inderdaad verboden. „Tabaksverkopers zijn slim. Het liefst zitten ze met zoveel mogelijk verkooppunten in achterstandswijken. Vooral de jongeren daar zijn kwetsbaar omdat de verleiding nog groter is als het zo makkelijk te verkrijgen is."

Natuurlijk hebben mensen een eigen verantwoordelijkheid, vindt Sana. Hij zegt nooit: 'u moet stoppen met roken'. Hij zegt wel: 'áls u wil stoppen, kunnen we u erbij helpen'. Maar, zegt hij, je mag als overheid best helpen om de juiste beslissing te nemen. Maak een pakje sigaretten 40 euro. „Je kan veel doen. En nee, dat is geen betutteling."

Net als de vape. Begin niet over 'dat moet in Europees verband'. „Nee, gewoon verbieden voor kinderen. Als je dertien of veertien bent, overzie je de gevolgen niet. Het is ongelooflijk ongezond en vaak een opstapje naar roken. Je kan kinderen niet verwijten dat ze verslaafd raken aan zo'n verslavend product. Ondertussen kweken we de patiënten van de toekomst."

II
De universiteit

Wat laat je aan het einde van de rit achter? Die vraag houdt Sana in het dagelijks leven bezig, en staat ook centraal in zijn promotieonderzoek aan het Erasmus MC in Rotterdam. Dat gaat over die periode tijdens corona dat hij in doktersjas op de markt stond.

„Dat was één punt in de tijd. Met wetenschap kun je de impact daarvan blijvend maken. Want je kunt laten zien: ik paste deze methode toe en dit waren redenen voor mensen om zich

LEES VERDER OP PAGINA 24

VERVOLG VAN PAGINA 23

daar op dat moment wel of niet te laten vaccineren. Je kan daar zelf allerlei redenen voor bedenken, maar pas als je het onderzocht hebt, weet je het zeker. En als er onderzoek is, kan zoiets beleid worden."

Hoe kwam hij zelf als geneeskundestudent eigenlijk terecht in de collegebanken van het Erasmus MC?

Sana wordt geboren in Afghanistan en vlucht in 1996, vlak voor zijn zeventiende verjaardag, met zijn ouders naar Nederland. „In die tijd keek ik naar *Flying Doctors*. Ik dacht: ik word ook dokter, en dan vlieg ik naar mijn land van herkomst. Want die rijkdom die we hier hebben, ook in de gezondheidszorg, die heb je daar niet." In een halfjaar leert hij Nederlands, waarna hij begint op het vwo en twee jaar later geneeskunde gaat studeren. „Het was nogal een rollercoaster."

Tijdens zijn studie geneeskunde publiceert hij ook nog een boek: *Zij, mijn moeder mijn land*. Het gaat over een jonge man die uit Afghanistan naar Nederland vlucht, zijn thuisland mist en zich probeert aan te passen aan een nieuwe omgeving. In het Nederlands, om Nederlanders te bereiken. „Ik wil hen graag duidelijk maken dat asielzoekers hier niet komen voor geluk of geld", zei hij daar destijds over in het *Rotterdams Dagblad*. „In die zin is er weinig veranderd", zegt hij nu. „Dat moet je mensen nog steeds uitleggen."

Tijdens zijn coschappen bij de arrestantenzorg draait hij vaak nachtdiensten. 's Nachts is het rustig, dus voert hij gesprekken met mensen - vaak daklozen. „Mensen die het ooit wel op de rit hadden, maar een baan verloren, verslaafd raakten, of om andere redenen in een negatieve spiraal terechtkwamen." Daar begint bij hem het besef: „Nederland ziet er van de buitenkant best homogeen uit, maar er zijn heel grote klasseverschillen."

Dat besef blijkt een voorbode voor de rest van zijn loopbaan - buiten én binnen de universiteit. Binnen geniet hij niet altijd steun van collega's voor zijn acties, zoals het protest voor medische neutraliteit in Brussel. Althans, in wisselende mate. „Vijftig tinten steun, noem ik dat. Bij de koffieautomaat hoor ik altijd dat het zo goed is wat ik doe. Sommigen zeggen: ik steun je en ik ga naast je op dat podium staan. Anderen zeggen: ik steun je, maar dat kan ik niet hardop zeggen. Of: ik steun je, en ik wil dat best tegen mensen zeggen, maar ik kan mijn naam niet aan een actie verbinden."

Het Erasmus MC deelde het protest in Brussel wel via de interne kanalen, net als artsenorganisatie KNMG. Maar ze wilden de actie niet publiekelijk steunen. In een reactie zegt Erasmus MC „een neutrale positie" in te nemen ten aanzien van geopolitieke conflicten. Dat is een oneigenlijk argument, volgens Sana.

„Ik word weleens heel boos van dat soort uitspraken over neutraliteit, maar Shakib niet", zegt zijn collega Adam Anas (40) in Brussel. „Hij blijft het gewoon proberen. Blijft de mensen bellen. Afgelopen vrijdag [vlak voor het protest op maandag] deed hij ondanks alle afwijzingen nog een laatste poging. Shakib zegt altijd: verwijten heeft geen zin, want dan krijg je de ander een volgende keer zeker niet mee. Dat vind ik bewonderenswaardig."

Is hij een activistische arts? „Dokters zijn in principe pragmatisch, en dat is dit eigenlijk ook", zegt Sana. „We observeren, analyseren en zoeken naar oplossingen om patiënten de beste zorg te geven én de volksgezondheid te bevorderen. In Gaza zijn 36 ziekenhuizen getroffen door aanvallen. Gaza hééft 36 ziekenhuizen. De totale zorg van een gebied is vernietigd. Is het dan activistisch om ons als artsen daarover uit te spreken, of is het gewoon onze taak als hoeders van de algehele volksgezondheid?"

> TABAKSVERKOPERS ZIJN SLIM. HET LIEFST ZITTEN ZE MET ZOVEEL MOGELIJK VERKOOPPUNTEN IN ACHTERSTANDSWIJKEN

III
Thuis

Sana is een lastig man om te pakken te krijgen. Bel je hem op, dan is hij bijna altijd druk. De kinderen naar school brengen, dan zijn spreekuur, dan door naar de universiteit. Op 'zijn dagen' tussendoor de kinderen naar paardrijles of zwemles brengen. En 's avonds nog voorlichting geven in het Turkse buurthuis. Het is veel, geeft hij toe, en de sociale nevenactiviteiten - zoals de voorlichting die hij geeft en protestacties - zijn onbetaald. „Maar deze tijd vraagt erom extra hard te lopen. We staan op een belangrijk punt in de geschiedenis."

Als hij weekenddiensten moet draaien, probeert hij die zoveel mogelijk 's nachts te doen, zodat hij overdag thuis is. „En ik ben altijd op tijd thuis om de kinderen naar bed te brengen." Dat is makkelijker sinds hij en zijn vrouw in Leerdam werken. „Eerst had ik mijn praktijk in Rotterdam, toen zag ik de kinderen soms maar tien minuten."

In Afghanistan zijn zijn kinderen nog niet geweest. Dat willen ze wel graag. „Maar dat is nu moeilijk. Zij kennen het Afghanistan van mijn verhalen. Ik probeer ze ook te vertellen dat dat niet het Afghanistan van nu is." Zijn kinderen zijn net zo betrokken als hij, zegt hij. „Ze zamelen fleslen in op straat en het statiegeld doneren ze dan aan een actie. Zo hebben ze 47 euro kunnen geven aan Afghanistan na de aardbeving, 24 euro aan Marokko, 30 euro aan Gaza."

IV
De politiek

Op de gevel van de Centrale Bibliotheek van Rotterdam staat: *Heel de aarde is je vaderland*. Het is een uitspraak van Desiderius Erasmus, naamgever van het universitair medisch centrum waar Sana onderzoek doet. „Zo zie ik dat ook", zegt hij vanuit de auto, na afloop van het protest in Brussel. „Vooral voor zorgverleners bestaan grenzen niet: onze eed verplicht ons voor iedereen te zorgen."

Na de aardbeving in Turkije in 2023 stapte Sana met een aantal collega's en zijn echtgenote in het vliegtuig om te helpen. Dat was een „ijkpunt in zijn carrière", zegt hij. Daarna is hij zijn rol als zorgverlener meer op „internationaal niveau" gaan bekijken. Na Turkije zette hij zich in voor door aardbevingen getroffen gebieden in Marokko en Afghanistan, nu zet hij zich in voor Gaza. Daar wilde hij naartoe, maar terwijl hij dat probeerde te regelen ging de grens dicht.

Op de terugweg in de auto vanuit Brussel haalt hij een zakje met boterhammen uit zijn jaszak. „Vind je het goed als ik die even opeet? Ik had ze vanochtend in mijn zak gestoken en daar zijn ze gebleven."

Hij bekommert zich om zaken waar politici zich om zouden moeten bekommeren, zegt hij zelf. „Maar de politiek houdt zich afzijdig óf debatteert over zaken die onze omgang met elkaar onder druk zetten." Hij doelt op het debat afgelopen jaar rond de strafbaarstelling van mensen zonder papieren, en van mensen die hen helpen.

Het staat allemaal met elkaar in verband, vindt Sana. „Dat ons kabinet niets doet terwijl de toegang tot zorg aan Gazanen wordt ontzegd, dat de Tweede Kamer überhaupt spreekt over die strafbaarstelling: het laat zien dat we onze normen en waarden hebben losgelaten."

De dag voordat Jud Awad overleed, stemde een meerderheid van de Tweed Kamer tegen medische evacuatie van gewonde en zieke kinderen in Gaza. „Dat kinderen uit Oekraïne in Nederland werden opgevangen na de Russische invasie, juich ik als arts toe. Maar dat we niet eens één meisje uit Gaza naar Nederland kunnen halen, zie ik als een gecalculeerde afwijzing", zegt Sana daarover. „Zij stierf omdat we haar niet mochten helpen."

Hij kreeg het bericht van Juds arts. Diens vader was kort daarvoor overleden aan prostaatkanker. „Ook behandelbaar, maar de medicatie is in Gaza niet beschikbaar. Dus is hij dood", zegt Sana. Naast zijn vader verloor de arts vijftig van zijn 61 familieleden in Gaza in deze oorlog. „Die arts, inmiddels een vriend, zei tegen mij: 'Mijn vader is één iemand. Jud is één iemand. Maar als we straks allemaal weg zijn, Shakib, is het alsof we nooit hebben bestaan."

Wat zeg je op zoiets? „Ik heb hem beloofd dat we hen niet zullen vergeten. En dat we niet zullen stoppen."

Een paar weken na het protest stuurt Sana een voicememo. „Misschien heb je het al gezien op het nieuws. Het 'nee' is 'ja' geworden. Twee zieke kinderen uit Gaza zijn gisteren veilig in Nederland gearriveerd."

TIEN GENERATIES, EEN JAAR

Van net tien tot bijna honderd: tien Nederlanders over hun jaar.

Het maakt niet uit wie je bent of wat je doet, iedereen kan impact hebben

Na een week met drie gewelddadige incidenten tegen vrouwen, waaronder de moord op de 17-jarige Lisa, wilde **Danique de Jong** (29) *iets dóén. Met haar inzamelingsactie 'Wij eisen de nacht op' haalde ze meer dan 500.000 euro op.*

Als campagnestrateeg bemoei ik me al jaren met maatschappelijke thema's - via opiniestukken, sociale media. Heel veilig natuurlijk, achter zo'n schermpje. In maart ben ik voor het eerst in mijn leven naar een demonstratie gegaan, naar de Feminist March. Om daar tussen duizenden mensen met hetzelfde vuur te staan, emotioneerde me.

Na het nieuws over de moord op Lisa zag ik op mijn tijdlijn vaak de leus 'Wij eisen de nacht op' langskomen. Ik wilde die boodschap zo groot maken dat niemand er omheen kon, in welke social media-trechter je ook zit. We moeten het niet meer hebben over één dader, één incident, we moeten dit zien als een structureel probleem. En om iedereen te bereiken moet je zichtbaar zijn op straat, dacht ik. En dat kost geld.

Ik ging bellen, met klanten, mediapartners, adverteerders - leuren om geld voor straatadvertenties. Maar het was vrijdag, en het lukte niet om het voor het weekend rond te krijgen. Daar kon ik me niet bij neerleggen. In de hoop een paar zakelijke donateurs te vinden, heb ik de GoFundMe op Linkedin gedeeld.

De eerste dagen waren heel intens. Ik kreeg van alle kanten interviewverzoeken, sliep maar twee uur per nacht - iedereen wilde iets van me. Het voelde alsof ik niet helemaal van mezelf was. Ergens halverwege die eerste week ben ik naar mijn beste vriendin gereden en stond ik huilend voor haar deur. Alle angst kwam eruit. Omdat het zo snel zo groot werd.

Ik leerde om me niet te laten beïnvloeden door externe druk. Ik wil niks overhaasten; het moet vooral goed gebeuren. Die vijf ton, dat is allemaal eigen geld van mensen.

De hele ervaring heeft me geleerd dat het niks uitmaakt wie je bent of wat je doet. Iedereen kan impact hebben."

Laura Hoogenraad

Pas als ik de Spelen haal, vertel ik mijn ouders dat ik hardloop

Als tiener vluchtte **Filmon Tesfu** (32) *uit Eritrea. Bij de marathon van Rotterdam finishte hij als beste Nederlander; sinds de marathon van Valencia van begin december mag hij zich de op een na snelste Nederlandse marathonloper aller tijden noemen. Zelf vindt hij dat het nog wat sneller moet.*

Op 1 januari ben ik gestopt met mijn baan als lasser om me volledig op mijn sport te kunnen richten. In het begin vond ik het spannend, of ik het ging redden. Maar gelukkig heeft het goed uitgepakt, ik presteer nu beter.

Dit jaar kon ik twee keer per dag trainen, en tussendoor even rusten of slapen. Daardoor is het me gelukt om mijn tijd te verbeteren. In januari liep ik een persoonlijk record op de tien kilometer in Valencia, en daarna ook tijdens de halve marathon van Barcelona. En daarna bij de marathons van Rotterdam en Valencia.

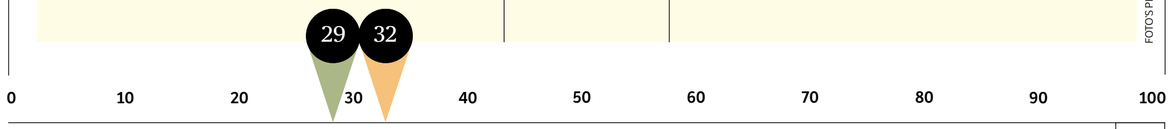
Natuurlijk was ik blij dat ik zo snel finishte, en blij met mijn persoonlijke record, maar het was niet mijn droomtijd. Ik moet nog iets sneller worden om me te kwalificeren voor de Olympische Spelen. Dat is mijn droom. Dat betekent dat ik nog harder moet werken. Daarom train ik op dit moment zo'n 180 tot 190 kilometer per week.

Op mijn vijftiende ben ik gevlucht, zonder mijn ouders en familie. In mijn geboorteland Eritrea heerst een strenge dictator [Isaias Afewerki]. Zodra je achttien wordt, moet je voor onbepaalde tijd het leger in.

Ik was zeventien toen ik in Nederland aankwam. In het azc in Den Helder sportte en voetbalde ik veel met vrienden. Een van hen zag dat ik goed kon rennen en zei dat ik moest gaan hardlopen. In 2017 heb ik me ingeschreven bij Sportlust [een lokale sportvereniging], en ben ik begonnen. Bij mijn eerste professionele wedstrijd was ik heel erg blij.

Mijn broer weet dat ik hardloop, maar ik heb het nooit aan mijn ouders verteld; die zouden zich alleen maar zorgen maken. Als het volgend jaar lukt om me te kwalificeren voor de Olympische Spelen, dan ga ik het ze vertellen."

Laura Hoogenraad

FOTO'S PRIVÉ-ARCHIEF; ILLUSTRATIE CAITLIN BECKER HOF

PORTRET

CAROLA SCHOUTEN

BURGEMEESTER

Burgemeester die (nog) niet op een voetstuk wil staan

In haar eerste jaar als burgemeester van Rotterdam zocht Carola Schouten weinig de schijnwerpers. Ze trok wel vaak de wijken in. *NRC* liep een jaar met haar mee. „Soms zie je haar denken: daar gaan we weer.”

Door **Sheila Kamerman** en **Stephan Pronk**

Fotografie **Hedayatullah Amid**

Carola Schouten houdt haar pas in bij een grote muurschildering. De burgemeester en haar gevolg - haar woordvoerder, een agente en twee leden van de buurtpreventie - kijken naar een bever omringd door kleurige krokussen, Japanse anemonen en vissen in graffiti-stijl. Ze zijn in Beverwaard, vandaar de bever.

Hoe bevalt het in de wijk?, vraagt Schouten een voorbij wandelende vrouw, die een rood boodschappenkarretje met zich meetrekt.

Ik woon hier fijn hoor, zegt de vrouw. „Al 25 jaar.” En dan: „Waarom wilt u dat eigenlijk weten?”

„Als burgemeester hoor ik graag van Rotterdammers hoe zij hun stad en wijk ervaren.”

„Burgemeester? Bent u de burgemeester?!”

25 april 2025. Carola Schouten, ruim een half jaar burgemeester van Rotterdam, heeft geen zichtbare beveiliging bij haar bezoek aan de wijk Beverwaard. In haar onopvallende zwarte pantalon en blouse, het haar in een paardenstaart, wordt ze op straat niet herkend.

Wel wordt ze enthousiast onthaald door iedereen die weet dat ze komt, zoals even eerder bij het Huis van de Wijk waar Shana Gayadien (46) op vrijdagmiddag haar Lady’s Club heeft. De burgemeester is wat laat. Als de zwarte dienstauto de hoek om draait, heeft Gayadien in zomerjurk al drie kwartier bij de deur staan wachten.

Als Schouten is uitgestapt, knoopt ze een praatje aan met een rijtje kinderen dat haar opwacht in oranje shirts. Dan wendt ze zich glimlachend tot Gayadien, die bijna uit elkaar spat van enthousiasme. Boven zitten haar ‘lady’s’ in een kring, zelfgemaakte lekkernijen uitgestald op een tafel in de hoek.

„Wat leuk dat jullie er allemaal zijn”, roept Schouten als ze binnenkomt.

De vrouwen in de wijk wilden graag samenkomen, zegt Gayadien. Ze breien, haken, knutselen. En ze praten over wat hen bezighoudt. Ook als dat narigheid is. „Als je elkaar leert kennen en vertrouwen, durf je te delen”, zegt Gayadien. Dat vind ik zo mooi, zegt de burgemeester. Na een kwartiertje moet ze verder. Voor de hapjes heeft ze geen tijd.

Ruim een jaar geleden nam Carola Schouten het stokje over van Ahmed Aboutaleb. Hij had zich in vijftien jaar ontwikkeld tot een burgemeester met een helder profiel: een man van ‘*law and order*’, met veel aandacht voor de ontwrichtende internationale drugshandel, die met een golf explosies grote impact heeft op de stad.

Carola Schouten werd de eerste vrouwelijke burgemeester van de Maasstad, én de eerste van de ChristenUnie, een partij die met één zetel vertegenwoordigd is in de raad. Ze erfde een stad met grote problemen als armoede en woningtekort. Én een bloeiende stad die als een dolle bouwt, de binnenstad verfraait, achtergebleven gebieden probeert te ontwikkelen, nóg een brug over de Nieuwe Maas gaat aanleggen en drastisch wil vergroenen.

Waar zou Schouten accenten leggen? Hoe zou zij haar rol als burgermoeder invullen? Hoe gaat ze zich verhouden tot de rauwe Rotterdamse gemeentepolitiek, waar het er niet zelden hard aan toegaat? Hoe zou haar kennismaking met de Rotterdammers verlopen? *NRC* volgde haar in het afgelopen jaar.

Pokerface

Schouten sloeg haar eerste piketpaaltje in haar inauguratiespeech. Rotterdam, zei ze, is nooit ‘ik’. „Rotterdam is altijd ‘wij’”. „De omgeving van de mens is de medemens”, citeerde ze wijlen nachtburgemeester Jules Deelder. „Bij verdeeldheid en wantrouwen zal ik mijn volle gewicht in de strijd gooien om juist te blijven verbinden.”

Dat bleek niet altijd gemakkelijk. Al in het eerste debat werd Schouten als voorzitter van de gemeenteraad op de proef gesteld, toen het ging over de voorgenomen afschaffing van de bed-bad-broodregeling voor uitgeprocedeerde vreemdelingen. De coalitie botste hard met de vooral linkse oppositiepartijen.

„Een spuuglelijk politiek spel over de ruggen van mensen”, stelde raadslid Sabrina van de Peppel (Partij voor de Dieren).

„Een linkse poppenkast”, vond Simon Ceulemans, toen nog fractievoorzitter van Leefbaar Rotterdam, nu Tweede Kamerlid voor JA21. „Er zit geen enkele oprechte intentie achter dit debat.”

Na anderhalf uur schorste Schouten het debat, toen D66-raadslid Agnes Maassen in tranen de zaal verliet na een grap van Theo Coskun (SP). Die opperde de ongedocumenteerdenopvang voortaan „huize Agnes Maassen” te noemen.

„U gaat dit terugnemen”, zei Schouten, en ze rolde met haar ogen toen Coskun in eerste instantie zijn betoog rustig wilde voortzetten. Tijdens de schorsing liep ze naar het raadslid toe om hem met klem te verzoeken excuses te maken aan Maassen. Dat deed de SP’er vervolgens.

Schouten grijpt in debatten sneller in dan haar voorganger, constateren raadsleden. In de havenstad, waar Leefbaar Rotterdam, VVD, D66 en Denk het college vormen, nemen raadsleden niet bepaald een blad voor de mond. „Soms zie je haar denken: daar gaan we weer”, zegt Coskun. „Niet eens alleen als het debat ontspoort, ook als iemand in herhaling valt. Ze kan niet met een pokerface de raad voorzitten.”

„Ze heeft een expressief gezicht”, zegt raadslid Mina Morkoç (GroenLinks). „En als ze het welletjes vindt is het: jongens, dit gaat te ver. Ga zitten.” René Segers-Hoogendoorn (CDA) ziet dat Schouten haar ergernis inmiddels beter lijkt te kunnen verbergen. In het begin leek ze volgens hem te moeten wennen aan het voorzitten van de raad. „Die rol had ze natuurlijk ook nog nooit gehad.”

Studentenhuis

Schouten (48) groeide op tussen de koeien, op de melkveehouderij van haar ouders in het Brabantse Giessen. Op negenjarige leeftijd verloor ze haar vader na een ongeluk op het erf van de boerderij. Haar moeder zette het bedrijf voort, met hulp van Carola en haar twee zussen, tot ze het vijf jaar later om gezondheidsredenen moest verkopen.

Op haar zeventiende verhuisde Schouten voor haar studie naar Rotterdam. Ze betrok een kamer in een studentenhuis in Delfshaven, schuin boven een coffeeshop. Het was haar eerste kennismaking met de stad, in een tijd dat drugsdealers, verslaafden en tippelaars het straatbeeld tekenden. Toch zou ze er niet meer vertrekken.

In 2011 betrad ze het politieke toneel, als Tweede Kamerlid voor de ChristenUnie. Ze groeide uit tot een van de kopstukken van de partij, werd vicepremier en minister van Landbouw in het kabinet Rutte-III. Op het Malieveld protesteerden boeren tegen de stikstofmaatregelen die zij moest uitvoeren. Na het vierde kabinet van Mark Rutte verliet ze de Haagse politiek.

Als burgemeester woont ze nog steeds in het stadsdeel waar ze drie decennia geleden als student kwam aangewaaid. Ze gaat vaak op de fiets of met de tram naar het stadhuis en bewaart de dienstauto vooral voor werkbezoeken. Dat kán ook, omdat ze nog redelijk incognito over straat kan.

Seriemoordenaar

Hennie Bosschaart (75) kan haar tranen niet bedwingen. „2 januari is hier iemand doodgeschoten. Ik vind de buurt gewoon niet veilig meer.” De medebewoners om haar heen knikken. „Sorry”, zegt Bosschaart, terwijl ze haar ogen droog wrijft. Schouten stapt naar voren en geeft haar een knuffel. „Niet excuseren, hè”, zegt ze, terwijl ze haar bij de armen vastpakt.

Het is aan het begin van de avond, enkele maanden nadat een seriemoordenaar hier in IJsselmonde drie willekeurige mensen doodschoot. Het derde en laatste slachtoffer - een 81-jarige man - was een goede bekende van Bosschaart. Zij durft ’s avonds niet meer over straat.

„Was dat vóór de schietpartijen ook al zo?”, vraagt Schouten.

Dat bevestigt de vrouw. „Maar nu al helemaal niet meer. Er zijn een aantal stukken waarop het hartstikke donker is. Je ziet groepjes rondhangen waarvan je denkt: wat doen ze hier?” En de bosjes, zegt ze. „Hartstikke hoog. Je ziet niet wie erachter staat.”

„Dat zijn de tuinen van mensen”, merkt de burgemeester op. Daar gaat de gemeente niet over.

Bosschaart: „Maar ze hebben een schutting die hoger is dan 1.80 meter. Dat mag niet. Ik durf hier ’s avonds niet meer langs, omdat ik weet dat hij [de schutter] hier heeft gelopen.”

„We kunnen best aan mensen in de buurt vragen of ze daar rekening mee willen houden”, zegt Schouten.

Een ambtenaar pent driftig mee.

De schietpartijen, zo blijkt deze avond, hebben grote impact gehad in de wijk. Schouten is, zoals ze had beloofd, teruggekomen om te kijken hoe de veiligheid op straat verbeterd kan worden. In een stoet van buurtbewoners, ambtenaren en agenten loopt ze door de wijk. Ze heeft er twee avonden voor uitgetrokken.

„We hebben hier echt last van”, zegt een medewerker van een verzorgingstehuis als hij Schouten meeneemt op een donker pad dat leidt naar een bushalte, omgeven door groen en water. Omlopen via de andere kant van de vijver is volgens de man geen optie. „Daar wordt ’s avonds gedeald, prostitutie, lachgas.”

Schouten: „Zullen we deze opschrijven en kijken wat eraan te doen is?”

In het Huis van de Wijk belooft ze aan het eind van de avond dat ze nog eens terugkomt om te vertellen welke concrete stappen worden ondernomen. En, zegt ze erbij, ze komt ook vertellen wat er níét wordt gedaan.

LEES VERDER OP PAGINA 28

Burgemeester Carola Schouten met bewoners in IJsselmonde in maart.

Carola Schouten brengt in een Rotterdams wijkcentrum haar stem uit bij de Kamerverkiezingen in oktober.

VERVOLG VAN PAGINA 27

„Er zijn soms ook tegenstrijdige belangen, waardoor we niet alles kunnen oplossen. Daar gaan we dan ook eerlijk over zijn.”

Luisterend oor

Schouten oogst er alom lof mee: een luisterend oor op de momenten dat het nodig is. Op wijkbezoek toont ze zich toegankelijk en stelt ze zich, afhankelijk van wie ze spreekt, voor met ‘Carola’ of ‘Carola Schouten’. En ze stelt vooral vragen. Zo kende men haar ook in Den Haag: niet iemand die grote woorden gebruikt of haar aanwezigheid voortdurend wil laten gelden.

Het contrast met Aboutaleb kan haast niet groter. Hij kreeg bij aanvang van zijn derde en laatste termijn het advies van de vertrouwenscommissie van de gemeenteraad om meer te luisteren naar anderen en het vooral ook minder over zichzelf te hebben.

Bij de vorige burgemeester, zeggen raadsleden, was het lastiger zijn aandacht te krijgen. „Als je Aboutaleb vroeg om zijn tijd, dan kreeg je die ondanks zijn drukke agenda heel snel”, zegt Segers (CDA). „Maar had je dan echt een gesprek? Hij legde vooral uit hoe je een motie wat anders kon formuleren, zodat het wat meer in zijn *framework* paste.”

Schouten is als burgemeester meer een primus inter pares. Ze eet mee met de raadsleden en schuift steeds bij een andere tafel aan. De eindejaarsborrel voor raadsleden eindigde vorig jaar traditioneel met karaoke, Schouten zong ‘Material Girl’ van Madonna. Morkoç: „Ze vindt een feestje leuk en laat dat gewoon zien.”

Stadsverwarmers

Op de bovenverdieping van weggeefwinkel Yess in stadsdeel Delfshaven zit Nico van Splunter (59). Hij is predikant en oprichter van deze winkel, waar Rotterdammers die dat nodig hebben terecht kunnen voor een voedselpakket. Het is, zegt hij, een wijk waar bewoners bij de geboorte „met 3-0 achterstaan”. „Als het geen 6-0 is.”

In 2021, Schouten was nog minister van Armoedebeleid, werd Van Splunter door haar gebeld: of hij nog een vrijwilliger kon gebruiken. „Toen stond ze hier met haar paardenstaart en op gympies boterhammen te smeren.”

Dat Rotterdam een stad is van twee gezichten, weet Schouten uit eigen ervaring. Bij haar installatie vertelde ze erover. Hoe ze als jonge twintiger nadat ze onverwacht zwanger was geraakt op een bankje aan de Schie in tranen was uitgebarsten. „Ik had geen geld, geen werk of spullen en geen idee waar deze onverwachte situatie toe zou leiden.”

Vermoedelijk, zei ze, hebben meer Rotterdammers zo’n „bankjesmoment” gekend. „Een moment van radeloosheid.”

Schouten kreeg hulp van haar vrienden van de studentenvereniging, van de kerk in Delfshaven waar ze lid van was. Ruim 25 jaar later geeft ze als burgemeester veel aandacht aan mensen die zich inzetten voor een ander. ‘Stadsverwarmers’ noemt ze hen, een term die bedacht werd door haar speechschrijver.

In september werden er uit een grote berg aanmeldingen honderd geselecteerd om in concertgebouw De Doelen te vieren dat Schouten een jaar burgemeester was. De een stuurt kerstkaarten naar wijkbewoners die „geen cent te makken hebben”, de ander raapt in zijn buurt het afval van de straat en klaverjast met ouderen.

Een mooi initiatief, zegt de Rotterdamse ombudsman Marianne van den Anker over het in het zonnetje zetten van de vrijwilligers. Maar, zegt ze, geef ze dan ook het budget, vertrouwen en de ruimte om dingen te kunnen doen. Daar schort het volgens haar nogal eens aan. „Geef ze een ‘warme stad’. Dat heb ik ook tegen de burgemeester gezegd.”

Schoutens kracht, zeggen mensen die haar kennen, zit in de omgang met mensen. Ook hier dringt de vergelijking met haar voorganger zich op. Van Splunter: „Carola kruipt niet weg achter haar ambtsketen. Niet dat Aboutaleb dat wel deed, maar hij was wel wat afstandelijker. Carola zou ik eerder Carola noemen en Aboutaleb eerder de burgemeester.”

Maar, ziet hij ook, het burgemeestersambt vraagt om méér dan alleen toegankelijkheid. „Ik zou me kunnen voorstellen”, zegt Van Splunter, „dat Aboutaleb bij de havenbaronnen meer gezag had dan Carola. Maar in een wijk als deze, waar je met een bijstandsmoeder in gesprek moet, is zij weer in het voordeel.”

En ze praat makkelijk met jongeren, zegt Morkoç. „Dat kost haar geen enkele moeite.” Wellicht helpt het dat ze een zoon heeft van 24 en die wereld kent, denkt ze.

Zelf ervaart ze steun van het geloof om die medemenselijkheid te blijven voelen, zegt Schouten. „Ook als mensen dingen doen die heel slecht zijn. Dan kan ik zeggen: het is tuig. Maar ik kan ook denken: het zijn soms nog kinderen. Moet ik daar dan op die manier over spreken of geef ik ze een kans om een andere weg in te slaan?”

Explosieven

Carola Schouten zat rechtop in bed. Het was midden in de nacht, afgelopen juli, en in haar buurt klonk een daverende knal. Diezelfde nacht volgden er in de stad nog drie explosies. De afgelopen jaren nam het aantal aanslagen met explosieven exponentieel toe, met Rotterdam en Amsterdam als koplopers.

Niet lang na haar aantreden kwam Schouten aan het hoofd te staan van een taskforce die de aanslagengolf moest terugdringen - een van haar speerpunten. De impact van de explosies in wijken is groot en de politie krijgt er moeizaam grip op.

Met zestien burgemeesters uit andere Europese landen begon Schouten een lobby om het onderwerp in Brussel op de agenda te krijgen. In oktober dit jaar reisde ze af naar de EU-hoofdstad, met de boodschap dat een gezamenlijke Europese aanpak de enige manier is om te voorkomen dat zwaar vuurwerk de grens over blijft gaan.

Dichter bij huis hoopt Rotterdam met campagnes te voorkomen dat jongeren hun toekomst vergooien door in opdracht van criminelen explosieven aan voordeuren te hangen of in de haven drugs uit containers te halen. De gemeente kwam eerder met een film: *Zwijgrecht*.

Het is al donker als Schouten de kantine inloopt van SV Charlois. Binnen een kluwen aan jongens, en een paar meisjes, in dezelfde blauw/zwarte trainingspakken. Ze gaat samen met hen de film bekijken, maar eerst is er eten. Als iedereen zit, krijgt Schouten een clubsjaal. Ze knoopt die lachend om haar hals.

In de Rotterdamse wijken gebeuren mooie dingen, zegt de burgemeester. „Maar ook lastige.” De jongeren zien vervolgens in de film hoe Ilyas en Orlando, twee vrienden, flink geld verdienen met drugs uit containers in de Rotterdamse haven halen in opdracht van criminelen. Het is ook link, de pakkans is groot.

Halverwege zet een jongerenwerker de film stil. Hij vraagt of iemand kan vertellen wat opviel in de film. „Er zitten consequenties aan ‘uithalen’”, probeert een jongen voorzichtig.

Waarom zou je het níét doen, vraagt de burgemeester.

Je komt er niet meer uit, zegt een andere jongen. „Je denkt dat als je wil stoppen je dat even kunt aangeven. Maar als de criminelen blij met je zijn, laten ze je niet gaan.”

„Je vergooit je toekomst”, zegt weer een ander. „Als je wordt gepakt, heb je een strafblad.”

Na de tweede helft van de film vraagt een jongerenwerker hoe ze de film vonden. „Beter dan verwacht”, roept een van hen. De burgemeester lacht hard. „Ongelooflijk veel dank voor jullie komst, voor het delen van jullie dromen en wat jullie nastreven in het leven”, zegt ze. Ze krijgt bloemen, applaus en een door iedereen gesigneerd ingelijst clubshirt.

Worsteling

Een vuurdoop zoals Aboutaleb, met de strandrellen van 2009 in Hoek van Holland, waarbij de Rotterdamse veiligheidsdriehoek zwaar onder vuur kwam te liggen, had Schouten niet. Wel was er het oorlogsgeweld in Gaza dat hevige emoties opriep in de stad, met demonstraties van pro-Palestijnse actiegroepen op de trappen van het stadhuis.

Nadat de burgemeester de politie had laten ingrijpen toen een protest de binnenstad ontwrichtte, richtte de kritiek zich op haar. Een demonstrant droeg een bord waarop Schouten verheerlijking van kindermoord in Gaza in de schoenen werd geschoven.

Dat raakte haar, zegt Schouten. „Ik ben niet van steen, dus het laat me niet onberoerd. Maar ik wil het mijn zicht niet laten vertroebelen. Het is mijn rol om ruimte te geven aan verschillende uitingen.” Tegelijkertijd, zegt ze, wonen in Rotterdam „alle mensen en groepen” door elkaar. „Daar moet je als burgemeester ook oog voor houden.”

Voor de zomer schreef ze een brief aan alle Rotterdammers, waarin ze het „verdriet” en de „wanhoop” bij inwoners door het „onmenselijke lijden” in Gaza benoemde. Die pijn, schreef de burgemeester, „voel ik ook”. Tegelijkertijd zag ze ook pijn bij Joodse inwoners door oplevend antisemitisme.

Voor Schouten was het een worsteling. Ze moest balanceren tussen linkse oppositiepartijen die vonden dat de stad net als Amsterdam en Utrecht grotere woorden moest gebruiken om het vernietigende geweld te veroordelen en aan de andere kant partijen - Leefbaar voorop - die vonden dat het bestuur zich niet moest bemoeien met internationale conflicten.

„Ze pakte niet de ruimte die je kunt pakken als burgemeester”, zegt Morkoç (GroenLinks). „Het was niet verkeerd, ze hóéft er geen mening over te hebben als burgemeester van Rotterdam. Maar je kunt wel gebruik maken van het podium dat je hebt en je stem laten horen. Dat deed ze niet.”

Boegbeeld

Met name in de eerste maanden van haar burgemeesterschap zocht Schouten weinig de schijnwerpers op. In plaats daarvan trok ze vooral de wijken in, om de „achterkant van het borduurwerk” te zien. „Als je hier dertig jaar woont, denk je: ik ken de stad wel aardig. Maar dan ga je toch vooral op in je eigen omgeving. Nu kom ik in de haarvaten.”

Er waren partijen die vonden dat ze niet zichtbaar en uitgesproken genoeg was. In het *AD* klonk na haar eerste honderd dagen uit de mond van Leefbaar-voorman Simon Ceulemans dat Schouten „heel erg binnen de lijntjes lijkt te willen kleuren”. „Maar ze is de burgemeester. Het is geen stageplek.”

„Het was een bewuste keuze”, zegt Schouten er zelf over. „De stad heeft recht op een burgemeester die weet waar ze het over heeft, in plaats van dat ik dingen ga benoemen zonder ze gezien te hebben.” En hoewel ze de laatste weken vaker haar stem liet horen in interviews, kost het ook gewoon tijd. „Je bent niet meteen een boegbeeld.”

Segers (CDA) ziet dat het niet in Schoutens aard zit om snel met „grote teksten” de aandacht te trekken. „Ik denk dat ze dat wel kan, maar dat ze wat langer de tijd nodig heeft.”

Het maakt het volgens hem lastig om Schouten na ruim een jaar op alle vlakken een helder profiel toe te kennen. „Een bestuurder die voortdurend stevige uitspraken doet en dingen naar haar hand wil zetten, bouwt wat sneller een karakter op. Ze zit er ook niet zo lang, over een jaar kun je daar misschien meer over zeggen.”

Ze stáát er, zegt ombudsman Van den Anker, als het gaat om zaken als dak- en thuisloosheid, femicide en geweld achter de voordeur. Dagelijks krijgt Schouten verzoeken om huisverboden toe te kennen. „Daarover slaat ze dan ook met de vuist op tafel, als dat nodig is. Niet publiek, wel achter de schermen.”

In Rotterdam is de afstand tot de politiek voor veel inwoners groot. De burgemeester zag het op verkiezingsdag, toen ze een rondgang maakte langs stembureaus en in de wijk Carnisse lege stemhokjes trof. De opkomstpercentages liggen in de stad steevast aanzienlijk lager dan het landelijk gemiddelde.

Van den Anker gunt het de stad dat Schouten zich het komend jaar meer gaat profileren. „Ze is de burgemeester van een grote stad. Ze heeft een visie en grote verantwoordelijkheid. Meer mensen moeten participeren, meer mensen moeten gaan stemmen. Klim op dat voetstuk, laat je horen”, is haar boodschap aan Schouten.

In maart zijn er gemeenteraadsverkiezingen. Raadsleden wierpen alvast een idee op om kiezers naar de stembus te krijgen: Schouten abseilend van de Euromast. „Ik weet niet of dat de opkomst bevordert”, zei de burgemeester lachend. Maar ze ging er, zei ze, „over nadenken”.

Hangmannen

Terug naar april dit jaar. Na de wandeling door Beverwaard, arriveren Schouten, haar woordvoerder en de agente in de ‘wijkhub’ in het winkelcentrum. Binnen zit een groepje bewoners en winkeliers. Ze hebben last van jongeren in het winkelcentrum.

„Ze hangen met z’n twintigen voor mijn zaak”, zegt de opticien die met zijn winkel naast de wijkhub zit. „Mijn klanten moeten er langs. Het geeft hen een onprettig gevoel.”

Schouten: „Wat doen ze?”

De opticien: „Ze doen niet echt iets verkeerd. Ze hangen. Hangen, hangen. Drank, drugs.”

Ik stuur ze gewoon weg hoor, zegt Thea Huijts (65), de gastvrouw van de wijkhub. „Of ik geef ze een bezem. Ik ben niet bang uitgevallen. Niet iedereen is zo. En als je met je kinderen langs loopt, dan voelt dat niet fijn, dat snap ik wel. Maar eerlijk is eerlijk, voor de jeugd is hier niet veel te doen.”

De opticien: „Nog vervelender zijn de jongens die met brommers, scooters en zelfs motoren door het winkelcentrum rijden. Het is voetgangersgebied hè.”

Klopt, zegt de gastvrouw van de wijkhub. „Maar als de burgemeester er is, hoor je ze nét even niet.” De anderen lachen. Een buurtbewoonster vervolgt: „We hebben hier ook hangmannen.”

De burgemeester, verbaasd: „Hangmannen? Hebben jullie die ook al?”

De buurtbewoonster: „Het zou helpen als er voor hen ook wat georganiseerd wordt.”

De opticien: „Ik weet het niet. Dat zijn volwassen mannen! Die kunnen naar de klaverjasclub, naar de sportschool...”

Geknetter van uitlaten klinkt. Iedereen kijkt op. „Kijk daar zijn ze”, wordt geroepen. „Hoort u dat, burgemeester?”

De burgemeester hoort het.

ALS ZE HET WELLETJES VINDT IS HET: JONGENS, DIT GAAT TE VER. GA ZITTEN

MINA MORKOÇ
GEMEENTERAADSLID ROTTERDAM

CV

Carola Schouten (1977) middelste van drie dochters, groeide op op een melkveebedrijf, studeerde bedrijfskunde en kreeg in 2006 haar eerste politieke functie: senior beleidsmedewerker van de ChristenUnie in de Tweede Kamer. In 2011 werd ze Tweede Kamerlid voor die partij en groeide uit tot een van de kopstukken.

Ze onderhandelde over de formatie van het kabinet Rutte-III en werd vicepremier en minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Na in het kabinet Rutte-IV minister te zijn geweest van Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen, verliet ze de Haagse politiek. In oktober 2024 werd ze benoemd tot burgemeester van Rotterdam.

Carola Schouten tijdens een debat in het stadhuis op 23 januari.

Schouten gaat meestal naar het stadhuis met de fiets of de tram; de dienstauto gebruikt ze vooral voor werkbezoeken.

Advertentie

nrc webwinkel

Ontdek de mooiste aanbiedingen

GRAYPANTS

Wick tafellamp

CADEAU-TIP

- Draagbare en draadloze sfeermaker
- Verkrijgbaar in 2 formaten, dimbaar in 4 standen
- Geniet van 150 uur verlichting op een opgeladen accu

FREDERIK ROIJÉ

Vogelhuis

- Architectonisch design voor vogel- en designliefhebbers
- Biedt onderdak aan verschillende vogelsoorten
- Een blikvanger in elke tuin

HAY

Trapje

- Helpende hand in huis
- Multifunctioneel en design in één
- Van opstapkruk tot bijzettafel

Puzzelbord met opbergsysteem

CADEAU-TIP

- Geschikt voor puzzels tot 1000 stukjes
- 4 schuiflades met vilt | afmeting 77 x 57 centimeter
- Met kantelfunctie voor optimaal puzzelplezier

Bekijk alle aanbiedingen online › nrcwebwinkel.nl/cadeaus

Advertentie

nrc webwinkel

KOKEN

Ontdek de mooiste cadeaus

GRAEF

Snijmachine

- Modern, compact en opvouwbaar
- Krachtige motor snijdt brood, vlees en kaas
- Met veiligheidsfunctie

DUCQ

Koperen pannen

- Geschikt voor alle warmtebronnen
- Drie lagen voor optimale warmteverdeling
- Luxe en tijdloze uitstraling, voor jarenlang plezier

GRAEF

Elektrische messenslijper

- Maak je messen weer vlijmscherp in enkele seconden
- Van keukenmessen tot gekartelde messen
- Veilig en eenvoudig te gebruiken

CROWD COOKWARE

Antiaanbakpannen

- Geschikt voor alle warmtebronnen
- Koel roestvrijstalen handvat voor veilig koken
- Kras- en vaatwasser bestendig

PRESTIGIO

Elektrische wijnopener

- Opent flessen moeiteloos met één druk op de knop
- Ergonomisch, snel en eenvoudig in gebruik
- Inclusief foliesnijmes, beluchter en vacuümstopper

DUALIT

Broodrooster

- Met 3 sleuven, geschikt voor dikke of dunne sneden
- Professionele toaster met handgemaakt RVS-design
- Inclusief gratis tostiklem voor perfecte tosti's

Bekijk alle cadeaus online › nrcwebwinkel.nl/cadeaus

EMIRHAN X

INTERVIEW

‘Het is lekker om een Nederlander schaakmat te zetten met taal’

Emirhan X, 24 jaar oud, werd dit jaar stadsdichter van Venlo en kreeg het dadelijk aan de stok met de PVV. „Als je een stem hebt, moet je hem gebruiken.”

Door
Rinskje Koelewijn

Fotografie
Fenna Jensma

De stadsdichter staat te wachten in de deuropening van het leegstaande City Theater in de Vleesstraat in Venlo. Zwarte vlechtjes langs zijn slapen, tatoeages, kettingen en op zijn T-shirt staat in het Engels dat je je verkrachter moet vermoorden. Zijn droevig-bruine ogen zeggen dat je dat allemaal niet zo hoog hoeft op te nemen.

Emirhan X is 24, dichter, zanger, schrijver en rapper. Zijn muziek is hard en rauw, zijn zang grommend, de teksten (als je ze verstaat) best onomwonden. *Don’t do moeilijk. Zeg me hoe dan, Geert. Oh nee, Oh nee, kanker boze white boy.* Af en toe tettert hij tijdens een optreden op een zurna, een traditioneel Turks dubbelrietinstrument. Dat is vaak het moment dat het publiek aan een *moshpit* begint. Dolle rondjes draaien in de zaal en hopen dat er een bandlid van het podium springt.

Emirhan X is ook Venlonaar. In juni van dit jaar werd hij unaniem verkozen tot stadsdichter. Nog geen drie maanden later eiste de PVV in de gemeenteraad zijn vertrek. Een stadsdichter hoort neutraal te zijn, argumenteerde PVV-raadslid Denis Donders. En deze stadsdichter had een demonstratie georganiseerd tégen de anti-azc-demonstratie van 13 september. Het Klooster Bethanië in de stad zou gereed worden gemaakt voor de opvang van asielzoekers. 150 mensen protesteerden tegen, 100 door Emirhan X opgetrommelde demonstranten waren vóór.

Een stadsdichter, vond de PVV, hoort álle inwoners van Venlo te vertegenwoordigen. Emirhan X vond dat een stadsdichter een mens met een mening was en geen reclamezuil. En wie weet nou wat een stadsdichter al dan niet behoort te zijn? Precies. Niemand.

De trap op naar boven en nog één. De oude filmzaal is nog intact. Net als het voormalige bioscoopcafé met koepelvormige glas-in-loodbeglazing waar we zitten. Eerst zou het gebouw uit 1907 een *kids paintball*-hal worden, maar nu is er een plan om er appartementen in te bouwen. Tot die tijd is het in gebruik als broedplaats. Zelf is hij overal en nergens „woonachtig”, zegt Emirhan X. „Beetje moeilijk is het.”

Je woont wel ergens?
„O ja, ik heb een huis. Ik studeer in Utrecht, ik heb een heel leven in Amsterdam met vrienden en muziek, mijn familie is hier in Venlo. Het is een mengelmoes van overal en nergens en heel veel in de trein zitten, soms de hele week vier uur per dag.”

Hij studeerde muziekproductie aan het ROC van Amsterdam. Of nee, eerst maakte hij de opleiding voor onderwijsassistent af. „In de les zat ik stiekem beats te maken. Ik deed muziekproductie om het niet meer stiekem te hoeven doen.” En nu studeert hij aan het conservatorium in Utrecht.

Wat doet een punkrapper op het conservatorium?
„Ik doe richting 3.0, dat is niet klassiek, pop of jazz, maar genre-loos. Je leert omgaan met je instrument, in mijn geval is dat mijn stem. Wat kan ik eruit halen, hoe bereik ik mensen, hoe breng ik mijn boodschap ermee over?”

En ook hoe schreeuw ik hem niet stuk?
„Dat ook, ja. Ik zei tegen mijn zangdocent: ‘Ik moet beter leren brullen en schreeuwen op een podium’. Soms treed ik drie dagen achter elkaar op, de vierde dag word ik wakker met een stem alsof ik veertig jaar zware shag heb gerookt.” Hij voelt aan zijn stembanden. „Ze moedigen me aan minder met mijn stembanden te doen.” Trommelt op zijn borstkas. „Meer hier aanspannen.”

Kom je uit een muzikaal gezin?
„Totaal niet. Mijn moeder is thuis, mijn broertjes zijn gewoon 18 en 19, mijn zus werkt als apothekersassistent. Ik ben de enige maker. Ik moest mijn moeder vertellen, mijn moeder die drieduizend kilometer is geëmigreerd naar een ander land, die mij super kansrijk heeft gemaakt, die moest ik vertellen dat ik een carrière kies vol risico’s.”

En je vader?
„Ik ben grootgebracht door mijn moeder.”

Is dat de reden dat je je achternaam in X veranderde?
„Ik ben geboren met een achternaam die ik niet wil gebruiken. Ik heb er moeite in gestoken mijn naam officieel te veranderen, ik dacht, met twee paspoorten, een Nederlands en een Turks, moet dat lukken. Maar nee. Nu denk ik: als ik jou vertel dat dit mijn naam is, dan is dat toch gewoon zo?”

En je gaat vast niet vertellen waarom je je achternaam niet wil dragen.
„Ik ben muzikant en schrijver, in tekst en klank kan ik emotie kwijt. Zolang het me nog niet gelukt is me daarin te uiten, gooi ik het niet de wereld in.”

Hoe werd je stadsdichter?
„Iemand vertelde me dat je materiaal kon opsturen naar een jury. Oké, ik probeerde het. De bibliotheek koos mij, het college van B&W keurde het goed, de burgemeester [Antoin Scholten] inaugureerde me. Mijn moeder was erbij. Trotser dan trots. Zie je me alleen optreden met de band, dan denk je dat ik een losgeslagen projec-

LEES VERDER OP PAGINA 34

SOMMIGEN ZIJN ZO TROTS TURKS TE ZIJN, MAAR HEBBEN GEEN IDEE HOE HET IS OM DAAR TE WONEN

VERVOLG VAN PAGINA 33

tiel ben dat niet weet wat-ie wil in het leven. Ik weet heel goed wat ik wil."

Ook: demonstreren, protesteren, actievoeren?
„Als je een stem hebt, moet je hem gebruiken. Ik oefende mijn grondrecht uit met die tegendemonstratie 'Venlo stèdje van haat en racisme'. Rare situatie. Wij en zij op het stadsplein. We konden elkaar zien en horen. Zij van anti-azc hadden een podium, een speaker en het gore lef om 'Where is the love' van de Black Eyed Peas te draaien."

En vervolgens ontstond wat jij een „wervelwind vol heisa" noemde?
„In het begin voelde ik me best *challa*. De PVV probeert het me moeilijk te maken? Kom maar. Ben ik jouw stadsdichter niet? Neem me die titel af dan, dat zegt genoeg. Tot de directie van de bibliotheek me ineens ook begon te censureren. Ze zeiden: je begeeft je in een politiek veld. Yo, zij hadden me dat veld ingetrokken, mensen. Ik kreeg een ultimatum: of je stopt als stadsdichter, of je trekt je terug uit de politiek."

Je had ook de poster gemaakt waarop het logo van Antifa stond. Forum voor Democratie, BBB en PVV vinden dat een „terroristische organisatie".
„De politie kwam dagen voor de demonstratie al informeren of 'de antifa' ook naar ons toe zou komen. Hahaha. Wie is 'de' antifa? Wij *zijn* antifa."

En toen werd het een 'koude oorlog'?
„Tussen de bibliotheek, PVV en mij. Achter de schermen werd ik wel gesteund, maar niemand sprak zich uit. Ik zou als stadsdichter optreden bij een festival, en dan zou er vooraf een statement komen van: kunst is vrij en Emirhan heeft de artistieke vrijheid om te zeggen wat hij wil." Maar dat gebeurde niet.

In diezelfde maand september deden 35 personen en instanties aangifte tegen hiphop-rapper Bob Vylan. Bij een optreden in Paradiso had hij zich uitgelaten over de Israëlische agressie tegen Palestijnen. Was wat hij zei 'aanzetten tot haat, discriminatie, opruiing' of zijn artistieke vrijheid? Het Openbaar Ministerie seponeerde de zaak. Vylans uitspraken waren wel grof, niet strafbaar.

En toen bleek er een landelijke Stichting Stadspoëzie te bestaan.
„Ineens kwam er solidariteit uit de lucht vallen. Zij namen het wel publiekelijk voor me op. Zo lief, zo dapper, zo warm. Zij zeiden: laat zien dan, die regels waarin staat wat een stadsdichter wel of niet mag zeggen.

> IN HET BEGIN VOELDE IK ME BEST *challa*. DE PVV PROBEERT HET ME MOEILIJK TE MAKEN? KOM MAAR

Ik werd bij de groepsapp van stadsdichters gevraagd en binnen nul tijd lag er een heel document waarmee ze naar de bibliotheek en de pers stapten. En zij moesten toegeven: de regel waarin het een stadsdichter wordt verboden politieke uitlatingen te doen, die bestaat niet."

Dus als jij als stadsdichter tégen het azc was geweest...
„... dan had je een klootzak als stadsdichter gehad. Mag allemaal."

Je bent een Venlose dichter zonder zachte g.
Hij schaterlacht. „Ik snap ook niet hoe dat kan. Mijn moeder, m'n broertjes hebben 'm wel. Misschien komt het... In groep 5 ging ik naar Turkije. In m'n eentje bij familie die ik niet kende, zonder Nederlandse mensen om me heen, in een dorp met veertig mensen. Het boerenleven, met koeien, kippen, duiven, honden. Achteraf geweldig om mee te maken, maar toen wilde ik weg. Ik had een kompas gekocht om de weg naar Nederland te vinden. Na een jaar mocht ik ineens naar huis. Mijn Nederlands was te gebrekkig om naar groep 6 te mogen en de zachte g was ik verloren."

Toch werd je dichter.
„Mijn eerste vriendinnetje was Marokkaans, zij deed havo en sprak beter Nederlands dan ik en dat stak. Sindsdien, als ik met mijn vrienden ben, proberen we in elk gesprek een woord te sneaken dat niemand normaliter gebruikt. Dan mag je even uitleggen wat het betekent, en je gaat weer door. Het is lekker om een Nederlander schaakmat te zetten met taal."

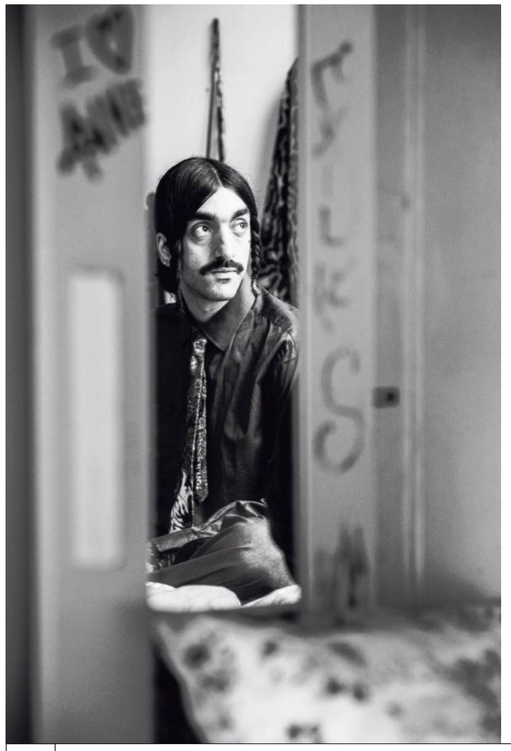
Heb je een beetje publiek onder Turkse Nederlanders?
„Nou ja, er zijn er genoeg die een mening over me hebben. Een echte Turk, zeggen ze, kleedt zich niet zo. Loop even rond in Istanbul, ik heb daar outfits gezien waar je u tegen zegt. Sommigen zijn zo trots Turks te zijn, maar hebben geen idee hoe het is om daar te wonen. Eén stap in Turkije en ze worden opgegeten door de jongens daar."

Om vijf voor twee precies moet hij weg. Waarheen eigenlijk? De politie, zegt hij. Aangifte doen wegens intimidatie en belediging. Na zijn laatste optreden met de band in Venlo waren er een paar jongens die de Hitlergroet brachten en aan het „siegheilen" waren. „En toen we er wat van zeiden werden we uitgemaakt voor kankerhomo's." Hij bleef ongedeerd, de drummer moest naar het ziekenhuis. Dat werd nog een mini-relletje toen de moeder van de drummer, documentairemaker Sunny Bergman, een foto van hem op Instagram zette met bebloed gezicht en diverse hechtingen.

De komst van het azc in het Kloosster Bethanië en het verzet ertegen brachten niet alleen de stadsdichter in problemen. „De bewoners van Venlo hebben laten zien dat ze maar één vijand hebben. En dat is hun eigen burgemeester!", zei woordvoerder Dennis Bekkema van de anti-azc-werkgroep. Toen hij Scholten daarna op Facebook ook nog „een gezwel" noemde, werd er aangifte tegen hem gedaan wegens belediging.

Het Venlose azc werd een landelijke kwestie. PVV-Kamerlid Marina Vondeling riep in mei de eigen PVV-minister Marjolein Faber ter verantwoording toen burgemeester Scholten had gezegd dat hij niet van plan was direct extra politie in te zetten als het azc er eenmaal was. Geert Wilders twitterde het filmpje van dat debat en zette eronder: „De PVV staat pal voor de inwoners van Venlo!" Sindsdien zijn de bedreigingen aan het adres van de burgemeester zo toegenomen dat hij wordt beveiligd. Eind november plaatste commissaris van de koning Emile Roemer een advertentie in dagblad *De Limburger*: 'Limburg trekt een streep'. Volksvertegenwoordigers moeten onbevreesd hun werk kunnen doen, zei hij.

Emirhan X heeft Emile Roemer één keer ontmoet. Het leek hem een „goeie gast" die zegt waarover hij, Emirhan, dicht. „Zaadjes haat zaaien is fascisme oogsten."

CV

Emirhan X (zijn officiële achternaam wil hij niet gebruiken) werd in 2000 geboren in een Turks-Nederlands gezin in Apeldoorn. Hij groeide op in Venlo.

In 2018 deed hij eindexamen vmbo-t, daarna volgde hij de mbo-opleidingen onderwijsassistent en muziekproductie. Momenteel studeert hij aan het conservatorium in Utrecht.

Deze zomer werd hij benoemd tot stadsdichter van Venlo.

TIEN GENERATIES, EEN JAAR

Van net tien tot bijna honderd: tien Nederlanders over hun jaar.

Huilen en dansen kunnen samen plaatsvinden, op hetzelfde moment

Yousef Gnaoui, beter bekend als **Sef** (41), *werd in 2008 bekend met rapformatie Flinke Namen en begon zijn solocarrière met het album* De Leven. *Dit jaar bracht hij het geprezen* Lieve Monsters *uit, en speelde hij het hoofdpodium van Lowlands plat. Zijn nummer 'Voor Alles Bang' werd Song van het Jaar.*

Net als veel van mijn voorgaande albums, sloeg *Lieve Monsters* niet meteen aan. De tour liep prima, maar pas maanden later, na mijn Lowlands-show, begon het echt te vliegen. Sommige artiesten breken in één klap door, anderen zijn *slow burners* zoals ik - artiesten die misschien wat vaker wisselen van stijl en die lastig in één hokje passen. Mijn discografie is de afgelopen jaren flink gegroeid, en juist die opeenstapeling maakt indruk. Maar ik had lang nodig om echt op stoom te komen.

Mijn zorgen over de wereld - over AI, brainrot door sociale media, politieke spanningen hier en in het buitenland, over Gaza - wilde ik kwijt op *Lieve Monsters*. Vooral de gevoelens van angst en frustratie: die verstijfde, verkrampte staat waarin je schiet zodra het nieuws via je scherm binnenstroomt. Dat wilde ik omzetten in een plaat waarop je kunt bewegen, dansen, huilen - iets om het gevoel los te schudden. Ik hoop dat de mensen die zich net als ik druk maken over de staat van de wereld door mijn album beseffen dat ze niet alleen zijn.

Ik heb moeite met het idee dat mensen in hokjes gestopt moeten worden, gecontroleerd en gescheiden. Dat kan niet, want mensen zijn complex. We bouwen en we vernietigen, we hebben goede en slechte ideeën, allemaal tegelijk. Daarom stond op mijn Lowlands-merch gedrukt: 'dansen, huilen'. Want dat kan tegelijk plaatsvinden, in éénzelfde moment. Het is zelfs broodnodig. Je kunt niet non-stop de schouders eronder zetten; af en toe moet je ademhalen, domme films kijken en naar stoere rappers luisteren.

Tijdens mijn Lowlands-show zag ik huilende mensen in het publiek. Een knalshow neerzetten is niet zo moeilijk, maar een show geven die resoneert is iets heel anders. Ik ben dankbaar dat het me lukte, voor het eerst op zo'n grote schaal. Sinds dat optreden voel ik meer rust. Ik heb altijd het gevoel gehad dat ik moest vechten voor mijn plek, maar volgens mij heb ik bewezen dat het geen toeval was dat ik daar stond."

Megin Kimmijser

Wakker worden met berichtjes als 'zet hem op' - dat geeft zo veel steun

Thérèse Boer (54) *verloor in april plotseling haar man Jonnie Boer, met wie ze restaurant De Librije tot een ongekend culinair succes maakte. Kleine gebaren van mensen om haar heen helpen om de rouw te dragen.*

Alleen zijn vind ik heel moeilijk - ik ben liever onder de mensen. Ik was natuurlijk ook nooit alleen; ik ben vanaf mijn zeventiende bij Jonnie geweest. We deden alles samen.

In het begin kreeg ik ongelooflijk veel brieven en kaartjes. Het kostte me drie maanden om alles te lezen, ik las gewoon iedere keer een beetje. Nu ben ik echt heel blij met mijn telefoon. Dat ik wakker word met korte berichtjes als 'fijne dag', 'zet hem op', of een simpel hartje - dat geeft zo veel steun.

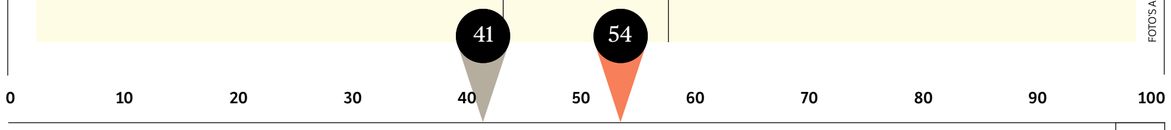
Ik snap heel goed dat mensen het ongemakkelijk vinden om te vragen 'hoe gaat het met je?', dat merk ik ook bij gasten in het restaurant. Want het gaat natuurlijk niet goed, maar je probeert er het beste van te maken. Ik merk nu hoe snel het leven doorgaat, en hoe fijn het is als ernaar wordt gevraagd.

Elke dag denk ik aan Jonnies laatste dag, want ik was erbij en heb alles gezien. De weken daarna, ook zijn afscheid, blijven een waas. De eerste drie, vier maanden, durfde ik niet alleen over straat. Zulke angsten had ik nog nooit meegemaakt omdat ik Jonnie altijd bij me had. Maar na zijn overlijden moesten mijn kinderen me ophalen van huis en met me meefietsen. Ik was net een klein meisje, echt bizar.

De uitreiking van de Michelinsterren was dubbel. Natuurlijk waren we ontzettend opgelucht dat De Librije haar drie sterren behield, maar het voelde ook vreemd. Want na vijf maanden lang continu gecondoleerd te zijn, ook op straat, begonnen mensen me opeens te feliciteren. Nu vind ik dat eigenlijk iets moois hebben.

In De Librije voel ik hem overal om me heen, dat is echt van ons samen. Maar ik haal ook veel steun uit kleine signalen. Als Jonnie vond dat ik te lang stond te kletsen, deed hij altijd het geluid van een koekoek na, dat kon hij heel goed. Dan wist ik: hij heeft me nodig. Nu hoor ik de koekoek overal om me heen.

Laura Hoogenraad

FOTO'S ANDREAS TERLAAK EN NEXT LEVEL MEDIA. ILLUSTRATIE CAITLIN BECKER HOF

Illustratie **Caitlin Becker Hof**

VERHAAL

WIE KIJKT ER NAAR DICK EN BRENDA?

De krant staat elke dag vol mensen, maar wie zijn de mensen die nooit in de krant komen? Over hen schreef *Maartje Wortel* een verhaal. Over Brenda en Dick dus.

Dick opende het raam aan de straatkant in de erker. Er stond een tuinstoel waar hij en zijn vrouw om en om op zaten om een sigaret te roken. De buitenwereld leek er dikwijls schoner uit te zien door de ramen; als Dick het raam opende kwam de wereld hem mat voor, alsof zijn hoofd verdween in een mistige lucht. Meestal werd die gewaarwording door hemzelf veroorzaakt, het was de rook die hij uitblies en die ergens in de kier tussen hem en de buitenlucht bleef hangen. En het kwam door de kwaliteiten van Brenda, die sinds enkele jaren een milde obsessie had opgevat voor ramen lappen.

Ik wil om me heen kunnen kijken, zei ze.

Van je af bedoel je, zei Dick.

Dick verplaatste zich naar de eettafel waar hij met een apparaatje sigaretten rolde van shag. Hij veegde met zijn hand wat restanten shag van tafel en keek hoe Brenda de kozijnen droog veegde met een zeem. Het was een geruststellend ritueel; de damp die uit de emmer omhoog steeg, de geur van het sop, de druppels die vanaf de vensterbank op de plavuizen vielen, het gepiep van de trekker en het bedompte geluid van de zeem. Eigenlijk was het nergens voor nodig de ramen zo vaak te lappen, ze waren niet tvies. Omdat ik ze dus schoonhoud, zei Brenda. Het gaat erom dat je de dingen voor bent. Dick sprak haar niet tegen, hij vond ook dat je de dingen voor moest zijn, zelfs als dat wat extra geld kostte.

Bovendien was hij gehecht geraakt aan het wekelijks terugkerende ritueel. Hij hield ervan naar Brenda te kijken, met welk een vakkundige precisie ze te werk ging. Hoe de spieren in haar rug zich spanden wanneer ze de trekker van boven naar beneden liet glijden en hoe ze daarna op haar tenen stond om zich te concentreren op de randen. Als je de randen niet meepakt heb je niets aan je werk, zei ze. Op die momenten hield Dick van haar en op die momenten hield hij misschien zelfs van het leven. Alsof het iets was waarover je het overzicht kon bewaren. Al wist hij dat dat niet waar was. Over het algemeen waren zowel Brenda als Dick de dingen niet voor geweest. Ze hadden zelfs allebei op hun eigen manier het gevoel dat ze achter de feiten aanliepen, alsof alles zich buiten hun medeweten sneller ontwikkelde dan zijzelf. Misschien dat ze daarom dag in dag uit achter het raam zaten, om en om rokend; als de een opstond nam de ander plaats op de tuinstoel in de erker, als om te bestuderen hoe de anderen het deden: doorgaan.

Er gebeurde meestal niet veel in de straat. Er liepen jongens doorheen zoals door elke straat. Er liepen meisjes doorheen zoals door elke straat. En soms liepen ze met elkaar.

Dick dacht aan de eerste keer dat hij met Brenda door een straat had gelopen, in de nacht dat hij nogal onverwachts met haar was meegegaan naar de etage waar ze nu al jaren samenwoonden. Hij reed nog taxi in die tijd. Hij was een van de weinigen die vrijwillig koos voor nachtdienst. Vaak betekende nachtdienst simpelweg dat hij in de auto naar de radio luisterde. Soms betekende het drukte. En soms betekende het één rit, zoals de nacht waarin hij Brenda van het ziekenhuis naar huis moest brengen. Hij stond bij de kiss & ride geparkeerd, hield zijn blik op de schuifdeur van de hoofdingang van het ziekenhuis gericht. Op de radio werd gezongen over sneeuw, kerstbomen, cadeaus, eenzaamheid en liefde. En toen kwam Brenda naar buiten, ze droeg een spierwit verpleegsterspak, waardoor Dick haar nog elke dag zijn engel noemt. Brenda had haar armen om haar middel geslagen om zich warm te houden; de temperatuur was beneden het vriespunt. Ze bukte bij het raampje om aan de chauffeur te laten weten dat ze er was, maar ze stapte niet in, in plaats daarvan stak zij een sigaret op.

Dick opende een tikje geïrriteerd zijn portier, liep om de auto heen naar Brenda. Hij zei: Sorry meissie, zo doen we dat niet. Brenda dacht dat hij bedoelde dat hij ook een sigaret wilde, bood hem er een aan. Dick negeerde haar gebaar en zei dat je een taxichauffeur niet kunt laten wachten om doodleuk nog even een sigaretje te roken. Of ze wist dat de meter aanstond, of ze wist dat die sigaret haar een vermogen zou kosten. Brenda zei alleen: oké, en vroeg opnieuw of Dick er ook eentje wilde. Zo stonden ze samen te roken voor het ziekenhuis, alsof ze al bij elkaar hoorden. Ze praatten met elkaar, Dick weet niet meer precies waarover, maar hij herinnert zich hoe makkelijk dat ging, hij herinnert zich haar lach, de bruine laarsjes, de kruin in haar haar, die als een draaikolk op haar schedel lag.

Hij herinnert zich ook dat ze hem, toen ze eenmaal ingestapt was en ze over de snelweg reden, vroeg of hij om kon rijden, het centrum van de stad door, om de lichtjes te zien. Ze zei dat ze van autorijden hield, dat het vooral in deze kraakheldere nacht voelde alsof de tijd niet bestond. En ook vroeg ze of de Mercedes van hem was. Hij had graag ja gezegd. Hij had graag aangeboden haar vaker door de nacht te rijden, maar de waarheid was dat hij zelf

LEES VERDER OP PAGINA 38

BRENDA VROEG ONOMWONDEN OF DICKS DIENST EROP ZAT (NEE) EN OF HIJ NIET EVEN MEE NAAR BINNEN WILDE (JA)

geen auto had. Hij zou haar ervoor moeten laten betalen. Iets wat zij, afgaande op haar keuze om op haar dooie gemak een sigaret te roken terwijl de teller liep, geen probleem leek te vinden. Wat Dick niet wist, was dat de rit werd betaald door Brenda's afdelingshoofd. Het was extra druk deze tijd van het jaar, alsof de mensen niet alleen nog even langs de kapper, maar ook langs de dokter gingen. Brenda was om 07:00 begonnen aan haar dagdienst, die door uitval van derden was overgegaan in de avond en uiteindelijk de nacht. Haar afdelingshoofd wist dat Brenda het geld en dus de extra uren goed kon gebruiken, hij op zijn beurt maakte daar soms moedwillig misbruik van. Wellicht kwam het door de tijd van het jaar dat zijn schuldgevoel daarover opspeelde; hij had aangeboden een taxi voor haar te bellen. Een luxe die Brenda zich nooit zou veroorloven.

Dick had haar na de gevraagde omwegen afgezet voor haar appartement en daar werden zij het meisje en de jongen die samen door de straat liepen. Brenda vroeg onomwonden of Dicks dienst erop zat (nee) en of hij niet even mee naar binnen wilde (ja) en zo was het begonnen. Ze waren natuurlijk in de eerste plaats gevallen voor elkaars lichaam, ze vonden elkaar sterk en onverwoestbaar en ze begrepen elkaar als vanzelfsprekend; ze snapten waar ze vandaan kwamen. Wat hen verder in elkaar aantrok was hun wederzijdse afkeer van pathetiek en afhankelijkheid, al waren ze in de loop der jaren helaas toch afhankelijk geworden van sigaretten en van elkaar.

Brenda hing de gordijnen terug, witte vitrages die ze onderin voorzag van een knoop. Dick nam weer plaats in de erker om naar de auto's te kijken die door de straat reden. Hij had zelf zijn werk op moeten geven vanwege een slechte rug, die ondanks de zachtleren bekleding van de Mercedes toch voor veel problemen had gezorgd. Hij schaamde zich daarvoor, omdat hij geen zwaar lichamelijk werk had verricht zoals zijn broers, noch op kantoor had gezeten zoals de meeste mensen deden. Sinds hij thuiszat, keek hij graag vanuit het raam naar het geploeter van autobestuurders die probeerden in te parkeren. Het mooist vond hij het om te zien hoe iemand het na een verwoede poging opgaf en besloot door te rijden. Misschien waren dat wel de momenten die hem het meest gelukkig maakten. Sukkels, zei hij dan hardop.

Wil je koffie? vroeg Brenda, retorisch. Ze gaf hem de beker koffie met suiker. Dick stond op van de stoel in de erker om plaats te maken. Nu kon Brenda roken door de kier van het raam. Vanaf hier zou het normaal gesproken de hele dag zo gaan, alsof zij poortwachters waren die om de sigaret wisselden van de wacht, elkaar daarna verslag uitbrengend van hetgeen ze hadden gezien. Meestal niet veel, al verschoven zij hun blik weleens naar de overkant van de straat, waar in het hele blok een renovatie plaats had gevonden waarna de huurwoningen verkocht waren aan nieuwe mensen, veelal jong, met mooie brillen en gekleurde gympen en elektrische fietsen, mensen die in het weekend kookten voor vrienden en planken aan de muur hadden met boeken erop. Net als Brenda en Dick was hun directe overbuurjongen bijna altijd thuis. Als er echt niets te zien was in de straat keken ze naar de overkant, naar de jongen die steevast met hoge schouders en een gebogen rug achter een computer zat. Vaak bescheen het

VERVOLG VAN PAGINA 37

DICK LIET DE VIS UIT ZIJN HANDEN VALLEN, BELDE METEEN DE ALARMCENTRALE

witte licht van het scherm zijn witte gezicht. Brenda en Dick vroegen zich af wat hij deed. Ze hielden twee opties open. 1. Niets. 2. Iets heel belangrijks.

Nadat Dick was afgekeurd had Brenda nog een tijdje doorgewerkt, maar na verloop van tijd had ze zorgverlof opgenomen, steeds iets langer, steeds iets meer, tot ze helemaal niet meer werkte. En waar andere mensen ziek werden van hun werk, was Brenda haast ongemerkt ziek geworden van het niet werken. Van dat eindeloze zitten bij het raam. Nadat haar sigaret was uitgedrukt had ze moeite met opstaan. Dick stond naast haar en zag dat er iets niet goed was. Zo kende hij haar niet.

Wat is er meissie? vroeg hij. Ze zei dat het niets was. Ze herhaalde dat het niets was, maar opstaan deed ze niet. Dick zei dat hij een vis voor haar zou gaan halen op de markt.

Ik hoef geen vis, zei Brenda.

Maar vis is gezond, zei Dick. Dat had hij van zijn moeder geleerd. Vis is overal goed voor, had ze gezegd. Dick herhaalde nu dat vis gezond was, alsof het een toverspreuk betrof die Brenda zou doen opstaan. Hij trok zijn jas aan, haalde een briefje van tien uit de keukenla (voor noodgevallen) en vertrok naar de markt. Brenda hoorde hem de trap afstommelen.

Buiten was het koud en druk. Overal hingen lampjes die aanstonden, al was het midden op de dag. Ook op de markt hadden marktkooplui hun kraampjes versierd. Dick zei tegen de visboer dat hij de gezondste vis wilde, eentje die hij kon bakken.

Alle vis is gezond, zei de visboer. Precies wat Dick wilde horen. Hij bekeek de prijzen en wees een vis aan. De visboer rolde de vis in een paar kranten. Gelukkig nieuwjaar, zei de visboer, alsof ook hij de dingen voor wilde zijn. Bijna zorgeloos liep Dick terug naar huis waar hij meteen nadat hij de deur opende, zag dat Brenda in elkaar was gezakt. Ze lag in de erker, naast de stoel. De decemberzon scheen door de ramen op haar gezicht. Dick liet de vis uit zijn handen vallen, belde meteen de alarmcentrale. En zoals hij haar op een decembernacht van het ziekenhuis naar huis had gebracht, zo werd ze nu door twee ambulancemedewerkers op een brancard de trap afgedragen van hun huis, zo het ziekenhuisbed in, op de afdeling waar ze vroeger zelf rond had gelopen. En omdat hun samenzijn begonnen was in precies deze omgekeerde beweging, vreesde Dick nu voor een einde. Vreemd genoeg was dat iets waar hij nooit eerder rekening mee had gehouden. Althans: niet met háár einde.

Hij zat naast haar bed tot het bezoekuur was afgelopen. Hij kuste haar op haar kruin en nam de tram naar huis, waar hij bijna struikelde over de vis die hij die middag uit zijn handen had laten vallen. Hij raapte de vis op, wist niet wat hij er mee moest nu hij voor zichzelf moest zien te zorgen. Ook dacht hij: zonder die vis was Brenda nog hier. Dick sloeg de maaltijd over, hij zat aan de eettafel en stak een kaars aan voor wat huiselijkheid en vooral voor warmte. Dick en Brenda waren mensen die tijdens de wintermaanden kozen voor de televisie, de verwarming bleef uit. Nu Brenda er niet was hoefde er geen pauze meer te zitten tussen het roken. Dus nam Dick met de tabaksrolmachine en al plaats in de erker. Hij rookte zoals altijd door de opening in het raam. Al wist hij niet zeker of dat nog nodig was, hij deed het toch, zodat de ramen schoon zouden blijven. Zolang het uitzicht helder bleef deden zij er toe. Bovendien wilde Dick dat alles zou gaan zoals dat ging met Brenda, zodat ze straks als ze terugkwam uit het ziekenhuis gewoon weer in kon voegen, alsof er niets was gebeurd.

Dick speelde met de vlam van zijn aansteker toen de bel ging. Hij schrok; er werd vrijwel nooit aangebeld. Straks was het iemand die slecht nieuws kwam brengen over zijn engel. Of: het was Brenda zelf, gezond en wel. Hij drukte op de knop van de intercom en luisterde naar de voetstappen; het was in elk geval niet Brenda. Hij opende de deur en herkende het witte gezicht van de overbuurjongen. Hoewel het heel normaal is om je buurjongen te herkennen deed Dick alsof hij geen idee had wie de jongen was; hij voelde zich betrapt. De buurjongen zei dat hij Miko heette, hij hield daarbij zijn rechterhand op zijn hart, alsof hij het zwoer en maakte met zijn andere hand een beweging naar de overkant. Ik woon hiertegenover, zei hij. Ik zag de ambulance vanmiddag. Ik zag uw vrouw op de brancard. Daarna overhandigde Miko een kerststol aan Dick, een beetje onhandig, terwijl hij door bleef praten. Ik kwam vragen of alles goed is, misschien heeft u zin in iets lekkers. Ik dacht: misschien een stol. Ik dacht een stol is altijd goed.

Dick had nog geen woord gezegd. Hij keek naar de jongen die bij elke zin leek te willen zeggen wat hij dacht. Ik dacht ik kom even kijken, zei hij. Ik dacht: misschien kan ik iets voor jullie doen. Ik dacht: ik kom mijn hulp aanbieden. Het komt wellicht wat brutaal over, maar ik dacht ook: niets doen is brutaler. Ik heb immers gezien dat uw vrouw vandaag uit huis getild is. Ik zie jullie weleens roken, begrijpt u. Dick begreep het. Met dit scenario had hij geen rekening gehouden, hij had nooit gedacht dat zij niet de enigen waren die keken, dat ze zelf ook bekeken werden. Twee rokende mensen, om en om. Ze hadden zeker geweten dat de jongen alleen oog had voor zijn computer. O, zei Dick. Dank je. Dank voor de stol. Hij zei ook dat alles goed zou komen met Brenda. Nadat hij dit had uitgesproken voelde hij een mengeling van opluchting en schuldgevoel. We hebben niets nodig, zei hij. Hij hoopte dat de jongen snel naar de overkant zou vertrekken. Hij bood hem niets te drinken aan. Wat had die jongen precies gezien? Hij voelde als een indringer, als iemand die buiten hen om had bestaan en nu ineens in hun gang stond, met zijn goede bedoelingen.

Ik dacht misschien kan ik boodschappen doen, zei de jongen. Of op een dier passen.

We hebben geen dieren, zei Dick.

De jongen zei oké en daarna zei hij: dan ga ik maar weer en dat ze altijd bij hem aan mochten bellen voor hulp. Hij wees opnieuw naar het appartement tegenover. Gewoon aanbellen, zei hij. Ook als u alleen zit met kerst of zoiets: echt doen.

Zal ik doen, zei Dick. Die los van schaamte ook woede voelde opkomen.

Heel goed, zei de jongen. Doe voorzichtig. Doe de groeten aan uw vrouw.

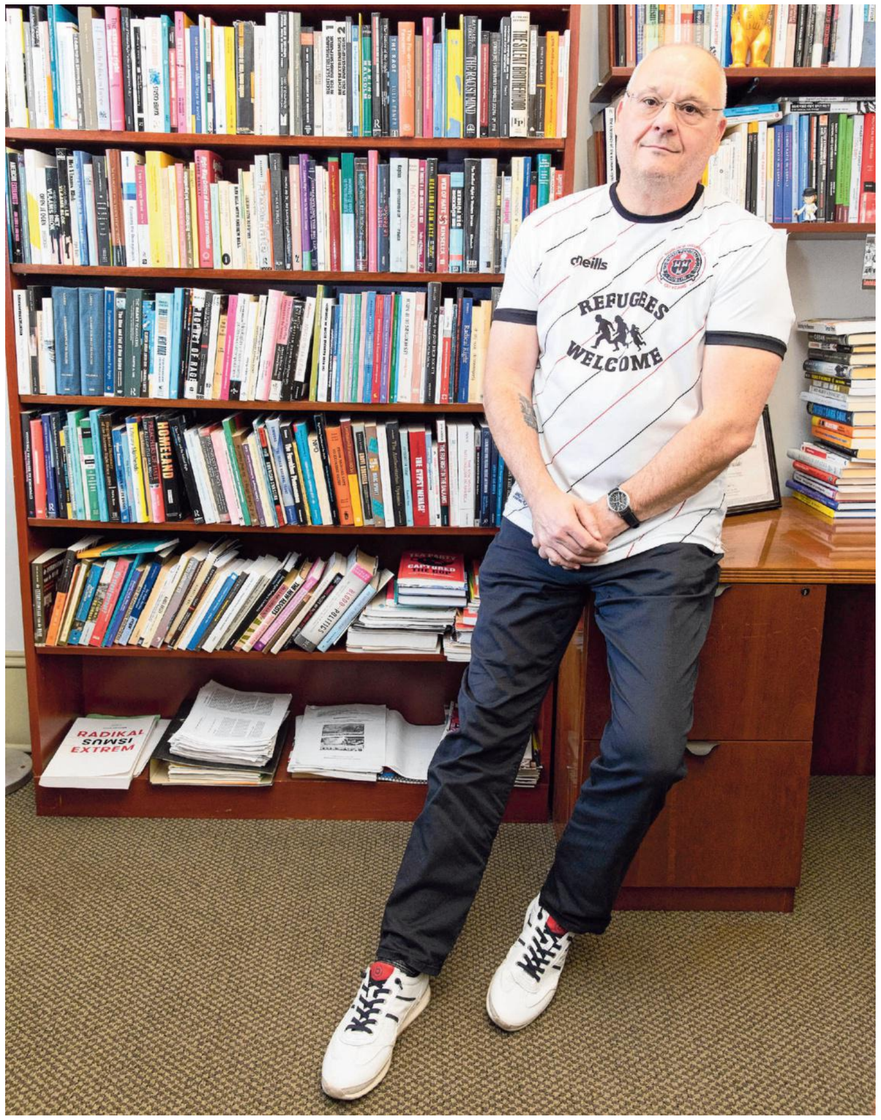
Doe ik, zei Dick, die al wist dat hij dat niet zou gaan doen. Nogmaals bedankt voor de stol, zei hij om beleefd over te komen.

Hij hoorde zijn overbuurjongen nu weer de trap aflopen, de eeuwige trap waarop mensen kwamen en gingen. Even later ging het licht aan de overkant weer aan. Dick voelde zich ongemakkelijk, alsof hij niet thuis was, hij wist niet of dat kwam door de afwezigheid van Brenda, of door de plotselinge aanwezigheid van de jongen, die hem nu kon zien. Om eerlijk te zijn verloor hij daarmee alles wat hij in zijn bezit dacht te hebben, meer nog dan hij had verloren nu Brenda er niet meer was. Hij liep naar de vers gelapte ramen, waar hij de gordijnen ontknoopte en ze sloot zodat hij niet meer te zien was. Hij verplaatste de tuinstoel naar de kleine keuken, waar hij naast de koelkast bij het smalle raam ging zitten. Dit raam was waardeloos. Uit pure verveling pakte hij de krant waar de vis in zat. Op de voorpagina stonden bovenaan fotootjes van mensen die nieuwsgierigheid moesten opwekken. Dick keek naar een foto van een man in een pak, die met één hand nonchalant tegen een boom geleund stond. De man was expert in samenleven, stond er onder de foto. Dick bladerde naar het katern met het interview. De man zei dat iedereen graag gezien wil worden. Dat maakt een mens een mens, zei hij. Als iemand het gevoel krijgt over het hoofd gezien te worden, lopen de dingen uit de hand, zei de expert. Dick gooide de krant en daarna de vis in de prullenbak. Het enige waar hij naar verlangde was kijken hoe iemand verkeerd inparkeerde. En dan lachen, het raam sluiten, zich omdraaien naar Brenda en zeggen: wat een sukkels.

CAS MUDDE

INTERVIEW

‘Mensen zitten in detentiekampen. Daar ben ik panisch voor’

Zijn hele leven schreef politicoloog Cas Mudde, die al zeventien jaar in de VS woont en werkt, over radicaal-rechts populisme. Maar nu dat om hem heen de realiteit is, is hij stilgevallen. Als Trump straks de *midterms* wint „zijn er in 2028 waarschijnlijk geen vrije en eerlijke presidentsverkiezingen meer”.

Door
Mark Lievisse Adriaanse

Fotografie
Amanda Greene

Cas Mudde heeft vanochtend iets gedaan wat hij in de zeventien jaar dat hij in de Verenigde Staten woont nooit eerder deed. Hij weet dat je als buitenlander officieel je *green card*, je verblijfsvergunning, op zak moet hebben. Maar hij was altijd bang geweest om hem kwijt te raken. En, dacht hij, mócht een agent of immigratiebeambte ernaar vragen, dan zou er vast geen probleem zijn als hij kon vertellen dat de pas gewoon thuis lag.

Maar zo werkt het niet met ICE, zegt Mudde, de ‘Immigration and Customs Enforcement’. ICE is de dienst waarvan gemaskerde mannen, aangemoedigd door president Donald Trump, in talloze Amerikaanse steden migranten uit hun huizen sleuren, opsluiten en dan uitzetten. Laatst zijn ze ook in Athens gespot, het universiteitsstadje in Georgia waar Mudde al dertien jaar woont en doceert. „Als je de verhalen uit de detentiekampen hoort, hoe er soms ook mensen met een legale verblijfsstatus worden opgesloten...” Mudde is even stil. „Daar ben ik panisch voor.” Dus toen hij vanochtend de deur uit ging, stak hij zijn greencard voor het eerst toch maar in zijn zak.

Mudde geldt al decennia als een van de voornaamste experts op het gebied van radicaal-rechts populisme. Hij schreef er boeken over die onder politicologen als standaardwerken gelden. Zijn definitie van populisme, als een „dunne ideologie” die de samenleving verdeelt in „een zuiver volk” en een „corrupte elite”, wordt vaak gehanteerd als dé definitie. Jarenlang schreef hij zich suf in kranten, op sociale media en in academische tijdschriften. De zachtaardige vijftiger is genuanceerd uitgesproken.

Maar juist in het jaar waarin alles wat hij al zo lang bestudeerde en, dat toch ook, vreesde, om hem heen werkelijkheid werd viel hij stil. Hij gaf al amper interviews, maar besloot er in de zomer helemaal mee te stoppen - na zo’n gesprek over Amerika was hij de rest van de dag van slag. De interviewers vroegen hem ook steeds of hij niet gewoon terug moest gaan naar Europa, want was hij daar niet veiliger? Het antwoord op die vraag wist hij wel, maar hij wist ook dat het zo simpel niet was.

Hij „produceert” bovendien, zegt hij, wijzend naar zijn computer, amper nog, hij schrijft eigenlijk alleen nog papers over de samenhang tussen politiek en voetbal. Zijn Blueskyaccount is hoogstens nog een uitlaatklep. En dan dit: het vak dat hij al zijn hele academische carrière doceert, waarin zijn ziel en zaligheid zit en dat nu relevanter lijkt dan ooit, dát vak, over ‘far-right politics’, geeft hij dit jaar niet en, daar lijkt het op, ook volgend jaar niet.

Hoe is het mogelijk?

Mudde zit in zijn kantoortje op de neoklassieke campus van de universiteit van Georgia. Het is een frisse maar zonnige ochtend begin november, met de verkleurende bladeren is de boomrijke campus op z’n mooist. Tussen de honderden boeken in zijn kantoor staan prijzen voor ‘research excellence’; boven de deur hangt een PSV-sjaal.

Onpolitiek leven

In Athens, een glooiend studentenstadje met veel koffiezaakjes en vintagewinkeltjes, lijkt Trump ver weg. Athens, „ongeveer even groot als Leiden, maar er is aanzienlijk minder te doen en Leiden is al niet bepaald het centrum van de wereld”, is twee derde Democratisch, zegt Mudde. Het is er *liberal*, in sommige koffiezaakjes hangen LGBTQIA+-vlaggen, er is in het voetgangervriendelijke centrum ook een regenboog-zebrapad. In de staat Georgia geldt een ‘*anti-critical race*’-wet die het onderwijs muilkorft als het gaat over diversiteit, racisme en kolonialisme, en er is een hele rits boeken die niet meer in scholen en bibliotheken mogen liggen; in Athens organiseerde de bibliotheek daarop juist een expositie over die boeken.

Toch is het „een bizar onpolitiek leven hier”, zegt Mudde. Zijn meeste studenten houden zich namelijk verre van politiek.

Dat viel hem een paar jaar geleden voor het eerst op. Aan het einde van het vak over uiterst rechts zei hij tegen zijn studenten dat ze zo weinig gediscussieerd hadden. „Ik zei: ‘ik geef een vak over uiterst rechts, dat verdeelt het land, maar jullie zeggen er niets over’. Dat was ze zelf ook wel opgevallen. Maar ze zeiden: we willen niet in een hokje geduwd worden. Ze zien politiek als *partisan*, je bent óf Democraat óf Republikein. En dat willen ze niet.” Dat is waarom hij zijn vak dit jaar niet meer geeft: „Het is te frustrerend om te zien hoe de meeste studenten niet echt willen discussiëren over uiterst-rechtse politiek en velen ook relatief blasé zijn over de huidige realiteit.”

Enerzijds, zegt Mudde, „is dit de meest politieke periode ooit. Maar anderzijds probeert iedereen erbij weg te blijven”. Is dat raar? Kán dat wel?

Mudde was als kind gefascineerd door de Tweede Wereldoorlog. Maar het waren niet de veldslagen die hem boeiden, of de nazi’s of juist het verzet daartegen. „Ik vroeg me altijd af: wat doen gewone mensen? Hoe leven ze? Ik zag ooit een documentaire over Dachau. Daarin werden omwonenden van het kamp geïnterviewd. Wisten ze niet wat daar gebeurd was? Eerst zeiden ze geen idee te hebben, later zeiden ze het wel te weten, maar er niet naar te vragen omdat ze het antwoord niet wilden weten. Zo leven wij nu ook.”

De meeste mensen leven niet wezenlijk anders in een democratie dan onder een autoritair regime, leerde Mudde. Dat is ook de les die hij zijn studenten meegeeft als ze voor een vak over film, politiek en literatuur kijken naar *Das Leben der Anderen*, over Oost-Duitsland, of *La historia oficial*, over het leven onder de Argentijnse junta. Mensen leven gewoon door, heus. En het is helemaal niet moeilijk om in een autoritair land een comfortabel leven te leiden. „In het dagelijks leven merk ik nu ook bijna niets van Trump. En af en toe vraag ik me af of ik gek ben. Want als het echt zo is als ik denk dat het is, dan zou ik toch allerlei dingen moeten zien. Maar ik zie ze niet.”

Het was niet zijn idee geweest om naar de Verenigde Staten te gaan. Sterker, als het aan hem had gelegen waren ze er nooit heen gegaan, of er toch op z’n minst allang weer vertrokken. Hij promoveerde in Leiden, doceerde in Edinburgh en zat daarna prima in Antwerpen, waar hij ‘*associate professor*’ was en hard op weg om ‘*full professor*’ te worden - helemaal bovenin de academische piramide. Maar hij leerde een Amerikaanse vrouw kennen, die nu gender en politiek doceert in Athens, en volgde haar naar de VS. Dat was in 2008.

Veel Europeanen dachten toen: het land gaat vooruit. Barack Obama werd verkozen, die gekke George W. Bush verdween, nu zou alles beter worden. Mudde was sceptischer. Hij zag Amerika altijd al als een racistischer land, dat sociaal-economisch enorm was achtergebleven. En terwijl collega’s zich verheugden over Obama, zag hij in Indiana de Tea Party opkomen. Hij ging er naar bijeenkomsten en zag de „*groundswell*”, de opkomende golf.

En toch: dat het hiérin zou uitmonden had hij nooit gedacht. De eerste termijn van Trump deed hem sterk denken aan de Reagan-jaren; conservatief, maar niet krankzinnig. Maar toen werd er nog massaal gedemonstreerd. En nu?

„Radicaal-rechts is volledig genormaliseerd. Mijn studenten weten niet beter, kennen de Republikeinse partij van vóór Trump niet. Ze zien Trump simpelweg als de leider van een van de twee partijen. Tijdens de eerste termijn was alles afwijkender. Nu is het de norm. Als ik mijn studenten vroeg waar ze bij radicaal-rechts aan dachten, zeiden ze: de nazi’s, de KKK, Le Pen. Niemand noemde Trump. Daarna vroeg ik of ze iemand kenden die uiterst rechts is. Nee, dat deden ze niet. Kenden ze iemand die Trump stemde? Ja, zeiden ze, mijn hele familie. Ik begrijp nu voor het eerst echt goed hoe de normalisatie van uiterst rechts eruit ziet.”

Coup

Maar ook hij zelf dacht niet dat de aftakeling van de Amerikaanse democratie en rechtsstaat zó snel zou gaan. Op de ochtend na de verkiezingen vorig jaar schreef hij in *The Guardian* dat het onwaarschijnlijk was dat Trump de Amerikaanse democratie zou vernietigen, omdat het systeem daarvoor „te complex” is.

Nu zegt hij: „De regering-Trump is bezig met een autoritaire coup. Het is een coup omdat het niet democratisch is. Maar ik geloof niet dat het fascistisch is. Dan hadden miljoenen mensen laatst niet de straat op kunnen gaan, tijdens de ‘*no kings*’-demonstraties. In fascistische landen word je dan in elkaar geslagen, hier was er geen *police brutality*. We kunnen nog grotendeels doen wat we willen. Maar de acties van ICE maken wel duidelijk dat je geen rechtszekerheid meer hebt.”

Hij knijpt zijn vingers bij elkaar. Het gaat, zegt hij, „allemaal in kleine stapjes. In het boek *Ruling the Void* schreef Peter Mair over veranderingen die niet groot zijn, maar wel allemaal dezelfde richting op gaan. Dat is hier ook zo. Doordat lagere rechtbanken besluiten soms onrechtmatig verklaren zijn de stappen nooit héél groot. Maar iedere actie die wordt ondernomen, gaat in autoritaire richting. En het feit dat er bijna geen oppositie is, niet vanuit de politieke elite, niet vanuit de economische elite, de militaire elite, de culturele elite, maakt het allemaal heel duister. Ik veroordeel dat gebrek aan verzet niet, want ik ben geen held. Maar ik verbaas me er wel over.”

Het is allemaal veel sneller gegaan dan hij voor mogelijk hield toen hij het stuk in *The Guardian* schreef. „Orbán, Erdogan, Poetin, die zijn al meer dan tien jaar bezig. Trump zit er pas tien maanden.” Het systeem blijkt helemaal niet zo sterk als hij toen dacht. Politici, ook Republikeinen, in het Congres zouden zich toch wel gaan verzetten tegen hun verlies aan macht? Want was dat niet hoe politicologen leerden hoe het werkte, dat politici in essentie altijd proberen om méér macht te vergaren, en politiek dus een gevecht om die macht was? „Maar Trump holt de macht van het Congres helemaal uit en ze doen er niets tegen.”

Toch is die verdere autocratisering van de VS volgens Mudde geen vanzelfsprekendheid. „Het Hooggerechtshof heeft Trump nog niet ingeperkt, maar heeft zich vooralsnog alleen over technische juridische dingen gebogen. Als er een grote inhoudelijke zaak komt over zijn macht wordt het spannend. Zoals nu ook de Voting Rights Act bij het hof ligt. Als die onrechtmatig wordt verklaard dan zal het héél snel slechter worden, dan gaan heel veel districten zo hertekend worden dat Republikeinen in het voordeel zijn.” En, zegt hij, veel

LEES VERDER OP PAGINA 42

CV

Cas Mudde (Geldrop, 1967) studeerde politieke wetenschappen in Leiden en promoveerde onder de vermaarde politicoloog Peter Mair. Hij werkte in Europa onder meer aan de Central European University in Boedapest en de universiteiten van Antwerpen en Edinburgh. Sinds 2008 woont en werkt hij in de Verenigde Staten.

Voordat hij in 2012 ging werken in Georgia doceerde hij in de VS in Oregon en Indiana. Volgend jaar ontvangt hij een eredoctoraat van de Södertörn Universiteit in Stockholm. Mudde publiceerde verschillende boeken over radicaal- en extreemrechts, waaronder het standaardwerk *The Far Right Today* in 2019.

VERVOLG VAN PAGINA 41

hangt af van of de Democraten volgend jaar de *midterms* winnen en de meerderheid in het Huis van Afgevaardigden krijgen. Lukt dat, dan kan Trump weinig meer. Maar behouden de Republikeinen de meerderheid, „dan zijn er in 2028 waarschijnlijk geen vrije en eerlijke presidentsverkiezingen meer”.

Alleen is het gekke dus dat het leven ogenschijnlijk gewoon doorgaat. Hij neemt het zijn studenten niet kwalijk dat ze er amper mee bezig zijn, het zijn vaak nog kinderen. Ze vragen hem wel wat hij ervan vindt. Mudde is, zegt hij, niet iemand die zichzelf gemakkelijk censureert. Hij mocht van zijn vrouw pas op Twitter toen hij „*tenure*” verkreeg, de vaste aanstelling waar Amerikaanse academici hard om moeten concurreren. Tegen studenten was hij altijd heel open: dit is waar ík voor sta. Hij is links en anti-Amerikaans. Dat leverde nooit problemen op, sterker, er was eens een student die in de evaluatie van een vak schreef dat Mudde „Amerika haat, maar een geweldige docent is”.

Maar nu denkt Mudde bij alles wat over Trump gaat: is het het waard als ik er iets over zeg? Een paar jaar geleden had hij een student die betrokken was bij Turning Point USA, de organisatie van de in september vermoorde conservatieve activist Charlie Kirk. Studenten van die organisatie filmden in het geniep hun docenten en als ze hen betrapten op linkse uitspraken, werden ze online geïntimideerd. „Ik heb me het hele semester onveilig gevoeld, omdat ik weet dat als de student me aanklaagt, mijn baas, uiteindelijk de regering van de staat Georgia, meer het wereldbeeld van die student deelt dan het mijne. Dat was een ongekend machteloos gevoel.”

IN HET DAGELIJKS LEVEN MERK IK BIJNA NIETS VAN TRUMP. EN AF EN TOE VRAAG IK ME AF OF IK GEK BEN

Geen nieuwe auto

Die angst voelt hij inmiddels dagelijks. Er hoeft er maar eentje in de collegezaal te zitten die doet waar de universiteit sinds kort voor waarschuwt: je stiekem filmen en de beelden, zonder verdere context, online gooien. „Dan kan het snel gaan. Als het opgepikt wordt door een lokale politicus, of erger, door Fox News, dan ontstaat er druk op de universiteit om iets met je te doen.” Wat voor druk? „Om je te ontslaan. Ze zijn bang voor reputatieschade en voor hun overheidssubsidies, niet voor mijn rechten.”

Dus als studenten hem nu vragen wat hij ergens van vindt, dan zegt Mudde regelmatig: begrijp je dat ik ontslagen kan worden als ik hier eerlijk op antwoord? „Maar dan kijken ze me aan van: waar héb je het over? Het ontgaat ze volledig. Het is vervreemdend.”

Hij zóú zo in het vliegtuig kunnen springen terug naar Europa. Geen probleem, hij woonde de afgelopen drie decennia in vijf verschillende landen. „Maar voor mijn vrouw is het ingewikkelder om tussen haar huis en haar thuisland een oceaan te hebben. En: waar moet ik van eten? Door de pensioenregels kan ik in Europa nog maar een paar jaar werken.” Ze hebben het er wel over. Mudde koopt geen nieuwe auto en ze doen niets meer aan het huis. „We hebben het er zelfs over gehad om het huis te verkopen en te gaan huren, zodat we snel weg kunnen als het moet.”

Hij zucht. Mijn energie is op, zegt Mudde. Hij is moe van het nieuws, dat hij minder probeert te volgen omdat hij dan een leukere vader voor zijn zoontjes is. Hij is moe van het gebrek aan verzet, dat juist nu het zo hard nodig is stilvalt. Moe van de twijfels. Moe van de angst dat de willekeur hem een keer in het vizier krijgt. „Het probleem is: Trump is weliswaar heel oud, maar heeft wél ongekend veel energie.”

Deep down, zegt Mudde, draait zijn vrees voor ICE puur om de detentie, niet om uitzetting: „Dat zou nog best een goede uitkomst zijn.” Het is moeilijk om niet depressief te worden van wat er gaande is, zegt hij. „Er zijn weinig dingen waarvan ik nu denk: dat gaat niet gebeuren. Maar ik denk wel altijd dat de kans groter is dat het níét gebeurt. Misschien is dat een overlevingsmechanisme. Ik ben nooit heel optimistisch geweest. Maar misschien is het de enige manier om hier te kunnen blijven wonen.”

Advertentie

Laat de feiten regeren.

Steun onafhankelijke onderzoeks-journalistiek.

Wij zijn van niemand afhankelijk, behalve van jou.

Elke extra euro betekent nog meer diepgravend onderzoek.

Word Vriend vanaf €1 per maand.

www.platform-investico.nl

investico onderzoeksjournalisten

Advertentie

SIA HERMANIDES

INTERVIEW

‘Waarom zijn we eigenlijk gestopt met strijden?’

Een feministische actiegroep uit de jaren zeventig herleefde in 2025. Scenarist en filmregisseur Sia Hermanides over de wederopstanding van de Dolle Mina’s. „Felbevochten rechten staan op de tocht.”

Door
Sarah Ouwerkerk

Fotografie
Fenna Jensma

Na de moord op de zeventienjarige Lisa uit Abcoude verschijnt een geschokte brief op de Instagram-pagina @dollemina2025. „Wij kunnen pas slapen als onze vriendinnen, dochters of moeder ‘ik ben thuis’ appen”, schrijft ‘Sara’. „Maar wij willen een wereld waarin dat vanzelfsprekend is. De nacht is óók van ons.”

Een paar dagen later houden Dolle Mina’s in zo’n twintig steden een nachtelijke fietsactie, waarbij van een uitgaansgelegenheid naar een onveilige plek wordt gefietst. In Amsterdam fietst Sia Hermanides (39) door het Flevopark. „We waren met honderden, we maakten lawaai en eisten de nacht op. Ik had er kippenvel van. Het voelde zo verbonden en zo krachtig, terwijl ik tegelijkertijd weet dat ik daar normaal niet durf te fietsen als het donker is.”

Sia Hermanides, regisseur en maker van series en films als *Voetbalmeisjes*, *Papadag* en *White Berry*, stond dit jaar aan de wieg van de opleving van de roemruchte feministische actiegroep Dolle Mina’s uit de jaren zeventig. Ze wil eigenlijk niet dat dit interview over haar alleen gaat - „we zijn ondertussen met meer dan zesduizend Mina’s, we doen dit samen” - maar vertelt aan haar keukentafel in Amsterdam hoe het zo is gekomen.

Het begint met een verzoek, in de zomer van 2024, om een fictieserie over de Dolle Mina’s te schrijven - van wie ze op dat moment weinig méér weet dan dat ze hadden gestreden voor het recht op abortus. Tijdens haar research ontdekt Hermanides dat begin jaren zeventig niet alleen vrouwen betrokken waren bij de Dolle Mina’s maar ook twee mannen: de broers Michel en Alex Korzec. Over hen blijkt best wat te vinden - over de eerste vrouwelijke Dolle Mina’s nauwelijks. „Er was niet heel veel budget, maar ik zei tegen die producent: ik kan pas gaan schrijven als ik deze vrouwen heb gesproken.”

Korsetverbranding

Hermanides spreekt af met „Dolle Mina’s van het eerste uur” Marjan Sax (77), Rita Hendriks en Hillie Molenaar (80) en, half januari dit jaar, met Claudette van Trikt (77) en Dunya Verwey (78). „Het was gelijk alsof ik ze al jaren kende.” Ze hebben het over de thema’s waar ze toen voor streden, en hoe het daar nu mee gesteld is. „Er is nog altijd een loonkloof. Vrouwen zijn nog steeds niet veilig op straat en in hun eigen huis. Het recht op abortus staat onder druk, in de VS is het met een pennenstreek van tafel geveegd. Ook in Europa wordt getornd aan dit recht, kijk maar naar Polen en Hongarije. En dan heb je ook nog de groeiende populariteit van influencers zoals Andrew Tate die vrouwen weer achter het aanrecht willen. We staan niet alleen stil, we dreigen terug te gaan in de tijd. Felbevochten rechten staan op de tocht.”

Gaandeweg krijgt Hermanides het gevoel dat er iets moet gebeuren. „Ik vroeg me af: waarom zijn we eigenlijk gestopt met strijden?”

In Amsterdam-Zuid staat een bronzen beeld van een jonge vrouw met gespreide armen. Het is een monument voor een van de eerste feministen van Nederland, Wilhelmina Drucker, die dit jaar een eeuw geleden overleed en naar wie de Dolle Mina’s zijn vernoemd. Op de sokkel met het gegraveerde portret van Drucker staat een opdracht: ‘Vrouwen houdt de fakkel brandende’.

Op 23 januari 1970 verbrandden Dolle Mina’s bij dit beeld een korset, Claudette van Trikt en Dunya Verwey waren er bij. Op zwart-witfoto’s is te zien hoe vrouwen rond de vlammen staan met gebalde vuisten in de lucht. Weg met het keurslijf van het patriarchaat, is hun boodschap. Ze eisen gelijke rechten voor vrouwen, met voorop het recht op zelfbeschikking.

Op 23 januari 2025 verbranden Dolle Mina’s op dezelfde plaats opnieuw een korset. Op de kleurenfoto’s hiervan staat Hermanides met haar vuist in de lucht.

Door haar gesprekken met Van Trikt en Verwey is Sia Hermanides zich bewust geworden van het historische belang van de datum 23 januari. Op 20 januari maakt ze een Dolle Mina-Instagrampagina aan en trekt zo de beweging het heden in. De eerste post is de zwartwitfoto van het brandende korset voor het beeld van Drucker. ‘Dolle Mina’s verheffen na 55 jaar weer hun stem!’, staat erbij. En: ‘We hopen jullie daar te zien.’

In de dagen erna bereiden ze de actie voor. Dunya Verwey appt een foto van een brandende theedoek in haar achtertuin, met de tekst: „Ik weet nog hoe het moet hoor!” Claudette van Trikt videobelt Hermanides vanuit een tweedehandswinkel - waar men wil weten waar ze een korset voor nodig heeft. „Welke zal ik doen?”, vraagt ze. Hermanides lacht: „Ze zei tegen die mensen: ‘We zijn Dolle Mina’s en we gaan weer iets fikken!’”

Er komen op 23 januari enkele tientallen mensen naar het Wilhelmina Drucker-monument. De oude Dolle Mina’s Verwey en Van Trikt, en de jonge Dolle Mina Hermanides worden uitgenodigd op radio en televisie. De terugkeer van de beweging wordt beschreven in kranten en bladen. Via Instagram en de mail stromen berichten binnen van mensen die zich ook zorgen maken en graag iets willen doen. „We kregen zoveel respons dat we meteen een verantwoordelijkheid voelden om door te gaan. Het vuur was aan.”

Dolle Mini’s

In aanloop naar Internationale Vrouwendag, 8 maart, krijgt Hermanides de vraag of de Dolle Mina’s mee willen lopen met de dit jaar georganiseerde Feminist March door Amsterdam. In de hele wereld verzamelen feministische groeperingen zich „om weerstand te bieden aan de toenemende aanvallen” op de rechten van vrouwen. Hermanides plaatst een bericht op de Instagram-pagina: „We marcheren in solidariteit, verzet en hoop. Loop je met ons mee?”

Het afspreekpunt is bij boekhandel Scheltema in Amsterdam, vlak naast de Dam. „Ik liep daar samen met Dunya naartoe, na de Feminist Lunch met burgemeester Femke Halsema. We hadden verwacht dat er een groepje zou staan, net als bij de korsetverbranding.”

Maar als ze aankomen, zien ze dat het helemaal vol staat voor de boekhandel; het wemelt van borden met ‘Dolle Mina’ en bekende leuzen als ‘Baas in eigen buik’. Hermanides voelt dat Verwey in haar hand knijpt, ziet tranen in haar ogen. „Het was zo ontroerend en zo hoopvol”, zegt ze, nu zelf geëmotioneerd. „We beseften dat we niet alleen waren in onze zorgen en dat al die mensen óók voor hun rechten willen vechten.”

De aanwezigen komen uit het hele land en zijn van alle leeftijden. „Dat is wel anders dan in de beginjaren, toen waren het vooral jonge vrouwen die zich lieten horen. We zijn nu echt intergenerationeel.” Zo heeft onlangs een Dolle Mina van 91 jaar oud zich opnieuw aangemeld. „En bij de mars was een Mina van een jaar of tien. Die ging er met de megafoon vandoor en schreeuwde het hardst van iedereen.”

LEES VERDER OP PAGINA 46

CV

Sia Hermanides (Amsterdam, 1986) studeerde Media en Cultuur aan de Universiteit van Amsterdam, waar ze ook de minor Genderstudies deed. Ook volgde ze aan de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht de studie Audiovisuele Media. In 2016 ontving ze samen met Alieke van Saarloos voor haar serie *Voetbalmeisjes* de Cinekid Kinderkast Jury Award voor beste fictieserie. In 2022 debuteerde ze met haar speelfilm *White Berry*.

In 2025 wekte ze samen met Dunya Verwey en Claudette van Trikt Dolle Mina weer tot leven. Op 3 november wonnen de Dolle Mina’s de Joke Smit Oeuvreprijs, een tweejaarlijkse staatsprijs voor een persoon of groep die zich inzet voor gendergelijkheid. Eind februari verschijnt van Dolle Mina het boek *Vrouwen willen vóóruit, niet terug!* Hermanides woont in Amsterdam met haar vriend en zoontje.

VERVOLG VAN PAGINA 45

Voor de jongste Mina's willen ze een nieuwe groep oprichten: de Dolle Mini's. Hermanides: „We weten dat deze strijd van generatie op generatie gevoerd moet worden."

Na de Feminist March - met volgens de organisatie twintigduizend deelnemers, onder wie Kim Drucker met een portret van haar overover-overgroottante - ontploft de beweging, zegt Hermanides. „In één weekend gingen we van drieduizend naar tienduizend volgers."

Plaskrullen

Op 30 maart berichten ze op Instagram dat lokale Mina's in het hele land nieuwe groepen oprichten, op dat moment in Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Groningen, Nijmegen, Breda en Harderwijk. Ook het aantal acties neemt toe. „Het werd te veel om bij te houden." Op 13 april lopen sportieve Mina's de marathon van Rotterdam met op hun sportkleding de boodschap: 'Vrouwen willen vóóruit, niet terug!'

In 1970 werden Amsterdamse plaskrullen, urinoirs die alleen bruikbaar zijn voor mannen, dichtgebonden met roze linten en spandoeken in het kader van 'Aktie Hoge Nood', „voor toiletgelijkheid en tegen sanitair seksisme". Dit jaar, op Koningsdag, worden weer plaskrullen afgezet met roze linten en spandoeken. Want, nog steeds: waar kun je plassen als vrouw? „Dunya en Claudette hadden letterlijk de spandoeken van toen nog op zolder liggen", zegt Hermanides. „Die hebben we hergebruikt." Het lijkt misschien iets kleins, maar dat is het niet, zegt ze. „Het gaat over ongelijkwaardigheid. We hebben allemaal een blaas, we moeten allemaal plassen. Toch is de openbare ruimte nog steeds ingericht op mannen."

Na Koningsdag volgen meer acties tegen plasdiscriminatie, zoals op de kermis van Tilburg. Daar konden mannen gratis naar een plaskruis, die in groten getale waren opgesteld - vrouwen en mensen met een beperking moesten een euro betalen om naar een toilet te kunnen, waar er ook nog eens veel minder van waren.

Een dag na de actie van lokale Dolle Mina's zegt de Tilburgse wethouder Maarten van Asten, die verantwoordelijk is voor de kermis, dat het zo niet langer kan. „Geen gezeik, iedereen gratis op de pot!", laat hij op Instagram weten. „Een doorbraak", zegt Hermanides tevreden.

Femicide

Op 17 mei lopen de Dolle Mina's in Rotterdam mee tijdens de Nacht tegen Seksueel Geweld. Op Instagram plaatsen ze de dag erna een bericht:

WE HEBBEN IN HET HELE LAND DE BOODSCHAP 'STEM VOOR DE VROUW' MET GRAFFITI GESPOTEN

„Seksueel geweld en intimidatie gebeurt elke dag. Op straat, thuis, op school, op werk. Ook nu werden we lastig gevallen door, heel toevallig, mannen die we 'tol' moesten betalen. Onder andere 'hoeren neuken' en 'laat je likken' naar ons riepen en glas naar ons gooiden. We blijven vechten en we gaan door. Tot iedereen zich veilig voelt."

Tijdens 'De nacht is ook van ons', de fietsacties na de dood van Lisa, worden de Dolle Mina's aangemoedigd vanaf balkons. „De grote smet is dat er tijdens die actie ook agressief is gereageerd door mannen", zegt Hermanides. En het bleef niet bij seksistische opmerkingen en versierpogingen. Bij zeker elf protesten werd melding gemaakt van intimidatie en verstoring. In Groningen deed een deelnemer aangifte van aanranding. Er is sindsdien een Dolle Juristen-team, dat de vrouwen bijstaat die aangifte doen. „Het is verschrikkelijk dat zelfs tijdens een actie als deze, dit soort dingen gebeuren."

Op 3 augustus organiseren de Dolle Mina's de Femicide Mars in Rotterdam. „Een historisch moment", volgens Hermanides. „In het verleden sloten de Dolle Mina's meestal aan bij grote marsen, deze hebben we helemaal zelf opgezet." De Rotterdamse Dolle Mina Joice Alves dos Santos nam het initiatief. Hermanides: „Zij maakt zich al jaren hard voor dit onderwerp en heeft een enorm vuur om dit op de politieke agenda te krijgen."

Aanleiding voor de mars is onder meer de dood in juli van twee vrouwen in Gouda en Vlijmen, vermoord door respectievelijk hun ex-man en vriend. Gemiddeld wordt er elke acht dagen een vrouw vermoord, en Nederland onderneemt niet genoeg actie om dit probleem aan te pakken, zegt Hermanides. „Deze mars was zo emotioneel, dat kwam mede door de speeches van nabestaanden en felle oproepen aan de politiek om meer te doen om femicide te voorkomen."

Ze herhalen de mars wekelijks, naar Spaans voorbeeld, tot een initiatiefnota voor aanvullende maatregelen tegen femicide van Songül Mutluer (GroenLinks-PvdA) door de Tweede Kamer in behandeling wordt genomen. „Dat was een idee van Joice en de Rotterdamse Dolle Mina's. Die zeiden: we gaan door tot het effect heeft." Acht marsen houden ze. De nota wordt op 30 september door 147 Kamerleden aangenomen - alleen Forum voor Democratie (met ook de huidige fractievoorzitter Lidewij de Vos) stemt tegen.

Hermanides: „Dat is wat we willen, impact in de politiek." Rond de verkiezingen zijn Dolle Mina's dan ook massaal de straat op gegaan. „We hebben in het hele land de boodschap 'stem voor de vrouw' met graffiti gespoten en we maakten een feministische stemwijzer."

Minafest

Er is een Dolle Minafest opgesteld met de speerpunten van de beweging: veiligheid, zelfbeschikking, gelijkwaardigheid en beeldvorming. Op 3 oktober slapen in twaalf steden Dolle Mina's in tentjes op straat. „Om te laten zien: vrouwen staan in de kou." Er is een tekort van achthonderd plekken in de vrouwenopvang. Aan waslijnen hangen, in de regen, babykleertjes, beddengoed, bh's en spandoeken met de tekst: 'liever een bed dan een begrafenis'.

Zelf gaat Hermanides die dag naar de actie in Amsterdam. „Dat was een memorabel moment. Ik kwam aan op het Leidseplein, waar een jonge Dolle Mina naar me toe kwam om me een flyer te geven. 'Wij zijn van Dolle Mina en voeren actie', zei ze tegen me." Hermanides lacht. „Zij had geen idee wie ik was en ik herkende haar niet. Toen besefte ik ineens hoe hard de beweging gegroeid is. Een mooi moment. Ik ben trots dat we met zoveel zijn." Na iets meer dan een half jaar zijn er alleen al in Amsterdam bijna duizend actieve Mina's. „De beweging staat op zichzelf."

Op Hermanides' keukendeur hangt een illustratie in A4-formaat van een blote vrouw. Om haar nek hangt een kettinkje met het venussymbool, rond haar navel staat: 'Baas in eigen buik'. Op de Instagram-pagina van de Dolle Mina's heeft de illustratie het label 'gevoelige content' gekregen.

Ook de strijd voor het recht op abortus gaat door voor de Dolle Mina's - nu gaat het om het behoud van dat recht. Tijdens de Week van het Leven in november, een campagne van een aantal christelijke organisaties om „stil te staan bij de waarde van het ongeboren kind", houden de Dolle Mina's een tegendemonstratie tijdens de Mars voor het Leven. Ze willen het recht op abortus structureel verankeren en bewerkstelligen dat het uit het strafrecht verdwijnt. Ruim tweeduizend Dolle Mina's laten van zich horen. „Abortus is zorg, geen misdaad."

Deze zomer is het beeld van Wilhelmina Drucker in Amsterdam-Zuid bespoten met de tekst: 'Abortus is moord'. Tijdens een Dolle Schoonmaakactie hangen Mina's een spandoek voor het beeld met de tekst: 'Blijf van mijn lijf'.

Sia Hermanides merkt dat er voor haar een leven vóór en een leven mét de Dolle Mina's is. „Het heeft veranderd hoe ik in het leven sta, hoe ik mijn werk doe, waar ik me druk over maak. En het heeft me doen beseffen dat verandering mogelijk is door in actie te komen." Haar eigen zoontje groeit er ook mee op. „Hij demonstreert soms al mee. Natuurlijk kan ik wanhopig worden als ik bedenk dat het nog heel lang gaat duren voor we gelijkwaardig zijn. Maar ik vind hoop en vertrouwen in Dolle Mina's. Samen houden we de fakkel brandende."

Advertentie

Reizen op niveau met zeer bevlogen en deskundige reisleiders,
uitgekiende programma's, kleine gezelschappen en uitstekende hotels.
Ga voor ons volledige overzicht naar labrysreizen.nl/exclusieve-groepsreizen.

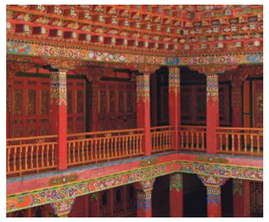
EEN GREEP UIT ONS AANBOD

MUZIEKREIS MÜNCHEN
5-daagse vliegreis o.l.v. drs. Arthur van Dijk
9 t/m 13 april 2026
Nietzsche was als jongeman fan van Richard Wagner, maar sloeg op latere leeftijd om en prijst dan Bizets 'Carmen'. We wonen zowel Wagners 'Parsifal' als Bizets 'Carmen' bij. Ook bezoeken we Villa Stuck en het door koning Ludwig II gebouwde sprookjespaleis Neuschwanstein, versierd met scènes uit 'Parsifal'.

VILLA'S EN TUINEN IN LATIUM EN ROME
8-daagse vlieg- of treinreis o.l.v. drs. Erik Jan Bakker • 29 april t/m 6 mei 2026
Latium verrast met minder bekende oorden, vroeger buitenverblijven van Romeinse adellijke families als de Orsini en het huis Farnese. We kunnen genieten van de pracht en de rust waarin renaissancevorsten ooit leefden en wanen ons te gast bij machtige heersers en strenge kardinalen.

ZUIDWEST CHINA. STAMMEN EN TRADITIES
18-daagse vliegreis o.l.v. prof. dr. Paul van der Velde • 6 t/m 23 mei 2026
De culturele diversiteit van oude koninkrijken en hedendaagse bevolkingsgroepen vinden we terug in musea, tempels en oude steden en dorpen. We ontmoeten etnische minderheden als de Bai, Naxi en Hani en reizen door berglandschappen met rijstterrassen, karstformaties en vulkanische bronnen.

BOURGONDIË
8-daagse touringcarreis o.l.v. Heleen Niele
10 t/m 17 mei 2026
De hertogen van Bourgondië gaven vorm aan het spreekwoordelijke bourgondische leven. We maken kennis met deze streek, een glooiend landschap vol kastelen, abdijen en wijngaarden. Bezoeken aan musea en abdijen tonen de hertogelijke en religieuze geschiedenis van Bourgondië. Een wijnproeverij kan natuurlijk niet ontbreken.

GROTE SPAANSE MEESTERS EN MUSEA
5-daagse vlieg- of treinreis o.l.v. dr. Yvette de Groot • 12 t/m 16 mei 2026
In Madrid vinden we meesterwerken van onder anderen Velázquez, Goya en Picasso. In de straten, musea, kerken en paleizen ontmoeten oude en nieuwe kunst elkaar. Iconen van Madrid als het Prado en het Reina Sofía worden verkend, evenals de Colecciones Reales. Uitstapjes naar Toledo en Aranjuez maken de reis compleet.

DE BALTISCHE LANDEN
11-daagse vliegreis o.l.v. drs. Frederik Erens
2 t/m 12 juni 2026
Vilnius, Riga en Tallinn: drie Baltische hoofdsteden met elk een eigen cultuurhistorisch karakter, van barok tot art nouveau en middeleeuwse charme. De stadsbezoeken worden afgewisseld met fraaie stukken natuur en we genieten van de lokale keukens. Een reis vol natuurschoon, architectuur, kunst en actuele politieke ontwikkelingen.

SUMATRA EN DE STRAAT SOENDA
18-daagse vliegreis o.l.v. ir. Frank van der Mijn • 8 t/m 25 juni 2026
In tropische regenwouden met een ongekende biodiversiteit ontdekken we kleurrijke bloemen, vogels en zoogdieren. We varen naar het tropische eiland Peucang in het nationale park Ujung Kulon en bezoeken de vulkaan Krakatau. We verkennen diverse parken op Sumatra, onder meer Gunung Leuser, waar we oog in oog met orang-oetans kunnen staan.

Vraag gratis onze fraaie papieren nieuwsbrief aan op labrysreizen.nl/nieuwsbrief

Wij steunen de stichting Giving Back to Nature.

labrysreizen.nl
024-3822110
info@labrysreizen.nl

TIJS VAN DEN BRINK

INTERVIEW

'Valkuilen? Ik heb geen lijstje gemaakt'

Ex-journalist Tijs van den Brink zit sinds ruim een maand voor het CDA in de Tweede Kamer. Het was een overstap waar hij al jaren over nadacht. „Ik viel vijf kilo af en sliep slechter dan normaal."

Door **Lamyae Aharouay** en **Anne Dohmen**

Fotografie **Jagoda Lasota**

Tijs van den Brink weet hoe hij vragen moet stellen. De afgelopen dertig jaar deed hij als journalist niet anders. Ook aan het begin van dit interview is dat wat hij doet. Hij vraagt naar ons werk, en of we kinderen hebben. Maar zélf antwoord geven? Sinds hij in november beëdigd werd als Kamerlid voor het CDA vindt hij dát misschien wel het spannendst. Krijgt hij zijn antwoorden naar „een acceptabel niveau"?

Heel vaak had hij serieus overwogen om Kamerlid te worden: steeds als er nieuwe verkiezingen waren. Maar er waren elke keer redenen om het niet te doen. Zijn vrouw wilde het niet zolang de kinderen nog klein waren. En de sollicitatieprocedure duurde te lang: achter de schermen praten met een politieke partij zou onverenigbaar zijn met zijn journalistieke werk, waarvoor hij regelmatig politici interviewde. Het zou tot (de schijn van) belangenverstrengeling kunnen leiden. Na de val van het kabinet-Schoof, afgelopen juni, viel alles op z'n plek. Zijn jongste kind was achttien en door de vervroegde verkiezingen hoefde hij niet maandenlang te verzwijgen dat hij nu dan echt werk ging maken van zijn politieke ambitie.

In januari dit jaar zei hij in *NRC* dat hij, mocht hij de stap ooit zetten, twijfelde tussen „drie à vier partijen". Hij wilde niet zeggen welke. Zijn geflirt met de politiek werd nieuws, tot irritatie van zijn hoofdredacteur bij de Evangelische Omroep (EO), Hans van der Linden. „Hij zei: je werkt híér, wat zit je nou de hele tijd over een andere baan te praten?"

Werd je na dat interview benaderd door politieke partijen?
„Ik kreeg appjes van Kamerleden van verschillende partijen. Ze zeiden dat ze zich in Den Haag de losers van het land voelden en dat ze het fijn vonden dat iemand in mijn positie de politiek ambieerde. Ik schrok ervan dat een volksvertegenwoordiger daar blij van wordt."

Waren er ook partijen die zeiden: kom eens praten?
Lange stilte. „Ja. Maar dat heb ik afgehouden. Ik wilde dat toen nog niet."

Welke partijen dat waren, wil hij niet zeggen. „Omdat het vertrouwelijk is en ik geen zin heb in gespeculeer." Het waren er „een paar". En nee, niet alleen christelijke partijen. Een half jaar na het interview vertelde hij zijn hoofdredacteur dat hij ging solliciteren bij het CDA. Hij had voor die partij gekozen, zegt hij nu, vanwege de „bredere grondslag" dan die van partijen waar de Bijbel leidend is. „Een politieke partij is geen kerk, maar een maatschappelijke beweging."

Wat dacht je toen je hoorde dat het kabinet was gevallen?
„Blij dat het amateurisme afgelopen was. En ik voelde ook verontwaardiging: de PVV had de verkiezingen gewonnen, maar Geert Wilders wilde het dus echt niet. Die man heeft 37 zetels gehaald bij de verkiezingen, kreeg de ministeries die hij wilde en liep tóch weg toen het hem niet meer zinde." Misprijzende blik. „Zo kun je een land niet besturen, hè."

Dacht je ook: dit is mijn moment?
„Ik wist dat ik daar goed over zou gaan nadenken."

Dat nadenken deed hij een week later op zijn racefiets, tijdens een vakantie in België. Terwijl hij het parcours van de finale van Luik-Bastenaken-Luik fietste, stelde hij zichzelf vragen: kan ik de journalistiek loslaten? Voel ik de vrijheid om deze stap te zetten? Nog dezelfde vakantie appte hij CDA-leider Henri Bontenbal of hij hem mocht bellen. „Als je journalist bent, heb je zijn nummer. Zo werkt dat."

Wat wilde je van hem horen?
„Of ik niet te oud ben, als 55-jarige, want Bontenbal heeft steeds gezegd dat hij met een nieuwe generatie CDA'ers wil werken. En ik wilde weten of hij mij een politieke opportunist vond. Ik wilde me aansluiten in een periode waarin het na lange tijd weer goed ging met de partij. Als hij dat niet chic vond, zou ik het niet gedaan hebben."

Wat antwoordde hij?
„Dat er geen leeftijdscriterium was. En dat hij snapte dat ik, als journalist, nooit CDA-lid ben geweest. Maar hij zei ook: sorry, aan mij heb je verder niks. Hij verwees me door naar de website."

Vond je zijn matige enthousiasme teleurstellend?
„Nee, dat vond ik prima. Ik was er helemaal niet op uit om daar via hem binnen te komen. Ik vond dat ik het op eigen kracht moest doen."

Hij begon zijn sollicitatiebrief met de mededeling dat hij zojuist „iets raars" had gedaan: hij, journalist, was lid geworden van een politieke partij. Niet lang daarna vond het kersverse partijlid een kaartje in zijn brievenbus. „Een ansichtkaart, 'welkom bij het CDA'. Met in pen eronder geschreven: Henri."

Een kaart zonder envelop, terwijl niemand nog wist van je sollicitatie.
„Dat was wel spannend, ja. De postbode kon het zien. Het was een ingewikkelde fase, gewoon niet leuk. Het liefst had ik het meteen wereldkundig gemaakt: jongens, ik heb vandaag gesolliciteerd bij het CDA. Maar dat kon niet. In onze beroepsgroep blijft dat ingewikkeld."

Daarna werd het nog veel moeilijker.
„Ja, nadat in augustus bekend werd dat ik op plek 11 van de kandidatenlijst stond. Het CDA schommelde rond de twintig zetels in de peilingen, dus ik wist dat het echt ging gebeuren. De impact die dat op mij had, kwam als een verrassing. Ik heb het ervaren als een ontworteling. Rationeel klopte alles: ik had er goed over nagedacht, ik wist wat ik wilde en het proces was goed verlopen. Er was niets om me zorgen over te maken, maar dat gebeurde toch. Ik viel vijf kilo af en sliep slechter dan normaal. Piekeren. Ongemak."

Voelde je ook angst?
„Angst vind ik een groot woord. Ik dacht niet dat er iets ergs ging gebeuren. Nee, ik was uit mijn evenwicht. Ik was niet meer wie ik was, en ik was nog niet wie ik hoopte te worden. Veel mensen zeiden dat ik in de liminale fase zat. Ik kende die term niet." Hij grinnikt. De liminale fase is de tijd tussen een oude en een nieuwe situatie, die gepaard kan gaan met stress, angst en onzekerheid.

Hoe gedroeg jij je in die liminale fase?
„Ik ben weer meer gaan sporten. Daar was ik mee gestopt omdat ik zo moe was. Ik ging fietsen, wandelen en praten met mensen die me kennen. En ik heb een paar goede gesprekken gevoerd met de praktijkverpleegkundige van de huisarts. Zij zei dat ze niets raars hoorde. Die erkenning hielp me."

Je bent nu een maand Kamerlid. Ervaar je dat gevoel van ontworteling nog steeds?
„Nee. Ik vermoedde al dat jullie hiernaar zouden vragen, dus ik heb gisteravond in mijn aantekeningen gelezen hoe het ook alweer was. Want dat gevoel is nu echt weg en het is heel moeilijk om het terug te halen. Niet omdat ik daar bang voor ben, maar omdat ik het echt niet meer weet."

Heb je ook steun gezocht bij God?
„Wel in de periode dat ik de beslissing nam: toen heb ik gebeden of dit een goede stap zou zijn. Maar in de fase dat ik me zo ontredderd voelde, deed ik dat minder. Ik had vrij snel door dat dit een psychologisch proces was en niet een religieus proces. En dus ben ik niet naar de dominee gegaan, maar naar de praktijkverpleegkundige."

Voelde dit als de laatste kans om iets heel anders te doen?
„Ja. Al heel jong mocht ik mooie dingen doen bij de EO. Ik was halverwege de dertig toen *Knevel & van den Brink* [talkshow, 2007-2014] begon en ik al de minister-president mocht interviewen. Ik heb alles gedaan wat ik graag wilde. En nu voelt het alsof ik ongeveer tien jaar over heb die ik op een goede manier kan besteden."

Van den Brink heeft dertien jaar het EO-televisieprogramma *Adieu God?* gepresenteerd, waarin hij bekende Nederlanders interviewt over hun godsbeleving. Begin 2024 vroeg hij BBB-leider Caroline van der Plas waartoe zij op aarde was. Ze antwoordde dat ze een klein beetje verschil wilde maken voor mensen.

Waarop jij zei dat ze dat pas sinds een paar jaar kon doen, als politicus, want daarvoor was ze „gewoon journalist".
Lachend: „En, wat zei ze toen?"

Wij bleven vooral hangen bij jouw woordkeuze.
„Ik heb altijd opgekeken tegen het parlement en de volksvertegenwoordiging. Dat is een belangrijke functie. Het dóét ertoe."

Meer dan de journalistiek?
„Ja. De journalistiek is óók superbelangrijk, daar wil ik niets aan afdoen. Maar er zijn 150 Kamerleden en veel meer journalisten. Het verbaast me dat veel mensen me vragen of ik nu ook minister wil worden. Dat vind ik heel gek. Hoezo is dat ineens het hoogste? De volksvertegenwoordiging, dát is het hoogste wat er is."

Misschien ga je er later anders over denken. Nu ben je natuurlijk nog een beetje nederig.
„Ja. Dat hoop ik heel lang te blijven."

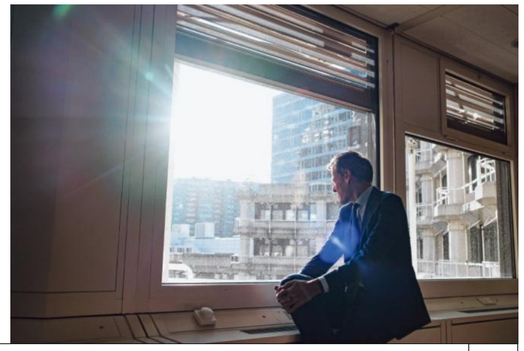
Heb je een nederig karakter?
„Dat weet ik niet. Wat is je definitie daarvan?"

Bescheiden, andere belangen voor laten gaan.
„Wie dertig jaar lang een publieke rol heeft vervuld, kan niet zeggen dat hij het podium niet interessant vindt. Maar ik zit daar namens een partij, dat moet ik mij voortdurend realiseren. Zodra het over de firma Van den Brink gaat, ben ik echt de weg kwijt."

Het CDA heeft ellendige jaren achter de rug waarin het van negentien naar vijf zetels zakte. Tijdens eerdere verkiezingen stonden trouwe CDA'ers in de regen flyers uit te delen die niemand wilde aannemen, dat heb jij...
Hij onderbreekt: „Ik heb óók in de regen gestaan. Afgelopen campagne."

Maar toen stond de partij weer hoog in de peilingen. En jij deed het niet als vrijwilliger, maar omdat je zelf op de lijst stond.
Hij blijft lang stil. „Ja, die vrijwilligers hebben gevóéld dat mensen er klaar mee waren en dat ze het CDA niet meer hoefden."

LEES VERDER OP PAGINA 50

VERVOLG VAN PAGINA 49

Voelt het alsof je die mensen iets hebt uit te leggen?
„Ik voel me niet schuldig, maar wel ongemakkelijk ten opzichte van partijgenoten die inderdaad in die regen hebben gestaan, lelijke dingen hoorden en veel lager op de lijst staan dan ik nu. Maar het kon niet anders. Als ik lid geworden was van een partij en in een gemeenteraad was gegaan had ik moeten stoppen met mijn werk. Waarom zou ik dat doen zonder dat ik wist of er iets voor in de plaats zou komen?”

Omdat je gelooft in de partij en de idealen steunt?
„Ja, dan zou ik gemeenteraadslid in Amersfoort zijn geworden, als me dat gegund werd. Dan had ik één of twee dagen in de week werk gehad. Wat zou ik dan verder doen om mijn gezin te onderhouden? Bovendien ligt mijn motivatie bij wat er landelijk gebeurt.”

In je beginjaren als journalist stond je bekend als een drammer. Dat zou ook nu je beginnersreflex kunnen zijn, zei je voormalig hoofdredacteur Hans van der Linden tegen ons.
„Ik had me nog niet gerealiseerd dat dat ook een valkuil was. Maar ja, het kan. Tegelijkertijd is goed doorvragen ook in de politiek volgens mij best belangrijk. Dus ik hoop eigenlijk dat het mijn kracht blijkt.”

Had je zelf andere valkuilen bedacht?
„Ik heb geen lijstje gemaakt.” Hij zwijgt even. „Nou ja, alles kan misgaan natuurlijk. Ik ben gewend om vragen te stellen, veel minder om antwoorden te geven. Zal ik erin slagen om tijdens debatten en in interviews op een vloeiende manier vragen te beantwoorden zonder dat ik in totale nietszeggendheid verval?”

Je weet hoe het is om als journalist een politicus te interviewen die nietszeggende taal gebruikt.
„Ja, en ik vind het niet fraai. Maar het moet soms. Dus ik hoop dat ik het kan leren en dat ik het zo min mogelijk hoef te gebruiken.”

Je wilt leren om nietszeggend te praten?
Hij lacht. „Ja. Het is niet fijn om te doen. En al helemaal niet fijn om te horen, dat weet ik maar al te goed. Maar soms kan het niet anders. Ik ben bang dat dat de realiteit van het vak is. Dus wil ik het kunnen.”

Had je ooit kunnen denken dat je dát zou willen leren?
„Nou ja, ik heb altijd goed willen zijn in mijn vak. En dit hoort in de gereedschapskist van een journalist.”

Je bedoelt: van een politicus.
„Oh, excuus. Ja, politicus. Misschien weet ik nu dingen over de formatie die jullie niet weten. Als ik jullie die vertel, kan ik dingen kapot maken. En dat helpt het doel niet. Dus het is van belang dat ik op het goede moment de goede dingen zeg.”

In een kort tekstje op de website van de Tweede Kamer noemt hij drie inspiratiebronnen: Jezus Christus, voormalig VVD-leider Frits Bolkestein en Henri Bontenbal. Hij lacht ongemakkelijk als we erover beginnen. „Dat vind ik zulke vreselijke vragen, maar ik moest iets zeggen.”

Staan ze op volgorde?
„Nee, nee. Jezus Christus staat wel op één. Maar ik zou Bontenbal op twee

IK WAS NIET MEER WIE IK WAS, EN IK WAS NOG NIET WIE IK HOOPTE TE WORDEN

zetten. De beweging die het CDA onder hem heeft ingezet, vind ik zó waardevol. Terug naar de inhoud, naar normale omgangsvormen, naar samen problemen oplossen. Dat is hoe politiek moet zijn.”

En waarom Bolkestein?
„In de paarse kabinetten waren PvdA, D66 en VVD het vaak eens. Ik vind het knap dat hij erin slaagde om in die grauwe, monistische tijd zijn eigen profiel op te bouwen zonder dat hij de boel liet ontploffen. Dat zullen wij, als wij gaan regeren met D66, ook nodig hebben. De vorige keren is dat niet zo goed afgelopen. We zullen een manier moeten vinden om ons te onderscheiden zonder een kabinet te slopen.”

Hoe wil jij dat doen?
„Ik voer in de Kamer onder meer het woord over drugs. Ik denk niet dat ik het drugsbeleid in Nederland in mijn eentje kan veranderen, maar ik vind het opmerkelijk dat we het gebruik van alcohol en roken voortdurend aan het terugdringen zijn, terwijl we bij drugs nog in een andere fase zitten. De dominante cultuur is nog steeds dat drugs genormaliseerd en gelegaliseerd moeten worden. Ik zou het mooi vinden als we dat een beetje kunnen de-normaliseren.”

In *Dit is de week*, de talkshow die hij tot september presenteerde, vroeg voormalig CU-leider en goede vriend Gert-Jan Segers in november aan de burgemeester van Utrecht, Sharon Dijksma, wat zij ervan vindt dat Van den Brink ineens stropdassen is gaan dragen. Ze maakte een zwaaibeweging: „Afdoen!”.

Je draagt nu geen stropdas. Doe je die om voordat je straks naar Den Haag rijdt?
„Nee.” Hij lacht ongemakkelijk. „Vandaag niet, ik probeer dat op maandag en vrijdag nog te vermijden, dan vergadert de Tweede Kamer niet. En de kans dat ik een camera tegenkom is dan ook niet zo groot.”

Sharon Dijksma vindt dat een politicus zichzelf moet zijn. Hoe kijk jij daarnaar?
„Ik heb me voorgenomen dat mijn antwoord op die vraag steeds is: met mijn ogen. Want hoe kijk je daarnaar? Dat is een héle rare vraag die in elk journalistiek televisieprogramma drie keer voorbijkomt. Mijn nederige advies zou zijn om daarmee op te houden. Ik blijf die stropdas voorlopig dragen, omdat het mij helpt bij het besef dat ik een andere verantwoordelijkheid heb.”

Hoe helpt een stropdas daarbij?
„Nou, dat ik weet dat ik politicus ben en geen journalist. Eerst deed ik hem thuis al om, inmiddels wacht ik tot ik in Den Haag ben.”

Je stelt het zo lang mogelijk uit?
„Mijn overhemden zijn eigenlijk nog te strak, het bovenste knoopje kan niet dicht. Ik moet nieuwe kopen.”

Tijs van den Brink is uitgesproken christelijk. Als journalist sprak hij zich uit over thema’s die raken aan medische ethiek, waar hij conservatief over denkt. „Kijk, of die hypotheekrenteaftrek nou over dertig jaar of over 25 jaar moet worden afgeschaft, ik denk niet dat ik er grote problemen mee heb als dat verandert.” Dat is anders bij thema’s die over leven en dood gaan, zegt hij. Zeker in een coalitie met D66, waarmee het CDA nu formeert, kan dat politiek een heikel punt worden.

Voordat hij Kamerlid werd, heeft hij bij het CDA rondgevraagd naar de ruimte die hij zou krijgen bij eventuele gewetensbezwaren. „Ik wil altijd eerst proberen om er samen uit te komen. Maar ik vind het fijn om te weten dat die gewetensvrijheid er is, dat het vrije kwesties zijn en dat iedereen in de fractie er individueel over mag besluiten.”

Van die vrijheid maakt hij al snel gebruik. In de laatste week voor het kerstreces stemt de Tweede Kamer over een wetsvoorstel van D66 en VVD om het verbod op kweken van embryo’s voor wetenschappelijk onderzoek op te heffen. De CDA-fractie stemt verdeeld, hij behoort tot de minderheid van tegenstemmers. Een dag na de stemming vertelt hij aan de telefoon dat het, ondanks het „mooie doel”, voor hem doorslaggevend was dat gekweekt leven als „instrument” gebruikt wordt. „Bovendien wordt er in het buitenland al op deze manier onderzoek gedaan. Als daar mooie dingen uitkomen, krijgen we dat echt wel te weten. Ik vind het ook belangrijk dat er bij dit soort thema’s tegenstemmen blijven klinken in de samenleving.”

Je hebt er nooit een geheim van gemaakt dat je het soms moeilijk vindt om te blijven geloven.
„Ik zou het kunnen kwijtraken als ik mijn best niet doe. Ik moet mijn geloof onderhouden. Als ik nooit meer naar de kerk zou gaan, nooit meer in de Bijbel zou lezen, dan zou het kunnen verdwijnen.”

Geloof je alles wat in de Bijbel staat?
„Geloof ik in een hemel als een fysieke plek waar nu mensen zijn? Daar kan ik me geen goede voorstelling van maken. De hel, hetzelfde verhaal. Ik weet niet zo precies hoe dat eruit ziet.”

Heb je daar helemaal geen beeld bij?
„Bij de hemel heb ik het idee dat het er leuk is. En bij de hel dat het er niet zo leuk is. Maar ik geloof meer in een nieuwe aarde. Als je de Bijbel goed leest, kom je daar eerder uit dan bij een andere plek waar we met zijn allen naartoe gekatapulteerd worden.”

Een nieuwe aarde?
„Ja, dat de aarde vernieuwd wordt en al het kwaad verwijderd wordt. Daar hoop ik op. De aarde zal als door vuur vernieuwd worden, staat in een van de brieven in het Nieuwe Testament. Niet door vuur, maar áls door vuur. Een soort zuiveringsoperatie. Ik ken een dominee die zei dat alles wat met goede motieven is gebeurd, blijft staan. Dus als een mooie brug bij Rotterdam met goede motieven gemaakt is, heb je een kans dat die op de nieuwe aarde terugkomt.”

Wat een ontzettend concreet voorbeeld.
„Dingen die je vanuit goede motieven op een goede manier doet, kunnen eeuwigheidswaarde hebben. Dat motiveert mij veel meer dan dat ik precies weet hoe de hel of de hemel eruit ziet.”

CV

Tijs van den Brink (Nijkerk, 1970) is sinds november van dit jaar Tweede Kamerlid voor het CDA. Hij voert het woord over onder meer arbeidsmigratie, drugsbeleid, prostitutie en de rechtsstaat.

Hij studeerde journalistiek en begon zijn loopbaan als verslaggever bij het *Friesch Dagblad*. Daarna werkte hij bijna dertig jaar lang bij de Evangelische Omroep. Hij presenteerde onder meer *Knevel en Van den Brink*. Dertien jaar lang sprak hij bekende Nederlanders over hun godsbeleving in *Adieu God?*

TIEN GENERATIES, EEN JAAR

Van net tien tot bijna honderd: tien Nederlanders over hun jaar.

Discriminatie gaat iedereen aan, ook als je zeven vinkjes hebt

Joyce Sylvester (60) *is voorzitter van de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme. Afgelopen november lanceerde die een toets om discriminerende mechanismen in de overheid te herkennen.*

Dit jaar vierden we dat Suriname vijftig jaar onafhankelijk is van Nederland. Dat brengt ons ook weer terug bij het slavernijverleden. De mensbeelden uit die tijd werken nog altijd door. In de woningmarkt, de arbeidsmarkt, de zorg, het onderwijs. Tegelijkertijd hebben we sinds 1863 belangrijke stappen gezet op het gebied van discriminatie- en racismebestrijding. Soms gaat het niet hard genoeg en zou je willen dat alles meteen anders is. Maar als ik zie waar we vandaan komen, denk ik toch dat we stap voor stap voorwaarts gaan. Dit is een dossier van de lange adem.

Een van de hoogtepunten van dit jaar was het bezoek van de commissie aan de bijzondere gemeenten: Bonaire, Sint Eustatius en Saba. De overheid daar is heel actief bezig met de onderwerpen discriminatie en racisme. Het is mooi om te zien hoe die eilanden, ondanks de afstand, echt deel zijn van Nederland.

Aan de andere kant bleven we in Europees Nederland signalen krijgen van burgers over hun afnemende vertrouwen in de overheid. Mensen vragen zich af waarom ze nog naar de stembus zouden gaan. Daarom is het zo belangrijk om in de breedste zin - op alle gronden die in artikel 1 van de Grondwet worden genoemd - te blijven praten over het thema discriminatie: geslacht, mensen met een handicap, geloof, sociaal-economische status. Burgers willen gewoon zien dat de overheid er is voor iedereen.

Er zijn mensen die zeggen: ‘Ik heb zeven vinkjes, ik heb niets met discriminatie te maken, dit is een probleem van anderen’. Maar ook de zevenvinker heeft misschien een dochter die op het werk 10 procent minder verdient dan haar mannelijke collega met dezelfde functie. We hebben er allemaal mee te maken, direct en indirect. Dat moeten we gewoon erkennen, zodat we met elkaar in gesprek kunnen.”

Melle Meijer

Elke nieuwe groep voelt als een grote bakkersfamilie. Dat klinkt cliché, maar is echt zo

Janny van der Heijden (71) *jureerde dit jaar haar honderdste aflevering van tv-programma* Heel Holland Bakt *en was gastcurator van* Grand Dessert*, een tentoonstelling in het Kunstmuseum Den Haag.*

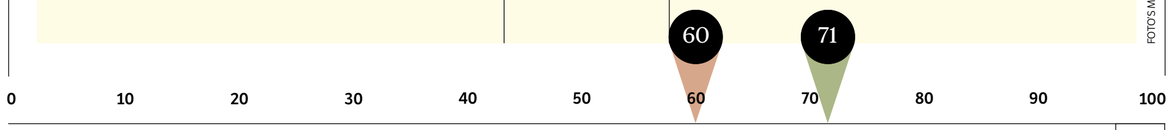
Al zeker zeven jaar hadden curator Suzanne Lambooy en ik de wens om voor het Kunstmuseum Den Haag een tentoonstelling te maken over de geschiedenis van het toetje. Toch bleef het idee lang op de plank liggen: er was steeds niet genoeg tijd of ruimte voor een grote expositie. Maar met de komst van een nieuwe directeur kregen we toch groen licht.

Suzanne en ik zochten in binnen- en buitenland naar de bijzonderste objecten, dachten na over de perfecte zaalindeling en maakten achtergrondfilmpjes. De tentoonstelling bleek een succes en werd uiteindelijk tot bijna een jaar verlengd. Bezoekers raakten met elkaar in gesprek, sommigen kwamen zelfs geregeld terug. Het was een bevestiging dat trouw blijven aan je eigen ideeën loont en bovenal zag ik: eten verbindt.

Dat zie je ook bij *Heel Holland Bakt*: het programma brengt generaties samen op de bank. Ik wilde aanvankelijk nooit in beeld op televisie, dus dat ik honderd afleveringen zou jureren, had ik nooit gedacht. Elke nieuwe groep voelt als een grote bakkersfamilie. Dat klinkt cliché, maar is echt zo. Robèrt [van Beckhoven, jurylid] en ik vullen elkaar naadloos aan, en André [van Duin, presentator] en ik zijn zo op elkaar ingespeeld dat we net een 40 jaar getrouwd echtpaar lijken.

Een groot deel van het succes van *Heel Holland Bakt* is te danken aan mensen die niet in beeld komen. Redactie, camera en geluid, net als de afwassers en productie die tijdens de opnames onzichtbaar langs de werkbanken glippen om servies op te halen en al om zes uur ’s ochtends op Landgoed Maarsbergen staat om bloem en suiker af te wegen. De hele crew is elk jaar weer gemotiveerd om het programma te blijven maken.”

Megin Kimmijser

FOTO’S MERIJN DOOMERNIK EN VIVIENNE DE ROP. ILLUSTRATIE CAITLIN BECKER HOF

DANIËL KOLF

INTERVIEW

'Als zwemmer zag ik geen toekomst, nu wil ik als acteur de beste zijn'

Daniël Kolf, voormalig zwemkampioen in Suriname, won dit jaar de Theo d'Or, de belangrijkste prijs voor acteurs. Hij maakt nu een voorstelling over zijn adoptie. Op de toneelschool in Nederland hield hij het niet uit. „Bij de stemles moest ik mijn accent afleren."

Door
Ron Rijghard

Fotografie
Fenna Jensma

Daniël Kolf heeft in een volle Amsterdamse schouwburg net de Theo d'Or in ontvangst genomen, de prijs voor beste acteur van het afgelopen seizoen, en een dankspeech uitgesproken, als hij applaus vraagt voor zijn vriendin, „Leidy Laura". Waarna hij zegt: „En dan deze vraag", en op één knie gaat. Onder stormachtig gejuich vraagt hij haar ten huwelijk. Lachend en verrast betreedt zij het podium en valt in zijn armen.

Zijn aanzoek was de spetterende finale van het Gala van het Nederlands Theater, afgelopen september, en het was Daniël Kolf ten voeten uit. De 28-jarige acteur is een man die weet wat hij wil. Hij is een voormalig Surinaams zwemkampioen die koos voor een carrière als acteur en theatermaker in Nederland. In zijn toespraak citeerde hij zijn held, Anton de Kom, de Surinaamse antikoloniale schrijver en vroeg hij ruimte voor acteurs van kleur. Over zichzelf zei hij: „Ik speel geen rol om iemand anders te worden. Ik speel om mezelf zo luid te laten klinken dat niemand ooit nog kan doen alsof ik er niet ben."

En dat werkt. De Toneeljury kon niet om Daniël Kolf heen. Zijn talent is de totale controle die hij lijkt te hebben over wat hij doet en zegt. Hij heeft een krachtige stem, met klanken die hij naar believen laat knallen, met een stevig Surinaams accent. Zijn handelingen en bewegingen zijn precies gedoseerd. De combinatie is buitengewoon.

Zijn bekroonde rol is een fenomenale vertolking van de hoofdrol in de muziektheatervoorstelling *De dood van Benny Simons* van Orkater, over een jongen die zich laat verleiden tot een vechtpartij op straat, wat hem fataal wordt. Geregisseerd door Shady El-Hamus, die hem in 2019 al een van de hoofdrollen gaf in de film *De Libi*. Kolf speelde de afgelopen jaren in films en series, en imponeerde in het theater met mooie rollen in *De Glijhoeve* van Orkater en *Bloedbruiloft* van ITA. In 2021 kondigde hij zich al aan als talent, met een nominatie voor beste bijrol voor zijn spel in *Quake* van DOX en Theater Utrecht. Nu is zijn naam gevestigd.

Een maand na de prijsuitreiking ontvangt Kolf zijn bezoek in Pathé Amsterdam-Noord, waar hij tijdens festival Cinekid scholieren een ochtend theaterles heeft gegeven. Voor het interview heeft hij een lege bioscoopzaal geregeld.

Hoe was het om de Theo d'Or te winnen?
„Het is een enorm compliment voor het harde werk dat ik heb verricht. Ik was kampioen rugslag in Suriname en ik kreeg een beurs om naar Amerika te gaan, maar ik vroeg me af hoe ver de sport me zou brengen. Op mijn achttiende besloot ik het zwemmen op te geven, mijn familie achter te laten en in mijn eentje naar Nederland te verhuizen om acteur te worden."

Je hebt de toneelschool niet afgemaakt, volgens je verloofde noem je deze prijs je diploma.
„Niemand met wie ik op school heb gezeten, heeft deze prijs gewonnen. Dat is niet arrogant bedoeld, maar de prijs geeft me de zekerheid dat ik de juiste stap nam."

Waarom ben je van de toneelschool gegaan?
„Ik moest te veel acclimatiseren. Ik moest wennen aan het weer, het ov, het Nederlandse eten. Ik had steeds buikpijn want ik at de vreemdste dingen, zoals asperges met kaas. En een klas op de toneelschool wordt een soort sekte, met bijbehorend gedrag. Maar ik ben nooit iemand geweest die meeloopt.

„Bij de stemles moest ik mijn accent afleren. Het voelde alsof ik een stukje van mijn identiteit aan het verliezen was."

Heb je spijt dat je van school af bent gegaan?
„Met de mentaliteit die ik nu heb, had ik de school afgemaakt. Ik adviseer dat ook aan jongeren die ik lesgeef. Op school kun je nog op je bek gaan, terwijl je daar in de praktijk hard op wordt afgerekend."

Hoe kwam je op je achtste bij een jeugdtheaterschool?
„Actrice Helen Kamperveen is een goede vriendin van mijn ouders. Zij richtte deze school op om Nederlandse theatertradities naar Suriname te brengen. Toen zeiden mijn ouders: Daniël gaat op die school. Ik had een rijke fantasie als kind. Op de jeugdtheaterschool kon ik daar mee aan de gang. Mijn prijs is ook een kroon op het werk van Helen Kamperveen. Bij haar heb ik het vak geleerd."

Hoe raakte je aan het zwemmen?
„In Suriname is overal water, je moet kunnen zwemmen. Van zwemles ben ik al snel naar zwemtraining gegaan. Die topsportmentaliteit, de beste willen zijn, gebruik ik nog steeds bij het acteren. Dat je niet in uren denkt, maar in honderdsten van seconden. Denken in kleine stapjes."

Zwem je nog?
„Het is een geweldige manier om jezelf fysiek te onderhouden. Als acteur is het belangrijk dat je een goede conditie hebt. Het is ook een heerlijke manier om te ontspannen. Ik ga soms alleen maar liggen in het water, in gedachten met mezelf. Ik kan dat goed, naar het plafond kijken, in het moment zijn. Ik ben een dromer. Ik mediteer ook veel. Dan krijg ik nieuwe ideeën. Over mijn lessen bijvoorbeeld. Ik geef theatercursussen en heb mijn eigen curriculum ontwikkeld."

Wat leer je kinderen over spelen?
„De belangrijkste les is: acteren is niet spelen, maar zijn. Ik leer ze vertrekken vanuit iets dat zij zelf zijn. Want dat is uniek. Ik noem het de Denzel Washington-methode. Denzel Washington is in elke film ook zichzelf. Ik zet hem altijd tegenover Johnny Depp, die in elke rol een totaal ander mens wordt. Ik leer mijn studenten te beginnen als een Denzel Washington en dan kan het zijn dat er een Johnny Depp in je zit. Maar als Denzel Washington kan je het langer volhouden."

Hoe heb je je voorbereid op de rol van Benny Simons?
„Ik kwam een uur voor de repetities en na afloop bleef ik nog twee of drie uur in mijn eentje. Dingen uitproberen, mezelf filmen. Liggend op bed speelde ik de voorstelling af in mijn hoofd. Ik ben de *extra mile* gegaan. Dat heeft er denk ik voor gezorgd dat mijn spel de kwaliteit had om een Theo d'Or te krijgen."

Wat is Benny voor jongen?
„Een jongen die is opgegroeid met een denkwijze over wat het leven moet zijn, wat een man moet zijn. Pas als hij overleden is, en als verteller zijn verhaal met het publiek deelt, komt hij tot het inzicht dat zijn vader zijn trauma's op hem heeft overgedragen.

„De voorstelling symboliseert ook een rouwproces. In de Surinaamse cultuur leren we dat we iemand die overleden is na het rouwen moeten loslaten, zodat die persoon of geest kan doorreizen naar de volgende dimensie. Ik heb mensen gesproken die vertelden dat ze hun vader, broer, beste vriend hadden verloren. En dat deze voorstelling een openbaring was, omdat ze zien waar Benny als overleden persoon doorheen gaat.

„Ik heb zelf in 2023 een goede vriend verloren, en deze voorstelling heeft mij ook geholpen. Je krijgt antwoord op de vraag: 'Waar is die persoon nu? Wat zou die persoon willen dat we doen?' Dat is een van de mooiste dingen aan de voorstelling: dat die mensen helpt bij hun rouw."

Het is ook een voorstelling over opvoeden en mannelijkheid. Benny heeft een vader die zegt dat hij weerbaar moet zijn. Je moet terugslaan.
„We leven in een tijd waarin we ons als mannen bewust moeten zijn van het feit dat er vrouwen zijn die zich onderdrukt voelen door hoe wij ons gedragen. Dat gedrag moeten wij veranderen, en we moeten onze zoons leren hoe zij om moeten gaan met vrouwen. Mannen moeten elkaar daar op aanspreken.

„Wat er met Benny gebeurt, dat hij met zijn vrouw op straat loopt en wordt uitgedaagd, is mij ook overkomen. Dat mijn vrouw mij aankijkt en zegt: 'Ga je niks doen?' Maar ik heb als kind veel moeten vechten. Dat heeft me geleerd hoe je gevechten kan vermijden."

Waarom moest je vechten?
„In Suriname heerst een cultuur waarin je macho moet zijn. Op school kon ik er niet tegen dat mensen anderen pestten. Daar heb ik vaak wat van

LEES VERDER OP PAGINA 54

CV

Daniël Kolf werd in 1997 in Paramaribo geboren. Hij was Surinaams recordhouder op de honderd meter rugslag. Op zijn achttiende verliet hij Suriname om in Nederland acteur te worden. In 2019 speelde hij een van de hoofdrollen in de film *De Libi*.

In 2022 nam regisseur Ivo van Hove hem op in het ensemble van ITA, waar hij onder meer speelde in *Bloedbruiloft* (2023) voor hij er weer vertrok. In 2022 speelde hij ook de hoofdrol in de jeugdserie *Kofi's Tori* over een tot slaaf gemaakte jongen op een plantage in Suriname. Dit jaar won hij de Theo d'Or voor zijn hoofdrol in *De dood van Benny Simons* door Orkater.

Daniël Kolf woont met zijn verloofde in Amsterdam, ze hebben vijf kinderen.

VERVOLG VAN PAGINA 53

gezegd. Maar pestkoppen willen meteen vechten.”

Nieuw is dat jongeren messen hebben.
„Ook daarom wil ik werken met jongeren. Ik wil ze een nieuw wapen geven, een ander wapen: ga films maken, ga theater maken, deel je verhaal. Dan kom je ook tot het besef dat het niet belangrijk is wat anderen van jou vinden. Zolang jij gelooft in wat je zelf doet.”

Hoe ben je zelf opgevoed?
„Heel goed, door twee ouders die mij hebben geadopteerd. Reina en Randy. Ik heb ze nooit ruzie zien maken. Ze hebben mij alles gegeven wat ik nodig had om te zijn waar ik nu ben. Mijn moeder is opgegroeid in Rotterdam. Ze heeft me gezegd: ‘Je gaat die steen net iets verder moeten gooien dan de mensen van hier.’ Daarom ga ik ook die *extra mile* sinds ik in Nederland ben. Altijd.”

Waarom ben je geadopteerd?
„Mijn biologische moeder is een Hindoestaanse vrouw. Mijn vader een Creool. In die tijd mochten Hindoestanen niet met Creolen. Dat wringt nog steeds. Mijn moeder was ook jong, achttien, toen ze mij kreeg.”

Wanneer hoorde je dat je geadopteerd was?
„Ik was acht toen ik het sprookjesboek *Het lelijke eendje* las, over een kuiken dat was geadopteerd. Ik vroeg aan mijn moeder wat dat woord betekende. Toen heeft ze het mij uitgelegd en verteld dat ik ook geadopteerd was. Ze zei: ‘Je komt niet uit mama’s buik, maar je komt uit mama’s hart.’ Ik antwoordde: ‘Ja, ik weet dat nog. Ik heb jullie uitgekozen.’ En toen begon mijn moeder te huilen.

„In 2018 heb ik één keer mijn biologische moeder ontmoet. Dat was een van de mooiste dingen uit mijn leven.”

Hoe was dat?
„Emotioneel, maar ik hoefde niet te huilen. Het is voor mij moeilijk om te huilen. Ik weet niet waar dat aan ligt. Ik voelde me dankbaar. Zij ging wel

EEN KLAS OP DE TONEELSCHOOL WORDT EEN SOORT SEKTE, MET BIJBEHOREND GEDRAG

huilen. En ik vroeg me ook af: waarom moet ik niet huilen?”

Dat vraag ik me ook af.
Kolf lacht. „Het gebeurde niet. Ik was juist blij. Ik zag eindelijk iemand die op mij lijkt.”

Wat zei ze over je vader?
„Ze zei dat mijn vader niet meer leefde, en daar hebben we het bij gehouden.”

Maar je wil meer weten?
„Ik wil heel graag weten wie hij is of was. Er moet een foto van hem zijn. Dat is een streven: erachter komen hoe mijn vader eruit zag.

„Vooral sinds ik kinderen heb, besef ik hoe belangrijk het is om te weten wie je vader is. Ik heb het me afgevraagd: waarom komt hij me niet zoeken? Ik heb kinderen, en ik wil er alles aan doen om in hun leven te zijn.

„Dat drijft mij ook om een groot acteur te worden. Want misschien ziet mijn vader me in een film en denkt hij: ‘Hé, mijn zoon.’ En dan stuurt hij me een berichtje.”

Maar nu hij overleden is?
„Ik weet niet of dat waar is. Ik wil niet dat het waar is. Ik hou het nog open. Ik ga in januari naar Suriname en dan wil ik er met mijn moeder voor gaan zitten.

„Eigenlijk zou ik mijn zoektocht willen verfilmen. Toen ik vroeger *Spoorloos* keek, en mensen vonden elkaar terug, dan sprong ik op de bank.” Kolf gaat staan, juicht en roept „Yes! Yes!” Terwijl hij weer gaat zitten: „Alsof ik erbij was, snap je? Ik krijg direct weer kippenvel.”

2025 was voor Kolf ook het jaar waarin hij besloot zijn ervaringen met adoptie te verwerken in een theatersolo. Hij schrijft het script zelf en vraagt subsidies aan, want hij wil de voorstelling ook zelf produceren. Komend voorjaar hoopt hij op tournee te gaan. Schrijven bevalt hem zeer. „Ik had er veel eerder mee moeten beginnen. Als acteur weet je wat je kan, maar moet je het doen met de rollen die je krijgt. Door zelf een rol te creëren wil ik laten zien wat ik allemaal in me heb.”

Met zijn aanstaande vrouw heeft Kolf drie kinderen, de jongste werd deze zomer geboren. Zijn verloofde had al twee kinderen, dus hij is vader van vijf. Dat voelt als een grote verantwoordelijkheid.

Tegelijk beseft hij dat hij zijn kinderen niet tegen alles kan beschermen. „Als ouder moet ik vertrouwen in God”, zegt hij daarover. „Ik vertrouw erop dat alles met een reden gebeurt.”

Dat klinkt als een sterk geloof.
„Ik ben heel gelovig. Ik geloof in Jezus. Als ik kijk naar de manier waarop hij heeft geleefd, en naar wat hij allemaal heeft gedaan, dan moet er een God zijn.”

„Ik klamp me niet vast aan één geloof, maar aan mensen die refereren aan de kern die God is. Vanuit welk geloof dan ook. In Suriname hebben we winti, boeddhisme, islam, hindoeïsme, christendom. De kern is hetzelfde. Liefde.”

„Alles gebeurt met een reden. Daarom vind ik het soms moeilijk om me in een politiek debat te mengen. In films en theater probeer ik geen expliciete politieke meningen te geven. Er is een gulden middenweg, waar we elkaar kunnen ontmoeten.”

In je dankspeech sprak je wel over politieke thema’s als racisme en de positie van mensen van kleur in het theater en de wereld.
„Het is een harde realiteit die niemand durft uit te spreken. We zijn hier al jaren voor aan het strijden. Na Romana Vrede en Emmanuel Ohene Boafo ben ik pas de derde acteur van kleur die een Theo d’Or heeft gewonnen. Ik denk dat het belangrijk is om mensen bewust te maken van het feit dat wij op veel manieren niet gezien worden. Een praktisch voorbeeld: ik heb twee, drie uur nodig om mijn haar te vlechten. Daar moet iemand voor zijn. Daar is budget voor nodig.”

Hij vertelt dat hij op 4 november bij de koning en koningin op de ‘Uitblinkerslunch’ is uitgenodigd. „Ik kijk er naar uit, want ik wil echt een paar kritische vragen stellen.”

Op 11 november vertelt hij hoe het is geweest. Het is een van de dinsdagavonden waarop hij zijn achtweekse cursus geeft in buurthuis Holendrecht in de Bijlmer in Amsterdam. Er waren driehonderd aanmeldingen, er was plek voor veertig.

Bij de koning was het „geweldig”, zegt hij. Er was een groep van veertig winnaars in de sport, kunst en wetenschap uitgenodigd. „Ik mocht naast Máxima zitten. Ik heb geen kritische vragen gesteld, maar wel kritische opmerkingen gemaakt. Over dat er meer ruimte moet komen voor mensen van kleur en hun verhalen. Ze begon zelf over immigranten en zei dat ze het niet eens was met alle kritiek op hen. Ze was niet zo rechts als ik had verwacht.”

In een klaslokaal begint de les met het doornemen van scènes die de leerlingen zelf hebben geschreven. Die gaan ze samen repeteren, en een week later presenteren in comedyclub Boom Chicago. Elke scène wordt door Kolf aangekleed met ideeën en suggesties.

Leidy Laura brengt tassen snacks en fruit, en heeft de baby mee. Als ze even weggaat, laat ze de kinderwagen bij Kolf. Als de baby huilt, haalt hij haar eruit en wiegt haar, terwijl de leerlingen hun tekst voordragen.

In de pauze gaat hij buiten roken. Op het plein steken jongens vuurwerk af. Kolf kijkt en zegt dan: „Het is jammer dat er weinig jongeren uit de buurt meedoen. Nu hangen ze maar wat. Ik zou ze graag binnenhalen. Ik doe er veel aan: schoolbezoeken, flyers, promotie. Maar een buurthuis schrikt af.” Daarom droomt hij van een eigen theater. Misschien een extra bouwlaag op het buurthuis, wijst hij omhoog. „Dat wil ik graag. Mijn eigen school, mijn eigen gebouw.” En dan is er weer de glimlach van de man die weet wat hij wil: „Dat gaat er komen.”

Reprisetournee *De dood van Benny Simons*, door Orkater: 1 mei t/m 31 mei 2026. Info: orkater.nl Reprise *De Gliphoeve* van Orkater in november en december 2026.

Advertentie

JANNY KNOL

‘Ik heb buikpijn van wat je online ziet aan seksuele misdrijven’

INTERVIEW

„Ongekende veldslagen” vocht de politie dit jaar uit met extreemrechtse demonstranten. Ook seksueel geweld vraagt steeds meer aandacht, ziet Janny Knol, de hoogste politiebaas. „De zedenrecherche moet worden uitgebreid.”

Door
Marcel Haenen

Fotografie
Fenna Jensma

In een voormalig veertiende-eeuws landhuis in het Gelderse Warnsveld - een conferentie- en studiecentrum van de politie - buigt een twintigtal politiechefs zich in november drie dagen over de politie van de toekomst. Alleen ’s avonds in de bar is er enige ontspanning, vertelt Janny Knol (55), vorig jaar benoemd tot korpschef van de 65.000 werknemers tellende ‘blauwe familie’, na afloop in een vraaggesprek in het landhuis. De politiebaas van Noord-Nederland, Martin Sitalsing, is doorgaans de gangmaker - hij mag graag liedjes van André Hazes en andere smartlappen zingen. Maar door het volle programma schoot de samenzang van de topagenten er deze keer bij in. Twaalf jaar na de vorming van één Nationale Politie is de organisatie toe aan een stevige opknapbeurt, zo is het gevoelen.

Volgens Knol stonden er „superrelevante” thema’s op de agenda. Zoals: hoe organiseer je als politie in een gedigitaliseerde samenleving de broodnodige contacten tussen agenten en burgers? „Wij willen dat burgers ons minder hoeven te bellen. Net als bij een bedrijf of de bank moet je straks bijvoorbeeld via politie.nl of een chatbot contact met ons kunnen maken. Of denk aan een app waarop je kunt zien waar op een bepaald tijdstip politie aanwezig is zodat je ze kunt aanspreken. Er is een grote efficiencyslag te maken. We moeten ook regelen dat je online een afspraak kan maken om via Teams aangifte te doen.”

Waarna jullie die aangifte dan weer digitaal in de prullenbak gooien?
„Wat mij betreft niet. Maar het is wel zo dat nu niet alle aangiftes een op een opvolging krijgen. Toch hebben we die meldingen keihard nodig. Er wordt als een dolle fietsen gestolen en dan is het van belang dat we informatie vergaren over welke fietsen, op welke locaties. Zo krijgen we een goed beeld van de modus operandi van criminelen en is bestrijding mogelijk.”

Een ander urgent onderwerp is *intelligence*, inlichtingen. Ruim vierduizend politiemensen houden zich bezig met het verzamelen en analyseren van informatie over bijvoorbeeld dadergroepen, maar zij zijn verspreid over twaalf plekken in het land. „Door de veranderingen die we zien in de criminaliteit, variërend van statelijke inmenging, aanslagen met explosieven en de inzet van nepagenten tot sextortion, merken we dat we sommige vormen van misdaad niet meer alleen vanuit een lokaal perspectief kunnen aanpakken. Dan mis je het integrale nationale en internationale beeld.”

Op het beraad in Warnsveld werden voornemens uitgewerkt die Knol kort na haar aanstelling presenteerde in de notitie: *Stevig Staan, tussen samenleving en rechtsstaat*. Een van de belangrijkste opgaven die zij daarin schetst, is zorgen dat de politie verbonden blijft met de maatschappij. „Het is van groot belang dat burgers het optreden van de politie accepteren en als rechtvaardig beschouwen.”

Dat dat niet voor iedereen vanzelfsprekend is, werd dit jaar pijnlijk duidelijk, op zaterdag 20 september op het Malieveld in Den Haag. Honderden extreemrechtse demonstranten en harde-kernvoetbalsupporters belaagden urenlang politieagenten. Een politieauto werd in brand gestoken en bij het hoofdkantoor van D66 gingen stenen door de ruiten.

„Een ongekende veldslag”, noemt Knol het. ’s Avonds, om elf minuten over acht, plaatste de korpschef (21.000 volgers) dit bericht op X: „Het geweld van vandaag is te gek voor woorden. Handen af van politiemensen. Het is heftig voor collega’s, ondernemers en inwoners van Den Haag, maar het misbruiken van het demonstratierecht raakt ons allemaal. Steun aan collega’s die nog steeds in actie zijn.”

Ruim vierhonderd mensen reageerden op het sociale-mediabericht van de politiebaas. Het betrof weinig empathische reacties. Niet de relschoppers, maar agenten kregen ervan langs. De ongeregeldheden werden omschreven als een alleszins begrijpelijke reactie op de houding van de politie die immers voortdurend de wegblokkades van actiegroep Extinction Rebellion of de demonstraties van ‘jodenhaters’ zou toestaan.

Politiemensen riskeren lijf en leden om de orde te herstellen en krijgen stank voor dank. Is dat het kruis dat een agent moet dragen?
„Ja. Het afgelopen jaar zijn er op heel veel plekken zeer gewelddadige situaties geweest. Na de zomer hadden we iedere week tientallen demonstraties bij gemeenteraden en bij asielzoekerscentra. Dat ging er echt hard aan toe: met veel vuurwerk en stenen. Ik vind het schokkend dat maatschappelijke onvrede zo zeer gepaard gaat met geweld tegen de politie. Het toont aan hoe belangrijk het is dat onze politie ook in de wijk is en tussen de mensen staat. Als we enkel maar tegenover die mensen staan, zal de agressie alleen maar toenemen.”

Wat doen die vijandige reacties op sociale media met u persoonlijk?
„Ik kijk er niet meer naar. Ik deed het wel, maar het is iedere keer hetzelfde. Niet te doen. Ik heb gelukkig wel een teflonlaagje. De reacties richten zich tegen het instituut ‘korpschef’ dus ik moet het niet te persoonlijk nemen. We hebben ons wel afgevraagd of we niet beter kunnen stoppen met dat X. Maar je wil ook van je laten horen. Het is een dilemma. Ik heb het antwoord niet.”

Hoe blijft u op de been?
„Ik ga hardlopen om te voorkomen dat de ellende onder mijn huid gaat zitten. Wat me pijn doet, zijn niet eens zo zeer de rotberichten die mensen posten, maar de beelden van collega’s die gewelddadig belaagd worden. Dat gaat mij echt aan het hart. Maar ik ga niet onder een boom zitten kniezen, want we mogen dit geweld niet normaal gaan vinden. Het is wel een verantwoordelijkheid van de hele samenleving om deze agressie niet te negeren maar te corrigeren.”

Wat kan de politie beter doen?
„Het is goed om te zeggen dat in meer dan 90 procent van de gevallen demonstraties vreedzaam verlopen. Het is een belangrijk democratisch recht. Het is wel relevant om beter te kijken of er bij een demo agressie dreigt. Je kunt gezichtsbedekkende kleding verbieden. Ook moeten *intelligence* en opsporing een veel prominentere plek krijgen in ons handelen. Waar wij veel meer werk van kunnen maken is om bij aangekondigde demo’s vooraf informatie te vergaren over mogelijke kwaadwillende deelnemers door online te scannen.”

Zodat je de grootste potentiële relschoppers eerder kunt aanhouden?
„Er zijn verschillende interventiemogelijkheden, die ik nu graag voor me wil houden, maar we moeten proberen daar waar het zou kunnen in te grijpen voordat geweld losbarst. Het gaat erom te bepalen hoe je bijvoorbeeld online verzamelde *intelligence* kunt gebruiken om een opsporingsonderzoek te beginnen. Dat vergt mogelijk wel aanpassing van wet- en regelgeving, want het raakt direct de privacy van burgers. In beginsel is het een goede regel dat je niet als politie zo maar achter iemands voordeur mag komen dus dat mag online ook niet - want dat is je virtuele huis. Maar soms moet je daarvan af kunnen wijken.”

Demissionair minister Foort van Oosten (Justitie en Veiligheid, VVD) heeft in november laten weten dat hij de politie toestemming geeft twee jaar te experimenteren met de inzet van meer geweldmiddelen bij grote openbare ordeverstoringen. Wat betekent dat concreet?
„Alle leden van de Mobiele Eenheid zullen worden uitgerust met grotere bussen pepperspray met een bereik van zo’n zeven meter. Daarmee kun je een agressor beter op afstand houden. Dan ontstaan geen fysieke conflicten”. Knol toont de pepperspray die nu aan haar broekriem hangt, formaat kleine deodorant. „Als het echt losgaat is deze spray na twee keer gebruik op.”

„We gaan ook experimenteren met traanverwekkende stoffen in de waterwerper. Hiermee kun je gewelddadig gedrag eerder stoppen. De traanwaterwerper kan tevens worden gebruikt om relschoppers uit een gebied te verwijderen. Het zou ook helpen als de inzet van traangas sneller kan. Nu moet de burgemeester toestemming geven voor inzet van traangas. Voordat er een besluit ligt, is de ellende al vaak gaande. Je zou als driehoek ook vooraf kunnen bepalen hoe je omgaat met acute situaties.”

Bent u niet bang dat meer wapens voor de politie ook zullen leiden tot meer geweld van demonstranten?
„In dit geval gaat het om het anders inzetten van middelen die we nu ook al tot onze beschikking hebben. Uitgangspunt daarbij is juist om met zo min mogelijk geweld te zorgen voor maximale veiligheid - voor mijn collega’s, omstanders en goedwillende demonstranten. Maar uiteindelijk geldt dat meer wapens de onderliggende problemen, de maatschappelijke onvrede, natuurlijk nooit gaan oplossen.”

Op de tweede dag van het samenzijn in Warnsveld publiceerde de Inspectie Justitie en Veiligheid een rapport waarin staat dat de politie in de basisteams van middelgrote steden zo druk is met winkeldiefstallen en vandalisme, dat de beteugeling van zaken als zorgfraude, milieucriminaliteit en verschillende vormen van zware misdaad er bij in schieten.

„De balans tussen meldingen, handhaving en opsporing is meer dan

LEES VERDER OP PAGINA 58

CV

Janny Knol (Rotterdam, 1969) verhuisde op haar vijfde met haar Friese ouders naar Zwolle. Sinds 1991 werkt ze bij de politie. Ze begon haar loopbaan in Deventer.

Knol was onder meer docent aan de Politieacademie en directeur opsporing voor de toenmalige politieregio IJsselland. Ook was ze zes jaar districtschef in Twente. In Enschede maakte ze onder meer werk van de aanpak van leden van motorbende Satudarah die in het supportershome van FC Twente in cocaïne handelden, en van de bestrijding van fraude met het persoonsgebonden budget.

In 2022 werd ze de baas van de grootste politieregio: Oost-Nederland. In maart 2024 volgde haar aanstelling tot korpschef van de Nationale Politie.

Knol woont in Deventer en is moeder van twee dochters. Ze heeft een lat-relatie.

VERVOLG VAN PAGINA 57

ooit relevant", zegt Knol hierover. „Als je dat niet expliciet aandacht blijft geven, verwatert het. Dat komt omdat we eindeloos veel werk hebben. Dan gaat de capaciteit al snel naar een openbare-ordevraagstuk ten koste van de opsporing."

Met name de bestrijding van digitale criminaliteit faalt. „Zo'n 50 procent van alle aangiftes hebben inmiddels te maken met digitale criminaliteit, zoals online oplichting. Maar slechts een fractie van de opsporingscapaciteit van de politie wordt ingezet om deze misdaden aan te pakken", zegt de korpschef. „Dit is helemaal uit balans. De politie werkt er keihard aan om de accenten te verleggen. Dat gebeurt ook omdat we zien dat eigenlijk alle vormen van criminaliteit een digitale component hebben. Mensen worden via de mobiele telefoon opgelicht of maken er foto's mee om anderen af te persen. Telefoons helpen ons ook bij de opsporing omdat we kunnen zien waar iemand is geweest. Overal speelt de telefoon een rol. Daar moeten we beter gebruik van maken."

In augustus bleek dat hackers BSN-nummers, labuitslagen en andere privégegevens van honderdduizenden mensen hadden gestolen van het laboratorium van Clinical Diagnostics in Rijswijk. „Zo'n kraak is heel wat anders dan een woninginbraak of een overval waarbij maar een of een paar slachtoffers zijn. Daar hebben we beproefde methodes van aanpak voor, maar zo'n hack vergt langdurige en ingewikkelde onderzoeken. Ook omdat de verdachten zich vaak in het buitenland bevinden. Niet al deze vormen van criminaliteit kunnen we oplossen door de boef te vangen. Soms kunnen we er veel beter voor kiezen om de misdaad te frustreren door bijvoorbeeld een server uit de lucht te halen en publiek te maken wat de manier van werken is. Het gaat dan om het voorkomen van slachtoffers."

Een ander dieptepunt van het afgelopen jaar was de moord op de zeventienjarige Lisa uit Abcoude. Op 22 augustus betuigde Knol op X haar medeleven „met alle betrokkenen". Ook dit bericht leverde vierhonderd beledigingen op. Strekking van de verwijten was dat Knol „een incompetente woke vrouw" is die de baas is van de „verfoeilijk linkse, multiculti politie".

Bizarre reacties toch?

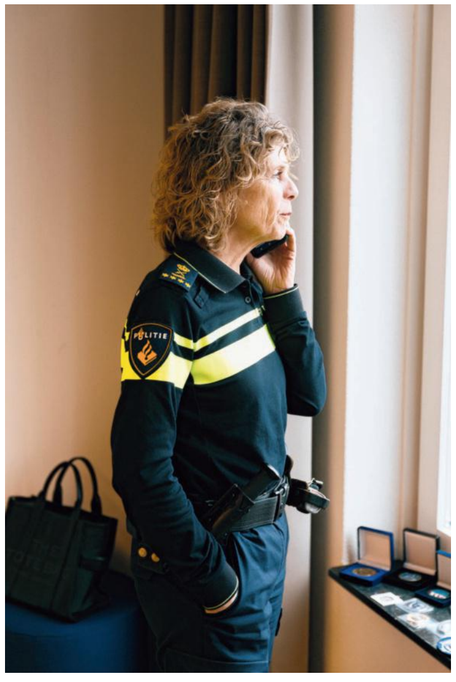
„Ja maar als het zo absurd wordt, dan neem ik het echt niet meer serieus."

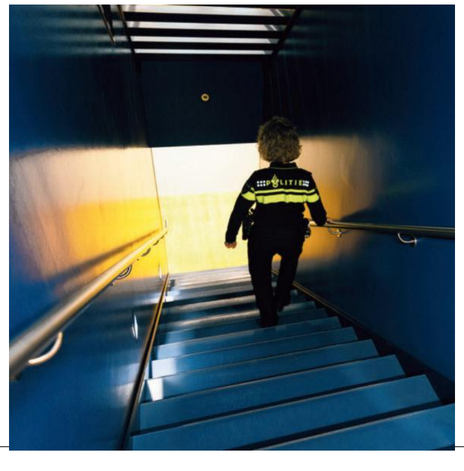
Ook PVV-leider Geert Wilders opende deze zomer de aanval op de korpschef. Ze had namens de politie laten weten grote twijfels te hebben over de uitvoerbaarheid van regelgeving die het illegaal verblijf van vreemdelingen strafbaar stelt. Op 4 juli plaatste Wilders op X het nieuwsbericht uit *NRC* over deze kwestie met de volgende tekst: „Mijn hemel we hebben een korpschef die praat als een verward Kamerlid van GroenLinks of D66." Het leverde Knol een stortvloed aan digitale verwensingen op.

Hebt u Wilders hierop aangesproken?

„Nee niet gedaan. Ik denk wel: het zou hem sieren als hij mij een vraag stelt in plaats van dat hij een mening geeft. Ik zou het ons allemaal wel gunnen dat we meer naar elkaar luisteren dan opinies geven. Maar ja, dat is natuurlijk iets te idyllisch gedacht."

WE HEBBEN ONS AFGEVRAAGD OF WE NIET BETER KUNNEN STOPPEN MET DAT X. MAAR JE WIL OOK VAN JE LATEN HOREN

U bent de eerste vrouwelijke korpschef van Nederland. Wat betekent dit voor de politie?

„Het doet wel wat met vrouwen in de organisatie. Collega's zien dat alle plekken voor vrouwen bereikbaar zijn. Ik heb andere oriëntaties dan mijn mannelijke voorgangers, maar dat heeft niet zozeer met geslacht te maken. Ik ben bezorgd over de maatschappelijke onrust. We moeten recht doen aan iedereen. Dat zijn thema's waar ik keihard voor wil werken."

Een belangrijk onderwerp voor Knol is het geweld tegen vrouwen. De nieuwe Wet seksuele misdrijven, die in 2024 van kracht werd en bepaalt dat elk seksueel contact strafbaar is als er geen sprake is van wederzijdse instemming, heeft geleid tot veel extra meldingen.

„Er is gelukkig meer emancipatie waardoor vrouwen eerder aangifte doen. Ik maak me wel enorme zorgen over wat je online ziet aan seksuele misdrijven. Daar heb ik echt buikpijn van. Jonge meiden en jongens worden aangezet tot sadistisch gedrag. Ze worden uitgedaagd tot extreme seksuele handelingen en soms leidt dit tot zelfdodingen. Dat je dit tegenkomt op digitale plekken waar zoveel jongeren zich ophouden en er eigenlijk niemand is die toezicht houdt, vind ik echt heel eng. We zien ook nog maar het topje van de ijsberg, deze zaken gebeuren op alle soorten sites, sociale media- en gameplatforms. Het neemt een enorme vlucht. Er is iets geks aan de hand en ook wij kunnen daar als politie nog niet de vinger op leggen.

„De jeugd raakt beschadigd doordat ze opgroeien in een dergelijke online omgeving. Via gameplatforms worden jongeren al op jonge leeftijd de criminaliteit ingezogen. Soms worden ze er geronseld om snel geld te verdienen, door ergens een explosief af te laten gaan. Ouders hebben hier geen enkel zicht op."

Wat is er aan te doen?

„Preventie is belangrijk. Bewustwording. Op scholen moet kinderen op jonge leeftijd worden uitgelegd wat online de gevaren zijn. Wij moeten aan de samenleving heel goed duidelijk maken wat er aan de hand is.

„Door wat Lisa is overkomen, besef je wel weer heel erg hoe belangrijk toezicht is. Ik heb met mijn twee dochters (18 en 20 jaar) de afspraak dat als ze 's avonds alleen over straat moeten, we via de telefoon de live locatie delen zodat ik weet waar ze zijn. Absurd toch?

„De bestrijding van seksueel geweld, ook online, moet bij de politie meer prioriteit krijgen. We moeten strafbare feiten opsporen die in deze tijd echt prominent zijn. De afdelingen zedenrecherche moeten worden uitgebreid. Op sommige plekken moeten we dan misschien iets minder doen zodat een betere aanpak van seksueel geweld mogelijk is."

Minder drugsbestrijding?

„Bijvoorbeeld. Die eendimensionale drugsbestrijding heeft helemaal geen zin. We zijn nu wel bezig met *upstream disruption*, opsporingsacties in landen waar drugs vandaan komen, om te voorkomen dat ze hierheen komen. Dat is van toegevoegde waarde. Maar heel plat nog langer een op een drugs vangen, dat helpt niks."

Advertentie

Volg ons via:

nrc carrière
samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland
Op zoek naar een uitdagende baan?
Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures,
bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer van de vacature en vul het in als trefwoord op nrc.nl/carriere

administratief

Provincie Utrecht	**Interbestuurlijk Toezichthouder Omgevingsrecht en Erfgoed**	Utrecht	29502

beleid / bestuur

CAOP	**Secretaris**	Den Haag	29507
CRa via Partners at Work	**Rijksbouwmeester**	Den Haag	29506
Gemeente Bloemendaal	**Beleidsadviseur/Projectleider Energietransitie**	Overveen	29485

directie / management

Armada Mobility B.V. via YER	**Plant/Operations Manager**	Nieuwegein	29498
CMO via BeljonWesterterp	**Directeur**	Houten	29500
Gemeente Middelburg	**Coördinator Regionaal Bureau Leerlingzaken**	Middelburg	29516
Gemeente Noardeast-Fryslân via BeljonWesterterp	**Clusterhoofd Gebiedsteams**	Dokkum	29469
Gemeente Zuidplas via Galan Groep	**Clustermanager Informatievoorziening en Ondersteuning**	Nieuwerkerk aan den IJssel	29501
Heijmans Utiliteit B.V. via YER	**Manager Projecten**	Rotterdam	29492
Hotelschool The Hague via TwynstraGudde	**Two Members of the Board of Trustees**	Den Haag	29481
Immigratie- en Naturalisatiedienst	**(Operationeel) Manager**	Den Haag	29484
Kempenhaeghe via Bureau Baken	**Directeur Onderzoek & Innovatie**	Heeze	29512
NWO - Den Haag	**Afdelingshoofd Kennisdeling & Lid MT Nationaal Kennisinstituut Onderwijs**	Den Haag	29480
OOM Verzekeringen	**Manager Brand**	Rijswijk	29494
RUD Zeeland via BeljonWesterterp	**Unithoofd VTH**	Middelburg	29515

finance

Bostik Benelux B.V. via YER	**Senior Site Controller FP&A Oosterhout en Giessen**	Oosterhout	29488
Nexent Bank N.V. via YER	**ALM Manager Finance**	Amsterdam	29491
Stichting Madre Brava	**Finance Director**	Remote	29505

horeca / detailhandel

Van Staveren via BeljonWesterterp	**Manager Retail & Horeca**	Emmeloord	29477

human resources

Gemeente Heerde	**Orthopedagoog/ Gedragswetenschapper**	Heerde	29427

inkoop / logistiek

Normec van Empel via YER	**Commercieel Manager**	Landelijk	29497
P. van Leeuwen jr. 's Buizenhandel B.V. via YER	**Accountmanager Process, Power & Pipelines**	Zwijndrecht/ hybride	29504
Stegra Boden AB via YER	**2 x Sales Account Manager**	Hybride	29490

IT

Gemeente Brummen	**CISO/Privacy Officer**	Brummen	29517
Klaverblad Verzekeringen	**Business Expert Acceptatie**	Zoetermeer	29496

juridisch

PWN	**Risk & Compliance Officer**	Velserbroek	29503
Vesteda via Legal People	**Head of Legal, Compliance & Risk**	Amsterdam	29462

projectmanagement

Metterwoon Vastgoed B.V.	**Projectleider Bouwkunde**	Scheveningen	29510

RvC / RvB / RvT

Rijnmond via PublicSpirit	**3 Leden Raad van Toezicht**	Rotterdam	29511
Zorggroep Almere via Leeuwendaal	**2 Leden Raad van Toezicht met aandachtsgebieden Zorg-Bestuurlijk en Bedrijfsvoering/Financiën**	Almere	29495

overig

LVVP via Leeuwendaal	**Senior Beleidsmedewerker**	Utrecht	29499

werken in de wetenschap i.s.m. AcademicTransfer

Hanze	**Lector Ondernemen in Verandering**	Groningen	29514
Nederlands Instituut voor Onderzoek van de Gezondheidszorg	**Junior Onderzoeker 'PalliatieveZorg'**	Utrecht	29513
Trimbos	**Lid Raad van Toezicht**	Utrecht	29509

Meer informatie over het plaatsen van vacatures?
Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055,
stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl
of ga naar nrccarriere.nl/werkgevers

nrc carrière
samen ambities waarmaken

Advertentie

XXX
AMSTERDAM

De vele gezichten van
KATHARINA
De vrouw van Maarten Luther als toonbeeld van de tijd
luther museum amsterdam
24.10.2025
25.01.2026

BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinemedia.nl

ROTTERDAM
Regio Rotterdam en omstreken

EEN WAARDEVOL AFSCHEID
Een waardevolle uitvaart, een dierbare herinnering. Met respect voor tradities en de mogelijkheden van vandaag.
010 – 447 99 00 | vanderspekuitvaart.nl
VAN DER SPEK UITVAART

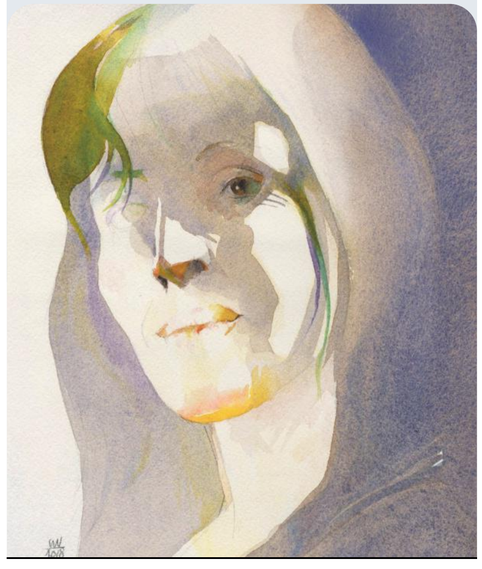
BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinemedia.nl

ONLINE CURSUS
Portretten maken met Siegfried Woldhek!
In 10 lessen laat Siegfried je de kneepjes van het vak zien

- Leer de essentie van portretteren
- Praktische en inspirerende opdrachten
- Geen basiskennis vereist

Heb je altijd al willen leren hoe Siegfried die prachtige portretten maakt voor NRC? In deze cursus vertelt hij hoe ie dat doet en laat hij zien wat hij zelf graag jaren geleden had willen weten. Zaken die veel belangrijker zijn dan techniek of kennis van anatomie en de plek van neus en ogen. Volgens Siegfried kun je een goed portret maken met simpele middelen. De cursus is online dus je bepaalt zelf wanneer je begint en je kunt de cursus onbeperkt terugkijken.

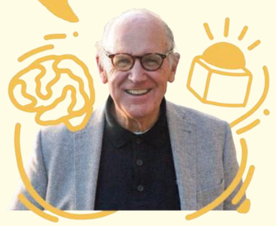

Bestel nu › **nrcwebwinkel.nl/portretten**

TIEN GENERATIES, EEN JAAR

Van net tien tot bijna honderd: tien Nederlanders over hun jaar.

Je wil voorkomen dat mensen denken: 'tja, hoe vertellen we hem dat hij moet oplazeren?'

Na 25 seizoenen en 800 afleveringen nam **Philip Freriks** (81) *afscheid van* De slimste mens. *Stoppen op het hoogtepunt, daar zit volgens hem wel wat in.*

In januari bekeken Maarten [van Rossem] en ik onze laatste uitzending van *De slimste mens* met publiek in het DeLaMar theater in Amsterdam. Het was een mooie afsluiting van 25 seizoenen. Daarna ging ik gewoon naar huis; toen het klaar was, was het ook klaar.

Het blijft lastig om te bepalen wanneer je moet stoppen - vooral politici hebben daar last van. Als het nog goed gaat, denkt iedereen 'je kunt best door'. Maar dat moet je dan juist niét doen. Op een gegeven moment kwamen een paar dingen samen waardoor ik voelde: dit is het moment.

Ik wist natuurlijk hoe oud ik was; ik begon me ook kwetsbaarder te voelen. Bijvoorbeeld toen ik tijdens de opnames een longontsteking kreeg, en bleef doorwerken. Poeh. Het zette me aan het denken. Wat als er echt een vervanger moet komen? Tijdelijk is dat natuurlijk prima, maar of je dan ook terugkomt...

Het idee dat je in het niets verdwijnt, vond ik niks. Ik vond het belangrijk om er een punt achter te zetten, een punt-uitroepteken, bij wijze van spreken. En dat wilde Maarten ook graag. Zo houd je het in eigen hand. Je wil voorkomen dat mensen denken: 'tja, hoe vertellen we hem dat hij moet oplazeren?'

Hoewel ik eigenlijk geen spelprogramma's kijk op televisie, heb ik wel een blik geworpen op het nieuwe seizoen van *De slimste mens*. Zodat ik tegen Herman [van der Zandt] kon zeggen: goed zo, jochie. Ik ben ontzettend blij voor mijn opvolgers, en voor de redactie vooral, dat ze nog altijd aan de top staan.

Gelukkig ben ik niet iemand die zich gauw verveelt. Als ik geen werk heb, dan ga ik naar de bioscoop, naar tentoonstellingen, wandelen, een beetje reizen. Er zijn duizend dingen die je kunt doen. Ik ben natuurlijk al lang met pensioen, maar ik blijf af en toe programma's maken, ook volgend jaar. Mijn Franse cardioloog zegt altijd: '*Monsieur* Freriks, blijf werken'."

Laura Hoogenraad

Ik vind het verschrikkelijk dat ik op mijn oude dag de verwoesting in Gaza nog mee moet maken

Ton Delemarre (92) *liep afgelopen jaar mee met Rode Lijn-demonstraties in Den Haag en Dordrecht. Als het lukt, gaat hij op donderdagen naar de sit-ins op station Dordrecht.*

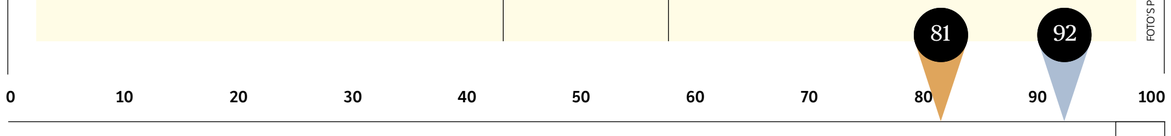
Na het overlijden van mijn vrouw Ada zat ik maar alleen, in dit grote huis. Dat vond ik een beetje asociaal, in een tijd waarin zoveel behoefte is aan woningen. Toen ben ik via vrijwilligersinstantie Takecarebnb in contact gekomen met Moussa, een Syrische statushouder. Hij woont nu bij mij in en helpt met het huishouden. Dankzij zijn zorgen hoefde ik niet naar een verpleeghuis toen ik mijn heup brak.

Ik kom uit een vroom katholiek nest, ik ben het elfde kind in een gezin van twaalf. Dan moet je vroeg leren delen. Mijn ouders hebben ons opgevoed vanuit de gedachte: 'geloof is niet praten, geloof is doen'. Dus ik ging al op jonge leeftijd - dan heb je het over eind jaren dertig - mee naar arme gezinnen. Dat maakte een heel diepe indruk op mij.

Vanaf dat moment ben ik altijd maatschappelijk betrokken geweest. Ik liep mee in protesten tegen de bom [kernwapens], ben sinds de oprichting actief lid van GroenLinks en ik ben al bijna veertig jaar betrokken bij de Vereniging Basisinkomen. We hebben die prachtige jaren zeventig en tachtig gehad. Alles ging open, de muur viel, de zuilen wankelden. Ik vind het verschrikkelijk dat ik op mijn oude dag de verwoesting in Gaza nog mee moet maken.

Daarom blijf ik me inzetten. Je moet het gewoon doen om de hoop levend te houden. Gelukkig haal ik veel troost uit mijn kleinkinderen en achterkleinkinderen, en kinderen van anderen. Als ik langs een kinderwagen loop, kijk ik altijd even en maak ik een praatje met de ouders. En dan zeg ik als grap tegen het kindje in de buggy: 'Ja, nu moet jij de rotzooi die wij hebben gemaakt gaan opknappen'."

Melle Meijer

FOTO'S PETER DE RUITER EN PRIVÉ-ARCHIEF; ILLUSTRATIE CAITLIN BECKER HOF

RITA ADEL

INTERVIEW

'Ik ben in beide werelden vriendschappen kwijtgeraakt'

Rita Adel is Palestijns-Oekraïense. De twee grote oorlogen domineerden haar leven dit jaar. Ze voelt zich nauw betrokken bij beide, maar merkt dat solidariteit tussen Oekraïners en Palestijnen vaak ontbreekt. „In de Arabische wereld verliest Oekraïne de informatieoorlog"

Door
Eva Peek

Fotografie
Arthur Tainturier

Jaren geleden liep Rita Adel met haar broer door de straten van Haifa, een havenstad ten noorden van Tel Aviv. Het was een van hun eerste bezoeken aan het gebied, ze stelden zich voor hoe hun leven eruit gezien zou hebben als hun familie niet uit Palestina was verdreven. Terwijl ze Russisch met elkaar spraken, werden ze op straat aangesproken door een nieuwsgierige voorbijganger. „Waar komen jullie vandaan?" „We komen hier vandaan, we zijn Palestijnen", antwoordden ze. „Waarom spreken jullie Russisch?" „Omdat we Oekraïners zijn." „Maar, waarom spreken jullie dan *Russisch*?" „Omdat we Oekraïners zijn en in Oekraïne spreken we Oekraïens, maar eh, ook Russisch. Wij komen hier vandaan én we zijn Oekraïners. En Jordaniërs."

Zelf vond Adel haar afkomst in die tijd helemaal niet zo complex. Ze groeide op in Oekraïne, waar de familie van haar moeder vandaan komt, met een Palestijnse vader die was geboren in Jordanië. „Maar in Oekraïne voelde ik me vaak meer Arabisch dan Palestijns. Oekraïners zien niet zoveel verschil tussen Palestina, Jordanië of Libanon", lacht ze.

Vanuit de Jordaanse hoofdstad Amman, waar ze sinds 2003 woont, vertelt ze via een videoverbinding over het afgelopen jaar. Dat viel haar zwaar. Ze werkt als analist voor humanitaire ngo's, maar door het afschaffen van USAID door de regering-Trump raakte ze veel opdrachtgevers kwijt.

Het was ook het jaar waarin er meer burgerslachtoffers bij luchtaanvallen vielen dan ooit in Oekraïne, waar veel van haar familie woont, die ze dit jaar twee keer ging opzoeken. Ze hebben nog steeds een flat in Kyiv. En natuurlijk was er het aanhoudende geweld en leed in Palestina, waar nog altijd verre familie van haar woont, en waar in Oekraïne weinig begrip voor is. Tijdens ons gesprek wisselt de betekenis van het woord 'wij' voortdurend. Dan weer 'wij, Oekraïners', dan weer 'wij Palestijnen', of 'wij Arabieren'.

Maar voor ze meer vertelt over hoe moeilijk het is om aan beide zijden van haar wereld steun te krijgen voor de strijd van de ander, legt ze eerst uit hoe ze aan deze specifieke afkomst komt.

„Mijn vaders familie is in 1948 verdreven uit hun woningen, eerst naar Bethlehem, en in 1967 naar Jordanië. Daar werd in een vluchtelingenkamp mijn vader geboren. In die tijd had de Sovjet-Unie onderwijsprogramma's om studenten uit het Mondiale Zuiden naar de USSR te halen, als vorm van soft power. Dit was een uitkomst voor Arabische families die geen geld hadden hun kinderen naar dure universiteiten in de VS of het VK te sturen. En het trok veel slimme studenten aan, omdat je hoge cijfers moest halen om binnen te komen. Zo ook mijn vader, die net als twee van zijn broers naar Oekraïne ging, waar hij mijn moeder ontmoette."

Nog altijd zie je de effecten van dit beleid in de Arabische wereld, waar je vaak vrouwen uit de voormalige Sovjet-Unie vindt. En Rusland blijft tot op de dag van vandaag studiebeurzen uitdelen, in Jordanië alleen dit jaar al 1.500. „Dus mijn Arabisch-Oekraïense afkomst is eigenlijk niet zo uniek."

En ingewikkeld was het ook nooit. Tot 2022.

„Vlak na de Russische invasie kreeg ik nog veel steun van mijn vrienden in de Arabische wereld en uit Jordanië. Maar dat veranderde toen de internationale media zich ermee gingen bemoeien." De manier waarop er in westerse media over Oekraïners werd geschreven en gepraat, viel niet goed in haar omgeving. „Er werd steeds benadrukt dat Oekraïners het recht hebben om zich te verzetten tegen bezetting. En toen zeiden mijn Palestijnse vrienden, in koor met zowat alle Arabieren op aarde: 'Wij hebben ook het recht om tegen de bezetting te vechten, maar ons noemen jullie terroristen.' Toen voelde ik al dat de steun voor Oekraïne problematischer werd. En het werd alleen maar erger. Herinner je je die man nog die zei dat Oekraïners op ons lijken, dat ze blank zijn, blauwe ogen hebben en Netflix-accounts, dus dat we ze moeten binnenlaten?"

Ze doelt op een stuk in *The Telegraph* van de Britse politicus Daniel Hannan. Hij schreef over de Oekraïners: „Ze lijken zo op ons. Dat maakt het zo schokkend. Oekraïne is een Europees land. De mensen kijken Netflix, hebben Instagram-accounts, stemmen in vrije verkiezingen en lezen ongecensureerde kranten. Oorlog is niet langer iets dat alleen arme en afgelegen bevolkingsgroepen treft."

Hij was niet de enige die uitdrukking gaf aan dit sentiment. Tijdens een uitzending van CBS News verklaarde Charlie D'Agata, senior buitenlandcorrespondent, dat Oekraïne „met alle respect, geen land is zoals Irak of Afghanistan, waar al decennia lang conflicten woeden. [Kyiv] is een relatief beschaafde, relatief Europese - ik moet die woorden ook zorgvuldig kiezen - stad, waar je zoiets niet zou verwachten of hopen dat het zou gebeuren".

Al dat soort uitspraken waren in de Arabische wereld „enorm schadelijk voor de solidariteit met Oekraïne". En toen brak in 2023 na de aanval van Hamas de oorlog in Gaza uit. In Oekraïne betuigde men massaal steun aan Israël, wat Adel vervreemdde van de mensen daar, en in Jordanië werd het er ook niet makkelijker op.

„Iedereen in de Arabische wereld zag hoe anders de Westerse media over de Palestijnse slachtoffers schreven dan over de Oekraïense. Door die dubbele moraal ervoor ik hier veel druk. Het was heel onaangenaam."

Is er in de Arabische wereld ook een dubbele moraal in de media, als het gaat om de verslaggeving rond Oekraïne?

„Die is er. Al-Jazeera doet het nog best goed, zij nemen in ieder geval het perspectief van de Oekraïners mee, wat al veel beter is dan veel andere Arabische media. Maar in de Arabische wereld als geheel verliest Oekraïne de informatieoorlog. Mensen kijken naar het propagandakanaal RT uit Rusland. Ze gaan naar evenementen die de Russische cultuur promoten. Ik heb heel vaak gehoord: 'het heeft niets te maken met Oekraïners als mensen, maar we zijn om politieke redenen voor Rusland.'"

Waarom staat de Arabische wereld zo open voor het Russische perspectief?

„Omdat we generaties lang trauma's hebben opgelopen door het westerse imperialisme. In de Arabische wereld zijn de mensen de Amerikaanse invloed spuugzat. Voor mensen die getraumatiseerd zijn door de oorlog in Irak, door de NAVO of waar de NAVO voor staat, is het natuurlijk veel gemakkelijker om het Russische verhaal te geloven. En als het niet uit liefde voor Rusland is, dan is het wel: de vijand van mijn vijand is mijn vriend. Hetzelfde mechanisme geldt voor de Oekraïense steun voor Israël."

Hoe bedoel je?

„Oekraïne denkt: Amerika geeft ons wapens, dus dat zijn de *good guys* en Amerika steunt Israël, dus wij ook. Daarbij leeft er sinds de Russische invasie in Oekraïne sterk de wens - helaas - om bij Europa te horen, en de Westerse wereld. Daar passen de Palestijnen niet bij. Israël wel, dat doet zelfs mee aan aan het Eurovisie Songfestival. Ik gaf in Oekraïne een lezing over de positie van vrouwen in de Arabische wereld, toen iemand uit het publiek zei: 'Waarom zouden we Palestina steunen? Wij zijn Europeanen, en de Israëlische manier van leven lijkt op onze levensstijl'.

„Daarnaast speelt in Oekraïne racisme een rol. En er is een sterke culturele verbondenheid met Israël. Heel veel Oekraïners die zich als Joods identificeerden zijn in Palestina gaan wonen. Toen ik het gebied bezocht dat nu Israël is, kon dat vanwe-

LEES VERDER OP PAGINA 64

CV

Rita Adel (1989, Poltava, Oekraïne) is een analist en onderzoeker, gespecialiseerd in conflictanalyse, ontwikkelingspolitiek en humanitaire zaken.

Ze groeide op in Oekraïne, is zowel Palestijns als Oekraïens, en woont sinds 2003 in Jordanië. Daar haalde ze haar master Development Studies. Naast haar formele werkzaamheden is ze activist, met name om het wederzijds begrip tussen Oekraïne en de Arabische wereld te bevorderen sinds het begin van de grootschalige Russische invadie van Oekraïne.

VERVOLG VAN PAGINA 63

ge mijn Oekraïense paspoort.” Vooral na de val van de Sovjet-Unie trokken veel Joodse Oekraïners naar Israël, tussen 1989 en 2001 bijna 300.0000. Na de Russische invasie van 2022 was er een nieuwe migratiepiek, met meer dan 15.000 Joodse Oekraïners die zich in Israël vestigden.

Wat is het effect van deze twee oorlogen geweest op je persoonlijk leven?
„Ik ben in allebei de werelden vriendschappen kwijtgeraakt. Ik kan geen vrienden zijn met iemand die Israël steunt, en ik kan geen vrienden zijn met iemand die Rusland steunt. Deze oorlogen zijn te persoonlijk voor me. Ik heb deze strijd niet gekozen, maar het is wat het is, dus ik probeer mijn stem te laten horen.

„In Oekraïne heb ik gelukkig mensen ontmoet die opkomen voor de Palestijnse zaak. We hebben veel dingen samen georganiseerd, en deze zomer heeft een aantal activisten in Kyiv geprotesteerd voor Palestina, wat nieuw is voor Oekraïne. Maar de reacties waren heftig. Toen ik een protest aankondigde op X kreeg ik zoveel racistisch gescheld over me heen dat ik de post uiteindelijk moest verwijderen. In mijn jeugd in Oekraïne heb ik nooit te maken gehad met racisme dus het was nogal een wake-upcall.

„Oekraïne wil heel graag deel uitmaken van de ‘beschaafde wereld’, zonder na te denken over de complexiteit van wat beschaafd is en wat onbeschaafd. En natuurlijk zijn ze in de Arabische wereld beledigd als ze dat horen. ‘Oh, zien ze ons niet als beschaafd? Prima, dan willen wij daar ook helemaal niet bij horen.’ Daar speelt Rusland weer handig op in.”

Het is nogal een tragische timing van Oekraïne dat het vol inzet op een Westers beschavingsideaal, in een tijd dat dat wereldwijd wordt ontmaskerd als hypocriet.
„Absoluut. Oekraïners moeten zich realiseren dat dat discours hen in dit tijdsgewricht niet gaat helpen. Het is geen effectieve strategie om sympathie voor onszelf te kweken.

„Aan de andere kant begrijpen veel mensen in de Arabische wereld weer niet hoe zwaar het dagelijks leven van Oekraïners is, hoe vaak ze zonder stroom zitten, hoe laag de salarissen er zijn. In de Arabische wereld gaat het vaak over westers privilege, maar ze begrijpen niet dat veel Oekraïners helemaal niet alle privileges hebben die zij denken.”

Vind je dat Oekraïne bij het mondiale Zuiden hoort, in plaats van bij het Westen?
„Geografisch gezien niet, maar qua ervaring wel. Vooral vanwege de manier waarop we worden uitgebuit om onze grondstoffen. Toen Trump dit jaar aantrad, was dat het eerste wat hij zei: ik neem jullie mineralen, jongens! Wij zijn een van die landen die rijk zijn aan natuurlijke bronnen, maar met een zeer arme bevolking.”

Hoe zou je beide zijden ervan overtuigen dat er een overlap is tussen de Oekraïense en de Palestijnse strijd? Welke reden zie jij voor onderlinge solidariteit?
„Er zijn zoveel overeenkomsten. Echt. Laten we honger als voorbeeld nemen. Voor mij persoonlijk waren dit jaar de beelden van hongerige kinderen in Gaza het moeilijkst om aan te zien, misschien wel omdat ik als Oekraïense op dna-niveau erg bang ben voor alles wat met honger te maken heeft. Voor mijn Oekraïense vrienden die achter de Palestijnen staan, was dat een van de eerste dingen die ze zeiden: ‘Oekraïne heeft óók dat soort honger meegemaakt, dus juist als Oekraïners steunen we Palestijnen.’”

Ze verwijst naar de Holodomor: de door de Stalin gecreëerde hongersnood in 1932 en 1933. Op het Oekraïense platteland kwamen destijds tussen de 2,5 en 7,5 miljoen mensen om het leven. In 2023 erkende Nederland de Holodomor officieel als genocide. De overgrootmoeder van Rita overleefde die tijd op het platteland, en als kind zag Rita de grote stress die er in haar dorp was over voedsel, dat zoveel mogelijk werd opgespaard. Je moest op het ergste voorbereid zijn. Pas toen ze later in het buitenland kwam, merkte ze dat dat in welvarender landen zonder hongertrauma helemaal de norm niet was.

Zijn er nog meer overeenkomsten in ervaringen die tot solidariteit zouden kunnen leiden?
„Oekraïners en Palestijnen weten allebei hoe het is als er iemand van buiten komt en je land probeert in te nemen. En neem zoiets als de *Absentee Property Law*: de Wet betreffende de Eigendommen van Afwezigen. Een wet in Israël uit 1950, die werd toegepast op Palestijnen die in 1944 en 1948 verdreven waren. Wie zijn huis had verlaten, werd als afwezig beschouwd en dus kon de Israëlische staat dat huis confisqueren.

„Eenzelfde soort afwezigheidswet is nu van kracht in de door Rusland bezette gebieden. Als je een tijd je rekeningen niet betaalt, dan beschouwt Rusland je als afwezig, en wordt je appartement of huis eigendom van de Russische staat. Dus je ziet: bezetting is bezetting, ongeacht de context.

„En zelfs cultureel gezien denk ik dat Palestijnen en Oekraïners niet erg van elkaar verschillen. Al die gemengde huwelijken kwamen niet uit de lucht vallen. We hebben allebei een sterke familiecultuur. We houden ervan om samen te komen rond eten. We vinden het belangrijk wat onze buren over ons zeggen. We houden ervan om te pronken met onze spullen. In het Westen maken ze grapjes dat niemand gelooft dat Oekraïense vluchtelingen een zwaar leven hebben, want we zien er altijd zo goed uit. Hetzelfde geldt voor de Arabische cultuur: je gaat niet in je pyjama de deur uit, een Arabische vrouw probeert er altijd op haar best uit te zien. Dit klinkt misschien als een opper-vlakkige overlap, maar het laat zien dat we uiteindelijk niet zo anders zijn.”

> DE ARABISCHE WERELD ZIET NIET DAT VEEL OEKRAÏNERS DE WESTERSE PRIVILEGES NIET HEBBEN

Welke momenten van beide oorlogen dit jaar zijn je het meest bijgebleven?
„De beelden van brandende tenten in Gaza met mensen erin. Een foto van een kind waarvan het hoofd volledig was weggeblazen. Ik herinner me een moment dat ik plotseling mijn vader overstuur uit de woonkamer hoorde schreeuwen. Het was om een van de journalisten van Al Jazeera, die was vermoord in Gaza.

„Ik denk aan het beeld van een Oekraïens echtpaar, dat op de grond zat naast hun appartement dat geraakt was door een Russische raket of drone. Hun tienerzoon lag ergens onder de brokstukken, ze wisten een paar uur lang niet of hij nog leefde. Uiteindelijk werd hij dood onder het puin vandaan gedragen. Ik herinner me vooral het beeld van de huilende vader.

„Maar er is niet één specifiek moment dat al het leed omvat. Ik heb het hele jaar het gevoel dat het van kwaad tot erger gaat. Voortdurend. De oorlog in Oekraïne is al van voor 2022. De bezetting van Palestina is ook niet nieuw, en al is er nu een staakt-het-vuren, het geweld in de Westelijke Jordaanoever gaat door. De ellende is niet nieuw, maar nieuw is wel dat ik dit jaar heb moeten leren dat ik gewoon mijn leven moet leiden terwijl de situatie verschrikkelijk is.”

Is dat de les van 2025?
„Ja. Het was een heel moeilijk jaar, omdat ik moest accepteren dat het geweld in zowel Oekraïne als Palestina volkomen genormaliseerd is. Als ik elke keer dat er daar iemand stierf een bericht zou plaatsen, zou dat een fulltime baan zijn. Maar voor de rest van de wereld is er vooral de druk om door te gaan met je leven. Je opent Instagram, je ziet al die gruweldaden en dan moet je naar je werk.

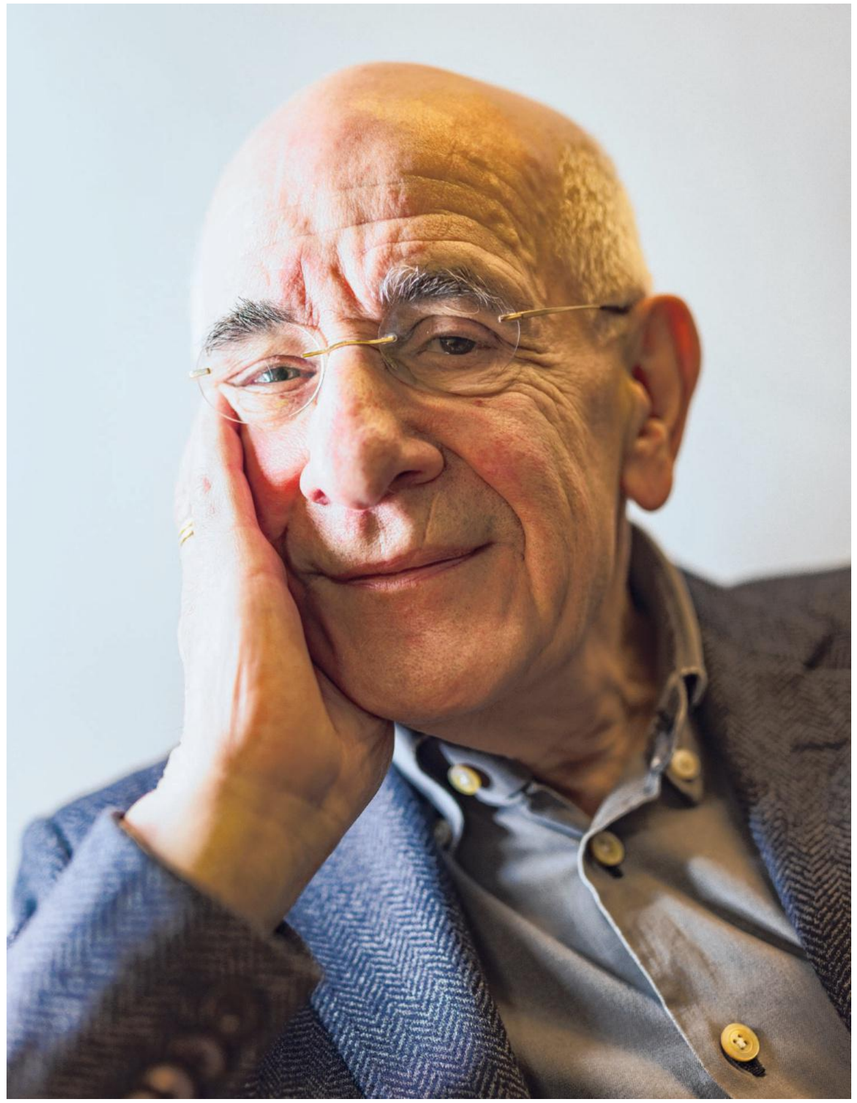
„Natuurlijk vind ik het nog steeds belangrijk om mensen bewust te maken van allebei de situaties. Maar ik zie dat op het hoogste politieke niveau er ook na enorme demonstraties niets verandert. Dus voor mij was 2025 het jaar waarin ik besefte dat ik geacht word door te gaan met mijn leven terwijl er mensen vermoord worden. Met een gevoel van wanhoop, waar ik maar aan moet wennen.”

Hoe voel je je over de vredesplannen die er nu liggen voor Gaza en Oekraïne?
„Je hebt vrede, en je hebt gerechtigheid. Dat zijn verschillende dingen. Ik snap dat in deze wereld gerechtigheid niet altijd een optie is, en vechten is ook niet altijd een optie. Ik vind niet dat ik veel recht heb op een mening over een vredesakkoord: ons huis in Kyiv staat nog steeds overeind, ik heb geen familieleden die in deze oorlogen zijn omgekomen - nog niet in ieder geval. Mijn neef vecht aan het front. Dus ik laat het aan de mensen die daadwerkelijk ter plaatse zijn om te bepalen wat vrede voor hen betekent. Maar ik weet dat welke vrede de Palestijnen of Oekraïners ook zullen krijgen, deze niet rechtvaardig zal zijn. Dus hoopvol over de toekomst ben ik zeker niet.”

FRITS SPITS

INTERVIEW

‘Mijn moeder wilde ons niet met de oorlog belasten’

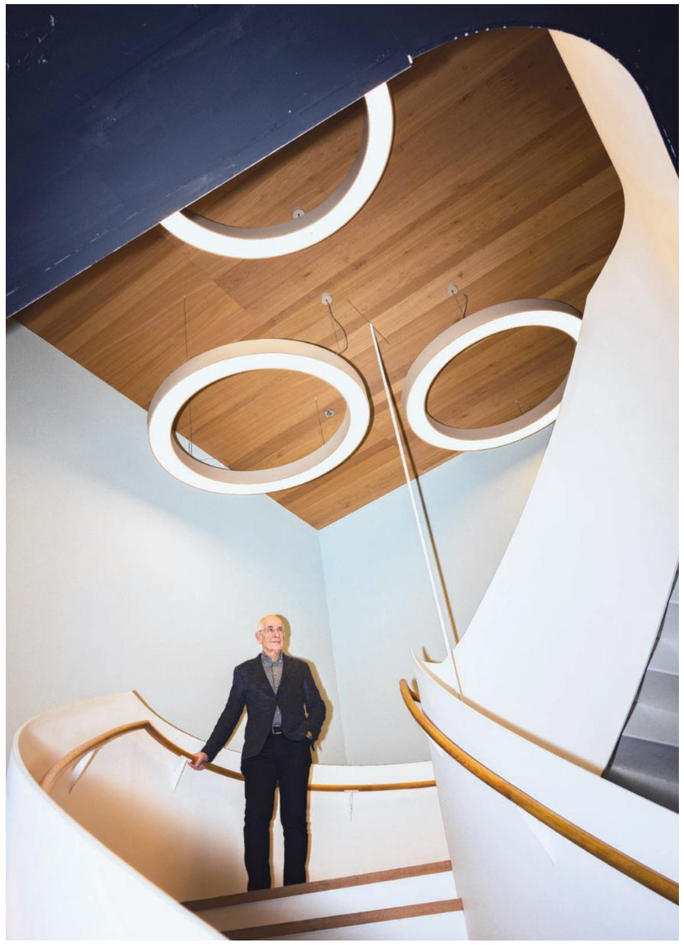

Door **Arjen Fortuin**

Fotografie **Jagoda Lasota**

Met pijn in het hart stopt Frits Spits (77), die in de studio nog wekelijks verandert in een stuiterend jongetje, na 52 jaar met radiomaken. „Radio is een parallelle wereld waarin ik heel gelukkig kan zijn.”

LEES VERDER OP PAGINA 66

Iemand moet er als eerste zijn. Donderdagochtend om negen uur zit Frits Spits al achter zijn laptop als de overige redactieleden van radioprogramma *De Taalstaat* het vergaderzaaltje in het gebouw van KRO-NCRV binnendruppelen. Wanneer hij wordt gevraagd naar zijn gemoedstoestand, beweegt er even iets rondom zijn ogen. We zitten in Spits' laatste weken als presentator van zijn succesvolle zaterdagse taalprogramma en het naderende einde, een afsluiting van 52 jaar radiomaken (dat getal noemt hij vrij vaak), laat hem niet onberoerd.

Maar eerst moet er vergaderd worden en dat gebeurt volgens een vast stramien. De uitzending van de zaterdag ervoor wordt rubriek voor rubriek doorgelopen, in de volgorde waarin ze ook op de radio aan de orde komen. Lukte het om het gesprek over taal te laten gaan? Waren de zenuwen van een bepaalde gast niet te hinderlijk? Wanneer een van de redacteuren opwerpt dat er meer aandacht besteed had moeten worden aan het overlijden van Joost Prinsen, is Spits gedecideerd: „Vorige week was het ondergesneeuwd, nu maken we komende week iets heel moois."

Als het gezelschap de uitzending een cijfer heeft gegeven („een zes en een half", maar dat zeggen ze eigenlijk elke week tegen elkaar) wordt volgens dezelfde routekaart de komende uitzending tegen het licht gehouden. Dus gaat het weer over het Vergeetwoord, de sociale-mediarubriek Digitaalstaat en de 'TNA' (dat staat voor 'taalnatuuranalyse') van een bekende Nederlander. Samen met de grotere gesprekken, zoals over de taalschat van de week, structureren die rubrieken het programma, waarin via de Nederlandse taal ook veel over literatuur, muziek en de wereld wordt gezegd. Spits vertelt zijn collega's welke gasten hij al heeft gesproken; hij voert voorgesprekken graag zelf.

Wanneer het gesprek afdwaalt naar de voorbereiding van het *Groot Dictee der Nederlandse Taal* - het op tv gesneefde programma dat door De Taalstaat succesvol werd gereanimeerd op de radio - komt er ineens allemaal geluid uit de laptop van Spits. Een melodietje en een stem die het Groot Dictee der Nederlandse Taal aankondigt, vanuit de bibliotheek in Deurne. Verbaasde blikken bij de redactie, een blij gezicht bij de presentator. Hij laat de jingle nog een keer horen, samen met een paar bumpers, voor tussen de programma-onderdelen. „De vormgeving is klaar", zegt de 77-jarige radiomaker, in wie zich een kleine metamorfose heeft voltrokken: aan de vergadertafel zit ineens een jongetje, domweg gelukkig met een bumpertje.

Die gedaanteverwisseling - uiteindelijk die van de vriendelijke zeventiger Frits Ritmeester (zijn echte naam) in de leeftijdsloze dj Frits Spits - is dezelfde die zich elke zaterdagochtend om elf uur voltrekt in de studio op het Mediapark in Hilversum. Op het moment dat in de studio de tune van Acda en De Munnik klinkt, ten teken dat *De Taalstaat* op het punt staat te beginnen, begint Spits in zijn stoel te stuiteren - zoals hij in zijn eerdere radioleven een zekere faam genoot onder studiopersoneel vanwege zijn gewoonte om, niet per se heel zuiver, mee te zingen met de plaatjes die hij draaide.

„Dat jongetje is er nog steeds", zegt Spits een paar dagen na de uitzending. „Zodra ik het signaal van een radioprogramma op mijn koptelefoon krijg, leef ik in een andere wereld. De wereld van het geluid en het verlangen om er met de luisteraar een feest van te maken. Ik weet dat ik me dan anders gedraag en daar verbaas ik me zelf ook over."

Is radio een ontsnapping?

„Misschien wel. De radio is in elk geval de wereld waar alles even goed is, een parallelle wereld waarin ik heel gelukkig kan zijn. In de gewone wereld ook wel, maar op de radio is er iets meer zekerheid, iets meer garantie voor geluk."

Het is ook een sterk gestructureerde wereld. De vorm van de uitzendingen ligt precies vast; jullie volgen die zelfs tijdens de redactievergadering.

„Dat komt ook door mij. Ik houd van structuur. En ik denk een luisteraar ook. Een radioprogramma is een soort gebouw waar je binnenkomt. Dan wil je toch weten: waar is het toilet, waar kan ik een boterham eten? Ik kan wel improviseren, maar ik wil de structuur vast hebben. Als een programma elke week anders is, wordt de luisteraar knetter en raak je hem kwijt."

Ben je in het dagelijks leven ook zo gestructureerd?

„Dat is de laatste jaren wel erger geworden. Dat ik om de twee weken mijn werkkamer wil schoonmaken, is iets waar ik niet meer vanaf zal komen. Ik heb maar met mezelf afgesproken dat ik me daar niet meer druk om zal maken; misschien is het de leeftijd. Ik vind het prettig om dingen afgerond te hebben."

Nu is Spits zijn radioleven aan het afronden. Als kind speelde hij al dj'tje en bedacht hij de artiestennaam Frits Spits. Het rijmde zo lekker. Toen hij als twintiger werd aangesteld als NOS-presentator en in 1978 dagelijks *De Avondspits* ging doen op wat toen Hilversum 3 heette, probeerde hij als 'Frits Ritmeester' de ether in te mogen, maar daar wilden zijn bazen niet aan. Afgezien van een kort en in verschillende opzichten ongelukkig intermezzo bij de televisie - in die periode zat hij in de auto naar zijn werk de plaatjes aan te kondigen die hij afspeelde op zijn casetterecorder - maakte hij een halve eeuw radio. Eerst dagelijks *De Avondspits*, daarna elke dag *Tijd voor Twee* op Radio 2 en een avond per week *Met het Oog op Morgen*.

Toen hij elf jaar geleden met pensioen zou gaan, kreeg hij de vraag wat hij nog zou willen. „Ik zei: een taalprogramma. Ik had een schemaatje gemaakt van hoe dat eruit zou moeten zien en men zei: ga het maar maken."

Je kreeg meteen een van de begeerlijkste tijdstippen: de zaterdagochtend op Radio 1.

„Daar was ik me niet zo van bewust, maar ik had geen zin om dit in de avonduren te gaan doen. Ik wilde een tijdstip waarop je er een hoop mensen tegelijkertijd een plezier mee kunt doen."

Had je verwacht dat je het elf jaar zou doen?

„Ik dacht: twee of drie jaar, maar we hebben het er nooit meer over gehad. Er kwam voor mij veel in samen. En taal is waar ik het meeste van houd. Ik wilde de schoonheid en de vrolijkheid van de taal laten zien. Mensen deelgenoot maken van waar ik, samen met de hele redactie natuurlijk, enthousiast over ben, dat is wel een talent van me, denk ik. Ik zie radioprogramma's nog altijd als het zolderkamertje waar je met vrienden en vriendinnen zit en zegt: kijk eens wat een mooi boek ik heb. Kijk eens wat een mooie plaat ik heb. Lees maar. Luister maar. Dat is de essentie."

Is De Taalstaat niet gewoon een literatuurprogramma in vermomming?

„Vermomd is het niet, vind ik. Ik vind het fantastisch om over boeken te praten, om te weten wat een schrijver bezighoudt, waarom hij bepaalde woorden kiest. Maar het werk moet het uitgangspunt zijn. Laatst zag ik Peter Buwalda bij Eva Jinek en daar ging het bijna niet over zijn boek, terwijl ik wil weten: wat staat er in *De jaknikker*? Dat is voor dat programma blijkbaar minder interessant."

Lijkt je motivatie bij het maken van De Taalstaat op die waarmee je ooit voor de klas stond als leraar Nederlands?

„Ik ben uit liefde voor literatuur Nederlands gaan studeren. Eerst deed ik economie, dat was uit een beroepskeuzetest gekomen die mijn vader me had laten doen. Ik wilde eigenlijk toen al bij de radio, maar er was nog geen school voor de journalistiek. Economie was geen succes. Maar ik werd bij het studentencorps wel lid van het literaire dispuut Homerus. Daar ging het over poëzie. Ik dacht: jullie kunnen me wat, ik ga Nederlands studeren. Toen las ik *Het uur U*, van Martinus Nijhoff. Dat vond ik zo fantastisch. Het heeft zoiets geheimzinnigs: het spelen met tijd, het spelen met de dood en het leven. Of de *Mei* van Gorter, de jazzgedichten van Remco Campert."

Waarom vertrek je nu uit die veilige radio-zolderkamer?

„Ik wil graag de regie houden over mijn eigen leven. Ik heb het idee dat het programma nu nog goed is, maar volgend jaar ben ik 78. Een paar jaar geleden heb ik een klein hartinfarct gehad. Ik merk dat het me fysiek steeds meer moeite kost en ik wil het moment waarop ik het niet meer kan voor zijn. Dat lijkt me ontluisterend. Ik wil niet over de rand. Vooral ook niet voor het programma. Het is verstandig om te stoppen, *it's life*."

Een verstandelijk besluit.

„Ook wel met het hart hoor, voor het programma. Dat verdient het allerbeste en ik weet niet of ik het allerbeste kan blijven geven. En gelukkig blijft het bestaan, met Ronald Giphart als nieuwe presentator. Het is in heel goede handen bij samensteller Lisette de Groot, redacteuren Bart Kool en Jeroen van Kan en eindredacteur Ellen Hollemans." Later benadrukt hij: „Wat de Taalstaat extra bijzonder maakt is de chemie die bestaat tussen Lisette de Groot, samensteller maar ook mijn geliefde, en mij. Vaak zorgt die voor een vorm van betovering."

Heb je lang getwijfeld?

„In de loop van dit jaar heb ik er veel over nagedacht en het werd me geleidelijk aan duidelijker dat dit was wat ik ging doen. Hoeveel pijn het ook oplevert." Hij pauzeert even: „Het is natuurlijk mijn leven; ik heb 52 jaar radio gemaakt."

De afgelopen jaren schreef Spits een aantal boeken, waarin hij liedjes die hem dierbaar zijn gebruikte als raamwerk om te vertellen over wat hem bezighield, zoals de rouw na de dood in 2018 van zijn vrouw Greetje in *Alles lijkt zoals het was* (2019). Jaren geleden zei hij al dat hij het liefst schrijvend zou willen eindigen.

„Toen ik begin dit jaar bedacht dat ik misschien zou stoppen met *De Taalstaat*, ben ik een dagboek gaan bijhouden, dat in maart of april volgend jaar moet verschijnen. Dat vind ik geweldig om te doen; op papier nadenken over vragen als waarom ik nu stop en niet volgend jaar of het jaar daarna. Schrijven is verslavend."

Waarom ben je niet eerder met schrijven begonnen?

„Ik was meer een prater. Ik dacht altijd: mijn moeder kan mooi schrijven, dus laat ik er maar niet aan beginnen. Zij begon in de jaren vijftig, zestig met kinderboeken, maar heeft ook liedjes geschreven, als 'Ik ben gelukkig zonder jou', voor Conny Vandenbos. Daarna is ze over de oorlog gaan schrijven. Ze heeft een boekje geschreven, *Afkloppen* [1990], over haar ouders. Die zijn vermoord in Auschwitz, maar dat woord heeft ze nooit over haar lippen kunnen krijgen. Ze sprak wel over de oorlog, ze heeft ons alles verteld over de Duitsers, en hoe ze krantjes heeft rondgebracht en naar Zwitserland is gegaan..."

Maar een deel van het verhaal heeft ze dus voor zichzelf gehouden?

„In de jaren negentig maakte ik een programma over Westerbork. Toen ik daar was, dacht ik: ik ga toch eens in die boeken met vermoorde Joden kijken, misschien staan mijn grootouders er wel bij. En ze stónden erbij. Ik denk dat ik dat ergens van binnen ook wel wist."

Heb je het er daarna nog met je moeder over gehad?

„Ik heb het geprobeerd, maar dat was bijna niet te doen. Toen ik zag dat het haar zo veel verdriet deed, heb ik het maar gelaten.. Ze wilde ons niet belasten met die geschiedenis. Dat was naïef natuurlijk. En volstrekt onmogelijk."

Ben jij belast door die geschiedenis?

„Belast voel ik me helemaal niet...", begint Spits. „Maar ik weet dat dit mijn achtergrond is. En ik weet dat ik de regie over mijn leven wil hebben, zelf wil bepalen bij wie ik wil horen. Ik wil me niet laten definiëren door anderen. Dat ik Joods ben, is een deel van mij. Maar ik ben ook een Nederlander, een Eindhovenaar of een Larenaar - ik woon nu in Laren. Intussen worden mensen voortdurend door anderen gedefinieerd: jij hoort daarbij, jij hoort dáárbij, jij zult wel zo zijn. Ik vind dat verschrikkelijk."

In de boeken die je schreef, komen je moeder en de oorlog soms zijdelings aan de orde. Is dat het grote verhaal dat je wil vertellen? Het verhaal dat je moeder niet opschreef?

„Ik heb een paar jaar geleden een novelle geschreven waarin het over die oorlogsverhalen gaat, maar ik weet niet of die goed genoeg is. Die zou uitgebreid moeten worden. Maar ik merk ook dat als ik daarover ga schrijven, het me emotioneel raakt. Het is een enorme tocht en ik weet niet of ik dat kan opbrengen."

Twee dagen na het gesprek ligt *Afkloppen* van Hanny S.R. Meijler in de brievenbus - te leen. Het is het exemplaar met een handgeschreven opdracht waarin de auteur 'liefste Greetje, liefste Frits' bedankt voor hun trouw en liefde en waarin ze schrijft: „Ze hebben in elk geval een plaatsje. Mijn moeder, mijn vader."

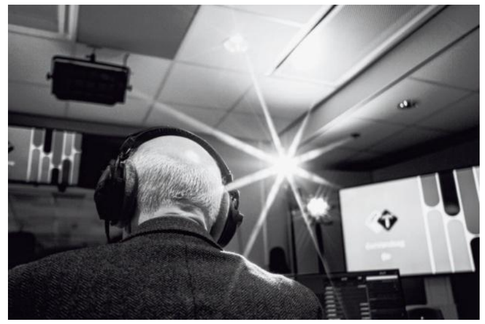
Afkloppen (1990) is een aangrijpend oorlogsverhaal, over een jonge vrouw die het echtpaar vindt dat zich over haar geliefde ontfermd had, nadat zij uit angst voor de bezetter een einde aan hun leven hebben gemaakt. Haar eigen ouders verdwijnen, al laat Spits' moeder hun precieze bestemming inderdaad ongenoemd. Er staat ook een passage in waarin de ik-figuur vertelt hoe zij kritiek krijgt op haar 'gewroet in de oorlog'. Haar man zegt dat het onverstandig is, „maar een bekend verschijnsel bij het ouder worden". Sommige van haar kinderen (ze heeft er vier) vinden het te veel. Meijler schrijft: „Dan denk ik: dat zal wel en het is niet goed. Ik ben van nature een opgewekt type. Vrolijk. Romantisch. Dat is leuk. Zo moet ik blijven. Ze hebben gelijk. Ik zal proberen niet meer over de oorlog te praten. Niet meer zo veel over de oorlog te praten."

„Er zit een scène in het boekje", zegt Spits een paar dagen later aan de telefoon, „waarin mijn moeder tijdens de oorlog naar het huis van haar ouders belt en de telefoon maar blijft overgaan. Dat stukje geeft me elke keer weer een gevoel van onmacht. Ik probeer bij haar verdriet te komen, maar voel me machteloos. Mijn moeder kon prachtige verhalen vertellen. Toen wij kinderen waren vertelde ze ons op zondagmorgen in bed over Nils Holgersson."

Die behoefte om vrolijk en opgewekt te zijn, heb je die van haar?

„Ik denk het wel. Godzijdank heb ik de oorlog niet meegemaakt, maar ik wil wel opgewekt zijn. Ik duw de zwaarte weg. Als kind heb ik alles wat los en vast zat over de oorlog gelezen, keken we naar de documentaireserie *De bezetting* van historicus Loe de Jong op tv. Maar op mijn achttiende dacht ik: nu weet ik het wel. Ik wilde radio maken."

HET PROGRAMMA VERDIENT HET ALLERBESTE EN IK WEET NIET OF IK HET ALLERBESTE KAN BLIJVEN GEVEN. GELUKKIG BLIJFT HET BESTAAN

CV

Frits Spits (Frits Ritmeester, Eindhoven, 1948) studeerde aanvankelijk economie, maar stapte over naar Nederlands. Dat maakte hij af terwijl hij al (sinds 1978) presentator was van het NOS-radioprogramma *De Avondspits*. Na een kort intermezzo bij de tv keerde hij in 1990 terug bij *De Avondspits*. Voor de NOS presenteerde hij ook *Met het Oog op Morgen*.

Tussen 1995 en 2013 maakte hij *Tijd voor twee* op Radio 2, daarna volgde *De Taalstaat* op Radio 1 (zo'n 300.000 luisteraars). Spits schreef verschillende boeken, waaronder *Alles lijkt zoals het was* (2019).

Frits Spits heeft een vriendin, drie volwassen kinderen en zes kleinkinderen. Hij woont in Laren.

Advertentie

nrc webwinkel›

Weekdeals

GELDIG T/M 21 DECEMBER 2025

Bekijk alles

FLINQ
Ledkaarsen
80% korting

ADVIESPRIJS
~~99,99~~
19,99

MET EEN BEWEEGBARE REALISTISCHE VLAM

› Set van 3 kaarsen, gemaakt van parafine en gerookt glas
› Met een afstandsbediening, dim- en timerfunctie
› Bekijk meer ledverlichting van FlinQ online

HP
EliteBook 850
71% korting

ADVIESPRIJS
~~1.399,00~~
399,00

REFURBISHED MODEL MET WINDOWS 11

› Start razendsnel op dankzij 256 GB SSD
› Snelle Intel Core i5 processor met 8 GB RAM geheugen
› 15.6 inch Full-HD scherm en numeriek toetsenbord

WESTINGHOUSE
Braadpannen
Tot 31% korting

ADVIESPRIJS VANAF
~~84,95~~
57,95

GEMAAKT VAN GEGOTEN ALUMINIUM

› Met een PFOA-vrij antiaanbaklaag
› Geschikt voor alle warmtebronnen incl. inductie en oven
› Verkrijgbaar in verschillende kleuren en afmetingen

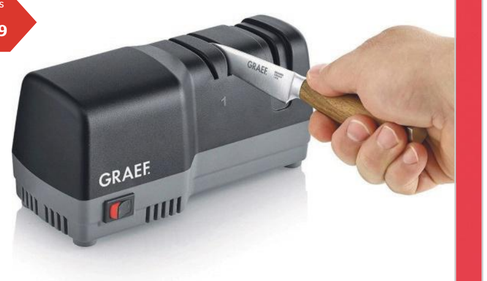
Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/weekdeals

nrc webwinkel›

Ontdek de mooiste aanbiedingen

GRAEF
Elektrische messenslijper

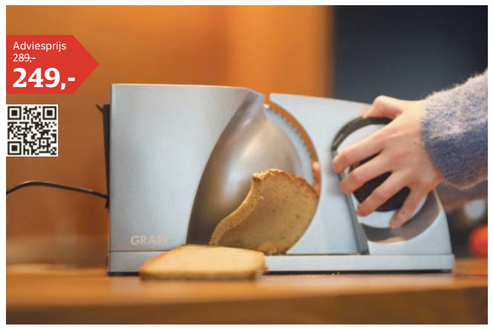
Adviesprijs
~~99,99~~
84,99

› Maak je messen weer vlijmscherp in enkele seconden
› Van keukenmessen tot gekartelde messen
› Veilig en eenvoudig te gebruiken

GRAEF
Snijmachine

Adviesprijs
~~289,-~~
249,-

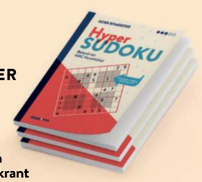
› Modern, compact en opvouwbaar
› Krachtige motor snijdt brood, vlees en kaas
› Met veiligheidsfunctie

Bekijk alle aanbiedingen online › nrcwebwinkel.nl/cadeaus

Hyper Sudoku X
ook in de diagonalen 1-9

PUZZELEN MET
PZZL.COM
puzzels van NRC'S PETER RITMEESTER
www.PZZL.com
'gewone' en speciale NRC Sudoku's van eenvoudiger tot veel moeilijker dan in deze krant

99 (!) UNIEKE PUZZELBOEKEN:
- HYPER SUDOKU (NRC)
- HYPER SUDOKU X
- HYPER SUDOKU SPEELS
- SIXY SUDOKU
- SIXY SUDOKU SPEELS
- TENTJE BOOMPJE
- LOGICA PUZZELS
- TAALPUZZELS

Luchtpiraten?
(**1*2**12)

Hyper Sudoku Speels
vakken meestal niet 3x3

© 2025 PZZL.COM

Advertentie

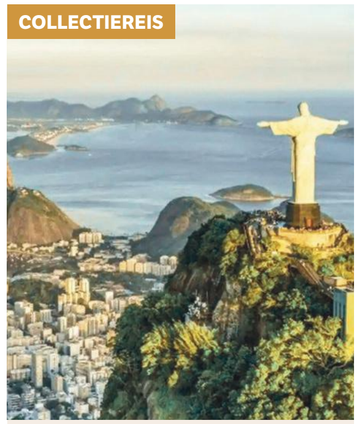
nrc webwinkel›

REIS MEE MET DE EXPERTS

NRC Reizen 2026

Ontdek wat anderen niet zien. Tijdens een NRC reis delen experts hun kennis en bieden zij context bij wat u ziet.

COLLECTIEREIS

Nederlandse sporen in Brazilië

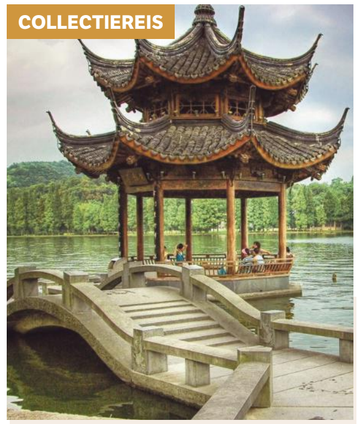
Tiendaagse reis naar Brazilië onder inhoudelijke leiding van Nina Jurna, met bijdragen van historici Mark Ponte en Olav Schrader. Deze reis richt zich op het historische Nederlandse erfgoed in Brazilië, bekeken tegen de achtergrond van het heden.

"Brazilië blijft voor mij een unieke en intense ervaring. Het land, de diverse mix van mensen en culturen, het is fascinerend."
Nina Jurna

10-daagse reis: 16-25 november 2026
Reissom v.a. € 4.495,- p.p.

COLLECTIEREIS

China - toekomstdroom of schrikbeeld

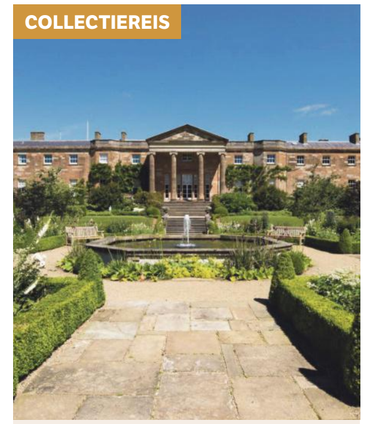
Garrie van Pinxteren, decennialang NRC-correspondent in Peking geweest, ontrafelt op deze reis de realiteit achter de façade - in de conservatieve hoofdstad Beijing, in het internationale Sjanghai en het technologische Hangzhou, van keizerlijke paleizen tot bedrijven als Alibaba.

"China doet alles op zijn eigen manier, en het is fascinerend om te zien hoe dat uitpakt. Je betreedt er een andere wereld die je nooit meer zult vergeten."
Garrie van Pinxteren

9-daagse reis: 18-26 september 2026
Reissom v.a. € 4.595,- p.p.

COLLECTIEREIS

Van oude sagen tot hedendaags Ierland

Tijdens deze zevendaagse reis naar Ierland deelt Peter Vandermeersch zijn kennis en liefde voor dit bijzondere eiland. Voorafgaand aan de reis geeft prof. dr. Joep Leerssen een inleiding.

"Ierland is een land van paradoxen. Groot en klein. Een en verdeeld. In de EU en erbuiten. Trots en bescheiden. Superinternationaal en hyperlokaal."
Peter Vandermeersch

7-daagse reis: 28 juni - 4 juli 2026
Reissom v.a. € 3.395,- p.p.

Stedenreizen met verdieping in 2026

Museumstad Madrid

4-daagse reis:
vertrekdata 21 maart, 18 juni

Met bijdrage van:
Merijn de Waal,
NRC-redacteur

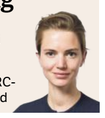

Berlijn tussen verleden en vooruitgang

4-daagse reis:
vertrekdata 2 april, 18 juni

Met bijdrage van:
Nynke van Verschuer, NRC-correspondent in Duitsland

Fascinerend Istanbul

4-daagse reis:
vertrekdata 23 april, 22 mei

Met bijdrage van:
Melvin Ingleby, NRC-correspondent in Instanbul

Veelzijdig Warschau

4-daagse reis:
vertrekdata 23 april, 23 juli

Met bijdrage van: **Mark Middel**, NRC-correspondent Midden- en Oost-Europa in Warschau

Ontdek nu het rijke aanbod van NRC Reizen in 2026

Bekijk het reisaanbod voor 2026 via **nrcwebwinkel.nl/reizen-nrc** of scan de **QR-code**.
We denken graag en vrijblijvend mee en adviseren u bij het maken van de juiste keuze uit het aanbod.
Bel tijdens kantooruren **020-751 79 65** of mail naar **nrc@experiencetravel.nl**

NRC Reizen is een samenwerking van Mediahuis NRC B.V. met reispartner Culture by Experience Travel. De redactie van NRC is niet betrokken bij de inhoud of samenstelling van de reizen. De reizen worden begeleid door deskundigen, van wie een deel verbonden is aan NRC.

Ga naar › nrcwebwinkel.nl/reizen-nrc

Advertentie

Adverteren? Zadkine Media - info@zadkinemedia.nl - Telefoon 010 - 438 91 24 - De brieven onder nummer sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.nr.

BijzondereZaken.nl | Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Frankrijk

Normandië, Bretagne,N-Fr. Karakteristieke, comfortabele huizen bij zee. Boek nu: **Liberte.nl**

Overnachten, rondreizen, uitjes 20 jaar romantiek, al sinds 2005 www.kasteelovernachtingen.nl

****WWW.GITES.COM****
Het grootste aanbod authentieke vakantiehuizen in het heerlijke Frankrijk.

IJsland

Wilt u hier ook volgende week adverteren? Direct online uw advertentie opgeven? www.ZADKINEMEDIA.NL

Spanje

SPAANSE PARADORES ZONNIG ANDALUSIE- 8 dg v.a. € 550 p.p.
Beleef de luxe Spaanse Paradores kloosters/paleizen/kastelen
www.paradoresreizen.com of bel: 020- 894 3135

Scandinavië

Amerika

Canada

Opleidingen & cursussen

Heb je altijd al **LATIJN** willen **LEREN LEZEN**? Doe dan nu mee. Live of online. Je begint bij het begin en door te begrijpen groei je door! Start wo. 28 jan. 2026 A'dam; 0610810838; www.latijnlezen.nl

Consumenten

Duurzaam vergroenen

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres? Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

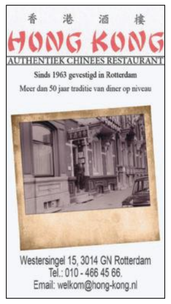
Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

TE KOOP GEVRAAGD klassieke of antieke auto's ook defect
Venema Antiques & Classic Cars
Rijksweg 17 te Drempt. Geopend op afspraak 06-53331279
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

Restaurant

Welzijn & Gezondheid

Wonderlijk middel ! Oprechte Haarlemmerolie.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. ZADKINEMEDIA.nl

Vraag & aanbod

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, PLATINA EN MUNTEN.
WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA!
WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER!
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam
TEL. 020-4221015. WWW.OUDGOUDPRIJS.NL

PLATENCOLLECTIES GEZOCHT

RecordFriend Amsterdam zoekt goede collecties elpees & singles van particulieren.

Beste prijs en ophalen door heel Nederland.

Tel. 06-51643022
www.recordfriendamsterdam.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Dit is heel gemakkelijk, geef online op en betaal direct via iDEAL!

Ga naar:

WWW.ZADKINEMEDIA.NL

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Plaats ook uw advertentie in Bijzondere Zaken. www.ZADKINEMEDIA.nl

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING
Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : www.zadkinemedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.nr. (nummer advertentie)
WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

Ben je klaar met het alleen zijn?
Ik stel je aan de juiste partner voor!
Bel dan nu : 088-0221900 (alle regio's)
Met persoonlijke bemiddeling de hoogste kans op een vaste relatie.
www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH
VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

Klaar voor nieuwe ontmoetingen?
Van persoonlijk afgestemde MATCHES tot verrassende SINGLE EVENTS.
www.qualitypartnersearch.com

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeets.nl

Ze bestaat. Echt.
DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

Match Hunters
Omdat liefde begint met écht gezien en gehoord worden.
Start jouw zoektocht vandaag nog.

Relatiebureau
Geef de liefde weer een kans!
Het Relatiebureau, bemiddeling duurzame relaties.
www.hetrelatiebureau.nl of 085 – 0765 365

Wilt u uw leven ook zo graag verrijken met een geliefde?
Ensemble bemiddelt met verve kunst- en cultuurliefhebbers 50+
Sophie van den Heuvel, 0294-257226 - www.ensemble-relatie.nl

WILT U ADVERTEREN? **zadkinemedia.nl**
Of kijk voor meer aanbod op de website www.bijzonderezaken.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers. Dit is heel gemakkelijk, geef online op en betaal direct via iDEAL!

Ga naar ZADKINEMEDIA.NL, geef je oproep vóór de deadline van desbetreffende editie op!

Ook is het mogelijk om in andere kranten en tijdschriften te adverteren.

ZADKINEMEDIA.NL

Dating

Nog wensen?
secondlove

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Geef online op via www.ZADKINEMEDIA.nl Geef je oproep voor de deadline van de desbetreffende editie op

GIDS

NRC maakt ieder weekend een selectie uit het media-aanbod. Meer kijk-, lees-, luister- en gametips zijn te vinden in de Slim Leven-gidsen op nrc.nl en in de cultuurnieuwsbrieven van NRC.

TELEVISIE

Glasland
Docuserie.
Zondag, 20.20 uur,
NPO 2, *Human*.

Zwaar seizoenswerk

In de driedelige docuserie *Glasland* wordt een jaar lang het leven van verschillende bewoners in het Westland gevolgd. Tuinders die al generaties lang hun bedrijf runnen, maar zich nu afvragen of ze nog door kunnen gaan. Ook migranten die werken in de kassen komen in beeld: mensen die met hoop op een beter leven naar Nederland komen, maar vervolgens worden geconfronteerd met de harde werkelijkheid van lage lonen, onzekere contracten en huisvesting die stopt zodra het werk ophoudt. Werken in het Westland blijkt niet alleen fysiek loodzwaar, het seizoenswerk is ook veranderlijk. Soms zijn er veel handen nodig, maar dat kan plotseling weer voorbij zijn.

STREAMING

Fallout seizoen 2
Scifi-serie.
Amazon Prime Video.
Wekelijks, woensdag.

Nieuw seizoen 'Fallout'

De gameverfilming *Fallout* gooide vorig jaar hoge ogen. In de serie is het 219 jaar nadat een atoomoorlog de wereld heeft vernietigd, en proberen de resten van de mensheid te overleven. Alleen: niemand kan het eens worden over de manier waarop. In seizoen twee vertrekken de naïeve Lucy (Ella Purnell), de cynische Ghoul (Walton Goggins) en voormalig kindsoldaat Maximus (Aaron Moten) naar Las Vegas, dat op mysterieuze wijze intact bleef tijdens de oorlog. Daarmee betreedt de serie het terrein van de meest geliefde *Fallout*-game, *Fallout: New Vegas* - een lastige balans tussen fanverwachtingen en het reguliere publiek. Na een ietwat moeizaam begin komt ook dit seizoen uiteindelijk op stoom.

GAMING

Octopath Traveler 0
Voor Nintendo Switch 1 en 2, PS 4, PS5, pc, Xbox Series.

Nostalgiebom

Octopath Traveler 0 is als een vinylplaat die in 2025 verschijnt. Dit Japanse rollenspel is volledig naar conventies van games uit de jaren negentig ontwikkeld, met grove pixels en een traditioneel avonturenverhaal waarin een groep vrienden de wereld redt van de schurken die hun geboortedorp hebben verwoest. Een nostalgiebom voor wie opgroeide met rollenspelklassiekers op de Super Nintendo. Het had een uiteenzetting van oude clichés en designfrustraties kunnen worden, maar het tegendeel is waar: *Octopath* zit vol eerbied voor het verleden. Het transformeert een stereotiep verhaal tot een sterke, emotionele kern die uitstekend de aandacht weet vast te houden. Met een uitmuntende soundtrack.

RADIO

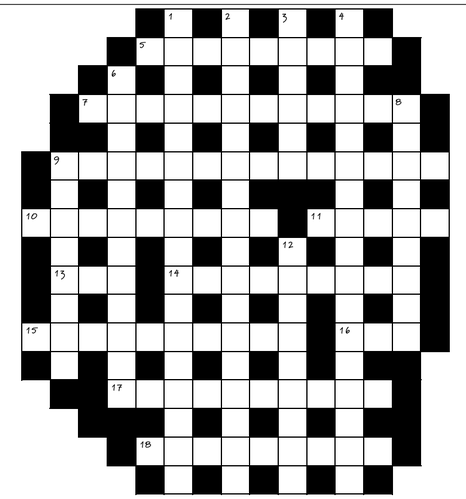

Kerstconcert
NPO Klassiek,
zaterdag, 19.00.
AVROTROS.

Oude en nieuwe kerstmuziek

Tijdens het jaarlijkse *NPO Klassiek Kerstconcert*, rechtstreeks vanuit de Jacobikerk in Utrecht, horen we de wereldpremière van 'Licht', een kerstlied van componist Anne-Maartje Lemereis, met een tekst van schrijver en theatermaker Martin Rombouts. Uitvoerenden zijn het Nederlands Filharmonisch Orkest en het Groot Omroepkoor onder leiding van Benjamin Goodson. Sopraan: Sterre Decrue. Mezzosopraan: Defne Celik. Kistorgel: Matthias Havinga. Verder onder meer op het programma: Sally Beamish - 'In the stillness', Antonio Vivaldi - 'Gloria in D', Richard Rodney Bennett - 'Five carols'. En tot slot: de klassiekers 'Komt allen tezamen' en 'Have yourself a merry little Christmas'.

SCRYPTO

© STUDIO STEENHUIS, MEER PUZZELS OP WWW.STEENHUISPUZZELS.NL

Horizontaal:
5. Om zo bedreven te worden is stevig handwerk nodig (9)
7. Verschrikkelijk zacht blijvend (4+2+6)
9. Democratisch gekozen bevelhebber van meerdere landen (14)
10. Zo'n oude Duitse machthebber keek of het goed was (9)
11. Nee, je moet wees zeggen, al is het foute wel het meest verstandige (5)
13. Van laag tot hoog is dit voor het personeel een onzekere zitplek (3)
14. Met elke nieuwe uitvoering komen er immorele prikkels los (9)
15. Die vogel kan helpen als je te diep in het water hebt gekeken (10)
16. Populaire pony (3)
17. Algemene familie van Mars, Inc. (10)
18. Wettelijk familielid (9)

Verticaal:
1. Nou? Groente erbij? (4+2+3+8)
2. Geen knikkende knieën hebben (2+3+8+4+6)
3. Zie 2 verticaal (6)
4. Religieuze boodschap van een dierenbegeleider (9+8)
6. Bij de hals grijpen en rammen maar (6+6)
8. Woensel-Noord en Oirschot gaan op voor de tweede plek (9)
9. Duobaan in de metselarij (8)
12. Is schering en inslag bij elektrische systemen (9)

Drie inzenders van een goede oplossing krijgen een boekenbon van 20 euro. Oplossingen moeten uiterlijk a.s. woensdag om 9 uur in het bezit zijn van de Scryptogram-redactie. Per brief, briefkaart: postbus 20652, 1001 NR Amsterdam; per e-mail: scrypto@nrc.nl

Oplossing scryptogram van 13 december:

Horizontaal:
4. formatie; 8. het erop houden; 9. dik voor elkaar; 10. barbecueën; 12. zaal; 13. berliner; 14. steken; 15. stierenvechter; 16. kattentong; 17. leerjongen.

Verticaal:1. hoge concentratie; 2. om door een ringetje te halen; 3. de bui al zien hangen; 5. te halen; 6. beuk; 7. neersabelen; 9. dragers; 11. belwinkel; 14. smelten.

De boekenbonnen zijn toegekend aan:
Cor Vanderleeuw, Ermelo; Petra van Keep, Wassenaar; Pieter van der Wolk, Haarlem

J. J. Steenhuis

nrc › puzzels
NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels
Speel ze allemaal op **nrc.nl/puzzels**

SUDOKU

				7				
			5		9	4		
			6					
8			7	1				
				3		2		6
		3						
	8						3	
	2		9					
								1053

5	2	9	1	7	3	6	8	4
8	4	3	6	2	9	7	5	1
6	1	7	5	4	8	2	3	9
3	9	2	8	5	4	1	6	7
1	8	5	7	6	2	4	9	3
4	7	6	9	3	1	8	2	5
2	3	8	4	1	5	9	7	6
7	5	1	2	9	6	3	4	8
9	6	4	3	8	7	5	1	2

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© **Peter Ritmeester**
PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

JAPANS EVENT BIJ VAN TIL

Zaterdag 27 december 2025

Ontdek het Japanse topmerk Conde House: een unieke combinatie van traditioneel vakmanschap, moderne productietechnieken en ontwerpen geïnspireerd op de bossen van Hokkaido. Duurzame materialen, subtiele functionaliteit en toonaangevend design komen hier samen.

Tijdens ons event geniet u van exclusieve acties, verse sushi en matcha verzorgd door het Matcha Meisje. Laat u inspireren door originele Japanse ambacht en beleef de collectie in onze showroom.

Maak vrijblijvend uw afspraak om verzekerd te zijn van persoonlijk advies!

Eetset Ten

Speciale actie:
Bij aankoop van een Conde House eettafel ontvangt u bij 4 eetstoelen er 1 gratis, of bij 6 stoelen er 2 gratis.
Vraag in de winkel naar de actievoorwaarden.

Flan Living Easy Chair
Ontwerp: Shimozato Shuhei.
Ontdek de limited edition Miku Art Chair. Deze fauteuil combineert vakmanschap en kunst. Tevens leverbaar in diverse uitvoeringen.

CondeHouse

1 Geniet van heerlijke Japanse matcha

Tijdens het event trakteren wij u op verfijnde Japanse hapjes én verse matcha van het Matcha Meisje. Een smaakvolle kennismaking met Japanse gastvrijheid.

2 Ontvang persoonlijk advies

Onze interieuradviseurs staan de hele dag voor u klaar met deskundig advies. Samen creëren we een interieur dat écht bij u past.

3 Beleef de wereld van Conde House

Ontdek het vakmanschap uit Hokkaido van dichtbij. Laat u inspireren door massief hout, subtiele rondingen, Japans minimalisme en exclusieve acties die alleen tijdens dit event gelden.

ADRES
Noorderkade 1038
1823 CJ Alkmaar
Telefoon (072) 5112760
www.vantil.nl / info@vantil.nl

Druk- en zetfouten voorbehouden.

OPENINGSTIJDEN
ma-di-wo: 9.30 - 17.30 uur
do-vr: 9.30 - 21.00 uur
zaterdag: 9.30 - 17.30 uur
zondag: gesloten

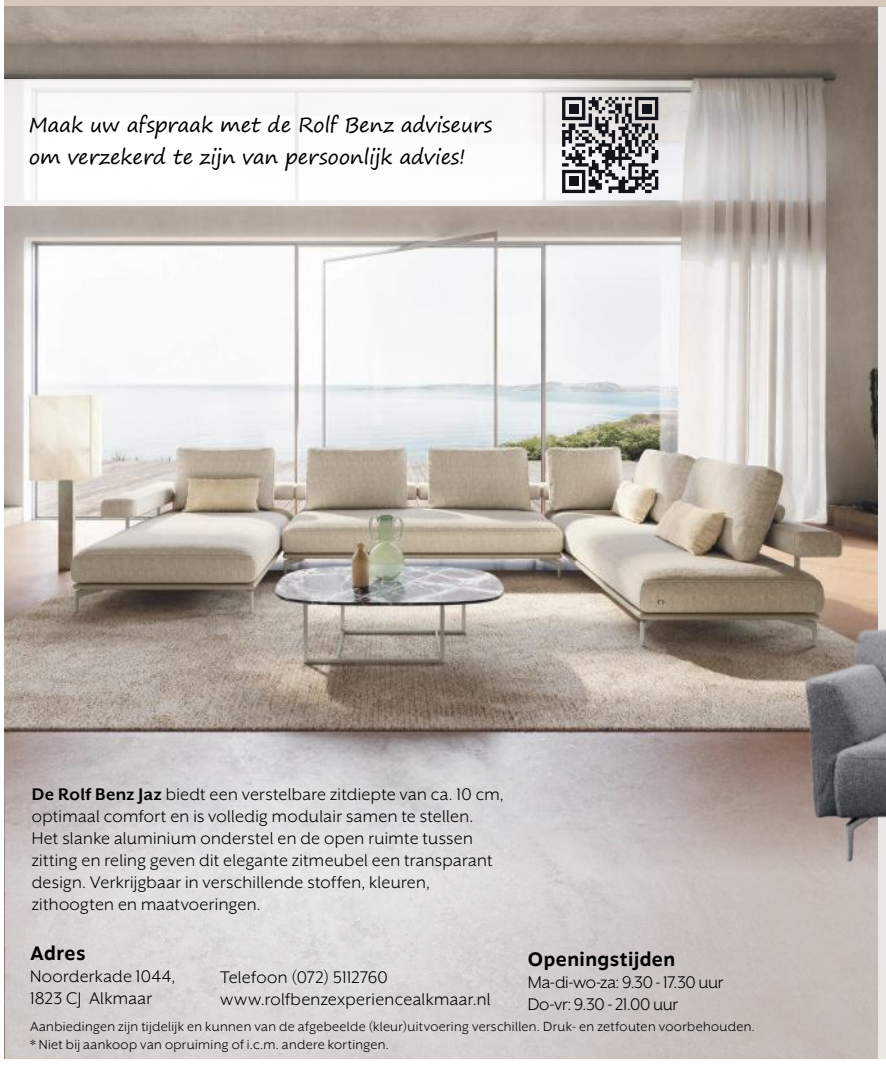
van tilVinterieur

ROLF BENZ | experience center alkmaar.

BEHOORT TOT DE VAN TIL GROEP

BEZOEK ONS SPECIALE EVENT

Op 27 december organiseren wij een speciaal event waarbij u van harte welkom bent. Geniet van exclusieve aanbiedingen, heerlijke Duitse hapjes en persoonlijk advies. We kijken ernaar uit u te ontvangen!

Maak uw afspraak met de Rolf Benz adviseurs om verzekerd te zijn van persoonlijk advies!

De Rolf Benz Jaz biedt een verstelbare zitdiepte van ca. 10 cm, optimaal comfort en is volledig modulair samen te stellen. Het slanke aluminium onderstel en de open ruimte tussen zitting en reling geven dit elegante zitmeubel een transparant design. Verkrijgbaar in verschillende stoffen, kleuren, zithoogten en maatvoeringen.

Adres
Noorderkade 1044,
1823 CJ Alkmaar
Telefoon (072) 5112760
www.rolfbenzexperiencealkmaar.nl

Openingstijden
Ma-di-wo-za: 9.30 - 17.30 uur
Do-vr: 9.30 - 21.00 uur

Aanbiedingen zijn tijdelijk en kunnen van de afgebeelde (kleur)uitvoering verschillen. Druk- en zetfouten voorbehouden.
* Niet bij aankoop van opruiming of i.c.m. andere kortingen.

De Rolf Benz Elva is een elegante bank met een licht, bijna zwevend silhouet. Door de organische lijnen past hij moeiteloos in talloze interieurs. Verkrijgbaar als losse bank, elementenbank of chaise longue. Keuze uit twee zithoogten en een subtiel gepoedercoat aluminium onderstel.

Hoekbank als getoond **6248,-**

NIEUW!

ADVIES
Ontmoet de specialisten!

Tijdens het event zijn specialisten van Rolf Benz zelf aanwezig om u meer te vertellen over de bijzondere ontwerpen.

CADEAU
Ontvang een exclusieve tas!

Bij diverse aankopen vanaf 2750,- krijgt u tijdens het event een exclusieve Rolf Benz tas t.w.v. 525,- cadeau.*

WIN
Maak kans op fauteuil Luke!

Tijdens de feestdagen maakt u bij uw aankoop kans op de elegante fauteuil Luke t.w.v. 2460,- (prijsgroep 24) én op design bijzettafels RB 973 t.w.v. 338,-

De RB 120 is exclusief voor ons Experience Center ontworpen. Dit zitmeubel combineert tijdloos design met ongeëvenaard comfort. Leverbaar in diverse maten en soorten bekleding.

Prijsvoorbeeld: getoonde 4-zitsbank (210 cm) uit voorraad in een donkergrijze stof en met gepolijste aluminium pootjes: normaal 3874,- **Nu 2899,-**

ROLF BENZ | experience center alkmaar.

ECONOMIE

nrc›
ZATERDAG 20 DECEMBER &
ZONDAG 21 DECEMBER
2025

FOTO: MADDIE MCGARVEY

& VERDER

10/11

Terugblik
De economie zit in een spagaat, door Donald in Wonderland

16/17

Econogram
Horizontaal, 16: onze mentaliteit nog steeds, vinden de Chinezen

18/19

Volle baan
Vijf dagen werken per week, Sandra en Lars zouden niet anders willen

Ground zero van PFAS

In West Virginia is, jaren nadat de koeien stierven, de strijd tegen vervuiler Chemours nog niet voorbij. „Ze komen weg waar ze mee weg willen komen."

12/15

BRONCODE

Chinese techmiljardairs en tientallen baby's

Wonderbaarlijk nieuws: Chinese miljardairs krijgen door draagmoeders in de VS grote aantallen baby's.

Economieredacteur Juurd Eijsvoogel schrijft over media en technologie.

Van pure verbazing moest ik af en toe even stoppen met lezen. Kon dit echt zijn? Stond dit werkelijk in de degelijke *The Wall Street Journal*? Of was het zo'n nepartikel waarmee oplichters op het internet kliks van goedgelovigen verzamelen?

Het artikel was echt, en is te lezen in de app en op de website van de zakenkrant. Met de kop: 'De Chinese miljardairs die via draagmoeders in de VS tientallen baby's krijgen'. Eén van die miljardairs is Xu Bo, oprichter en topman van een groot Chinees gamebedrijf.

Een rechter in Los Angeles was iets vreemds opgevallen toen ze bezig was met een routineklus: ouderschapsverklaringen afgeven voor kinderen die op de wereld gebracht worden door een draagmoeder. Een Chinese man had een ouderschapsverklaring aangevraagd voor minstens vier nog ongeboren kinderen, en was - eveneens via draagmoeders - ook al vader, of aanstaande vader, van nog acht andere kinderen in de VS. Zelf woont hij in China.

Om opheldering gevraagd verklaarde de man per videoverbinding tegenover de rechter dat hij hoopte via draagmoeders twintig in de VS geboren kinderen te krijgen. „Jongens, want die zijn superieur aan meisjes." Later zouden die zijn bedrijf kunnen overnemen, was het idee. Een deel van zijn reeds geboren Amerikaanse kroost verbleef overigens nog in de VS, in afwachting van de benodigde reisdocumenten. Xu had nog geen tijd gehad om ze op te zoeken.

De rechter gaf de ouderschapsverklaring niet af. Dat was volgens de krant een zeldzaam geval waarin de Amerikaanse „draagmoeder-industrie" te maken kreeg met enige weerstand tegen een trend dat rijke Chinezen via draagmoeders in de VS kinderen krijgen (draagmoederschap is in hun eigen land verboden). In de Verenigde Staten blijkt een kleine maar bloeiende markt te zijn ontstaan van draagmoederbureaus, advocatenkantoren, klinieken, baby-bezorg- en oppasdiensten die wensouders uit het buitenland helpen bij het krijgen van kinderen - en zo nodig meer dan één of twee.

Elon Musk zou voor rijke Chinezen met een grootschalige kinderwens een rolmodel zijn. „Sommige Chinese ouders, geïnspireerd door de veertien kinderen van Musk, betalen miljoenen om in de Verenigde Staten vrouwen te huren die hen helpen grote families te stichten." Drie van Musks kinderen zijn dankzij een draagmoeder ter wereld gekomen.

The Wall Street Journal citeert een oprichter van verschillende vruchtbaarheidsklinieken in de VS en Mexico, die vertelt dat Chinezen vroeger vooral een beroep deden op Amerikaanse draagmoeders vanwege de Chinese eenkindpolitiek. Daaronder was het verboden om meer dan één kind te hebben.

Maar dat beleid is in 2015 afgeschaft. Nu zou een groeiend aantal superrijke Chinezen „tientallen of zelfs honderden baby's bestellen om een onstuitbare familiedynastie te vestigen". En niet bij naam genoemde advocaat uit Los Angeles vertelt in de krant dat hij een klant had geholpen om via Amerikaanse draagmoeders twintig kinderen te krijgen. En kinderen die in Amerika zijn geboren hebben automatisch Amerikaans staatsburgerschap (al wil Trump dat afschaffen).

> *Xu heeft 'slechts iets meer dan honderd kinderen'*

Het verband met Musk is niet zo gek. Musk en ook andere tech-ondernemers uiten vaak hun bezorgdheid over de lage geboortecijfers in westerse landen. Peter Thiel, een van de oprichters van PayPal en Palantir, heeft belangen genomen in een keten van vruchtbaarheidsklinieken in Zuidoost-Azië, met sinds kort een filiaal in Los Angeles, waar ook bemiddeld wordt voor draagmoederschap.

Vorige maand schreef de ex-vriendin van Xu op het digitale platform Weibo dat hij in verschillende landen driehonderd kinderen heeft. Het bedrijf van Xu reageerde daarop met een verklaring dat hij „na jarenlange inspanningen" via draagmoeders in de Verenigde Staten „slechts iets meer dan honderd kinderen heeft".

De rechter die de aanvraag van Xu Bo voor een ouderschapsverklaring afwees, vond het moeilijk voorstelbaar dat het bij zulke grote aantallen kinderen (van wie velen ook nog ongeveer van dezelfde leeftijd) echt om meer dan een juridische vorm van ouderschap en gezinsverband kan gaan. Maar ja, grote getallen, daar hebben veel techbazen en andere superrijken nu eenmaal een zwak voor, in de VS en blijkbaar ook in China.

DIGITAAL GELD

Leden Europese Unie zijn het eens over komst digitale euro

De digitale euro moet er komen, zijn de EU-lidstaten overeengekomen. De digitale euro is belangrijk voor de soevereiniteit en weerbaarheid van de EU, vinden ze.

Marloes de Koning en **Eva Smal**

AMSTERDAM

De kans is groter geworden dat consumenten in Europa over een paar jaar in winkels niet alleen kunnen betalen met contant geld of met het saldo op hun bankrekening, maar ook met digitale euro's. Ofwel digitaal publiek geld, dat net als fysieke eurobiljetten en -munten wordt gegarandeerd door de centrale bank.

Vertegenwoordigers van alle EU-landen hebben deze vrijdag overeenstemming bereikt over de invoer van de digitale euro. Een digitale euro is goed voor de weerbaarheid, vinden ze. Die moet er onder meer voor zorgen dat digitale betalingen doorgang kunnen blijven vinden als er grote cyberaanvallen zijn. Of als er nog meer ruzie met de Verenigde Staten komt en de Amerikaanse betaaldienstverleners die nu een groot deel van de pasbetalingen in winkels in handen hebben, worden ingezet als oorlogswapen tegen Europa.

Het positieve standpunt van de regeringen is een belangrijke stap op weg naar daadwerkelijke invoer, maar nog niet de laatste. Het Europees Parlement moet nog een standpunt innemen. Daarna volgen nog onderhandelingen tussen de Europese Commissie, het parlement en de Europese Raad, dus de regeringen. Burgers krijgen de digitale euro op z'n vroegst in 2029 in hun bankapp of op een aparte pas geladen.

Vordering op de bank

Over de invoer van een digitale versie van de euro wordt al sinds 2019 gepraat. Op dit moment geeft de Europese Centrale Bank alleen contante euro's uit. Het merendeel van de euro's in de eurozone staat op rekeningen bij commerciële banken, en die zijn eigenlijk een *vordering* op de bank, oftewel een belofte dat je dat digitale geld kunt omzetten in cash, offline geld. De digitale euro's die consumenten kennen zijn dus risicodragend kapitaal, geschapen door commerciële banken. Er is altijd een kansje dat een bank omvalt.

Tegelijk met het toenemend belang van digitaal geld in de economie is daardoor ook de machtspositie van de commerciële banken in de economie gegroeid. En die van de ECB naar verhouding afgenomen. Maar de ECB, de Europese Commissie en nu dus ook de Europese regeringen vinden dat het geldsysteem veel meer een publieke verantwoordelijkheid moet zijn, vergelijkbaar met een nutsvoorziening. En daarom is het, met het afnemende belang van cash geld, volgens die partijen hoog tijd de euro te digitaliseren. Zodat er naast publiek contant geld, ook publiek digitaal geld beschikbaar is om mee te betalen.

„We willen ervoor zorgen dat er in het digitale tijdperk een munt is die een anker van stabiliteit is voor het financiële systeem", zei ECB-baas Christine Lagarde daags voor het EU-besluit. En in een digitaal tijdperk, heb je daar een digitale munt voor nodig. Lagarde noemde het een „digitale uitdrukking van soevereiniteit".

Tegen de komst van de digitale euro is stevig gelobbyd, vooral door commerciële banken. Ook zijn er mensen die vrezen dat de digitale euro een middel wordt waarmee de staat aan digitale surveillance kan doen. Mede daardoor zit er anderhalf jaar tussen het voorstel van de Europese Commissie voor de invoer en het besluit in de Europese ministerraad.

Tijdelijk EU-voorzitter Denemarken wilde het onderwerp nog graag voor het einde van het jaar afhameren. Want terwijl de EU aarzelt, verandert het betalingsverkeer rap. Consumenten en bedrijven wachten niet tot overheden met digitaal geld komen, maar maken dat zelf. Een voorbeeld daarvan zijn cryptomunten, zoals stablecoins. Die zijn inmiddels in zowel de Europese Unie als in (de grootste cryptomarkt) de Verenigde Staten gereguleerd. Dat verlaagt de drempel voor bedrijven om ze aan te bieden. Recent maakten tien Europese banken, waaronder ING, bekend snel een eurostablecoin te willen gaan uitgeven. Stablecoins zijn ook een digitaal alternatief voor het bestaande geld, maar dan vooral bij zakelijke betalingen.

Nederlands parlement kritisch

Het Nederlandse parlement bleek de afgelopen jaren kritisch op de invoer van een digitale euro. Kamerleden hadden veel zorgen over privacy van burgers en over de mogelijke programmeerbaarheid van het digitale geld. Dat slaat op de mogelijkheid voor regeringen of centrale banken om de digitale euro zo te programmeren dat deze alleen kan worden uitgegeven aan bepaalde, vooraf vastgestelde doelen. Bijvoorbeeld wel aan kinderopvang en groenten, maar niet aan sigaretten en vliegtickets.

> Burgers krijgen de digitale euro op z'n vroegst in 2029 in hun bankapp of op een pas

Om die zorgen weg te nemen, zijn in de verordening waarvoor de EU-lidstaten vrijdag groen licht hebben gegeven allemaal waarborgen opgenomen. Er staat onder meer een verbod in op programmeerbaarheid. Ook mag het digitale geld geen bestedingsdoel of vervaldatum krijgen. Het moet eigenlijk gaan functioneren als contant geld nu doet.

Ook zijn afspraken gemaakt over privacy. Die komen erop neer dat de ECB geen direct contact heeft met burgers die de digitale euro gebruiken, en ook niet kan zien wie dat zijn. Bij online betalingen met de digitale euro zou de privacy hetzelfde moeten worden als nu het geval is bij betalingen via de commerciële banken.

Dat komt doordat de commerciële banken de digitale euro moeten gaan faciliteren via hun apps. Daarin kunnen klanten dus zowel een rekening bij de bank zelf aanhouden, bijvoorbeeld een spaarrekening waarop ze rente krijgen, als een betaalrekening met digitale euro's. Op digitale euro's mag geen rente worden gegeven.

Daarnaast komt er een offline mogelijkheid om digitale euro's te bewaren en te gebruiken. Dat kan middels een speciale opslag op de chip van mobiele telefoons of via een aparte kaart. Die doet denken aan de Chipknip, die in Nederland in de jaren negentig in gebruik was.

Die offline digitale euro moet ervoor zorgen dat mensen boodschappen kunnen blijven doen als het betaalverkeer is platgelegd, bijvoorbeeld door een grote cyberaanval. Dat kan ook met contant geld. De offline digitale euro zou daar een aanvullende mogelijkheid voor moeten gaan vormen - er wordt daartoe onder meer nagedacht over de vraag of een pas met digitale euro's een eigen batterij kan krijgen.

Bij de offline variant is de privacy groter en benadert deze die van contant geld. Dat komt doordat de transacties direct tussen de telefoons of kaarten kunnen plaatsvinden en niet via een bank lopen. Je zet dan dus eerst een bepaald tegoed op je telefoon of kaart - zoals bij het opladen van een tegoed op een OV-chipkaart - en geeft dat vervolgens uit.

De tegenstand tegen de digitale euro was vooral zichtbaar in Nederland en Frankrijk: landen met grote banken. Die hebben geen zin in de digitale euro, omdat ze verplicht worden eraan mee te werken. Ze moeten hun apps aanpassen en het betaalverkeer gaan faciliteren. Ze moeten daardoor eigenlijk een soort kamer in hun huis inrichten voor een concurrent. Een groot deel van de onderhandelingen gaat dan ook over de vergoeding die ze daarvoor krijgen.

Binnen de Europese ministerraad valt de verdeeldheid mee. Er waren geen tegenstemmers. Een aantal Europese landen is zelfs uitgesproken voorstander. Dat zijn vooral landen die zich kwetsbaar voelen, bijvoorbeeld omdat ze dicht bij Rusland liggen, zoals Finland en de Baltische staten.

Saillant detail voor de insiders is dat in de Europese verordening zoals die nu is aangenomen nog geen maximaal bedrag wordt genoemd dat burgers in digitale euro's mogen bezitten. Dit is een belangrijk punt voor de banken, die wel graag zo'n maximum willen. De banken vrezen dat burgers in onzekere tijden hun geld verplaatsen naar een zekerdere digitale eurorekening, ook als ze daar geen rente vangen. Dat maximale bedrag kan volgens de huidige versie van de verordening tussentijds aangepast worden na een voorstel van de ECB.

Of, als de digitale euro wordt ingevoerd, deze ook daadwerkelijk gebruikt gaat worden, is nog een grote vraag. Consumenten hoeven de digitale euro niet te gaan gebruiken. Winkeliers worden wel verplicht hem te accepteren en banken om hem te distribueren, want ook de digitale euro is straks het wettige betaalmiddel in de eurozone. Bordjes met 'Hier geen digitale euro' op de deur mogen dus niet. Dat geldt overigens ook voor bordjes als 'Hier alleen pinnen'. De Europese landen hebben tegelijk een verordening aangenomen die het recht veiligstelt om met cash geld, munten en biljetten, te betalen.

Advertentie

Samen voor Nederland, een verbond van allerlei groeperingen, houdt in 2023 **een demonstratie tegen digitaal geld**. FOTO OLIVIER MIDDENDORP

nrc carrière› samen ambities waarmaken nrc.nl/carriere

Kwadrant

Grote en aansprekende VVT-organisatie in Friesland zoekt:

- **Directeur** Wonen, Welzijn en Zorg
- **Directeur** Thuis en Herstel
- **Directeur** Mens en Organisatie

Leeuwendaal kijk op leeuwendaal.nl

hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier

Voor Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HHNK) is ADJ op zoek naar een

secretaris-directeur

- verbindende kracht en strategische spil die bestuur en organisatie samenbrengt
- geeft met visie en bestuurlijke sensitiviteit richting in een dynamische omgeving
- weet overzicht te houden, stabiliteit te borgen én vernieuwing mogelijk te maken

Interesse? zie het wervingsprofiel op www.adj.nl of bel ons via +31 (0)30 737 11 85

adj talent management

BELJON WESTERTERP

werving en selectie
assessment
ontwikkeling
interim

KWARTIERMAKER GEBIEDSONTWIKKELING NEDERSAKSENLIJN

BOUWEN AAN DE TOEKOMST VAN NOORD- EN OOST-NEDERLAND

De Nedersaksenlijn is meer dan een spoorlijn tussen Groningen en Twente; de gebiedsontwikkeling rondom het spoor geeft een krachtige impuls aan de leefbaarheid en economische ontwikkeling van Noord- en Oost-Nederland. De komende jaren staan in het teken van participatie en omgevingsdialoog, planvorming, ontwerp en voorbereiding. De realisatie vraagt om regie, leiderschap en het vermogen om complexe opgaven te verbinden met maatschappelijke waarde. Zie ook: denedersaksenlijn.nl.

- Ontwikkelen visie gebiedsontwikkeling Nedersaksenlijn en deze vertalen naar concreet beleid en uitvoerbare strategieën.
- Geeft leiding aan nog te vormen programmabureau, sparringpartner voor directeuren- en bestuurlijk overleg.
- Wo werk- en denkniveau, ruime ervaring met leidinggeven aan complexe gebiedsontwikkeling.
- Leiderschap, stakeholdermanagement, politiek-bestuurlijk sensitief, strategisch en praktische realiteitszin.

Informatie: Janine Smetsers, 06 29624626, referentienummer R3747

DIRECTEUR-BESTUURDER

BEVLOGEN EN BETROKKEN LEIDER MET EEN PASSIE VOOR DUURZAAMHEID

W/E adviseurs is een toonaangevend advies- en onderzoeksbureau dat de verduurzaming van gebouwen en hun directe omgeving wil versnellen. Met circa 40 betrokken professionals is W/E al decennialang kennisleider en een vertrouwde partner voor publieke en private opdrachtgevers in de gebouwde omgeving. W/E adviseurs staat bekend als een bureau dat vakmanschap levert en de toon durft te zetten, vooruitstrevend en met een integrale blik op duurzaamheid. Zie ook: w-e.nl en gprsoftware.nl.

- Uitbouwen van de organisatie en werken in een impactvolle omgeving.
- Inspirerend boegbeeld, voorzitter mt, rapporterend aan RvT en medewerkersraad.
- Wo werk- en denkniveau, leidinggevende en commerciële relevante ervaring.
- Verbindende en communicatief sterke, gepassioneerde teamspeler met externe focus.

Informatie: Geert-Jan Plette, 06 22421363, referentienummer R3733

AANKOMEND DIRECTEUR

GERICHT OP GROEI EN VERNIEUWING

Constructabouw B.V. in Heerenveen is een ambitieus bouwbedrijf dat van A tot Z maatwerk levert op het gebied van nieuwbouw, verbouw, renovatie, onderhoud, restauratie, utiliteit en projectmatige bouw, met de focus op Friesland. Met 20-30 medewerkers bouwt Constructabouw B.V. aan projecten, van klein tot groot, van zakelijke tot particuliere opdrachtgevers. De organisatie staat voor kwaliteit, betrouwbaarheid, betrokkenheid, kleinschaligheid en dynamiek. Zie ook: constructabouw.nl.

- Verantwoordelijk voor dagelijkse leiding, strategische koers, P&L, realiseren bouwtechnische- en financiële doelstellingen.
- Creëren van new business, direct en indirect leidinggeven aan de gehele organisatie, rapporteren aan de DGA.
- Hbo-niveau, relevante afgeronde opleiding, bedrijfskundig sterk, ruime management ervaring in de bouwsector.
- Betrokken, ondernemerschap, organisatiesensitiviteit, visie, creativiteit, resultaat- en samenwerkingsgericht.

Informatie: drs. Ineke de Ridder, 06 27898844, referentienummer R3718

MANAGER INFORMATIEMANAGEMENT & AUTOMATISERING

MENSGERICHTE EN GESTRUCTUREERDE VERBINDER

Bij de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland zetten 200 mensen zich met hart en ziel in voor de Protestantse Kerk en iedereen die er werkt. Van financieel specialisten tot communicatie-experts, van relatiemanagers tot beleidsadviseurs: samen met gemeenten, classes, predikanten, andere werkers en vrijwilligers werken zij aan een kerk die klaar is voor de toekomst. Binnen het cluster Ondersteuning en Beheer vallen onder andere de teams I&A, Finance, Facilitaire Zaken en HR. Zie ook: protestantsekerk.nl.

- Verantwoordelijk voor visievorming en doorontwikkeling van het Informatie- & Automatiseringsbeleid en opbouw van het team.
- Speelt vanuit integraal leiderschap met het team in op de behoeften van interne en externe gebruikers inzake de digitale transformatie.
- Wo werk- en denkniveau, relevante ervaring met portfolio-, project- en changemanagement.
- Stevig, analytisch, teambuilder, organisatiesensitief en klantgericht.

Informatie: mr. Erik Batenburg, 06 12479826, referentienummer R3698

BESTUURDER

VERBINDEND LEIDERSCHAP MET IMPACT

Wijkracht is een innovatieve en vooruitstrevende sociaal werkorganisatie in Twente met het hoofdkantoor in Hengelo. De betrokken 200 professionals en 1.200 vrijwilligers streven naar een samenleving waar iedereen gelijke kansen heeft om te participeren. Wijkracht heeft drie werkstichtingen, Wijkracht Hengelo, Wijkracht Regio en Wijkracht Exploitatie. Wijkracht heeft zowel landelijk als regionaal een vooraanstaande positie en neemt deel in relevante netwerken en gremia. Zie ook: wijkracht.nl.

- Fungeert als boegbeeld, zowel intern en extern, neemt het voortouw bij innovatie.
- Speelt in op de maatschappelijke behoefte aan de transformatie van het sociale domein.
- Wo werk- en denkniveau gekoppeld aan een relevante opleiding.
- Verbinder, vernieuwer, netwerker, betrokken en strategisch visionair.

Informatie: mr. Willem Hein, 06 51817154, referentienummer R3727

MANAGER CRIMINELE GELDSTROMEN

EEN MENSGERICHT LEIDER, DAADKRACHTIG EN STRATEGISCH STERK

Het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB) in Leeuwarden ken je waarschijnlijk van de verkeersboetes. Maar het CJIB doet meer. Geld is de spil van criminaliteit. Het is drijfveer, doel én middel. Om criminaliteit effectief te bestrijden is het van groot belang dat we criminele geldstromen aanpakken. Het CJIB heeft hierin een belangrijke verantwoordelijkheid door ervoor te zorgen dat veroordeelde criminelen hun geldboetes en schadevergoedingen betalen. Zie ook: cjib.nl.

- Resultaatgericht, daadkrachtig en coachend leider die het nieuwe team Criminele Geldstromen bouwt.
- Ontwikkelen van effectieve executiestrategieën gericht op het in kaart brengen en incasseren van criminele geldstromen.
- Wo-opleiding, juridisch (pre), bestuurskundig of beleid. Leidinggevende ervaring in de strafrechtketen.
- Maatschappelijk betrokken, betrouwbaar, deskundig en verbindend.

Informatie: Mark Olman, 06 27507384 referentienummer R3723

OPERATIONEEL MANAGER

HELICOPTERVIEW, ENERGIEK, INSPIREREND

Bij Maarel Orchids in Maasdijk draait alles om het duurzaam en efficiënt telen en verkopen van de potorchidee Phalaenopsis. Dankzij het volledig geautomatiseerde sorteerproces leveren zij topkwaliteit, betrouwbaarheid en een uitstekende service. Al 46 jaar werken zij samen met toonaangevende retailers in Europa en blijven zij bloeien! Een echt familiebedrijf met een passie voor kwaliteit, innovatie en mensen. De cultuur laat zich omschrijven als warm, informeel, no-nonsense en korte lijnen. Zie ook: maarelorchids.nl.

- Verantwoordelijk voor de optimale en efficiënte aansturing van het operationele productieproces.
- Mt-lid, rapporteert aan algemeen directeur, geeft coachend leiding via teamleiders aan circa 80 fte.
- Hbo+-niveau (technisch/bedrijfskundig), affiniteit met tuinbouw en relevante ervaring binnen een productie-/fabrieksomgeving.
- Analytisch, samenwerkingsgericht, resultaatgericht en staat voor operational excellence.

Informatie: mr. Erik Batenburg, 06 12479826, referentienummer R3745

CONSULTANT INTERIM

ENERGIEKE EN PROACTIEVE TEAMSPELER

BeljonWesterterp is een regionaal, landelijk en internationaal werkend hr-bureau. Als generiek bureau vervullen wij interim opdrachten op het gebied van management en directie. Als bekende speler in de markt denken we mee met opdrachtgevers en dragen we, binnen de kaders van de wet DBA, zorg voor een integer en transparant proces. Door een sterke toename van onze opdrachten zijn we op zoek naar een nieuwe collega. Wie komt ons enthousiaste team in Utrecht versterken?

- Is een professionele gesprekspartner voor uitdagende opdrachtgevers.
- Voert landelijk interim-opdrachten uit in samenwerking met collega-consultants en projectsecretaresses.
- Hbo+-/wo werk- en denkniveau en een relevante opleiding. Ervaring in een adviserende rol in zowel de profit als non-profit sector.
- Communicatief sterk, commercieel ingesteld, gevoel voor humor, samenwerkingsgericht.

Informatie: Betty Meijer, 06 31782400, referentienummer R3750

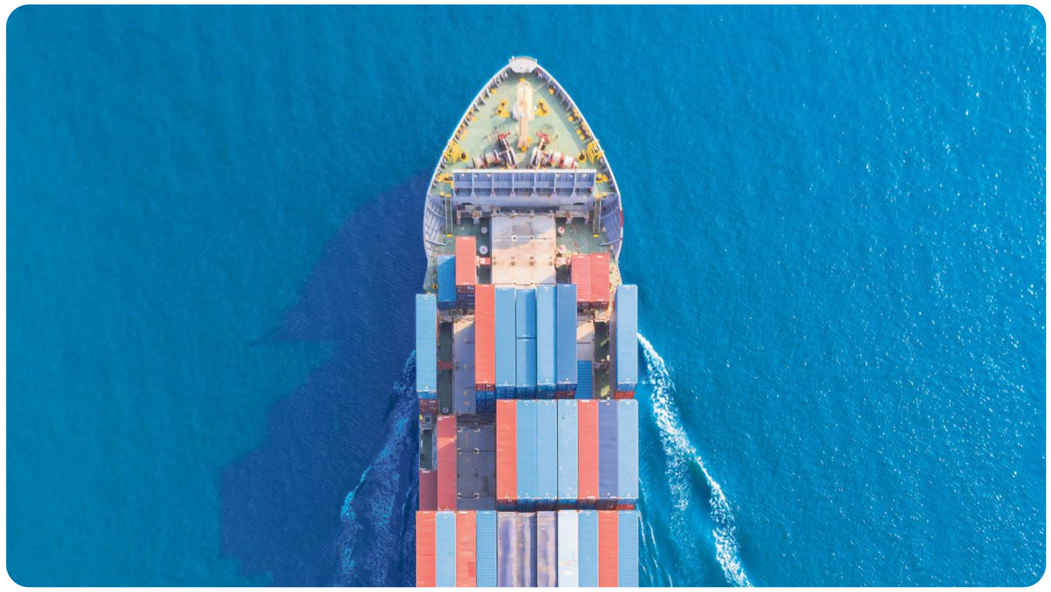
Kijk op beljonwesterterp.nl voor volledig functieprofiel en tijdsplanning

CFR Global Executive Search

Eindhoven Enschede Groningen Heerenveen Utrecht Zwolle

beljonwesterterp.nl

Advertentie

OUR BANK THE BANK FOR CAPTAINS OF INDUSTRY WHO STAY ON COURSE

We work alongside companies who navigate change while maintaining a clear long-term vision. We do this by sharing industry knowledge, providing robust financing solutions and connecting global networks.

RABOBANK.COM /WHOLESALE

the cooperative Rabobank

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht *NRC* mee bij een bedrijf. Deze week: AFAS Software

De kantine, of nee: **het restaurant** van AFAS. FOTO SIMON LENSKENS

Bij AFAS is iedereen in dienst, behalve lunchpianist Jan Vayne

Naam bedrijf: AFAS Software
Locatie: Leusden
Branche: ICT
Jaaromzet: 325 miljoen
Aantal werknemers: 700
Kosten lunch: 3,95

Vlak bij de ingang van het futuristische kantoor van AFAS staat een glimmende bronzen Cadillac Coupe DeVille geparkeerd. „Die is van Jan”, zegt woordvoerder Rik ten Wolde. Pianist Jan Vayne rijdt elke werkdag vanuit zijn woonplaats in Zwolle naar het softwarebedrijf in Leusden. Om piano te spelen tijdens de lunch. Jan Vayne verzamelt oude Amerikaanse auto’s. Een deel van zijn verzameling staat in de garage van AFAS. Voor de terugrit pakt hij meestal een andere.

In een zwerm van breed lachende werknemers gidst Rik ons via een gang in de richting van het restaurant. De groep splijt even uiteen. Vanuit tegengestelde richting laveert een robotstofzuiger slaafs over de natuurstenen vloer. „Ah, en hier is de karaoke”, zegt Rik terwijl hij een deur opentrekt. In het roodpluchen hok met sfeerverlichting staan twee vrouwen te zingen: I’m Alive van Céline Dion. „Welkom in ons clubhuis”, zegt Rik.

Rik noemt kantoor liever een clubhuis, de kantine heet bij AFAS het restaurant. Het restaurant is een gigantische ronde ruimte met aan de zijkanten een verdieping en grote ramen. In het midden staat op een podium een vleugel. Jan Vayne zit twee tafels verderop met een zonnebril op in een grijs trainingspak een broodje te eten. Hij gaat zo spelen. Rik: „Iedereen die je hier ziet, is bij ons in dienst, dus ook de koks en de schoonmakers.” Alleen Jan Vayne is niet in dienst, maar factureert.

Het restaurant is afgeladen. Aan twee meterslange buffetten staan rijen werknemers. Er zijn belegde broodjes, smoothies, twee soorten soep, een yoghurttap en een saladebar. We mogen iedereen alles vragen en van alles foto’s maken, zegt Rik. „Onze mensen zijn gewend aan gekkigheid, dus doe je ding.”

Aan een ronde tafel zitten vier vrouwen te lunchen, allen in een blauw uniform. Marisol Guzman is de vaste masseur. Twee keer per maand kunnen werknemers bij haar terecht, ze is altijd volgeboekt. José Antonisse verzorgt de planten binnen het bedrijf. „Dat is een fulltime klus, ik werk 32 uur per week”, zegt José al prikkend in een bakje geroosterde broccoli - onlangs voerde AFAS een vierdaagse werkweek in voor alle werknemers. Ze eet door de gezonde lunch bij AFAS veel meer groenten dan voorheen. Ook maakt ze graag gebruik van de sportschool en de massages door Marisol. „Mensen noemen ons weleens de sekte van Leusden, misschien is dat jaloezie. Ik voel me gezegend dat ik hier mag werken.”

> *Mensen noemen ons de sekte van Leusden, misschien uit jaloezie*
>
> **José Antonisse**
> verzorgt planten

Pianomuziek klinkt door het restaurant, Jan Vayne is begonnen met spelen. Het is druk bij de panini’s. Joël de Jong (kiest kaas en kipfilet) en Robin Petersen (kaas en ham) nemen elke dag een panini. Om de dag wisselen ze de taak om de broodjes op tijd op te halen uit het grillapparaat. Vandaag moet Joël. Samen met hun consultancy-collega’s Arjan van der Laan en Rob Gambon zitten ze graag elke dag aan hetzelfde tafeltje. Arjan is niet zo onder de indruk van de „ooit wereldberoemde” Jan Vayne: „Het is vooral leuk voor gasten, voor de werknemers zelf voegt het niet zo veel toe.”

Woordvoerder Rik komt even vragen hoe het gaat. „Jullie zaten bij Arjan aan tafel, zag ik. Die kan lekker kletsen, daar kom je vaak niet meer vanaf.”

We gaan bij nog één tafeltje zitten. Vier mannen in pak zitten in een uithoek van het restaurant. Bernard-Paul Hakkenberg zit in de directie en eet een panini. Hij heeft vandaag de salarissen voor volgend jaar vastgesteld: „Dat zag er goed uit.” Bij AFAS werken en lunchen is „het beste van het beste” zegt Bernard-Paul: „Als dit je eerste baan is, ben je voor de rest van je werkende leven verpest.” De lunch is een belangrijk „informeel en gezellig” moment, niemand luncht achter z’n bureau. Met pianist Jan Vayne is Bernard Paul ook blij: „Vooral dat je ‘m in deze hoek van het restaurant niet zo goed hoort.”

Emma Vos

Advertentie

DEZE VIJF TRENDS DRIJVEN NEDERLANDSE AI-INVESTERINGEN IN 2026

Nederland heeft in zeer korte tijd AI omarmd. Binnen een jaar tijd is kunstmatige intelligentie van experimentele technologie uitgegroeid tot een praktisch instrument waarmee bedrijven en overheden efficiënter werken, hun dienstverlening verbeteren en concurrerend blijven in een digitale wereld. Isabel Moll, CEO Benelux van Dell Technologies, ziet voor 2026 vijf belangrijke trends die de toekomst van AI in Nederland bepalen.

1. BEHOEFTE AAN SNELHEID EN EFFICIËNTIE STIMULEERT AI-ADOPTIE

Snelheid is voor bedrijven en overheden steeds vaker een randvoorwaarde voor succes, en dat stuwt het gebruik van AI vooruit, ziet Isabel Moll. „Dankzij AI kunnen organisaties hun processen automatiseren, sneller beslissingen nemen en wendbaar opereren. Dat kan Nederland helpen om toonaangevend te blijven in sleutelsectoren als de logistiek en agrifood, en om een sterkere positie te krijgen in internationale handelsstromen.”

Statistieken onderstrepen de snelle adoptie van AI in ons land. Volgens CBS gebruikte in 2023 14 procent van de Nederlandse bedrijven met tien of meer medewerkers minstens één AI-toepassing. Vorig jaar was dat al ruim 22 procent. En het zijn niet alleen bedrijven. Isabel Moll: „Ook overheden zetten steeds vaker AI in om hun dienstverlening sneller, toegankelijker en persoonlijker te maken. Ze zien het als een must, omdat burgers een moderne, flexibele en digitale overheid verwachten.”

2. GOEDE INFRASTRUCTUUR WORDT ESSENTIEEL VOOR OPTIMALE AI-INZET

AI veroorzaakt een explosie aan data en dwingt organisaties hun digitale infrastructuur te herzien. De meeste IT-omgevingen zijn nog gebouwd voor gestructureerde data en schieten nu tekort. Inmiddels bestaat meer dan 80 procent van data uit tekst, beeld en video, en dat vraagt om een andere architectuur.

„We zien dat steeds meer Nederlandse organisaties voor een hybride-aanpak kiezen. Gevoelige data en kritische AI-modellen blijven dichtbij in de eigen omgeving, terwijl de cloud wordt gebruikt voor flexibiliteit en een schaalbare workload. Vooral in sterk gereguleerde sectoren als de zorg, financiële dienstverlening en overheid is die balans cruciaal om te voldoen aan Europese privacyregels”, legt Moll uit.

„Moderniseren gaat in 2026 niet zozeer over méér technologie, maar vooral over het neerzetten van een goede infrastructuur die AI veilig, efficiënt en verantwoord laat werken.”

3. MICRO LLM’S BRENGEN AI NAAR DE EDGE

Hoewel grootschalige AI-modellen het nieuws domineren, worden juist de kleinere, taakgerichte taalmodellen steeds belangrijker. Deze micro LLM’s zijn vooral cruciaal voor organisaties die inzetten op duurzaamheid, privacy en een voorspelbaar energieverbruik.

„AI verschuift steeds meer van een gecentraliseerd naar een gedistribueerd model”, constateert Moll. „Daarin werken grote systemen samen met micro-LLM’s die dichter bij de bron van de data opereren.”

Deze lokaal draaiende modellen bieden belangrijke voordelen. Ze zorgen voor een snellere respons, betere privacybescherming, meer veerkracht bij netwerkuitval én een lager energieverbruik. Dat laatste is met name voor ons land relevant, door de toenemende druk op ons elektriciteitsnet.

Moll: „Door deze focus op energiezuinige oplossingen, is Nederland inmiddels koploper in duurzame AI. Aanjagers zijn innovatiehubs zoals Amsterdam Science Park, High Tech Campus Eindhoven en YES!Delft. Daaruit ontstaan startups die de energie footprint van AI en datacenters helpen te verlagen.”

4. DUURZAME ENERGIE WORDT EEN SLEUTELFACTOR VOOR VERDERE GROEI

De opmars van AI in Nederland is sterk afhankelijk van de beschikbaarheid van duurzame energie.

„Door de toenemende vraag naar rekenkracht zal het energieverbruik van digitale infrastructuur komend jaar naar verwachting verdubbelen. Tegelijk zet de overheid vanaf 2030 in op klimaatneutrale datacenters. Beide ontwikkelingen verhogen de druk om te innoveren”, verwacht Moll.

„Operators van datacenters investeren daarom massaal in energiezuinige systemen, hernieuwbare energie en warmteterugwinning. In 2026 zal die beweging nog verder versnellen, mede dankzij een nauwere samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen. Nederland kan deze energie-uitdaging als innovatie-aanjager gebruiken om haar positie als duurzame digitale koploper te versterken.”

5. PUBLIEK-PRIVATE SAMENWERKING IS ESSENTIEEL VOOR TOEKOMST AI

In Nederland werken bedrijfsleven, overheden en kennisinstellingen nauw met elkaar samen om AI op een ethisch verantwoorde, toekomstbestendige manier in te zetten voor onze digitale economie.

„We zijn in dit land van oudsher sterk in samenwerken, en dat geldt ook voor AI”, ziet Moll. „Zo werkt de AI Coalitie voor Nederland met inmiddels meer dan 500 partners aan een gezamenlijke visie op verantwoorde en betrouwbare AI. De ELSA Labs richten zich op toepassingen die technologische vooruitgang combineren met maatschappelijke waarde. En met het Strategisch Actieplan voor AI bouwt onze overheid verder aan een ecosysteem waarin innovatie, veiligheid en transparantie voorop staan. Publiek-private samenwerking blijft essentieel om AI op te schalen, infrastructuur te moderniseren en de digitale economie toekomstbestendig te maken.”

ZO BLIJFT NEDERLAND EEN TOONAANGEVENDE TECHNOLOGIEMARKT

Deze vijf trends maken duidelijk dat Nederland niet alleen tot de koplopers behoort in de adoptie van AI. Ons land is ook toonaangevend in het duurzaam, toegankelijk en verantwoord inzetten van kunstmatige intelligentie.

Isabel Moll: „De focus op snelheid, moderne infrastructuur, efficiënte modellen en sterke samenwerking biedt een solide basis voor groei. Met de juiste investeringen en partnerships blijft Nederland een van de meest vooruitstrevende en concurrerende technologiemarkten van Europa. Organisaties die snel kunnen innoveren en AI op een doordachte manier onderdeel maken van hun strategie zullen de komende jaren het verschil maken.”

DE AI-OPLOSSINGEN VAN DELL

Ontdek hoe jouw organisatie efficiënter, creatiever en slimmer functioneert met de AI-oplossingen van Dell.
Scan de QR-code

DELL Technologies

Deze advertentie is gemaakt voor de adverteerder, die de inhoud heeft goedgekeurd. De inhoud valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie van NRC.

Advertentie

Zorgeloos, zonder verrassingen achteraf!

Met Verloning.nl geniet je van de vrijheid van een zelfstandige, mét de zekerheden van een dienstverband.

Zonder eigen KVK of btw-nummer regelen wij alles voor je: administratie, belastingen, verzekeringen, AOV, factoring en nog veel meer...

Begin vandaag nog met freelancen via Verloning.nl en werk DBA-proof, voor je opdrachtgevers.

verloning.nl

NAJAARSRAMING DNB

Economische groei verrassend hoog

De economische groei dit jaar komt uit op 1,7 procent, liefst 0,6 procent hoger dan De Nederlandsche Bank dit voorjaar nog verwachtte.

Mark Beunderman en **Egbert Kalse**

AMSTERDAM

Winkelend publiek op de Beurstraverse in Rotterdam. waar het nu Kerst nadert extra druk is. FOTO ROBIN UTRECHT/ANP

Een nieuw kabinet moet snel knelpunten wegnemen die de economische groei beperken. Zo moet het stikstofslot worden aangepakt en moet er snel meer ruimte komen op het stroomnet. Nederland moet verder meehelpen aan het versterken van de Europese concurrentiekracht om in te spelen op de verschuivingen in de wereldhandel als gevolg van het beleid van de Amerikaanse president Donald Trump.

Dat zei president Olaf Sleijpen van De Nederlandsche Bank vrijdag bij de presentatie van de najaarsraming van de centrale bank. Als een nieuw kabinet daarin slaagt, stijgt de economische groei. In haar basisraming voorspelt DNB 1,2 procent bbp-groei in 2026 en 1,1 procent groei in 2027. In een scenario waarin knelpunten zijn weggenomen, gaat die groei naar 1,6 procent, zowel in 2026 als in 2027.

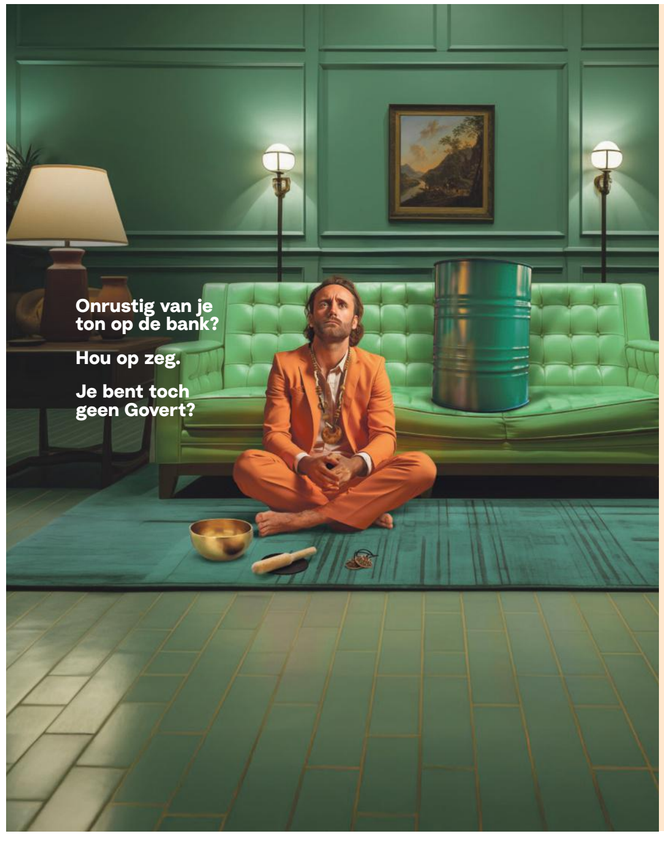
Door de „groeibarrières” snel weg te nemen, zullen de bedrijfsinvesteringen fors stijgen. Die staan nu onder druk door onzekerheden op nationaal en internationaal niveau, aldus DNB. Sleijpen: „De productiviteitsgroei moet echt omhoog, zoals Wennink ook laat zien.” Oud-ASML-topman Peter Wennink stelde onlangs in een veelbesproken rapport dat „fundamentele publieke voorzieningen” onbetaalbaar worden als Nederland zijn concurrentiekracht niet versterkt.

DNB stelde verrast vast dat de Nederlandse economie het in 2025 veel beter deed dan zij zelf had verwacht. De groei komt dit jaar uit op 1,7 procent, vooral door overheidsbestedingen en export. Dat is 0,6 procentpunt hoger dan wat de DNB stelde in de raming van dit voorjaar.

Veel economen hadden verwacht dat de importheffingen die de VS de wereld opleggen de mondiale economische groei flink zouden aantasten. Dat de export tóch zo positief bijdraagt aan de groei, heeft een incidentele én een structurele component, zegt Sleijpen. Bedrijven hebben op de heffingen geanticipeerd door handel naar voren te halen, niet alleen in Nederland maar in de hele eurozone. Sleijpen noemde dat een „adrenaline-*boost*” voor de export. Dat is een tijdelijk effect. Structureel is dat de handelsstromen verlegd worden. Daardoor is er minder handel met de VS, maar meer met de rest van de wereld.

De stroom goedkope goederen uit met name China en Zuidoost-Azië die nu meer richting Europa gaat heeft dankzij de lagere prijzen een positief effect op het drukken van de inflatie. Daar profiteren Europese consumenten van. Desondanks blijft de inflatie in Nederland hoger dan in de eurozone gemiddeld. DNB raamt voor Nederland 3 procent inflatie dit jaar, 2,4 procent volgend jaar en 2,3 procent in 2027. In de eurozone ligt de inflatie in deze jaren rond de 2 procent, zo verwacht de Europese Centrale Bank.

Advertentie

Wizzkid. Heeft lekker gecasht toen hij zijn tech-startup verkocht. Direct knalde zijn bloeddruk naar 160/110.
Twijfelt over beleggen. Want waarin? Zeewierboerderijen, voedingssupplementen of AI?
Maar wat als hij verkeerd gokt? Tijd voor de klankschaal.
Adem in, adem uit Govert. Straks een glas Kombucha.

Nergens voor nodig, die onrust.

Beleg lekker bij BridgeFund.
Daar wordt jouw geld gespreid over 9.500+ Nederlandse mkb'ers.
Dat is super defensief voor wie van zeker houdt.
Krijg je een vaste jaarrente voor tot wel 5,75%.
Maandelijks uitgekeerd.
Lekker hoor.

Dus hup, naar bridgefund.nl/beleggen.

Vaste rente tot 5,75%
- Spreiding over 9.500+ mkb-bedrijven
- Optie voor maandelijkse rente-uitkering.

BRIDGE FUND
Make money smile

nrc
ZATERDAG 20 DECEMBER & ZONDAG 21 DECEMBER 2025

ILLUSTRATIE HANNEKE ROZEMULLER

ESSAY **DONALD IN WONDERLAND**

Trump tartte de wetten van de economie. In 2026 komt de climax

De Amerikaanse aandelenkoersen stegen zo hard, dat de beurs de economie begint te domineren in plaats van andersom. En de staatsschuld in de VS wordt zo groot dat het rentebeleid van de centrale bank erdoor wordt beïnvloed. Trumps omgekeerde wereld van 2025? Misschien volgt de ontknoping het komende jaar.

Maarten Schinkel

AMSTERDAM

Stel, je reist een jaar terug in de tijd, en vertelt een groep beleggers wat er in 2025 gaat gebeuren. De nieuwe Amerikaanse president Donald Trump die enorme invoerheffingen oplegt aan vriend en vijand. Een inflatie die hoger blijkt dan gedacht. Staatsschulden die steeds verder uit de hand lopen. Een ideologische verwijdering tussen bondgenoten Europa en de Verenigde Staten. Maar ook een enorme versnelling van de plannen om kunstmatige intelligentie door te voeren. Een Amerikaanse centrale bank die renteverlagingen doorvoert en vooruitloopt op een nieuw bestuur dat daar onder druk van Trump wellicht mee kan doorgaan.

En ondanks dit alles een economie die zich wereldwijd prima houdt.

Een professionele belegger zou dan kunnen denken: inflatie, onzeker beleid en internationale instabiliteit: koop goud, want dan weet je wat je hebt! Maar een ander zou evengoed kunnen concluderen: koop aandelen! Want de economie blijft groeien, de bedrijfswinsten zijn op peil en de technologische doorbraak van AI belooft goede tijden. Dit jaar kregen ze allebei gelijk.

Honderden gebeurtenissen in 2025 zouden in een ander jaar elk een nieuwscyclus van weken, zo niet maanden, hebben opgeleverd. Maar ze gingen dit jaar vaak verloren in de enorme massa van voorvallen, plannen en decreten die maar doorraasde.

En zo belandde een van de meest veelzeggende trends op de financiële markten onder de radar: goud én aandelen bereikten records. En ze gaven onderling een tegenstrijdig signaal: mijd risico, dus vlucht in goud; en neem risico, stort jezelf in aandelen. Alsof je naar een steile bergwand kijkt. Dáár: een ploeterende klimmer die angstig naar beneden kijkt. En iets verderop: een steenbok die op het kleinste richeltje nonchalant staat te kauwen.

Dominantie van tech

De Bank voor Internationale Betalingen (BIS), die diensten verzorgt voor de wereldwijde nationale centrale banken, wees vorige week in zijn *Quarterly Review* op de opmerkelijke trend van het tegelijk mijden én zoeken van risico's, die uit de koersen van goud en aandelen spreekt. Conclusies worden door de BIS niet echt getrokken. Maar er zijn hints.

Veel particuliere beleggers hebben de laatste jaren toegang gekregen tot investeringen in zaken waar voorheen alleen professionals bij konden, zoals goud en andere grondstoffen. Via beursgenoteerde beleggingsfondsen (*exchange traded funds*, ETF's) hebben ze die mogelijkheid nu wél, en daar maken ze gebruik van. Bovendien slaan landen buiten de VS goud in, met China voorop, hetgeen een teken kan zijn van wantrouwen in de Amerikaanse dollar en een verlangen onafhankelijk te zijn van Amerika's economische en monetaire beleid. Dat past dan weer bij het wereldwijde streven naar grotere nationale of regionale autonomie dat overal de kop opsteekt nu de wereldeconomie een gure plek aan het worden is.

Wat aandelen betreft: de koersen zijn vooral in de VS hoog, met name door de dominantie van techbedrijven. De zogenoemde Magnificent Seven (Nvidia, Apple, Microsoft, Amazon, Meta, Alphabet en Tesla) waren tien jaar geleden samen nog 1.500 miljard dollar waard op de beurs. Vijf jaar geleden was dat al 7.500 miljard, begin vorig jaar 16.000 miljard en tegen het einde van dit jaar zijn ze meer dan 19.000 miljard dollar waard.

Dat zijn onvoorstelbaar hoge bedragen, maar als je ze afzet tegen de omvang van de Amerikaanse economie, zie je pas goed hoe hard het is gegaan. Alle aandelen op de Amerikaanse beurs waren op het hoogtepunt van de dotcom-zeepbel in 2000 bij elkaar anderhalfmaal zoveel waard als de omvang van de Amerikaanse economie zelf - het bruto binnenlands product (bbp). Dit jaar steeg de waarde van de zeven giga-techbedrijven tot bijna tweemaal zoveel als het Amerikaanse bbp - ongekend groot. Ter vergelijking: voor de EU moet je denken aan een totale waarde van alle aandelen die een procent of 70 omvat van de gehele Europese economie.

De hoogte van de Amerikaanse koersen komt ook terug in de waardering van aandelen: hoeveel maal de winst per aandeel er gemiddeld voor een aandeel wordt betaald. Nobelprijswinnaar Robert Shiller verwierf faam toen hij deze 'koers-winstverhouding' eind jaren negentig op een eigen manier uitrekende. Hij zette de koers niet af tegen de winst per aandeel van hetzelfde jaar, maar nam de gemiddelde winst over de laatste tien jaar. Zo neutraliseerde hij de invloed van de economische schommelingen om een structurelere weergave te krijgen van de beurswaardering. Shillers formule zou al lang van tevoren hebben aangegeven dat de koersen in die jaren moeilijk houdbaar waren. Wie zijn formule vandaag gebruikt, komt op een gemiddelde beurswaardering die al bijna even extreem is als vlak voor het knappen van de zeepbel van destijds.

Paradoxale consument

De klimmer en de steenbok bevinden zich dus op een nogal steile bergwand. Maar waarom gaan ze daar zo verschillend mee om? Ook voor dat antwoord moet je vooral naar de VS kijken, al was het maar omdat het extreemste economische beleid juist dáár plaatsvindt. Niet alleen de financiële markten bevinden zich in een paradox van tegelijkertijd risico zoeken en mijden. Zo'n tegenstrijdigheid geldt ook voor consumenten. Nog maar 33 procent van de Amerikanen is het volgens de laatste peilingen eens met Trumps economische beleid. Maar aan hun gedrag is dat vooralsnog amper te merken. De bestedingen van huishoudens bevinden zich, met een voor inflatie gecorrigeerde stijging van een procent of twee, op een best goed niveau gezien wat de Amerikanen gemiddeld verwachten van de economie. Ook in Nederland is die discrepantie trouwens een beetje te zien. Het consumentenvertrouwen is relatief laag, wat je niet afziet aan het gedrag van die consumenten.

Dat het verschil tussen denken en doen in de VS extremer is, komt door een grote boosdoener: de gestegen kosten van het levensonderhoud. Dat kan deels te maken hebben met het beleid van Trump. Vanaf 1 april dit jaar voerde de president per decreet fors hogere heffingen in op Amerikaanse importgoederen. Het hangt er een beetje van af hoe je het berekent, maar op dit moment bedraagt de gemiddelde heffing ongeveer 16 procent, tegen slechts zo'n 2,5 procent een jaar geleden. Hoewel importeurs de rekening van de gestegen invoerprijzen niet allemaal, en niet in geheel, doorgeven aan hun klanten, hebben de gestegen prijzen bijgedragen aan de inflatie. Die bedraagt nu, afhankelijk van de maatstaf, een procent of drie. En consumenten hadden al, net als in Europa, eerst de prijsstijgingen na de coronapandemie en toen die door de gestegen energieprijzen om de oren gekregen.

Wat veroorzaakt dan toch dat relatief hoge uitgavenpatroon van consumenten? Dat is nog onduidelijk. Maar het kan te maken hebben met de belofte van grote economische stimulering, die tegelijkertijd niet helemaal wordt vertrouwd.

Kijk naar de *One Big Beautiful Bill*, de grote begrotingsingreep van Trump van vorig jaar. Die verlaagt de belasting, met name voor hogere inkomens, en bezuinigt op sociale uitgaven aan gezondheidszorg, voedselhulp en hulp bij studentenleningen. Netto leidt dat tot extra uitgaven van 3.400 miljard dollar in de eerstvolgende tien jaar.

En dan zijn er de enorme uitgaven die techbedrijven doen, en opvoeren, aan kunstmatige intelligentie en de datacenters die daarvoor nodig zijn. Schattingen wijzen erop dat die in 2025 op zichzelf al hebben geleid tot 1,1 procent groei van het bbp. Dat is fors: het is iets meer dan de helft van de totale verwachte economische groei in de VS over 2025. En het effect gaat voorlopig door wanneer de investeringen verder stijgen.

De overheid stimuleert dus extra, de AI-uitgaven doen dat ook. Maar leidt dat allemaal niet tot extra opwaartse druk op de inflatie, waar consumenten zeer gevoelig voor zijn? De OESO, de club van gevestigde industrielanden, voorspelt dat de inflatie in de VS licht toeneemt in 2026, tot 3,2 procent.

Het wordt de vraag of de centrale bank, de Federal Reserve, komend jaar in staat en bereid is die inflatie terug te dringen. Dat is een van haar kerntaken. De 'Fed' streeft naar 2 procent inflatie, en zou de rente relatief hoog moeten houden om de kredietverlening in te tomen en de inflatie terug te brengen van 3 procent nu naar dat doel van 2 procent.

Renteversoepeling

Het wordt zeer spannend rond de Fed in 2026. De voorzitter van de centrale bank, Jerome Powell, neemt afscheid. Wie hem gaat vervangen is nog niet bekend. Maar het Witte Huis maakt er veel werk van iemand te benoemen die de regering-Trump welgezind is. En Trump wil dat de belangrijkste rente van de Fed, nu tussen 3,5 procent en 3,75 procent, verder omlaag gaat. Dat maakt lenen goedkoper en stimuleert de economie - maar dus ook de inflatie.

Eerder probeerde Trump het vaste bestuurslid Lisa Cook al te ontslaan wegens een, naar bleek ongefundeerde, beschuldiging van hypotheekfraude. Dat is mislukt. In de tussentijd is wel Stephen Miran, de architect van Trumps Mar-a-Lago-plan voor de economie, benoemd in het bestuur.

> De trend is: mijd risico, dus vlucht in goud. En: neem risico, stort jezelf in aandelen. Tegelijkertijd

Trump zelf heeft al laten weten dat de rente nog een vol procentpunt naar beneden moet. Daar gaat hij niet over: de Fed hoort onafhankelijk van de politiek te opereren. Maar via het bestuur en de voorzitter heeft hij straks wellicht alsnog invloed. Naast Kevin Hasset, een overtuigd trumpist, is ook de zittende Fed-bestuurder Christopher Waller kandidaat om het stokje van de huidige voorzitter Powell over te nemen. En deze Waller herhaalde deze week, na een 'sollicitatiegesprek' met Trump, diens voorkeur voor een renteverlaging met 1 procentpunt.

Het probleem is dat de vuistregel die de Fed zelf hanteert, de zogenoemde *Taylor rule*, impliceert dat de huidige rente eigenlijk al iets te laag is gezien de economische situatie en de inflatie. Veel meer renteverlagingen in 2026 lijken dus vooralsnog onverstandig. Een nog soepeler monetair beleid riskeert dat de inflatie uit de hand loopt doordat de centrale bank onder politieke druk de rente te laag houdt, wat ook in de jaren zeventig gebeurde, onder Fed-voorzitter Arthur Burns en president Nixon.

Een nieuw monetair regime

De economie wordt op dit moment volop gestimuleerd met lastenverlichting, een relatief lage rente en recordinvesteringen in AI. Dat is misschien goed voor de economische groei op de korte termijn, maar de inflatie zou tegelijkertijd op langere termijn hoog kunnen worden - en blijven. Het zou een verklaring kunnen zijn voor de gelijktijdige hausse in aandelen (vanwege verwachte winstgroei) en goud (uit zelfbescherming tegen inflatie).

Wie heeft het hier bij het juiste eind? Inflatie zorgt voor boze kiezers. De betaalbaarheid van het dagelijks bestaan - dat in de VS wordt aangeduid met het inmiddels politiek explosieve woord 'affordability', staat hoog op de agenda. De Democraat Zhoran Mamdami werd vorige maand gekozen tot burgemeester van New York omdat hij hier sterk de nadruk op legde.

Een ongebruikelijk defensieve Trump hield afgelopen week de Amerikanen in een televisietoespraak voor dat er een fantastisch tijdperk voor de deur staat, met hoge welvaartsgroei en een radicaal dalende inflatie. Ook sprak hij van dalingen van de medicijnenprijzen van 500 procent, een wiskundige rariteit die zou betekenen dat je bij een pakje paracetamol dat eerst 5 dollar kostte, nu 20 dollar toe krijgt. Kwam hij voorheen goed weg met zulke hyperbolen, ditmaal waren de meeste reacties negatief.

Het neemt allemaal niet weg dat er een politiek belang kan spelen bij hogere inflatie. Het Amerikaanse begrotingstekort staat inmiddels boven de 7 procent en blijft daar volgens de meeste voorspellingen voorlopig ook op staan. De economie groeit dus mede op overheidskrediet, en dat laat de oplopende staatsschuld ook zien. Die bedraagt inmiddels al 123 procent van het bbp en stijgt de eerstvolgende jaren door richting 130 procent. Dat is al bijna anderhalf keer de gemiddelde schuld van de eurolanden.

Inflatie holt schulden uit. De VS betalen inmiddels jaarlijks ruim 4 procent van het bbp rente over de schulden, meer dan aan de defensiebegroting, die minder op de begroting drukken als geld minder waard wordt.

Maar inflatie holt op termijn ook de wisselkoers van een munt uit. Moeten we ons de komende tijd voorbereiden op een nieuw Amerikaans monetair regime, dat met een hoger inflatiedoel dan de traditionele 2 procent twee vliegen in een klap slaat: een goedkopere dollar én een schuld die wegsmelt? Dat zou onverstandig zijn. Want de rekening komt later, in de vorm van een inflatie die een eigen leven gaat leiden en torenhoge rentes die nodig zijn om die geldontwaarding dan alsnog de kop in te drukken. Net als eind jaren zeventig. Maar Donald Trump lijkt niet de persoon om zich daar druk over te maken. Over de geschiedenis, noch over de lange termijn.

In 2025 kreeg de aandelenbeurs zo'n enorme waarde dat hij de economie begint te domineren, in plaats van andersom. En de schulden en tekorten lopen zo hoog op dat ze invloed krijgen op het rentebeleid. Donald in Wonderland. Hoe dat uitpakt? Het jaar 2026 wordt ongelooflijk spannend.

Advertentie

vivium zorggroep

Vivium Zorggroep zoekt een Voorzitter Raad van Toezicht

De werving is uitbesteed aan **The Executive Network**

Profiel en nadere informatie is na te lezen op:
www.ten.nl/viviumzorggroep
Schriftelijke reacties kunnen worden ingediend via
vacature.viviumzorggroep@ten.nl

Sluitingsdatum voor reacties: 12 januari 2026

TEN zicht op modern leiderschap

Eric Engle, bewoner bij Parkersburg en lokaal activist, gebruikt een waterkraan met PFAS-filter. FOTO MADDIE MCGARVEY

REPORTAGE **PFAS-VERVUILING IN PARKERSBURG**

Al zijn rechtszaken tegen Chemours in de VS gewonnen, de PFAS is niet weg

De filmploegen en nieuwszenders zijn verdwenen uit Parkersburg in West Virginia. De stad geldt als *ground zero* van alle PFAS-vervuiling, bewoners werden er ziek en koeien stierven massaal. Maar de strijd tegen de PFAS-makers is nog niet gestreden.

Mark Lievisse Adriaanse

PARKERSBURG, WEST VIRGINIA

Een paar jaar geleden kreeg Eric Engle een cadeau waar hij al tijden naar verlangde: een waterfilter voor de keukenkraan.

Jarenlang had hij het water uit die kraan gewoon gedronken. Maar de laatste tijd was er iets veranderd. In zijn omgeving ging het er steeds meer over, mensen dronken alleen nog flessenwater, hij een tijdje ook. Of ze kochten cilinders die je aansluit op je waterleiding en die het water zuiveren dat daar doorheen stroomt. Dus toen hij de grote doos opende die zijn zwager hem gaf als vervroegd kerstcadeau, was hij opgelucht.

Engle (40) werd geboren in Parkersburg, een stad aan de rivier de Ohio in de Amerikaanse staat West Virginia. Als kind wist hij al dat er een paar kilometer zuidelijk, in heuvelachtig gebied met veel boeren en kleine dorpjes, een fabriek stond die duizenden streekbewoners goedbetaalde banen bood.

Pas later kwam hij erachter dat die fabriek een chemische stof maakte waardoor eten in pannen niet aanbakte en regenjassen droog bleven, maar die ook tal van mensen in de streek ziek maakte en miskramen en geboorteafwijkingen veroorzaakte. Een stof ook die, eenmaal in de natuur of het menselijk lichaam, niet meer verdwijnt; en die daarom een *forever chemical* wordt genoemd. Die stof, daar kwam hij een paar jaar geleden achter, zat ook in zijn drinkwater: PFAS.

Wie wil weten waarom PFAS - een verzamelnaam voor vele duizenden chemische verbindingen - een probleem zijn en hóé ze dat werden, moet in Parkersburg zijn. De stad is *ground zero* van de vervuiling. Daar leidde die vervuiling het eerst tot zulke grote problemen dat ze een strijd inluidden die inmiddels mondiaal gevoerd wordt - ook in Nederland. Veel van wat bekend is over de gezondheidsgevaren van PFAS, is terug te voeren op wat hier, in een van de armste staten van de VS, de afgelopen vijfentwintig jaar gebeurde.

> Ze komen weg waar ze mee weg willen komen
>
> **Eric Engle**
> inwoner van Parkersburg en activist

Het juridische gevecht dat één boer ontketende tegen het chemische concern DuPont bracht duizenden geheime en decennialang achtergehouden documenten naar boven over de gezondheidsrisico's van PFAS. Het maakte omwonenden van fabrieken — van Parkersburg tot Dordrecht, waar sinds 1959 PFAS wordt geproduceerd — bezorgd over hun gezondheid, of doodziek. Het leidde tot tal van rechtszaken van burgers, boeren en overheden tegen het bedrijf, tot dringende adviezen geen groente en eieren uit eigen tuin te eten, tot strengere regulering en, mogelijk, tot een Europees verbod op de productie van PFAS.

De strijd die Parkersburg voerde tegen DuPont werd in 2019 verfilmd in *Dark Waters*, een blockbuster met Mark Ruffalo in de hoofdrol. Voor de buitenwereld kon het daarna lijken alsof het gevecht gestreden was. Maar Engle en andere Mountaineers, de inwoners van West Virginia, weten beter. „De filmcamera's zijn weg", zegt Engle boven een kop lauwe, slappe koffie in een hotel in Parkersburg, „maar de vervuiling nog niet."

Bloedende koeien

Rijd vanaf het reusachtige fabrieksterrein nabij Parkersburg zo'n vijftien kilometer over heuvels, door gehuchten en langs boerderijen, en je komt bij een groot hek. De grasvelden erachter zijn op deze novemberdag besneeuwd, de bomen al kaal. Het terrein lijkt daarmee niet anders dan de andere grasvelden. Maar de bordjes op het hek verraden de werkelijkheid. Wie het gebied zonder toestemming betreedt, zal „worden vervolgd met de ruimste bevoegdheden van de wet". Het terrein, vermeldt een ander bord, is eigendom van The Chemours Company. Een kleiner bordje aan de zijkant herinnert aan de voorganger ervan, DuPont, die tien jaar geleden de juridisch gevoelige PFAS-tak onderbracht in een dochteronderneming en afsplitste.

Het is de grond waar Wilbur Tennant opgroeit, op een boerderij langs een kronkelige, onverharde weg. Hij en zijn broers en zussen hebben het bedrijf overgenomen nadat hun vader hen had verlaten. Wat begon met zeven koeien groeit uit tot een veestapel van zo'n tweehonderd dieren. Ze hebben er een baan naast: Tennant bestuurt een schoolbus, zijn broer Jim werkt in de chemische fabriek die dan nog DuPont heet.

Maar Jim is in die jaren vaak ziek. En de vele doktersbezoeken leveren geen duidelijkheid op over de oorzaken, maar wel hoge rekeningen. Om die te betalen verkoopt hij in de jaren 80 zo'n 27 hectare boerenland aan zijn werkgever. Die wil er een stortplaats van maken, en belooft er geen chemische stoffen te dumpen. Het terrein krijgt de naam van het watertje dat ook door de weides stroomt waar Tennants koeien grazen, Dry Run.

In de jaren daarna beginnen de koeien Wilbur Tennant aan te vallen. Ze bloeden uit neus en bek, vallen dood neer. Ook sterven rendieren die uit de beek hebben gedronken. Door een virus, krijgt Tennant te horen. En de koeien die uit hun bek schuimen? Daar zou niks mis mee zijn. Al die tijd verzwijgt DuPont dat er PFAS in het water lekt.

Tennant heeft wel een vermoeden. Zou het afval op de stortplaats doorlekken? Maar hij vindt amper gehoor bij instanties. Ze willen het afdekken, denkt hij. Dus pakt hij op een dag in 1995 een filmcamera „zodat de hele wereld het kan zien". Hij filmt hoe een bubbelende, groene stroom langs de stortplaats en zijn boerderij loopt. „*Something is wrooong with this water*", zegt hij met een lokaal accent. Hij filmt dode rendieren en vraagt zich af of die echt uit hun bek hadden gebloed bij een virusinfectie. „Ze zeiden dat ik me zorgen moest maken of ik wel een goede advocaat zou kunnen vinden. Maar het enige waar ik me zorgen over maak, is de gezondheid van m'n koeien."

Maar als in de jaren daarna honderden koeien sterven, besluit Tennant toch een advocaat te bellen: Rob Bilott, een jurist die doorgaans aan de kant van de grote bedrijven staat. Zijn oma is een kennis en buurtgenoot van Tennant. Als Bilott de beelden van opengesneden dode koeien met zwarte tanden en chemisch-groene organen ziet, besluit hij de zaak tegen een van 's werelds grootste chemieconcerns op te pakken. Hij moet ervoor knokken bij een rechter, maar hij krijgt zo ruim honderdduizend interne stukken van DuPont om te achterhalen hoe de koeien van Tennant zo ontijdig konden sterven.

Uit die stukken leert Bilott iets wat binnen het bedrijf al jaren helder is, maar daarbuiten nog vrijwel niemand weet. De PFAS die in Parkersburg worden geproduceerd zijn niet alleen een wondermiddel waarmee pannen, jassen en andere consumentenproducten water en vet afstoten. Ze zijn ook een gevaar voor de volksgezondheid.

Teflon

De geschiedenis van West Virginia wordt gekenmerkt door exploitatie. De steenkool die in de negentiende eeuw nodig was om de jonge Amerikaanse economie te laten bloeien wordt gevonden in West Virginia. Boeren die al generaties zelfvoorzienend leven worden verdreven door kolenbedrijven en industriëlen die weten welk kapitaal onder hun land zit - zoals eerder de inheemse bevolking was verjaagd. Bergtoppen worden opgeblazen om snel en makkelijk bij de kolen te komen, miljoenen eeuwenoude bomen worden gekapt. Hout en kolen uit West Virginia stuwen de Amerikaanse economie op, maar laten de lokale bevolking en de natuur verarmd achter.

De chemische industrie die vanaf de jaren twintig in de staat opkomt - mede dankzij goedkope grond, goedkope arbeid en nabijheid van grote steden aan de oostkust - brengt banen, maar vervuilt ook de rivieren. De bedrijven krijgen alle ruimte om te groeien en afvalstoffen uit te stoten.

Zo bezien was West Virginia een logische plek voor het chemische concern DuPont om in de jaren vijftig een fabriek te bouwen. Laboranten van het bedrijf hadden een paar decennia eerder bij toeval een wondermiddel ontdekt. Ze zochten naar een nieuwe, lucratieve koelvloeistof, maar de witte wax die ze ineens produceerden bleek bestand tegen hitte, water, vet en vuil. Eenmaal in commerciële productie zou PFAS, onder de handelsnaam Teflon de consumptiemaatschappij aanjagen, en daarmee de winsten van DuPont.

In het traject van toevallige vondst naar massaproduct speelde de ontwikkeling van de atoombom in het Manhattan-project een doorslaggevende rol, schrijft de Amerikaanse journalist Mariah Blake in haar boek *They Poisoned The World* (2025). De witte wax bleek cruciaal om het uranium te verrijken dat nodig was voor de eerste kernbom. Waar DuPont eerst „een paar ons" kon maken, lukte het de betrokken chemici de productie van PFAS fors op te schalen.

Maar de fabrieksarbeiders die in New Jersey op grote schaal de PFAS maakten, kregen ademhalingsproblemen en brandwonden. Boeren in de omgeving van de fabriek merkten dat hun oogsten verbrandden en koeien amper nog konden lopen. Landarbeiders die de oogst aten, werden ziek. Onderzoekers van de overheid, schrijft Blake, achterhaalden dat de stoffen zeer giftig waren en zich ophoopten in bloed.

Dat was in 1947.

In de halve eeuw daarna ontdekt DuPont steeds meer gezondheidsrisico's van het wondermiddel. Ratten die zijn onderzoekers in een laboratorium blootstellen aan grote hoeveelheden PFAS, ontwikkelen onder meer kanker in hun alvleesklier en lever, leest advocaat Rob Bilott in de geheime onderzoeksverslagen. Bij medewerkers worden hoge concentraties PFAS in het bloed gevonden. Vrouwelijke werknemers krijgen miskramen — waarna vrouwen in de fabriek niet langer in direct contact met de stof mogen komen; mannelijke collega's met zwangere vrouwen krijgen het advies hun werkkleding thuis niet te dragen.

Maar niemand weet hoe gezond of ziek de tienduizenden omwonenden van de fabriek eigenlijk zijn. Tot een lokale advocaat een manier bedenkt om daarachter te komen.

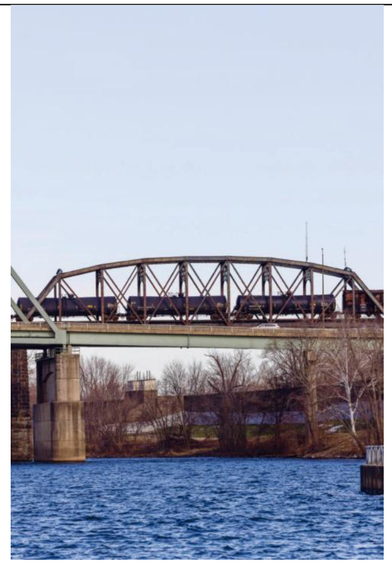
Massaclaim

Harry Deitzler had al het gevoel dat er iets mis was met de fabriek in Parkersburg voordat Bilott hem vroeg bij het advocatenteam dat boer Tennant ondersteunde. Deitzler groeide op in het zuiden van Charleston, de hoofdstad van West Virginia, en als kind wist hij niet beter dan dat er geen vissen zwommen in de rivier die de stad in tweeën deelt. En hij wist ook dat áls hij er wel een vis zag, je die vooral niet moest eten. De oorzaken waren dezelfde, leerde hij: de chemische fabrieken langs de rivier.

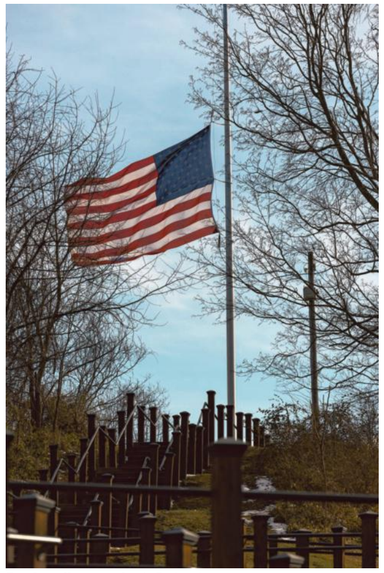
Als hij in 1976 als advocaat in Parkersburg gaat werken, 124 kilometer noordelijker, kijkt hij dus argwanend naar de grote PFAS-fabriek net buiten de stad. En wanneer een paar jaar later een kennis overlijdt aan een glioblastoom, weet hij zeker dat het moet liggen aan de vele chemicaliën die in de omgeving worden uitgestoten. Mocht hij ooit betrokken kunnen raken in een zaak die dit kan bewijzen en daarmee gerechtigheid naar het gebied kan brengen, besluit hij, dan doet hij dat. Die kans, vertelt hij in zijn kantoor in Charleston, kwam in 2001.

Deitzler kent het gebied rond de fabriek goed, ook toen al. Hij weet wie te vertrouwen is in het juridische gevecht tegen DuPont, en wie de gemeenschap vertrouwt. Hij weet ook hoezeer de fabriek verweven is met het plaatselijke leven, hoe verweven het bedrijf is met de politiek. DuPont financiert volks-

LEES VERDER OP PAGINA E14

De rivier Ohio stroomt langs Parkersburg. FOTO MADDIE MCGARVEY

Een **Amerikaanse vlag** in Parkersburg.
FOTO MADDIE MCGARVEY

Over dit verhaal

Dit artikel is gebaseerd op gesprekken met betrokkenen, rechtbankstukken, verslagen in Amerikaanse media en interne onderzoeken van DuPont.

VERVOLG VAN PAGINA E13

tuintjes en andere projecten in de gemeenschap, en biedt goedbetaald werk aan duizenden mensen in een staat waar banen schaars zijn. Niet alleen de Tennants worden daarom weggekeken als ze over straat lopen; ook Joe Kiger en zijn vrouw voelen de afkeer van andere bewoners.

Kiger kreeg in 2000 een brief van het waterbedrijf dat er PFAS in zijn drinkwater was gevonden en legde daarna contact met advocaat Bilott. Zestien jaar eerder al heeft DuPont PFAS gevonden in drinkwater rondom de fabriek, blijkt uit de interne stukken die Bilott kreeg. Maar DuPont hield dat stil.

Als vervolgens in 2002 bij meer waterbronnen in de omgeving onderzoek wordt gedaan, blijken zes openbare bronnen vervuild met PFAS, en nog eens dubbel zoveel particuliere. Tienduizenden mensen blijken al jaren zwaar vergiftigd water te drinken - niet uit een beek, zoals de koeien van Tennant, maar uit hun eigen kraan. De bron is eenvoudig te achterhalen. In het water wordt PFOA gevonden, het type PFAS dat DuPont produceert.

Schikking

Dat is het begin van een procedure van omwonenden die in 2005 eindigt met een schikking van 70 miljoen dollar. Als de advocaten na de onderhandelingen over de massaclaim terugkeren in hun hotel zijn ze opgelucht. Toch twijfelt Deitzler.

Wat is er precies gewonnen? Goed, DuPont heeft toegezegd het drinkwater rondom de fabriek te gaan filteren. Maar wat gebeurt er met de vermoede gezondheidsschade bij omwonenden? Bij verdeling van het bedrag waarvoor geschikt is, berekent hij snel, krijgt iedere deelnemer een paar honderd dollar. Doet dat recht aan het onrecht? En lost het écht iets op? Wat hem ook dwarszit: als advocaat krijgt hij ruim een miljoen dollar. Zullen ze hem straks niet op straat aankijken? Zo van: ik kreeg 600 dollar, terwijl Harry wegliep met een miljoen?

Dus neemt hij een drastisch besluit. Dát PFAS een risico voor de gezondheid kan zijn, blijkt al uit de interne documenten van DuPont. Maar hoe ziekmakend het écht is, weet eigenlijk niemand. En hoeveel PFAS zit er precies in het bloed van de mensen die jarenlang vergiftigd water hebben gedronken en die de uitstoot van DuPont hebben ingeademd? Aan welke ziektes lijden zij?

Alleen als iedereen getest wordt, bedenkt Deitzler, kunnen ze daarachter komen. Dus besluiten de advocaten het geld van de schikking in te zetten voor het grootste bevolkingsonderzoek naar de gevolgen van PFAS tot dan toe. Iedereen die zich laat testen, krijgt 400 dollar. Gezinnen komen massaal naar de mobiele teststraten; in een jaar tijd laten zo'n zeventigduizend mensen zich testen.

Het duurt jaren voordat de resultaten bekend worden. Omwonenden en betrokkenen bij de strijd tegen PFAS-vervuiling raken ongeduldig - of overlijden. Zoals Wilbur Tennant, die in 2009 op 67-jarige leeftijd aan een hartstilstand bezwijkt, terwijl hij aan kanker lijdt. Zijn vrouw overlijdt twee jaar later, aan kanker. Had het wel zin?

Maar als in 2011 de uitkomsten bekend worden zijn die glashelder: de onderzoekers zien „een waarschijnlijk verband" tussen PFOA en onder meer nierkanker, zaadbalkanker en schildklieraandoeningen. Zwangere vrouwen lopen het risico op een hoge bloeddruk. Voor het eerst is zo op grote schaal aangetoond waarvoor sinds de prille uitvinding van PFAS decennia al aanwijzingen waren: de chemische stoffen zijn slecht voor de gezondheid.

Het is dit gevecht dat werd verfilmd in *Dark Waters*. Maar als omwonende Eric Engle voor zijn werk later geregeld bij DuPont komt om in het lab daar samples te laten testen, voelt hij dat de strijd nog niet voorbij is. DuPont heeft de juridisch gevoelige PFAS-tak afgesplitst en Chemours genoemd, de productie van PFOA is vervangen door die van GenX, een stof waarvan de chemische samenstelling net iets anders is. Die stof zou, claimt Chemours, minder vervuilend en ziekmakend zijn.

Maar om zich heen ziet Engle veel mensen ziek worden. En hoewel hij de eerste is die verantwoordelijkheid neemt voor de vele kilo's die hij in die jaren aankomt, vraagt hij zich regelmatig af of zijn pogingen om af te vallen zijn mislukt door de vele PFAS die hij moet hebben binnengekregen in zijn jaren op het fabrieksterrein.

Bovendien, zegt hij: PFAS is een *forever chemical*, dus de vele PFAS die DuPont in ruim een halve eeuw heeft uitgestoten naar de lucht, geloosd in water en gedumpt op stortplaatsen, breken vrijwel niet af - niet in de natuur en niet in het menselijk lichaam. En ze zitten overal, beseffen Engle en andere lokale activisten die zich inzetten voor de natuur in West Virginia.

Activist **Eric Engle** loopt door zijn woonwijk in Parkersburg. FOTO MADDIE MCGARVEY

De chemische fabriek van **The Chemours Company** aan de rand van de rivier Ohio. FOTO REBECCA KIGER

Een vervuilde staat

Als het water hoog in de bergen van West Virginia begint te stromen, is het schoon. Maar tegen de tijd dat de smalle watertjes als brede rivieren door de valleien stromen, zegt Autumn Crowe, zitten ze vol met chemische stoffen als PFAS. En het zijn dié rivieren waaruit het water komt dat bij de mensen in West Virginia uit de kraan loopt.

Crowe is directeur van WV Rivers, een organisatie die streeft „naar rivieren die schoon zijn, waarin je kunt zwemmen en vissen, en waarvan je het water kunt drinken". Dat kan nu niet.

Na een eeuw waarin de chemische industrie redelijk ongestoord kon produceren, en na twee eeuwen waarin kolenmijnen volop lood, koper en arsenicum konden lozen, behoren de wateren in West Virginia tot de meest vervuilde van de VS. Bijna de helft van de rivieren in de staat overschrijdt de veiligheidsnormen. En weinig rivieren zijn zo vervuild als de Ohio, de westgrens met de gelijknamige staat.

Met ruim 1.500 kilometer is de Ohio een van de langste rivieren van de Verenigde Staten. Ze stroomt van Pennsylvania naar Illinois, waar ze samenvloeit met de Mississippi, die zo'n 1.600 kilometer zuidelijker uitmondt in de Golf van Mexico. Ruim vijf miljoen Amerikanen zijn voor hun drinkwater afhankelijk van de Ohio – waarin DuPont/Chemours al zo lang PFAS loost.

> Rendieren sterven die uit de beek hadden gedronken. Door een virus, krijgt Wilbur Tennant te horen

Begin deze eeuw, na de brief aan Kiger en de daaropvolgende onderzoeken, kon het lijken alsof vooral drinkwater rondom de fabriek vervuild was. Inmiddels, zegt Crowe, is duidelijk dat het probleem de hele staat raakt.

In 2016 treffen DuPont en de afgesplitste dochter Chemours voor 671 miljoen dollar schikkingen in ruim 3.500 zaken die omwonenden hebben aangespannen vanwege vervuild drinkwater. Maar pas in 2020 besluit West Virginia om bij alle 279 publieke watervoorzieningen in de staat het water te testen.

Het gaat daarbij om de bronnen: water dat uit rivieren wordt gepompt, voordat het via zuiveringsinstallaties naar huishoudens, scholen en bedrijven stroomt. Driekwart van de inwoners van de staat is hiervan afhankelijk; de rest haalt water uit private bronnen, die zelden getest worden.

Als de resultaten twee jaar later bekend worden, blijken door héél de staat drinkwatervoorzieningen te hoge concentraties PFAS te bevatten. In een derde ervan wordt meer PFAS aangetroffen dan volgens de normen gezond is. Soms gaat het om PFOS, dat in onder meer brandschuim en veel op militaire bases wordt gebruikt; vaak gaat het ook om PFOA, dat vrijwel direct naar de DuPont-fabriek is te herleiden - of naar producten die met PFOA zijn bewerkt en waarvan afval de omgeving vervuilt.

Er wordt te veel PFOA gevonden op plekken nabij de fabriek, zowel stroomopwaarts als -afwaarts. Maar het wordt ook aangetroffen in kleine rivieren en waterbronnen ver van de fabriek, met soms onduidelijke herkomst, in rivieren waarin zwemmers zich veilig wanen. En op zeker negentien plekken in de staat wordt ook te veel PFAS in drinkwater gevonden – water dat dus al gezuiverd is. We hadden, zegt Crowe, geen idee dat het probleem zó wijdverspreid was.

Terwijl West Virginia ontdekt hoe vervuild zijn water is, blijft Chemours lozen in de Ohio en in de lucht. Dat mag - een beetje, volgens de vergunning. Maar het bedrijf overschrijdt de limieten in die vergunning al jaren. In 2023 constateert de Amerikaanse milieuautoriteit EPA dat Chemours in de vijf jaar daarvoor zeker 71 keer te veel PFAS heeft gedumpt in de Ohio. Chemours negeert vervolgens het bevel zich aan de vergunning te houden; volgens de fabriek zijn er ondanks de miljoenen dollars die ze al uitgaf aan betere filters nog jaren nodig om het systeem te verbeteren. Een plan daarvoor wordt niet ingediend - en de EPA dringt er niet op aan.

De lozingen nemen dan ook niet af. Als het team van Crowe de geregistreerde uitstoot naast de vergunning legt, blijkt Chemours in november 2024 bijvoorbeeld zo'n 500 procent méér GenX te hebben geloosd dan toegestaan. GenX is de 'veiligere' opvolger van PFOA, maar volgens de EPA kan ook blootstelling aan kleine hoeveelheden schadelijke gevolgen hebben.

Crowe en haar collega's laten het er niet bij zitten. Met een beroep op de federale Clean Water Act hebben ze dit jaar geëist dat het bedrijf gedwongen wordt te stoppen met de lozingen. Niet over een paar jaar, maar per direct.

Chemours weet dat het te veel uitstoot. Het bedrijf, dat vorig jaar op bijna 6 miljard dollar omzet een nettowinst van 86 miljoen boekte, kan simpelweg niet anders, verklaart de manager tijdens een rechtszaak afgelopen zomer. Eerst moeten betere filters zijn aangebracht. Maar hóé het bedrijf dat wil doen, wordt tijdens de zitting niet duidelijk.

Eric Engle is als inwoner van Parkersburg een van de eisers. Hij is zich in de loop der jaren sterker gaan verzetten tegen de vervuiling en vernietiging van de natuur in West Virginia. Hij heeft het waterfilter thuis geïnstalleerd om zichzelf en zijn gezin te beschermen. Maar hij herkent ook de gelatenheid in zijn staat. Het bedrijf is al met zoveel weggekomen.

Engle en andere betrokkenen snappen inmiddels wel hoe dat komt. Het is, denken ze, heel simpel. Engle wijst op de lokale afgevaardigde in het Huis van West Virginia, een Republikein: „Die werkte jarenlang bij Chemours." Advocaat Deitzler: „De regelgevende instanties verantwoorden zich tegenover volksvertegenwoordigers. En die volksvertegenwoordigers krijgen hun donaties van mensen met geld, en van grote bedrijven als Chemours".

De Amerikaanse regels voor productie en lozing van PFAS zijn de laatste jaren wel iets strenger geworden, en bedrijven hebben moeten investeren om hun uitstoot te verminderen. Maar dankzij de ruim honderd miljoen dollar die PFAS-producenten de afgelopen jaren uitgaven aan lobby en campagnedonaties, zijn ruim honderd voor hen beperkende wetsvoorstellen geblokkeerd.

Zo werd een wet getorpedeerd die betrokken bedrijven financieel verantwoordelijk zou maken voor het opruimen van vervuiling. Ook een voorstel om PFAS in voedselverpakkingen, kleding en cosmetica te verbieden, haalde het niet. En geen Senator kreeg van de industrie zoveel donaties als Shelley Moore Capito, de Republikeinse voorzitter van de commissie die PFAS-wetgeving behandelt. Ze vertegenwoordigt West Virginia.

Toezicht op de regels is intussen laks: overheidsdiensten blaffen soms, maar bijten zelden – zoals bleek toen Chemours in 2023 de EPA-eis negeerde. Engle: „Ze komen weg waar ze mee weg willen komen."

Maar als de rechter afgelopen augustus uitspraak doet, bevestigt dat het gevoel dat Engle de laatste jaren vaker kreeg: dat terugvechten niet alleen moet, maar ook zin heeft. De zaak is heel simpel, schrijft de rechter als hij Chemours dwingt per direct te stoppen met de lozingen. „Chemours dumpt meer dan het wettelijk mag. Die vervuilende stoffen vormen een gevaar voor het milieu, het leven in het water en de menselijke gezondheid. Vandaag stopt die illegale, ongeoorloofde lozing."

Epiloog

Chemours heeft hoger beroep aangetekend tegen de uitspraak. Maar of het bedrijf nu wel of niet direct stopt met lozen, Autumn Crowe denkt dat het sowieso nog „generaties" zal duren voordat het PFAS-probleem in West Virginia echt is opgelost. Haar organisatie WV Rivers helpt de staat lokale actieplannen op te stellen voor alle streken waar het water vervuild is. Tijdens informatiebijeenkomsten worden bewoners geïnformeerd over de vervuiling en mogelijke oplossingen. „Ik vertel ze altijd dat het een wereldwijd probleem is dat we niet even in een paar uur gaan oplossen."

Er verandert volgens haar alleen iets als burgers opstaan en zeggen: „Dit is ons water, dit is onze gezondheid en we eisen dat de bedrijven zich aan de wet houden. We moeten de bedrijven zover krijgen dat ze stoppen met PFAS. Daarom moeten wij stoppen met het kopen van PFAS-producten. Maar dan moeten er eerst alternatieven gevonden worden."

En dan nog: PFAS is overal, en blijft overal – zonder oplossing om het af te breken in mens en natuur.

„*Check your floss*", zegt advocaat Deitzler. Hij floste vrijwel nooit zijn tanden, tot zijn tandarts hem adviseerde het toch echt vaker te doen. Op een dag zag hij wit poeder van het draadje komen. Het kostte weinig moeite uit te vinden wat het is: PFAS. Hij schudt zijn hoofd. „De fabrieken stoten het uit, het komt in de lucht en het regenwater en gaat de hele wereld over", zegt hij. „Het is zelfs aangetroffen in het bloed van ijsberen. Terwijl zij geen waterdichte jassen dragen."

Milieuautoriteit EPA stelde afgelopen voorjaar de handhaving van strengere normen voor PFAS in drinkwater, door de regering-Biden aangekondigd, uit tot 2031. Ook gaat ze de normen voor sommige PFAS heroverwegen. Eén van de bedrijven die zich in de rechtbank tegen die normen had verzet, was Chemours.

Nederland
Drinkwater is schoon (genoeg)

In Nederland hebben Custom Powders in Helmond en DuPont/Chemours in Dordrecht PFAS geloosd in lucht en water. Dat heeft tot grote vervuiling in de omgeving geleid, bijvoorbeeld van moestuintjes en eieren. Met name rondom Chemours is het oppervlaktewater in sloten en plassen sterk vervuild door uitstoot en lozing van PFAS: de concentraties liggen op sommige plekken dertienduizend keer boven de Europese gezondheidsnormen. Maar anders dan in West Virginia komt het drinkwater in die regio niet uit rivieren, maar uit grondwater. Volgens waterbedrijf Evides zitten er „hele kleine hoeveelheden" PFAS in het grondwater dat in de regio rondom Chemours wordt opgepompt, maar liggen die concentraties ver onder de normen.

PFAS-verbod
Voorstel afgezwakt

In de EU wordt, op initiatief van onder andere Nederland, al een aantal jaar gesproken over een totaalverbod op de productie van PFAS. Een voorstel daartoe is afgelopen zomer afgezwakt: de Europese Commissie heeft tal van (soms tijdelijke) vrijstellingen voor zo'n verbod toegevoegd. Het gaat onder meer om het gebruik van PFAS in gewasbeschermingsmiddelen, karton, papier en hergebruikt textiel. Ook militaire toepassingen en gebruik bij de productie van halfgeleiders blijven voorlopig uitgezonderd. De komende tijd moet blijken of dit verbod het haalt.

nrc
ZATERDAG 20 DECEMBER & ZONDAG 21 DECEMBER 2025

China domineert de markt voor zeldzame aardmetalen – niet alleen worden ze daar gedolven maar ook geraffineerd. Om de afhankelijkheid te doorbreken, moeten westerse landen de raffinage zelf leren doen. Dit Econogram biedt een aanzet daartoe: dertien geopolitiek relevante metalen, met een hoofdrol voor zeldzame aardmetalen, kunnen uit de ingevulde hokjes worden gezuiverd. De mijngebieden zijn omcirkeld. De metalen zijn daar te winnen door hun letters in alle richtingen te lezen: naast, boven of schuin tegen elkaar. Er kunnen meerdere metalen in één mijngebied liggen; letters kunnen worden hergebruikt. Lukt het u om ze alle dertien te vinden?

Door **J.J. Steenhuis**

Econogram

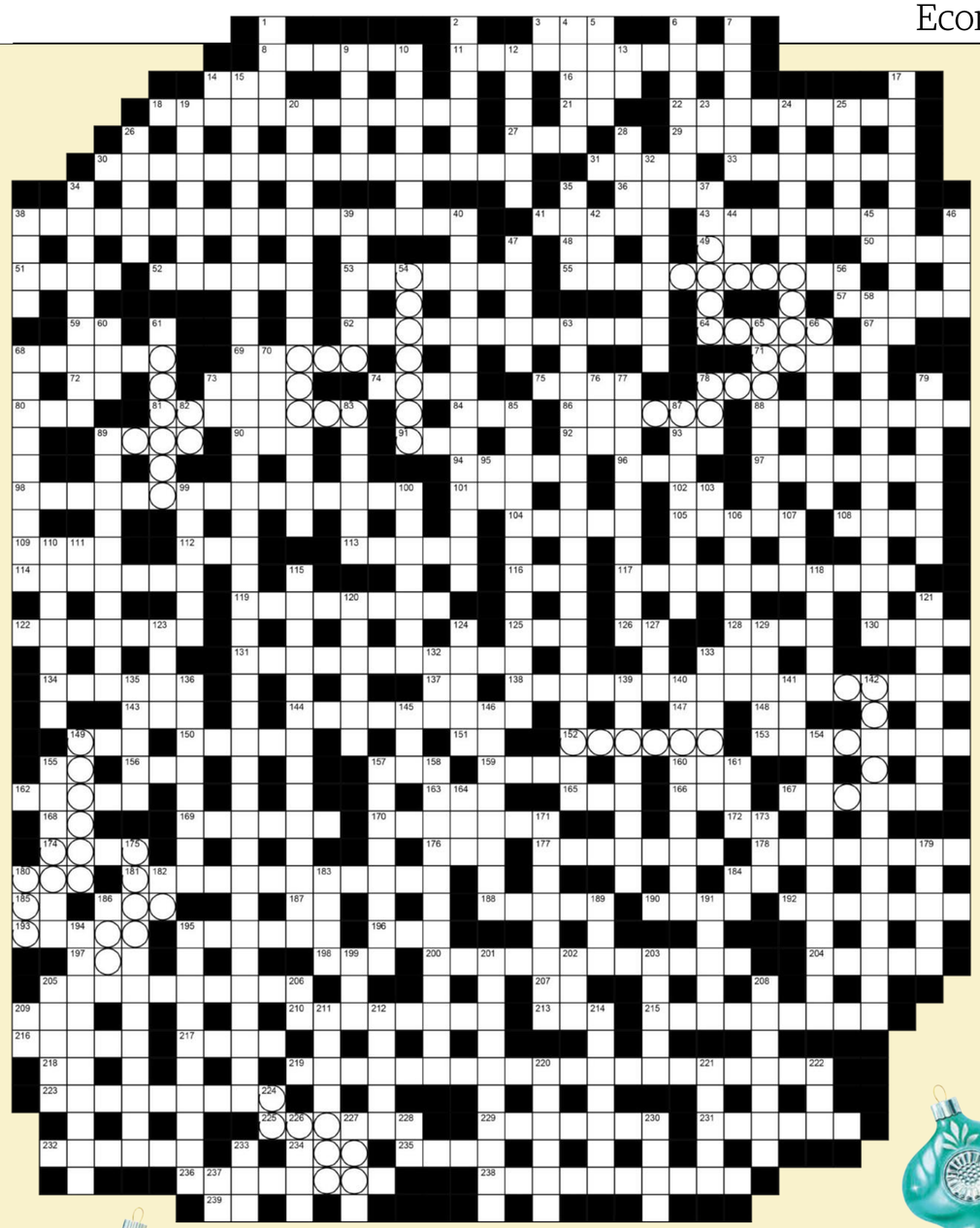
HORIZONTAAL

3 Domein (3)
8 Takkenbuurt waar hackers intieme data konden buitmaken (6)
11 Kwam met The Beast naar Nederland (8,3)
14 Opperbaas (3)
16 Onze mentaliteit nog steeds, vinden de Chinezen (3)
18 Een hele hoop te betalen (12)
21 Deze Daniel is 14 horizontaal van Spotify (2)
22 Omroepfinancier (9)
27 Voorgezeten door Kim Putters (3)
29 Past voor mail of dog (3)
30 Afgedwongen app-overgang om de Amerikaan te beschermen (7,3,6)
31 Geldpot voor de overheid (3,1)
33 Steeds kleiner wordende kans dat het een BBB'er is (7)
36 Rechts van centrumrechts (4)
38 Het mechanisme van vraag en aanbod (2,5,3,2,5)
41 Aziatische concurrent van Airbus en Boeing (5)
43 NAVO-bijdrage (1,7)
48 Wie de beste is in Nederland (2)
49 Domein (2)
50 Grootste werelddeel (4)
51 Lisa _, nog altijd bestuurder bij de Fed (4)
52 Oud geld (6)
53 Grootste economie van Afrika (7)
55 Onvergelijkbaar hoogtepunt (8,3)
57 Kettingzaagbestuurder (5)
59 Donald's of Escher (2)
62 Voor hen is het inderdaad *One Big Beautiful Bill* (12)
64 De Eerste en Tweede _oorlog (ook toen over de handel tussen het westen en China) (5)
67 Hoogleraar geweest (2)
68 Chris _, voorzitter ondervragingscommissie Toeslagenaffaire (3,3)
69 Deze Jean Paul was een van de eerste miljardairs (5)
71 Pijnlijke auto (5)
72 Samenwerkingsverband dat niet meer echt serieus genomen wordt (2)
73 Die topper doet aan 22 horizontaal (4)
74 Die bestuurder is nu even vleugellam (4)
75 _ out Zwarte Piet (4)
78 Voor beroeps (3)
80 Digitaal eigendomscertificaat (3)
81 Rijk om rijk te worden (8)
84 Aloude spaaromgeving (3)
86 Kredietbeoordelaar (6)
88 Energiebron aan de straat (8)
89 The _shop, een doorstart (4)
90 Pro-Europese partij (3)
91 Fannie _, hypotheken (3)
92 Sleutelfiguur in een vennootschap (3)
93 Komt in Saoedische handen, en dat is geen spelletje (2)
94 Wordt getest in marktonderzoeken (5)
96 Assistenten met een chip (3)
97 Nu nog VNO-NCW, straks TU (7)
98 3% belang? Dat moet het AFM weten (15)
101 Wil Oekraïne graag worden (3)
102 In dit geval onderdeel van het ziekenhuis (2)
104 En dan kan je niks meer (5)
105 Wil men afval, CO2 of overtallige werknemers graag (5)
108 Graadmeter in Londen (4)
109 Ex van Donald (4)
112 Onder meer Fox, 24 Kitchen, ESPN, National Geografic (3)
113 Tadashi _ , oprichter Uniqlo en rijkste van Japan (5)
114 Den Haag op z'n kop (7)
116 Eigen zender van Oprah Winfrey (3)
117 Democratische samenwerkingsverbanden (11)
119 Hoge bestuurdersruimte (8)
122 De C van NIBC (7)
125 Door Bruijn geleid departement (3)
126 Kantoorverlichting (2)
128 's Werelds grootste chemieconcern (4)
130 Moet Nederland van (4)
131 Gastheer van de klimaatconferentie (4,2,5)
133 Sprookjesachtige verdienste (3)
134 Moeder van 112 horizontaal (6)
137 Maat (2)
138 Op hoge toon constateren dat je niet betaald wordt (4,2,4,7)
143 Toepassingsprogramma (3)
144 Die arme schapen (9)
147 Russisch _ (2)
148 Moest Amerika importeren (2)
149 Ronde internetwinkel (3)
150 Tsjechisch product bij Volkswagen (5)
151 IJzer (2)
152 Belangrijk metaal in batterijen (6)
153 Duobrief op de offerte (8)
155 Wi_ (2)
156 Internationale rechtsregels (3)
157 Volgens 35 verticaal een Hamas-doorgeefluik (3)
159 Muziekzender (4)
160 _ van Boekhoudkundig links (2,1)
162 Past voor klant of baan (5)
163 Klimaattop (3)
165 „It takes _ to tango" (3)
166 Onderzoeksinstituut (3)
167 _ Mamdani, de nieuwe burgemeester van 228 verticaal (6)
168 Merkrecht (2)
169 „Proudly made in _" (6)
170 Verdeel _ (2,5)
172 Verzekert zonder naam (2)
174 Tienerbank bij verstoppertje (4)
176 Past na autorit of Ryan (3)
177 Sprookjesachtige start-up (7)
178 Heel moeilijk aan te komen (8)
180 Transport waar men in Frankrijk om lacht (3)
181 Bijvoorbeeld doorsneetypes als Hofland met 96 horizontaal (4,2,6)
184 Past voor rec of Nobel (2)
185 Wie de beste is in Europa (2)
186 Met dat rund kun je gaan solliciteren (3)
187 Betaalt de werkgever namens de werknemer (2)
188 Eersteklas regenworm die op Schiphol gemaakt wordt (5)
190 De aanbieder beweert dat het er nog wel mee door kan (1,1,2)
192 Waardeloze verpakking die 30 cent moet gaan kosten (7)
193 Gebrek aan arbeidsethos (2,3)
195 Succesvolste Volkswagen die klinkt als lid van de succesvolste band (6)
196 _ Jones (3)
197 Schiphol (3)
198 Energiebedrijf (3)
200 Chinees toekomstdenken (12)
204 Peter _, Paypal, Palantir, Trump (5)
205 Stalmunt? Nee, de nieuwe crypto (10)
207 Titel in de familie (2)
209 Arbeidsplaats (3)
210 Waterwerk (8)
213 Geavanceerde techniek van ASML (3)
215 Consumentenleed op de buis (3,3,3)
216 Neemt de booractiviteiten van NAM over (5)
217 _ van Hijum, kreeg het pensioen dat hij wilde (4)
218 Stekkerauto (2)
219 Tegenhanger van witteboordencriminaliteit (12,8)
223 Zijn naamgenoot greep niet in, maar hij wel (9)
225 Stromende internetwinkel (6)
229 Data gestolen, al mag het niet meer zo genoemd worden van de vleespolitie (7)
231 Bomen bij Financiën (6)
232 Het Bio Science Park is daar te besturen (6)
234 Het is in die fabriek een smeerboel (3)
235 Sleutel: JD Vance en de Clintons studeerden er (4)
236 Deze branche was de kiem van de kredietcrisis (8)
238 De vestiaire is er om behoeftigen te helpen (10)
239 Afdracht (2)

VERTICAAL

1 Sprookjesachtige internetonrustzaaier (4)
2 Al dan niet haalbaar doel (6)
3 Alternatief (2)
4 Criminele organisatie in de vervoersbranche (5)
5 Bemuskte AI-assistent (4)
6 Mijnbedrijf op een bepaalde breedte (7)
7 Moet met Asscher de puinhoop bij z'n oude werkgever op zien te lossen (6)
9 Beleidsonderwerp waar de regering nog steeds niet thuis geeft (5)
10 Levert drugs of pizza's (7)
12 Legde met Pieter het Toeslagenschandaal bloot (6)
13 Ook aan deze (2)
14 Frankenland (2)
15 Verzuchting van DNB en AFM als we niet snel investeren in eigen hightech (6,6,3,8,7,2,6)
17 Financiële viscollega van Ben Bot (6,4)
19 Biowaterkoker die gaat loeien in de winter (7)
20 Witteboordencriminaliteit waarbij de winst verdwijnt en de kleren uitgaan (16)
23 Na de basisschool (2)
24 Meerdere bedrijven (10)
25 Lagere prijzen als de opname begint (5)
26 Kofferdrager (5)
28 Moeten de Chinezen gaan kopen van Amerikaanse boeren (4)
32 Daarmee kun je je mening rondbazuinen (8)
34 Die faciliteit heeft een aansluitingsprobleem (9)
35 Toetje van het kabinet (4)
37 Oeps, zoveel kostte een iPad bij de Italiaanse MediaMarkt (2,4)
38 Lame _? (4)
39 Blue of Black (6)
40 Voormalig (?) fileknooppunt (14)
42 Zakenhebbers (3)
44 Afvoeroptie (3)
45 Pa_maka_al (2)
46 _ Koti (4)
47 En we waren destijds zo blij met het Akkoord van _ (5)
54 Metaal, soms gebruikt in halfgeleiders (7)
56 153 Horizontaal (2)
58 De kiezer snakt naar _ (4,9)
60 Binnen die partij brak een pensioenconflict uit tussen ouderen en jongeren (3)
61 De vis wordt er met CO2 betaald (7)
63 Zending van Easy Toys om de boel weer aan de gang te krijgen (18)
65 Klimaatmaatregel die tot eenzaamheid leidt (8)
66 In het Trump-kamp zitten om wat te kunnen leveren (7)
68 Thom die de hamer kreeg (3,6)
70 Van _, van Jumbo naar bagno (4)
73 Drie zetels nog (2)
76 Einde werktijd (3)
77 Bestedingsniveau van de burger (10)
78 Ging op in Stellantis (3)
79 Onderhandelde namens de EU over de Brexit (7)
82 Read _ lips (2)
83 Zijn wet gaat over fout lopen (6)
85 Werkgelateerd beleidsonderwerp (12)
87 Lag dwars namens de hardwerkende Nederlander (8)
89 Pre-Trumpsysteem (10)
95 106 verticaal? (2)
99 Wordt, vreemd genoeg, geslikt om te overleven (6)
100 Faber wilde er niet voor tekenen (7)
103 Koolmonoxide (2)
106 Onzekere situatie, mogelijk gemaakt door de wasmiddelenindustrie (7)
107 Zorgautoriteit (3)
110 Hoogste bankzitter (7)
111 Wordt weer duurder (2)
115 Grondbeginsel van Trump (5,4,5)
118 Past na klimaat of vergader (5)
120 Quizonderdeel waar Trump niet van houdt (2,4)
121 Gaan op en neer (8)
123 Creditcardmerk (4)
124 Past na loon of generatie (5)
127 Sara of Kleister (3)
129 Overkoepelt de woningcorporaties (5)
132 Bedrijfsafdeling (3)
133 Journalistiek kernproduct (6)
135 Van _fabriek, Unesco werelderfgoed (5)
136 Deed toch wel erg veel denken aan de D66-slogan (3,2,3)
139 Begeleidde Cohen om ander werk te vinden? (8)
140 Als het niet goed is krijg je je dleg (4,5)
141 In vorm (3)
142 Handelswapen (13)
145 Is de _ nog relevant? (3)
146 Made in China met Nijmeegs accent (8)
149 In China gedolven metaal gebruikt in cosmetica en geneesmiddelen (6)
154 Bijkomende verdiensten (11)
155 De bandbreedte voor een verbod (7)
157 Vechtopleiding voor bedrijfsmensen (8)
158 Tankers die de zon mijden (12)
161 Ruilpapier (3)
164 _, de 10-jaarstermijn van de hypotheekrente eindigt (3)

INZENDINGEN

Inzenders van een volledig correct ingevuld Econogram maken kans op een **boekenbon van 100, 75 of 50 euro**. U kunt per post of per mail inzenden of het Econogram online invullen op nrc.nl/econogram.

Oplossingen moeten uiterlijk op **zondag 4 januari** binnen zijn. Uitslag en oplossingen worden gepubliceerd in de krant en op nrc.nl op zaterdag 10 januari.

Postadres: NRC Handelsblad o.v.v. Econogram, Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam
E-mail: econogram@nrc.nl

171 Is 50 jaar onafhankelijk (8)
173 Daarmee wordt je rente lager (3)
175 Dat bedrijf komt naar je toe (12)
179 Wordt binnenkort vervangen door Wero (5)
180 Rotterdams vervoer (3)
182 Prat of Niño (2)
183 Amerikaanse onderzoeksorganisatie voor economische vraagstukken, bijvoorbeeld hoe desastreus de Brexit heeft uitgepakt (4)
184 Use _ or lose _ (2)
186 Verkenner (4)
189 Rentabiliteit eigen vermogen (3)
191 Gaf het stokje door aan Bérard (vanwege 189 verticaal?) (5)
194 Doet een reder (die geen controle meer wil uitoefenen) (5,5)
195 Hij krijgt het nodige te besteden voor onze verdediging (10)
199 Natuur boven alles (3)
201 De uitgebloeide bloem van de zorg (5,5)
202 Bondspresident rond het millennium (3)
203 Ahold-Delaize kocht een niet-amateuristische supermarktketen (5)
205 '_ bedrijfswinst in de samenleving en je krijgt er een duurzame economie voor terug' (5)
206 _ cure _ pay (2)
208 Investeringsgroep aan wie AkzoNobel zijn chemietak verkocht (7)
209 Amerikaanse krant (2)
211 _ elettrica, met brulgeluid (7)
212 Wat er overblijft (5)
214 De V in XLUUV (7)
220 Wopke Hoekstra, eurocommissaris voor Klimaat en _ Groei (6)
221 Hij schaft aan wat van het spoor wordt gestolen (5)
222 _-_sticker (3)
224 Franse vennootschap (2)
226 Leider van 60 verticaal, maar ook van Europa? (4)
227 Oud-president van Zuid-Afrika (4)
228 Never sleeps (2)
230 Een derde van deze coronaleningen wordt niet terugbetaald (4)
233 Geen A-politici (3)
237 Grootste exportproduct van Nederlandse groente (2)

SPITSUUR

In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé combineren. Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

„Tot nu valt het goed te combineren. Met zo nu en dan momenten dat we ons hoofd tegen een muur willen beuken." FOTO MONA VAN DEN BERG

‘Mensen hebben er wel een mening over, dat ik vijf dagen werk’

Jurist Sandra Vermeulen (33) en advocaat Lars van Amsterdam (36) werken allebei vijf dagen in de week. Ze zouden niet anders willen, maar het is soms wel even puzzelen met de zorg voor dochter Vesper van anderhalf. „Het allerliefst zou ik willen dat de week niet zeven, maar acht dagen had."

Jette Pellemans

Sandra: ”We vinden werken allebei leuk en zijn daarin ook best ambitieus. Dus toen we aan kinderen begonnen, moesten we wel even bespreken hoe we dat zouden organiseren. Ik combineer mijn baan als jurist bij De Nederlandsche Bank met het schrijven van een proefschrift. Daar heb je wel vijf dagen in de week voor nodig.”

Lars: „Voor mij geldt hetzelfde. Ik ben advocaat en vind mijn werk ook heel leuk. Om me heen zie ik dat collega’s die een dag minder zijn gaan werken, feitelijk hetzelfde werk doen als in een fulltimebaan. Dat zag ik niet zo zitten.”

Sandra: „Dus we hebben gezegd: oké, onze ambitie is om allebei fulltime te blijven werken. Als op enig moment blijkt dat het toch niet gaat, dan gaan we weer met elkaar om tafel zitten.”

Lars: „Tot nu valt het goed te combineren. Met zo nu en dan momenten dat we ons hoofd tegen een muur willen beuken.”

Sandra: ”Ik merk dat het mentaal wel eens veel is: mijn werk bij DNB, mijn proefschrift én een kind. Vooral toen Vesper nog niet goed sliep de eerste maanden. Dan voelde het wel als een opgave om als normaal functionerend mens op je werk te verschijnen en ook nog eens iets creatiefs op papier te moeten zetten.”

Lars: „Ik weet nog dat ik in die periode een keer een zitting had op dinsdagochtend. Ik kan veel dingen afzeggen, maar zo’n zitting niet. Vesper was al ziek vanaf de week daarvoor. Zij sliep niet, wij sliepen niet. Die ochtend hadden we een halve *mental breakdown* omdat Sandra er even helemaal doorheen zat en ik naar die zitting moest. In totale paniek hebben we toen mijn vader gebeld of hij alsjeblieft wilde komen oppassen. Dat kon gelukkig. Achteraf lach je erom, maar op zo’n moment zelf denk je wel eens: hoe dan?”

Sandra: „Het helpt dat Vesper voor beide opa’s en oma’s het eerste kleinkind is. Dus die wilden allemaal heel graag oppassen. En onze banen zijn allebei vrij flexibel. We kunnen thuiswerken en als het werk overdag niet afkomt, kunnen we het ook in het weekend of de avonden doen.”

Toen ik zwanger was, vroegen mensen hoeveel ik straks minder zou gaan werken. Daar gaan mensen toch vanuit. Ik vind het vermoeiend dat dit nog steeds ‘een ding’ is

Lars: „We doen het nu anderhalf jaar zo. De evaluatie is nog steeds positief.”

Sandra: „Het allerliefst zou ik willen dat de week niet zeven, maar acht dagen had. Zodat ik een extra dag met Vesper door kan brengen.”

Lars: „Daar zou ik ook wel voor tekenen, ja.”

Sandra: „Maar binnen het gegeven van zeven keer 24 uur in de week, denk ik dat we het supergoed geregeld hebben zo.”

Heel vermoeiend

Sandra: „Vesper gaat op maandag en dinsdag naar de opvang. Woensdag passen mijn ouders op, donderdag de ouders van Lars en dan gaat ze vrijdag weer naar de opvang.”

Lars: „We merken dat ze socialer wordt van de kinderopvang en graag met andere kindjes speelt. Dat vinden we belangrijk.”

Sandra: „Mensen hebben er wel een mening over, dat ik vijf dagen werk. Ze zeggen het niet recht in mijn gezicht, maar vragen bijvoorbeeld wel aan mijn moeder: goh, is dat niet heel vermoeiend voor je dochter? Alsof iemand dat ooit tegen Lars zou zeggen!”

Lars: „Nee, dat zegt nooit iemand tegen mij inderdaad.”

Sandra: „En toen ik zwanger was, vroegen mensen hoeveel ik straks minder zou gaan werken. Daar gaan mensen toch vanuit. Ik vind het vermoeiend dat dit nog steeds ‘een ding’ is. En ik werd er toch ook onzeker door - helemaal toen ik nog borstvoeding gaf en meer last had van hormonen. Vesper had het een tijdje niet zo naar haar zin op de opvang. Toen twijfelde ik: doen we hier wel goed aan? Ben ik nu geen goede moeder omdat ik niet genoeg bij mijn kind ben? Dat heb ik toch ergens geïnternaliseerd, ook al zijn het niet mijn eigen overtuigingen.”

Lars: „Ik zit even te denken, maar mij heeft nooit iemand gevraagd of ik minder wil werken nu ik een kind heb. Ik ervaar meer de positieve kant. Ik heb zes weken vaderschapsverlof opgenomen en, toen Sandra weer aan het werk ging, nog eens vier weken ouderschapsverlof. Daar deed mijn werk niet moeilijk over, ze moedigden het juist aan.”

Temptation Island

Lars: „Tussen zeven en half negen ’s ochtends is het hier spitsuur.”

Sandra: „Ik moet de trein halen, Vesper moet naar de opvang. Iedereen moet eten en aangekleed zijn. En ondertussen zie je de tijd wegtikken... dat kan wel stressvol zijn.”

Lars: „Sinds kort zet ik daarom ’s avonds de ontbijttafel klaar. En leg ik mijn werkspullen ook al bij de deur. Ik heb al iets te vaak in alle haast mijn sleutels moeten zoeken.”

Sandra: „Ja, vroeger kon je rustig ontbijten en eens bedenken welke kleren je aan zal doen - die luxe heb je gewoon niet meer.”

Lars: „Het huishouden willen we zoveel mogelijk fifty-fifty doen. Ik denk dat we daar best aardig in slagen.”

Sandra: „Dat idee heb ik ook. Lars bedenkt altijd wat we eten, bestelt de boodschappen en kookt. En als hij kookt, ruim ik de ravage op die Vesper hier heeft achtergelaten.”

Lars: „Of je gaat *Temptation Island* kijken.”

Sandra: „Néé, hoezo Temptation Island? Oké, ik kijk wel reality-tv. Maar nooit Temptation Island, wel *The Kardashians* bijvoorbeeld. Dat is voor mij een manier om even helemaal af te schakelen.”

Lars: „Samen uit eten gaan is een gezamenlijke hobby van ons. Dat doen we eens in de één, twee maanden. Dan gaan we naar de wat luxere restaurants. We eten geen vlees en in dat soort restaurants is het vegetarische menu net wat interessanter, spannender.”

Sandra: „Dat komt dan in onze gezamenlijke agenda. De Slars-agenda, noemen we die. Heel burgerlijk, maar we kunnen niet meer zonder.”

Lars: „Ja, dat zijn wel de momenten waarop je voelt: nu ben ik echt volwassen.”

IN HET KORT

Sandra Vermeulen (33) is jurist bij De Nederlandsche Bank (DNB) en schrijft daarnaast twee dagen in de week een proefschrift aan de Radboud Universiteit. Ze is getrouwd met
Lars van Amsterdam (36). Hij werkt als advocaat bij Scott + Scott, een ‘boutique’ advocatenkantoor in Amsterdam, gespecialiseerd in massaclaims.
Ze wonen in een koophuis in Utrecht met hun dochter Vesper van anderhalf.

Samen verdienen ze vijf keer modaal.

Wat is je laatst verstuurde Tikkie?

Sandra: „Een bijdrage voor het cadeau voor een vriendin: een pakket met Simon Lévelt-thee en douchegel van Marie-Stella Maris.”

Weekboodschappen of iedere dag naar de supermarkt?

Lars: „Ik bestel iedere donderdagavond voor de hele week boodschappen bij Albert Heijn. Ik zou gek worden als ik iedere dag naar de supermarkt zou moeten.”

Tweedehands of liever nieuw?

Lars: „Nieuw. Ik koop niet zoveel, maar áls ik iets koop, zie ik het als een investering. Waar ik laatst in heb geïnvesteerd? Nou, eh... ik heb een horlogeverslaving. Omega’s vind ik heel mooi. Als er een passende gelegenheid voor is, trakteer ik mezelf op een nieuwe. Ik heb er nu zeven.”

Wie ruimt het huis op?

Sandra: „Wij allebei, maar ik denk ik iets meer...?” Lars: „Ik ervaar dat anders.” Sandra: „Haha, óh hij ervaart het anders.” Lars: „Nee, dat is niet helemaal eerlijk. Ik denk dat jij inderdaad iets meer opruimt zonder dat ik het door heb. Maar ik ben dan weer chef papierbak. Die zo nog naar buiten moet, zag ik in de Slars-agenda.”

Wat was echt een miskoop?

Sandra: „Ik had een cupholder besteld die je aan de kinderwagen vast kon klikken. Maar als je er een beker koffie in doet, schudt alle koffie over de rand. Geen succes.”

Wie bedenkt wat je gaat eten?

Lars: „Dat ben ik. Pasta doet het altijd goed, of iets Aziatisch. Voor Vesper ontdooien we meestal zo’n zakje van Mama Deli met een gezonde groentemaaltijd. Als ze naar bed is, kook ik daarna nog voor ons tweeën. Ik gooi redelijk wat zout in mijn eten; dat kan niet voor een kind van anderhalf natuurlijk.”

Waar geef je met schuldgevoel geld aan uit?

Sandra: „Kinderkleding. Ik zou het eigenlijk tweedehands moeten kopen, maar het is gewoon makkelijker om het nieuw te bestellen. En ik vind het ook leuk.”

Waar spaar je voor?

Sandra: „Eerder voor onze bruiloft in 2022, en voor dit koophuis. Nu sparen we niet voor iets specifieks.”

Beste tip voor huishouden of financiën?

Lars: „Als het salaris binnenkomt, heb ik meteen een aantal automatische overboekingen aan staan. Een gedeelte naar de gezamenlijke betaalrekening, naar de spaarrekening en de beleggingsrekening. Als ik dat niet doe, zou ik het geld uitgeven. Op deze manier komt het niet in mijn mentale systeem. Dat werkt heel goed.”

Geboren

Zo blij dat je er bent!
Fedja Kaia Monne Bronsgeest
Zoon van
Safirah Dijkstra en Reiner Bronsgeest
Amsterdam, 15 december 2025

Geboren!
Hendrikje Robine Clasine Mimi Eikelboom
Dochter van Harmen & Ann-Jean Eikelboom-Beek
Zusje van Carel
Hilversum, 14 december 2025

Huwelijk

Getrouwd
Willemijn Bos & Richard van de Linde
De Schiphorst, 19 december 2025

Dankbetuiging

Voorbij, voorbij, o en voorgoed voorbij.
J.C. Bloem

Na het overlijden van

Onno Pieter de Ruiter

op 15 juni van dit jaar, danken wij allen die ons met warmte en betrokkenheid steunden.

Het gemis is groot, maar de herinnering aan het meeleven van zovelen is voor ons van grote betekenis.

Met dankbaarheid,

Hanneke de Ruiter- van Herwaarden
Egbert en Maarten

Overleden

Agua, ¿dónde vas?
Riyendo voy por el rio a las orillas del mar.
Federico García Lorca

Onze moeder en oma,
bron van liefde en inspiratie

María Benita
González Carballo de Wiessing
weduwe van Raúl Maarten Wiessing

is na een rijk en ruimhartig leven heengegaan

* Cacharrequille 25 februari 1933
† Amstelveen 16 december 2025

Haar kinderen en kleinkinderen

Correspondentieadres:
Familie Wiessing
p/a Uitvaartcentrum Bouwens
Startbaan 7, 1185 XP Amstelveen

Wij verloren

Jacqueline Kersten-Schlüter

31-08-1942 - Amsterdam - 15-12-2025

Haar familie

Lucy Schlüter,
lucyluna@xs4all.nl

Met vreselijk veel verdriet, onmacht,
liefde en dankbaarheid hebben wij
afscheid moeten nemen van onze grote vriend

Harold van der Heijden

23 oktober 1967 - 11 december 2025

Flip
Saar

Sherien

Reigerstraat 32
1171 TS Badhoevedorp

De begrafenis heeft op vrijdag 19 december jl.
plaatsgevonden op Herdenkingspark
Westgaarde te Amsterdam.

Na een lang lijden is rustig overleden
mijn geliefde man, onze vader,
schoonvader en grootvader

Benjamin Newton Akkerman

Ben

Soerabaja N.I.
17 juli 1936

Twello
11 december 2025

Epe,
Gésa Akkerman - Ohle

Bussum,
Steven Akkerman

Herwijnen,
Minke Wessels - Akkerman &
Frederik Wessels
Charlotte

Wij hebben in besloten kring afscheid
genomen van Ben

Correspondentieadres:
Burgemeester van Walsemlaan 7
8162 GC Epe

Onze lieve, toegewijde man en vader
is overleden

Dirk Jan Bornebroek

elektrotechnisch ingenieur

Enschede, 21 november 1935
Arnhem, 13 december 2025

Bianca C. Bornebroek - Muhring
Marjolijn, Frank, Liesbeth

Onze lieve Marc is op weg naar een van zijn hikes
door een auto-ongeluk om het leven gekomen.

Marc Christian van den Berg

Den Haag
1 mei 1994

Brasilia
15 december 2025

Marc heeft tot het laatste moment vol van het leven genoten. Hij studeerde natuurkunde en filosofie. Op 9 april zou hij gaan promoveren aan de TU Delft in de kernreactorfysica. Marc reisde heel graag. Om contact te kunnen maken en echt in gesprek te komen, sprak hij veel talen. Hij had oprechte belangstelling voor iedereen en was een pure verbinder. Dat blijven we koesteren. Zijn levensvreugde en liefde dragen we verder met ons mee. Wij zullen hem ongelooflijk missen.

Nina Bohm, zijn vriendin
Clem van den Berg, zijn moeder

Er komt een herdenkingsbijeenkomst voor Marc op latere datum.

Correspondentieadres:
denkendaanmarc@gmail.com

Ons heeft het intens droevige bericht bereikt dat

Marc van den Berg

promovendus bij ons op de TU Delft, op 15 december door een verkeersongeval om het leven is gekomen. Dit verlies is een enorme schok voor ons allen en niet te bevatten.

Marc werd door zijn collega's en studenten ontzettend gewaardeerd. Marc had een achtergrond in natuurkunde en filosofie, had net zijn proefschrift op het gebied van nucleaire micro-reactoren geschreven en hij zou dit op 9 april 2026 verdedigen. Hij was actief betrokken bij onze gemeenschap, zeer geliefd en zal ontzettend worden gemist.

Namens de TU Delft

Paulien Herder,
decaan faculteit Technische
Natuurwetenschappen

Jan Leen Kloosterman,
afdelingsvoorzitter Radiation Science &
Technology

Danny Lathouwers,
universitair hoofddocent Radiation Science &
Technology

Een stuk brood, wat vers water,
de schaduw van een boom en jouw
ogen. Geen sultan is gelukkiger dan ik,
geen bedelaar droeviger.

Hans W. van Rossum

19 februari 1928 – 16 december 2025

Reiziger, echtgenoot, vader, bestuurder Stichting Tehuizen
Helpt Elkander Deltagebied, graanhandelaar, Khayyam-vertaler,
astroloog en denker.

Anna van Rossum-Kaijer
Kinderen en kleinkinderen

Ruth van Rossum en Franc van der Steen
Miriam van Rossum †

Wij nemen in kleine kring afscheid van Hans op dinsdag 23 december.
Correspondentieadres: rrossum@xs4all.nl

U kunt geschreven, fotografische of andere herinneringen met ons delen via
www.stillekrachtuitvaartbegeleiding.nl/condoleanceregister.

Dankbaar voor de vele extra jaren die we
met hem hebben mogen beleven, hebben
wij afscheid genomen van onze lieve,
eigenzinnige Frits, die het leven met moed
en humor leefde en op wie wij zo ontzettend
trots zijn.

Frederik Hendrik Jacobus Sobels

Frits

"Ik heb een goed leven gehad"

Utrecht,
11 augustus 1950

Middelburg,
11 december 2025

Middelburg — Sylvia Sobels – Koopmans
Rotterdam — Olivier Sobels en Jeroen Panders
Amsterdam — Aimée en Juan David Marulanda Ruiz – Sobels
Felipe

Frits heeft veel te danken aan zijn beenmergtransplantatie en roept iedereen op om donor te worden via Matchis Fonds Stamceldonatie.

Het afscheid heeft plaatsgevonden in besloten kring.

Correspondentieadres:
Ter Hooge, Koudekerkseweg 200 D,
4335 SP Middelburg

Wij hebben afscheid moeten nemen van onze
lieve, moedige broer,

Frits Sobels
11-8-1950 11-12-2025

Carla en John Geensen - Sobels
Paulien en Hans Berghuis - Sobels
Godert en Alice Sobels - Bobbe
Mariette en Thierry Martin - Sobels
Kinderen en kleinkinderen

Ondanks zijn ziekte vierden we deze zomer nog
op zijn geliefde 'Ter Hooge' zijn 75e verjaardag en
de meer dan 50 jaar vriendschap met onze
zo kleurrijke, originele en altijd enthousiaste vriend

Frits Sobels

We sluiten Frits in ons hart en gaan zijn
knorrende lach, trouwheid, humorvolle verhalen,
kwajongensachtige hang naar avontuur en liefde
voor de natuur missen.

Vanzelfsprekend zetten we in de geest van Frits,
onze dierbare vriendschap met Syl, Olivier en
Aimée voort.

Bernadette de Bruijn
Joppe en Maricel Cramwinckel
Rudolphine en Jan Maurits Drijfhout van Hooff
Tjalling en Anneke van Eysinga
Frans en Anne Fontein
Bart en Elske van Holk
Alexander en Mieke van de Koppel
Joris Mees
Clemens en Birgit Regout
Maarten en Lika Rijkens
Charles en Sita Witlox

N|O|B

Met verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van
onze oud-directeur

Frits Sobels

Voor velen was hij het gezicht van de NOB: betrokken, verbindend en een groot pleitbezorger van kwaliteit in het vak.
Onze medewerkers koesteren vele warme herinneringen aan hem en zijn dankbaar voor wat hij voor hen en de organisatie heeft betekend.

Wij wensen Sylvia, Aimée, Olivier en alle andere familieleden heel veel sterkte.

Alexandra Piksen (directeur juridische en ledenzaken/bestuurssecretaris)
Angelique van Streepen (directeur opleidingen)
Namens de medewerkers van de NOB

N|O|B

Met grote verslagenheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van
onze oud-directeur, de heer

Frits Sobels

Wij waarderen zijn enorme bijdrage en het werk dat hij heeft nagelaten.
Zijn nalatenschap blijft binnen de NOB voortbestaan.

Wij wensen zijn naasten en overige familieleden veel kracht en sterkte toe met dit verlies.

de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs

Caroline van der Woude, voorzitter
Paulien Geerdink, algemeen directeur

Tot onze droefheid overleed in zijn woonplaats Calpe (Spanje)
onze dierbare en markante papa, broer, neef en oom

CORNELIS ARNOLD VAN FENEMA
Nol

sinds 19 februari 2014 weduwnaar van Joyce Tulkens.

Den Haag, 4 september 1941 Calpe, 11 december 2025

Jeugd Luchtvaart Brigade (JLB), Trans World Airlines (TWA), Fokker,
Payload Asia: een luchtvaart– PR man in hart en nieren

Springfield Lakes (Qld Australië)	Veronica van Fenema
Oss	Carlos van Fenema
Pimpama (Qld Australië)	Sander van Fenema Adeline van Fenema- Gavina *Sandra* *Mark* *Jannike en Tim*
Amsterdam	Peter van Fenema *Marieke* *Eylard en Susan*
Doorn	Hans van Fenema Elizabeth van Fenema-Adriaanse *Esther en Olaf* *Paul en Jenny* *Johan en Sheila*

(achter-) neven en nichten

Correspondentieadres:
H.P. van Fenema
Holbeinstraat 3-1, 1077VB Amsterdam
petervanfenema@protonmail.com

De crematie vond op 15 december in kleine kring in Spanje plaats

---

Nothing more
Nothing less
Only love...

Omringd door lieve zorgzame mensen heb ik afscheid moeten nemen van mijn altijd vrolijke, dynamische, ongekend geestige, optimistische en dappere echtgenoot

Léon Kusters

Leonardus Wilhelmus Cornelis Maria

☆ Schijndel 15 december 1936
† Utrecht 12 december 2025

Hanneke Kusters - van Leusden †
Cootje Kusters - Ritman

De uitvaart zal in besloten kring plaatsvinden.

Met veel warmte laten wij onze lieve, geïnteresseerde, geestige en eigenwijze (schoon)moeder, oma, overgrootmoeder en mater familias gaan

Margot Dorhout Mees - Levy

Keulen 5 maart 1930
Heemstede 8 december 2025

sinds 2008 weduwe van Hans Dorhout Mees

Winnie en Frank van Oorschot - Dorhout Mees
Daan en Emma, Willemijn en David, Florentine en Jelle

Maarten Dorhout Mees en Nancy Holster
Saskia en Jurriaan, Bas, Suzanne en Christiaan

Roland Dorhout Mees en Sophie de Bruyn Kops
Kim en Sam, Ole

en achterkleinkinderen

Het afscheid heeft in familiekring plaatsgevonden.

natuurliefhebber gastvrij
geïnteresseerd standvastig dankbaar

Mater familias en tot het einde toe een betrokken moeder, oma en omama

Louky Terwindt-Haffmans

Marie Louise José Mathilde

Venlo, 2 oktober 1927
Oosterbeek, 9 december 2025

Echtgenote van Ton Terwindt †

Janine Terwindt en Norbert Huijgen
Vivian
Quirine en Stephan, Livia
Juliette
Luce Terwindt en Nel Koekkoek
Cilian Terwindt, Wim Hartman †
Samuel

Marjo Crul-Haffmans
Beatrix en Roland van Straaten-Haffmans
Mariet Haffmans-Croughs

I.m. Betty, Christian en Cily Haffmans

We hebben in kleine kring afscheid genomen.

Tot ons groot verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van onze lieve, unieke moeder, oma en schoonmoeder

Monique Overweg

Winterswijk 13 februari 1952
Naarden 16 december 2025

authentiek, kleurrijk, humorvol,
wilskrachtig en reislustig

Loenen aan de Vecht:
Cécile en Chris Honig-Hugenholtz
Sofie
Olivier

Zandvoort:
Emilie en Jan Willem Reuchlin
Maatje
Julie

Het afscheid van mama heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Alma Uitvaartzorg, Mevr. Overweg
Oostwalstraat 6, 1411 RM Naarden

Colofon familieberichten

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052
(ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail:
familieberichten@nrc.nl
Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op
de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag
uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Loved and an inspiration to many

Robert Zwartendijk

28 september 1939 - 16 december 2025

Bas, Tessa & David
kleinkinderen & achterkleinkind

Met verdriet hebben wij kennis genomen van het overlijden van de heer

Rob Zwartendijk

De heer Zwartendijk was van 1977 tot 1999 werkzaam voor Ahold. Tijdens de periode 1981-1999 was de heer Zwartendijk lid van de Raad van Bestuur en van 1989 tot 1999 fungeerde hij als President & CEO voor Ahold USA.

We zijn de heer Zwartendijk dankbaar voor zijn leiderschap en grote betrokkenheid bij het succes van onze onderneming.

Wij wensen zijn familie en vrienden veel sterkte toe bij het dragen van dit grote verlies.

Koninklijke Ahold Delhaize N.V.
Raad van Bestuur
Raad van Commissarissen

Zaandam, 20 december 2025

Nog steeds scherp, vol humor en belangstelling heeft onze lieve en unieke vader, schoonvader en opa afscheid van ons genomen.

Pieter Johan Scheltema

Jakarta 30 augustus 1932
Piet
Bilthoven 15 december 2025

Echtgenoot van
Loutje Scheltema-Van Eeghen †
Annemie Scheltema-Ter Kuile †

Amersfoort
Emily en Cas Renders-Scheltema
Marilou, Pieter & Beloe, Sjoerd

Breda
Bruun en Pauline Scheltema-Merckelbach
Hidde, Aleid & Christiaan, Josijn, Wieger, Doret

Loenen a/d Vecht
Pieter Scheltema en Lynn d'Huy
Tessa & Roel, Tom, Loutje

Amersfoort
Josijn en Marc Leeuwenberg-Scheltema
Joost, Leonie, Niels

Correspondentieadres:
Stichtse Rotonde 1e, 3818 GV Amersfoort

Het afscheid heeft in familiekring plaatsgevonden.

In zijn geliefde Oms (Fr) is maandag
8 december 2025 overleden onze broer

Maas Veenendaal

Els, Kees en Ria

Correspondentieadres:
emveenendaal@gmail.com

Onze allerliefste, welbespraakte en humorvolle moeder, schoonmoeder, oma en overgrootmoeder is vredig ingeslapen.
Wij zijn diepbedroefd, maar worden getroost door de gedachte dat ze nu rust heeft.

Marga Wijsenbek - van Saane

Amsterdam, 28 juni 1942 Zeist, 12 december 2025

Philippine en Hans Linn - Wijsenbek van Veldhuijzen
Nadine en Bauwe, Gijsje
Max en Nicole
Juliette

Christopher Wijsenbek van Veldhuijzen en Diddel Francissen
Philip
Emma
Loe

Mey Mey Wijsenbek van Veldhuijzen en Alf Overmars
Pim
Isabel

Correspondentieadres: Mey Mey Wijsenbek
Essenweg 32, 3062 NT Rotterdam
meymeywijsenbek@hotmail.com

Het afscheid zal in besloten kring plaatsvinden.

"Ik ben de gelukkigste man van de hele wereld."

Anjo Lodewijks

10-10-1948 - 19-12-2025

Mijn allerliefste man, onze liefste daddy en onze geweldige opa.

Yolanda

Roos & Mo
Benjamin

Suus & JP
Annabella
Pommeline
Floris

Voor altijd. Want liefde kent geen afscheid.

Wij zullen zijn leven gaan vieren in besloten kring.

Correspondentieadres: Houtmarkt 63a, 7201 KK Zutphen

IN PLAATS VAN KAARTEN

onze fantastische moeder en liefdevolle oma

Inga Schuil-Maters

echtgenote van Bertil Schuil †

Wassenaar, 6 augustus 1943 - Hattem, 8 december 2025

Met warmte, liefde en zonder enig vooroordeel
trad zij een ieder tegemoet. Haar glimlach zal
onze harten blijven verwarmen.

Pieter en Lisa
Ferdinand

Bertil jr. en Huong
Bertiltje · Kees

Het afscheid van Inga heeft in kleine kring
plaatsgevonden.

p/a Akkerhoeve uitvaarten · Mosweg 1 · 8191 JN Wapenveld

Tot ons groot verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van
ons zo dierbare, sprankelende en authentieke zusje en schoonzusje,
onze ontwapenende, ruimhartige en betrokken tante

Inga Schuil-Maters

Wassenaar, 6 augustus 1943 - Hattem, 8 december 2025

Dita Maters
Barbara en Ton

Hans Maters i.m.
Michiel

Michaël en Nicoline Maters-Maarschalk Meijer
Michaël en Jaël
Ottilie
David

Bas Maters i.m.
Fennek

Tilly en Willem Denslagen-Maters

Annette Schuil

Willem en Beverly Schuil-Palanzi
Alexander en Nadine
Jake en Florence
Kirstin en Michiel

Eric Schuil i.m.

Het was op. En hij miste Rijkje zo.

Jaap Laurens van Oordt

Soerabaja, 5 oktober 1938 Den Haag, 18 december 2025

'Soedah'

Michel van Oordt en Saskia Andringa
Bonne, Hessel, Keye

Wieke van Oordt en Martin Markering
Bram, Maarten

Henk van Oordt

We nemen in kleine kring afscheid

Jules van Binnebeke

geboren in 's-Hertogenbosch op 31 december 1931
gestorven in Berg en Terblijt op 12 december 2025

Echtgenoot van Liesbeth de Leeuw †

Innige en intieme vriend van Ine van Berkel - Amsterdam

IAM VINCIT BONUM

Marie Christine en Peter
Emile en An
Piep en Belinda
Xavier en Natália
Des
Inani en Elisabeth

Hij is in beslotenheid bij zijn Liesbeth begraven
op kerkhof 'De Hogert' in Gemonde.

Correspondentieadres: Porthoslaan 24, 6213 CR Maastricht

'En sinds die tijd ben ik, omdat jij bent,
en sinds die tijd ben jij, ben ik, zijn wij,
zal ik, zul jij, zullen wij zijn door liefde'
Pablo Neruda

Geurt de Leeuw

21-02-1949 16-12-2025

Naast alle mensen die hem in hun hart hebben gesloten laat hij achter zijn
echtgenote Helene, haar zonen Sanne, Rimme, Jurre, zijn zonen
Daan en Pieter, hun partners en zijn kleinkinderen.

Er is in kleine kring afscheid van hem genomen en zijn lichaam is ter
beschikking gesteld aan de wetenschap.

In Heaven I shall walk in God's gold light
With all the Blessed who are there
So many people I shall recognize
I'll smile and smile at old friends everywhere.
(Hilda van Stockum - The Angels' Alphabet)

H.C. (Hilda) de Kanter - barones van Boetzelaer

weduwe van Ir. J.C.F. de Kanter

Den Helder, 22 juni 1937 Leusden, 13 december 2025

Marina de Kanter en Jan Willem van Crevel
Laurentien de Kanter *(in herinnering)*
Christien de Kanter
Fant de Kanter
kleinkinderen en achterkleinkinderen

Thily van der Hoop - van Boetzelaer
Cypriaan Hooft Graafland
Cornélie en Gijs Keij - de Kanter
Judith de Kanter - Zweerts
neven en nichten

Op 19 december kwamen wij samen om haar te gedenken.

Correspondentieadres:
Familie De Kanter, p/a Utrechtseweg 154, 3818 ES Amersfoort

"Nothing can dim the light that shines from within."
Maya Angelou

Omringd door liefde, waarvan zij ons zoveel heeft gegeven,
is van ons heengegaan onze lieve moeder, schoonmoeder,
grootmoeder en zusje

Marianne Campioni - van Schaardenburg

Rotterdam, 30 oktober 1937 Wassenaar, 16 december 2025

Weduwe van Jos Campioni

Amsterdam Joop Campioni
Leersum Claire en Guido Ilsink - Campioni
Dubai Christine Schuller
Nairobi Roderick Schuller en Wienke Schouwink
Den Haag Hendrik Campioni en Lilian Schuemie
Den Haag Ina Gerritzen - van Schaardenburg

Familie Campioni, p/a Funeral Company
Plein 2, 2242 KB Wassenaar

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Met intens verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van
onze lieve, gezellige en positief ingestelde man, papa,
schoonvader, opa, broer, zwager en oom

Wij gaan je enorm missen

Andreas Maria van Velzen

André

Voormalig voorzitter en erelid Jachthaven De Vlietopper
Bestuurslid OndernemersPlatform Hollandse Plassen

Djarkarta, 2 augustus 1955 Den Haag, 14 december 2025

Doutsen Ebbendorf

Daphne en Frans
Fos, Lela

Ernie en Wolter
Christiaan en Katharina
Charlie
Nienke en Tjerk
Seppe
Rozemarijn en Stefan

Wim en Marijke

De crematie zal in besloten kring plaatsvinden

Omringd door liefde is vredig overleden

FRANS GIANOTTEN

Dongen 16 augustus 1944 Amsterdam 19 december 2025

echtgenoot van Anne-Lies de Hommel

Joeri en Azlina Gianotten
Marsha
Javi

Vera Gianotten

Correspondentieadres:
Familie Gianotten
p/a Uitvaartcentrum Bouwens
Startbaan 7, 1185 XP Amstelveen

Het afscheid is alleen op uitnodiging bij te wonen.

Geheel onverwachts is van ons heen gegaan
mijn lieve broer, zwager en oom

Mr. Rients Henstra

Apeldoorn, 29 december 1952 Warmond, 15 december 2025

Wat zullen wij hem missen.

Rauke en Anneke

Erik

Correspondentieadres: Monuta Herma Pijfers
T.a.v. familie Henstra, Julianalaan 64 A, 2159 LD Kaag

Geheel in overeenstemming met zijn wensen heeft
het afscheid inmiddels in besloten kring plaatsgevonden.

Wij nemen afscheid van

Harry Tummers

onze lieve, eigengereide vader, zorgzame, wijze en betrokken opa
en liefdevolle echtgenoot van Coby.

* 's-Gravenhage, 22 september 1937 † Nijmegen, 17 december 2025

Coby Tummers-van Sommeren †

Marja Tummers †
Wout Gelderloos
Feline en Tristan

Anke Tummers
Arjen Pront
Levi en Daniël

George Tummers
Karen van Kordelaar
Gwen en Jozef
Lucy en Elio

Correspondentieadres:
Marga Klompélaan 14, 6532 SC Nijmegen

De afscheidsdienst vindt plaats op dinsdag 23 december om 13.30 uur in de kerk van St. Antonius Abt, Dennenstraat 125 te Nijmegen.
Aansluitend zal het gezin Harry naar zijn laatste rustplaats begeleiden op het kerkhof aldaar.

Er is gelegenheid om persoonlijk afscheid te nemen van Harry voorafgaand aan de afscheidsdienst, van 13.00 tot 13.20 uur in de kruiskapel van bovengenoemde kerk.

'Vrijheid staat bij mij altijd op de eerste plaats, ik heb nooit concessies gedaan. Ik ben ervan overtuigd dat dát het wezen is van alle goede kunst'

Hans van Manen

Hij leek onsterfelijk, maar is ons nu toch ontvallen

HANS VAN MANEN

Eremedaille voor Kunst en Wetenschap van de Huisorde van Oranje

Commandeur in de Orde van de Nederlandse Leeuw

Commandeur des Arts et des Lettres

Nieuwer-Amstel
11 juli 1932

Amsterdam
17 december 2025

Met buitengewoon veel liefde en bewondering nemen wij afscheid van onze senior choreograaf Hans van Manen. Hij was ons boegbeeld en onze inspirator. Als één van de grootste kunstenaars van onze tijd heeft hij een onuitwisbaar stempel gedrukt op de Nederlandse en internationale danskunst, en op ons gezelschap in het bijzonder. Generaties dansers heeft hij boven zichzelf doen uitstijgen. Elk van zijn ruim honderdvijftig creaties – uitgevoerd door meer dan honderd gezelschappen wereldwijd – draagt zijn onmiskenbare signatuur. Met een fenomenale muzikaliteit en een uitgesproken visie op menselijke relaties, erotiek en gelijkwaardigheid heeft hij de dans teruggebracht tot zijn essentie: puur, krachtig en tijdloos. Eenvoud is zijn adagium, zeggingskracht zijn forte – met één handbeweging of oogopslag laat hij zijn dansers een wereld aan gevoel oproepen. Zijn werk zal lang na ons voortleven.

Met Hans' overlijden verliezen wij één van onze belangrijkste 'familieleden', een man die ons – en vele anderen – voortdurend geïnspireerd heeft om het beste uit onszelf te halen en steeds heeft laten zien dat we het leven moeten vieren. Wij maken een diepe buiging voor hem en wensen zijn echtgenoot Henk en vele dierbaren heel veel sterkte toe.

Raad van Toezicht, directie, alle medewerkers en
oud-medewerkers van Nationale Opera & Ballet

Openbaar Afscheid

HANS VAN MANEN

Op maandag 22 december vindt het openbare afscheid plaats in Nationale Opera & Ballet, Amstel 3, Amsterdam. Tussen 8.30 en 10.30 uur is iedereen welkom om Hans van Manen een laatste groet te brengen.

De besloten afscheidsceremonie vindt diezelfde dag om 13.00 uur plaats en is te volgen via een livestream op: operaballet.nl/hansvanmanen

In kleine kring wordt Hans van Manen begraven.

Correspondentieadres, ook voor bloemen:

Henk van Dijk p/a Nationale Opera & Ballet
Waterlooplein 22, 1011 PG Amsterdam

Met groot verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze vriend

HANS VAN MANEN

11 juli 1932 17 december 2025

Met zijn choreografieën gaf hij vorm aan waar woorden vaak tekortschieten: schoonheid, scherpte en een onverbiddelijke eerlijkheid. Zijn werk was compromisloos, zijn blik helder, zijn nalatenschap onuitwisbaar. Wat hij achterlaat is geen verleden, maar een opdracht.

Stichting Hans van Manen Foundation zal zijn artistieke erfgoed met zorg, toewijding en liefde blijven bewaren, beschermen en uitdragen.

Ted Brandsen
Henk van Dijk
Oscar Hammerstein
Rien Meppelink
Han Ebbelaar
Rachel Beaujean, *directeur*

Met verdriet hebben wij kennisgenomen van
het overlijden van Hans van Manen.

Hans van Manen

11 jul 1932 — 17 dec 2025

Gedurende meer dan 65 jaar gaf hij met zijn visionaire en rebelse artistieke zeggingskracht vorm aan de dans in Nederland én wereldwijd.

Als medeoprichter van Nederlands Dans Theater heeft hij de basis gelegd voor een manier van denken over dans die nog steeds generaties danskunstenaars inspireert. Met diepe dankbaarheid en respect eren we zijn leven, zijn werk en zijn blijvende nalatenschap.

Onze gedachten gaan uit naar zijn nabestaanden en dierbaren. Wij wensen hen veel sterkte bij het verwerken van dit grote verlies.

Namens alle medewerkers en de Raad van Toezicht,

Emily Molnar – Artistiek directeur
Marc Pil – Zakelijk directeur

Nederlands Dans Theater

Zeer bedroefd zijn wij door het overlijden van

Hans van Manen

Hans van Manen was naast meester choreograaf ook een meester fotograaf. Het Rijksmuseum mocht in 2024 zijn fotografische oeuvre ontvangen. Eerder schonk Hans samen met zijn partner zijn collectie foto's van Robert Mapplethorpe aan het Rijksmuseum. De schenkingen van Hans van Manen hebben de fotografiecollectie van het Rijksmuseum naar een hoger niveau getild.

Hij zal voor altijd aan ons verbonden zijn. Wij zijn hem zeer dankbaar en zullen hem missen.

Wij wensen zijn partner en naasten veel sterkte met dit verlies.

Directie en medewerkers Rijksmuseum

✖
✖
✖

De gemeenteraad en het college hebben bedroefd kennisgenomen van het overlijden van

Hans van Manen

Als een internationaal gerespecteerde choreograaf en een groot vernieuwer van ballet en dans heeft hij decennia de cultuur in Amsterdam verrijkt. Wij zijn hem innig dankbaar voor de schoonheid en vervoering waar ook zovele Amsterdammers van hebben mogen genieten.

Wetende dat Hans van Manen zal voortleven in de vele balletten en de kunst die hij nalaat, wensen wij zijn nabestaanden en dierbaren veel sterkte met het verlies.

Namens de gemeenteraad en het college van burgemeester en wethouders,

Femke Halsema
Burgemeester van Amsterdam

Diepbedroefd hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Hans van Manen

Wij zijn hem dankbaar voor zijn innige vriendschap, de vele choreografieën die hij voor ons maakte en alle jaren van inspiratie en nauw samenwerken. Hans heeft ontelbare dansers gevormd, ook ons. We zullen hem ontzettend missen, als een onvervangbare vriend, inspirator en vernieuwer van de dans in en buiten Nederland.

Vorige maand was hij nog stralend aanwezig bij ons Nederlands Balletgala. Het bleek de laatste dansvoorstelling te zijn geweest die hij bijwoonde.

Wij wensen zijn man Henk, familie en vrienden sterkte toe bij het dragen van dit grote gemis.

Alexandra Radius en Han Ebbelaar,
mede namens het bestuur van
Stichting Dansersfonds '79

Als choreograaf en vriend zullen
we Hans missen. De Dinner Club met

Hans van Manen

en Henk van Dijk

Carel Blotkamp
Willemien Diekman
Karin Post
Peter Struycken

'C'est pas normal'

Renée van Leusden - Kersten

✰ Arnhem, 28 juni 1947
† 's-Hertogenbosch, 15 december 2025

echtgenote van
Huib van Leusden
✰ 27 augustus 1942 - † 14 juli 2022

Saar van Leusden
Hein, Roos

Hendrik van Leusden
Hélène van Leusden - Lathouwers
Rijk, Frederik, Claartje

Sterre van Leusden - Roskam
Abel Roskam
Fay, Beth

We nemen in besloten kring afscheid.

Correspondentieadres:
Postbus 2229, 5202 CE 's-Hertogenbosch

Met diep respect en grote dankbaarheid
voor het leven wat hij met ons deelde,
geven wij kennis van het vredig inslapen van
mijn onvergetelijke man, onze vader en opa

Ir. Jacques Willem van den Berg

Jaap

☆ Driebergen
2 december 1927

† Rosmalen
12 december 2025

Wij zijn dankbaar voor alle mooie herinneringen
die hij ons heeft nagelaten.

Rosmalen
Willemien van den Berg-Dorst

Arapoti PR Brazilië
Marika en Jan Willem Salomons-van den Berg

Amsterdam
Maarten van den Berg

Santo Domingo, Dom. Rep.
Jetta van den Berg

Utrecht
Titia van den Berg

en de kleinkinderen

Het afscheid vindt plaats in besloten kring.
In plaats van bloemen, wordt een donatie aan
Artsen zonder Grenzen zeer op prijs gesteld.

Correspondentieadres:
coöperatie DELA t.a.v. familie van den Berg
Rompertsebaan 48, 5231 GT 's-Hertogenbosch

And you, Jenůfa, don't cry!
Love must always endeavour over misfortune
to triumph

~ Leoš Janáček ~

Vol liefde en verdriet nemen wij afscheid
van onze celliste,
het hart van ons Jenůfa kwartet

Rosalie Ivanov-Seinstra

8 juni 1975 - 16 december 2025

Wij wensen Anton, Vera, Alina en familie
alle kracht en liefs.

Marjolein Dispa, Maartje Hetsen,
Laura Kieboom - van der Stoep,
Inge Laurijssens, Mintje van Lier,
Naomi Peters, Eke van Spiegel,
Catharina Ungvari, Marieke Verkleij

Mijn liefste lief is overleden

Elly

Elisabeth Eva Meijer-Visser

☆ Koog Aan De Zaan
4 januari 1937

† Blaricum
17 december 2025

Wilco Meijer

Ed Visser & Ada Montessori

Marianne Meijer-Jeronimus

Neven en nichten

De afscheidsdienst wordt gehouden op zaterdag 27 december om 14.30 uur in de aula van crematorium Laren, Weg over Anna's Hoeve 1 te Laren (NH).

Aansluitend is er gelegenheid om samen te zijn en herinneringen op te halen in de condoleanceruimte.

Volgens haar eigen wens is in alle rust
thuis overleden, onze geliefde moeder,
schoonmoeder en grootmoeder

Luc

Johanna Lucretia Geertruida
Bradshaw - de Winter

Echtgenote van Philip Bradshaw †

Nieuwer-Amstel
7 juni 1938

Den Haag
18 december 2025

Jennifer en Philip Gerzon - Bradshaw
Nina
Claire
Philip

Alison en Jonathon Regan - Bradshaw
Suzanna
Avelyn

Crematie vindt plaats in besloten kring

John Arthur Fentener van Vlissingen

Utrecht 04.03.1939 - Zeist 11.12.2025

echtgenoot van
Marine Fentener van Vlissingen - Comtesse de Pourtalès

vader en grootvader

Nicole & Fulvio, Robert-Jan & Paula, Brigitte & Jean-Michel

Jean-Paul, Elisa, Sam & Felicia, Pierre-Antoine, Louis,
Timothy, John, Christopher, Nathan

De uitvaart heeft in besloten kring plaatsgevonden.

In plaats van bloemen te sturen, kunt u John eren door zijn wereldwijde herbebossingsprojecten te steunen, een initiatief dat hij zeer waardeerde. De relevante informatie vindt u hieronder.

Domtorentjes B.V. IBAN NL47 RABO 0150 9558 47
Utrechtseweg 67, 3704 HB Zeist, Nederland

Ondernemend, Wijs, Humorvol, Familieman

Verdrietig zijn wij door het overlijden
van mijn lieve broer, onze oom en oudoom

John Fentener van Vlissingen

We zijn dankbaar dat hij nog zo lang in ons midden heeft mogen zijn.

Onze gedachten gaan uit naar Marine,
Nicole, Robert-Jan, Brigitte en hun kinderen.

Mary Ann Boumeester-Fentener van Vlissingen
Pamela en Erik
Huib † en Frédérique
Tijn en Bertina
Gilles en Heiltje
Mary Ann en Arent

Annemiek
Cisca en Joris
Marthe en Arent
Harold †

Alicia en Melle
Tannetta en Mike

En hun kinderen

BORON

Na een bevlogen leven is ons ontvallen

John Fentener van Vlissingen

Oprichter en leermeester

Met zijn ondernemerschap en langetermijnvisie legde hij het fundament onder onze groep van bedrijven en investeringen. Gedreven door een gevoel van verantwoordelijkheid bouwde hij deze op voor de volgende generaties.

Zijn scherpe blik, zijn bijzondere talent om mensen te verbinden en zijn persoonlijke overtuiging dat ondernemerschap begint bij vertrouwen en loyaliteit, zullen blijvend richting geven.

Zijn nalatenschap vormt de basis waarop wij voortbouwen.

Onze gedachten gaan uit naar zijn echtgenote, hun kinderen en kleinkinderen.

Namens de directie
BORON Management B.V.
Wilbert Broekman
Fokke Slottje
Maurice Roose

en alle medewerkers wereldwijd.

BCD

Wij rouwen om het verlies van

John Fentener van Vlissingen

Voorzitter Raad van Commissarissen BCD Holdings N.V.
(2004-2016)

Zijn visie en leiderschap heeft een familiebedrijf getransformeerd tot een wereldwijde marktleider. Zijn overtuiging dat *"in business, a finish does not exist"* heeft generaties geïnspireerd en blijft ons richting geven.

Wij eren zijn leven en betuigen ons oprechte medeleven aan zijn familie.

Namens de Raad van Commissarissen
BCD Holdings N.V.
Peter Wakkie
Voorzitter

BCD

Met groot verdriet herdenken wij onze oprichter

John Fentener van Vlissingen

Een baanbrekend leider die met zijn visie op innovatie, service en maatschappelijke betrokkenheid onze bedrijfscultuur heeft gevormd. Hij herinnerde ons er elke dag aan, in woord en daad, dat succes zijn waarde vindt in mensen en een hoger doel.

Zijn passie voor de toekomst en zijn toewijding aan het bouwen voor de volgende generaties vormen een nalatenschap waar iedere medewerker trots op is en die wij blijvend uitdragen.

Onze gedachten gaan uit naar zijn dierbaren en naar allen die wereldwijd door hem zijn geïnspireerd.

Namens de directie en alle medewerkers
BCD Travel, BCD Meetings & Events en Advito
Stephan Baars
Mike Janssen
Cees Batenburg

Na een ondernemend leven is overleden

John Fentener van Vlissingen

oud-vicevoorzitter Raad van Commissarissen van SHV Holdings
(1970-2011)

John was een bijzonder mens,
altijd betrokken bij het wel en wee van de vennootschap.
We zijn John dankbaar voor alles wat hij heeft bijgedragen aan SHV.

Onze gedachten gaan uit naar zijn echtgenote, kinderen en kleinkinderen.

Namens de Raad van Commissarissen
Annemiek Fentener van Vlissingen
Namens de Directie
Floris de Ryck

Utrecht, 11 december 2025

ROYAL DELFT 1653
KONINKLIJKE PORCELEYNE FLES

Met grote droefheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

de heer John Fentener van Vlissingen

Lid van onze Raad van Commissarissen gedurende meer dan 15 jaar

Gedurende zijn jarenlange betrokkenheid was hij een inspirerende en visionaire kracht binnen onze organisatie. Met zijn inzicht en toewijding heeft hij bijgedragen aan het behoud en de ontwikkeling van het eeuwenoude ambacht van Delft Blauw. Zijn passie voor cultureel erfgoed en zijn onvermoeibare inzet hebben Royal Delft – de Koninklijke Porceleyne Fles - geholpen zich te blijven ontwikkelen en bloeien. Daarmee heeft hij het erfgoed voor toekomstige generaties helpen behouden.

Wij zijn hem bijzonder dankbaar voor zijn vertrouwen, advies en steun, en zullen zijn betrokkenheid en leiderschap zeer missen. Wij zijn dankbaar dat wij hem zo lang in ons midden hebben mogen hebben.

Onze gedachten gaan uit naar zijn echtgenote, hun kinderen en kleinkinderen.

Namens Raad van Commissarissen
Royal Delft
Marc Udink
H.K.H. Margarita Prinses de Bourbon de Parme
Sarah de Clercq
Jean-Paul Honegger
Patrick Grasso
Wilbert Broekman
Mede namens oud-commissarissen

ROYAL DELFT 1653
KONINKLIJKE PORCELEYNE FLES

Met verdriet hebben we kennisgenomen van het overlijden van

de heer John Fentener van Vlissingen

Grootaandeelhouder, voormalig Commissaris en vooral dierbare supporter

Zijn geloof in het belang van cultureel erfgoed en innovatie heeft ons bedrijf op diepgaande wijze gevormd. Door te investeren in Royal Delft - de Koninklijke Porceleyne Fles - heeft hij het eeuwenoude ambacht van Delft Blauw voor toekomstige generaties veiliggesteld en ervoor gezorgd dat deze iconische Nederlandse traditie kan blijven floreren in een moderne wereld.

Met grote dankbaarheid gedenken wij zijn warme betrokkenheid, visie en continue toewijding aan Royal Delft Group. Tot op het laatste moment heeft hij Royal Delft bezocht en zijn enthousiasme met alle collega's gedeeld.

Onze gedachten gaan uit naar zijn echtgenote, de familie en allen die hem dierbaar waren.

Namens bestuur en (oud-)collega's
Royal Delft Group

Met groot respect nemen wij afscheid van

John Fentener van Vlissingen

Visionair ondernemer en betrokken aandeelhouder

Wij zijn hem dankbaar voor het vertrouwen dat hij ons schonk en voor de toegang tot zijn uitzonderlijke expertise, jarenlange ervaring en wereldwijde netwerk. Met vijftig jaar ondernemerschap gaf hij onze bedrijven een vliegende start én blijvende richting voor verdere ontwikkeling.

Zijn nalatenschap leeft voort in de ondernemingen die hij mede vormgaf en in de waarden die hij ons heeft meegegeven: partnerschap, verantwoordelijkheid en een langetermijnvisie.

Onze gedachten zijn bij zijn echtgenote, kinderen en kleinkinderen.

Namens de directies en medewerkers

Envalue
KATE Innovations
Omniboxx
Previcus
Dotslash Utrecht
NVP
Pragma
iBOOD
Omniboost

Met verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

John Fentener van Vlissingen

(1939–2025)

Wij zijn hem dankbaar voor zijn betrokkenheid, vertrouwen en de wijze waarop hij ons de afgelopen jaren heeft ondersteund. Zijn visie, ondernemerschap en lange-termijn perspectief zijn van grote betekenis geweest voor onze organisaties.

Wij herinneren hem met respect en waardering. Onze gedachten gaan uit naar zijn familie en naasten.

NIPA Capital
Hotel V
Conscious Hotels

Met groot respect hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

John Fentener van Vlissingen

John leverde een grote bijdrage aan de bewustwording dat familiebedrijven de ruggengraat van onze economie zijn. Tot het einde bleef hij een rasondernemer met een niet-aflatende inzet voor het Nederlandse bedrijfsleven en voor maatschappelijke doelen.

Met zijn betrokkenheid bij de Stichting Familie Onderneming en de Familiebedrijven Award gaf hij familiebedrijven de erkenning die zij verdienen. Wij zijn hem daarvoor zeer dankbaar.

Onze gedachten gaan uit naar zijn familie en dierbaren.

Namens de bestuurs- en juryleden
van de voormalige Stichting Familie Onderneming

Met verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

John Fentener van Vlissingen

Een groot mens met een groot hart

Wij zijn hem dankbaar dat wij zijn wens mogen voortzetten om kwetsbare kinderen steun en toekomstperspectief te bieden.

Zijn idee om medewerkers over de hele wereld zelf initiatief te laten nemen en deze financieel te ondersteunen, was uniek. Het vormt een blijvend voorbeeld van zijn betrokkenheid bij de next generation.

Namens het bestuur
John & Marine van Vlissingen Foundation

Met grote dankbaarheid en respect herdenken wij

John Fentener van Vlissingen

Voorzitter John & Marine van Vlissingen Art Foundation

Als steunpilaar voor de culturele sector met een groot hart voor de kunsten en bijzonder gevoel voor jong, veelbelovend talent van velerlei disciplines.

John was trouw, recht door zee, groots, geestig en blijft een grote inspiratiebron voor ons allen.

Namens het bestuur
John & Marine van Vlissingen Art Foundation

Met veel respect nemen wij afscheid van

John Fentener van Vlissingen

Sinds 1982 was hij nauw betrokken bij het J.M. Fentener van Vlissingen Fonds, dat sinds 1971 de Boerhaaveprijs mogelijk maakt. Met deze prijs liet hij het diepe respect van zijn vader, de heer J.M. Fentener van Vlissingen, voor de medewerkers van het UMC Utrecht voortleven.

Zijn betrokkenheid, waardering voor mensen en blijvende nalatenschap zullen wij met zorg blijven uitdragen.

Namens het bestuur
J.M. Fentener van Vlissingen Fonds

Met verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

J.A. Fentener van Vlissingen

Gedurende 34 jaar was hij voorzitter van onze stichting. Onder zijn inspirerende leiding groeide en professionaliseerde het fonds, waarmee hij een blijvende bijdrage leverde aan onze missie. In december 2020 trad hij terug als voorzitter, maar zijn visie en betrokkenheid blijven ons tot op heden richting geven.

Wij denken met grote dankbaarheid aan hem terug en wensen zijn naasten veel sterkte in deze moeilijke tijd.

Namens het bestuur
Mr. August Fentener van Vlissingen Fonds
V.J. Boumeester

Met groot respect gedenken wij

John A. Fentener van Vlissingen

John Fentener van Vlissingen is bijna veertig jaar bestuurslid geweest van Fondation Custodia, de stichting waaraan Frits en Jacoba Lugt-Klever in 1947 hun in Parijs bewaarde kunstcollectie hebben toevertrouwd.

Met zijn scherpe visie en prudente financiële beleid heeft John Fentener van Vlissingen, als plaatsvervangend penningmeester van 1976 tot 1981 en als penningmeester van 1981 tot 2014, een bijzonder belangrijke bijdrage geleverd aan het behoud, de uitbreiding en de toegankelijkheid van de Collection Frits Lugt. Wij zijn dankbaar voor zijn jarenlange betrokkenheid en toewijding.

Edgar du Perron
Voorzitter bestuur Fondation Custodia

Stijn Alsteens
Directeur Fondation Custodia – Collection Frits Lugt

Met verdriet heeft PAN Amsterdam kennisgenomen van het overlijden van

John Fentener van Vlissingen

Als een van de grondleggers van PAN Amsterdam in 1987 was hij van onschatbare betekenis voor het ontstaan en de ontwikkeling van de kunstbeurs.
Zijn visie, betrokkenheid en persoonlijke toewijding vormden het fundament voor PAN Amsterdam.
Wij zijn John Fentener van Vlissingen dankbaar en zullen hem met grote waardering in herinnering houden.

Namens PAN Amsterdam
Mark Grol - Managing Director
Roberto Payer – Raad van Commissarissen PAN Amsterdam
Ad 's-Gravesande – Stichtingsbestuur PAN Amsterdam

'De herinnering aan goede mensen koesteren,
is dat al met al niet beter dan ambitieus zijn?'

Vincent van Gogh aan zijn zus Willemien,
Saint-Rémy-de-Provence, 2 juli 1889

We betreuren het overlijden van onze dierbare vriend en steungever

John Fentener van Vlissingen

Ons medeleven gaat uit naar zijn familie en dierbaren.

Directie en medewerkers van het Van Gogh Museum

Bestuur van het Van Gogh Museum Fonds en
de leden van de Yellow House Circle

Met verdriet hebben wij kennisgenomen
van het overlijden van

JOHN FENTENER VAN VLISSINGEN

Zijn betrokkenheid bij kunst en cultuur was van grote betekenis, voor Nederland, maar in het bijzonder voor onze stad Utrecht. Een stad die voor hem van grote betekenis was. Dankzij de steun van de John & Marine van Vlissingen Art Foundation hebben wij als Centraal Museum onze collectie kunnen verrijken met bijzondere aanwinsten. Zijn nalatenschap draagt blijvend bij aan het behoud, de ontwikkeling en de zichtbaarheid van cultureel erfgoed.

Onze gedachten gaan uit naar zijn vrouw Marine, hun kinderen, kleinkinderen, familie en naasten.

Bart Rutten, Marco Grob en medewerkers
van Centraal Museum Utrecht

Verdrietig om het overlijden van

John Fentener van Vlissingen

in dierbare herinnering aan zijn levenslange vriendschap met Albert Mattart

Albert † en Anneke †
familie Mattart

Met grote verslagenheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

John Fentener van Vlissingen

Gedurende 18 jaar was hij voor ons een grote inspirator, klankbord en vriend.
Als mede-initiatiefnemer van de Familieprijzen Award heeft hij een blijvende indruk achtergelaten binnen Big Improvement Day.

Wij zullen hem enorm missen.

Ralph van Hessen

Verdrietig zijn wij door het overlijden van

John A. Fentener van Vlissingen

Het Rijksmuseum verliest in John een betrokken vriend. Met zijn Fonds Beukenhorst droeg hij jarenlang bij aan bijzondere educatieve projecten. In 2015 organiseerde het Rijksmuseum een belangrijke tentoonstelling van landschapstekeningen uit de indrukwekkende verzameling van John en Marine.

Hij zal voor altijd aan ons verbonden zijn. Wij zullen hem missen.

Wij wensen zijn familie en iedereen die hem liefhad veel sterkte met dit verlies.

Directie en medewerkers Rijksmuseum

Advertentie

Druk jouw stempel op morgen

Zet je volgende carrièrestap met YER

Detachering • Recruitment • Consultancy

Scan de QR-code en bekijk alle vacatures
www.yer.nl/nrc

Finance Director

Bedrijf | Madre Brava is een internationale NGO met een missie: 100% duurzaam, gezond en betaalbaar voedsel voor iedereen. Zij versnellen de overgang naar plantaardige eiwitten en pakken de impact van veeteelt op klimaat en gezondheid aan. Functie | Word de architect van de financiële fundering. Vanuit Nederland ben jij de strategische rechterhand van de COO en leid je Madre Brava door de scale-up fase. Jij combineert visie en leiderschap met een flexibele, parttime agenda. Floreer jij in een dynamische omgeving en wil je jouw expertise inzetten voor mondiale impact?

Hybride | Non-profit | Hbo
+5 jaar | Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:
Mark Jan de Graaf, +31 6 330 206 98

Business Partner (ondernemer)

Bedrijf | Hovingh & Partners is dé autoriteit in sales- en onderhandelingstechnieken. Met een bewezen formule, sterke reputatie en ervaren team bieden zij commerciële professionals de kans om hun eigen praktijk te bouwen en organisaties naar een hoger niveau te tillen. Functie | Word Business Partner en start jouw onderneming! Jij bent een salesleider met drive, ondernemersgeest en coachend vermogen. Je helpt organisaties groeien, werkt met C-level én frontline teams, en bouwt aan je eigen succes met Hovingh & Partners als krachtige basis.

Hybride | Consultancy | Wo/bachelor
+10 jaar | Ondernemend verdienmodel

Contactpersoon YER:
Janne Knipping, +31 6 23 64 28 87

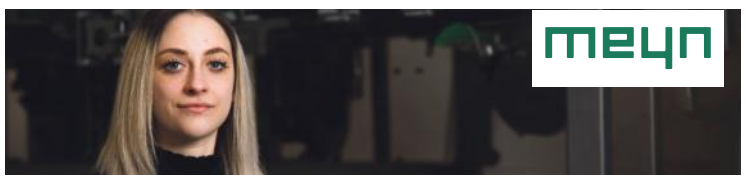

Supply Chain Specialist

Bedrijf | Locomotive Furniture is een meubelproducent die exclusieve meubels ontwerpt in Nederland en produceert in Italië en Indonesië. Gericht op de Amerikaanse markt, staat het bedrijf bekend om zijn kwaliteit en vakmanschap, met een ambitieus team dat impact maakt in de industrie. **Functie** | Als Supply Chain Specialist coördineer je de internationale supply chain van ontwerp tot levering, werk je samen met teams in Nederland, Italië en Indonesië, en krijg je de vrijheid om ideeën en verbeteringen door te voeren in een internationale omgeving.

Haarlem | Wholesale | Hbo
+5 jaar | Goede arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:
Floor Wierper, +31 6 245 242 53

Product Manager

Company | Meyn is a leading partner in the poultry processing industry, with expertise, equipment, systems, and services available worldwide. They are proud of their collaboration with renowned companies in over a hundred countries. Function | You will manage your product portfolio and lead new products and updates through the NPI process. You will work closely with the Chief Engineer and a multidisciplinary team to define technical solutions based on customer needs. Are you driven and analytical with a passion for innovation? Apply now and play a key role!

Oostzaan | Manufacturing | Bachelor
3-5 years | €80,000 - €115,000/year

Contact person YER:
Kim Steenkamp, +31 6 515 278 12

YER. Al bijna 40 jaar toonaangevend in topfuncties binnen het hogere segment.

YER
ambitions in motion

OPINIE & DEBAT

Is een beetje warmte te veel gevraagd?

In ons rijke land bevriezen daklozen op straat. *Michelle van Tongerloo* over de dagelijkse gevolgen van dit onrecht.

2/3

ILLUSTRATIE MARTIEN TER VEEN

& VERDER

2

Asielwet laat zien: we willen ons vooral zélf goed voelen, vindt *Thomas Hogeling*

4/5

Is handig en slim ook wijs en verstandig, vragen *Beatrice de Graaf* en *Rik Peels* zich af

6

Kom maar door met die ‘Spotify Wrapped’. *Bas Disco* wil weten waar je naar luistert

DAT MAG JIJ VINDEN

ILLUSTRATIE SUZAN HIJINK

Kleinschalige klopjachtjes

Thomas Hogeling
beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

Het voelt gek om strenge nieuwslezers en keurige politici met een uitgestreken gezicht 'asielnoodmaatregelenwet' te horen uitspreken, alsof het niet precies even kinderachtig is als het woord 'duizendmiljoenmiljard'. Ter opfrissing: in 2024 wilde het kabinet-Schoof een superstrenge noodwet over asiel, maar dat mocht niet omdat er geen noodsituatie was. Vooral Geert Wilders ging er helemaal van stampvoeten: „Ik wil het, ik wil het, ik wil het", riep hij de hele tijd, „anders doe ik niet meer mee."

De anderen probeerden hem te kalmeren: „Met een spoedwet kun je ook heel boos doen, Geert! Iedereen zal je dan net zo stoer vinden als met die noodwet, echt waar." Wilders moest er niets van hebben, dus de anderen gooiden het over een andere boeg: „Als je niet meer meedoet, gaan we tegen iedereen zeggen dat het jouw schuld is dat we moeten stoppen en dan mag je de volgende keer helemaal niet meer meedoen."

Wilders probeerde koppig te blijven kijken, maar voelde aan dat de anderen hem tuk hadden. Zijn lip trilde. „M-m-mag... mag het dan wel een beetje noodwet-achtig klinken?" Opgelucht dat hij eindelijk stopte met krijsen, kwamen de anderen nu Wilders tegemoet. „Natúúrlijk mag dat! Weet je wat? We noemen het gewoon asielnoodmaatregelenwet, hoe zou je dat vinden?"

Ruim een jaar later is Wilders alsnog boos weggelopen en mag hij inderdaad niet meer meedoen. Wel wist zijn PVV deze zomer nog de strafbaarstelling van illegaliteit in de asielnoodmaatregelenwet te fietsen. Een paar Kamerleden die tegen hadden willen stemmen, waren niet aanwezig bij de stemming en anderen stemden vóór zonder te begrijpen waarmee ze precies instemden.

Toen bleek dat húlp aan illegalen hierdoor ook strafbaar wordt, werden ze wakker. Die hulp wordt namelijk ook geboden door mensen die, hoe zal ik het eens zeggen, op ons lijken en het zou wel heel ironisch zijn als die het slachtoffer worden van deze wet. Doe met mensen zonder verblijfsvergunning wat je wil, maar wij moeten ons wel goed kunnen voelen over onszelf. Of zoals VVD-Kamerlid Queeny Rajkowski het verwoordde: „We zijn wel gewoon een netjes land".

En dus moest het wetsvoorstel worden aangepast. Er werd een zinnetje toegevoegd aan de asielnoodmaatregelenwet: „Deelnemen aan dit misdrijf, anders dan als pleger, is niet strafbaar." Het is het juridische equivalent van je fiets repareren met plakband. Er staat nu dat je door hulp te bieden nog steeds een misdrijf begaat, je krijgt er alleen geen straf voor.

Waar de Nederlander met z'n eindeloos gememoreerde kopje soep nog gerustgesteld wordt met een rammelende toevoeging aan de wet, moeten mensen zonder papieren het doen met toezeggingen van de demissionaire VVD-minister David van Weel. „De helderheid die ik schep, is dat dit niet gaat leiden tot grootschalige klopjachten in de samenleving", zei hij maandag tijdens het wetgevingsoverleg. Over kleinschalige klopjachtjes bleef hij op de vlakte.

Zo ging het voortdurend. Tegenstanders Lisa Westerveld (GL-PvdA), Jan Paternotte (D66) en Don Ceder (ChristenUnie) legden voor welke negatieve gevolgen deze wet volgens experts heeft, waarop de minister en zijn partijgenoot Rajkowski antwoordden dat het zo'n vaart niet zal lopen. Zo ligt er nu een wetsvoorstel waar betrokken instanties zoals de marechaussee, de IND, de politie en gemeenten tegen zijn. Omdat het onuitvoerbaar is en omdat experts waarschuwen voor negatieve bijeffecten, met name voor mensen die toch al in de verdrukking zaten.

Alsof het niet even kinderachtig is als 'duizendmiljoenmiljard'

En toch lijkt de wet er doorheen te komen. „We hebben nu samen met allerlei maatschappelijke organisaties voorkomen dat medemenselijkheid met kwetsbare mensen in onze samenleving strafbaar wordt", zegt CDA-Kamerlid Bart van den Brink trots op zijn LinkedIn, daarom zal „het CDA deze week instemmen met de novelle op de asielnoodmaatregelenwet". Maar onder zijn bericht staan tientallen reacties van kerken, ngo's en andere organisaties met dezelfde strekking: fijn dat u ons heeft gebeld, maar u heeft niet geluisterd. „Ingewikkelde politieke keuzes zijn aan de Tweede Kamer; kom er dan wel eerlijk voor uit dat je tot dit besluit bent gekomen ondanks alle adviezen", schrijft een woordvoerder van Amnesty International onder de post.

Je kunt jezelf geruststellen met het idee dat dit de laatste stuiptrekkingen zijn van het rancuneuze en amateuristische kabinet-Schoof, maar je krijgt er de professionele schijnheiligheid van het CDA voor terug.

OPINIE
Daklozen

Huisarts *Michelle van Tongerloo* ziet bij haar dakloze patiënten geregeld de gevolgen van het buiten slapen in de vrieskou. Gegarandeerde nachtopvang voor iedereen is een must.

In ons rijke land bevriezen daklozen op straat

Michelle van Tongerloo
is huis- en straatarts in Rotterdam.

ILLUSTRATIE MARTIEN TER VEEN

'Domme, witte hoer!" Mijn patiënt schreeuwt tegen me, terwijl ik voor hem door mijn knieën zak. Zijn voeten zijn zo opgezwollen door de nachten in de kou dat zijn huid is opengebarsten. Op meerdere plekken kijk ik rechtstreeks op zijn vlees, waar pus traag uit wegloopt.

Weerstand is een luxe die je verliest zodra je op straat leeft.

Terwijl ik de dode huid probeer weg te knippen, scheldt hij me uit en duwt me uiteindelijk weg. Maar ik neem het hem niet kwalijk. De winter maakt mijn dakloze patiënten op allerlei manieren killer, korter en feller.

Door de zwelling pasten zijn schoenen niet meer, dus liep hij verder op blote voeten, door regen en kou, op zoek naar een plek om te liggen. Onder bruggen, tegen muren, in portieken - plekken die nooit voor een menselijk lichaam bedoeld zijn. Daar kiest de kou haar slachtoffers: onverschillig, bijna wiskundig, zonder oordeel.

Een eerste aanval lijkt onschuldig; een rilling, een trillende kaak, vingers die niet meer luisteren. Maar zodra het bloed onder de 35 graden zakt, bijt de kou. Eerst in de vingers, dan in de tenen. Ze worden gevoelloos, verkleuren, zwellen op en barsten vaak open. Wonden die op straat niet kunnen genezen en alleen maar dieper ontstoken raken.

Fors alcoholgebruik

Er zijn meer winterse risico's voor dakloze mensen. Vocht dat uit asfalt omhoog trekt slaat neer in de longen. Hartritmestoornissen, hoge bloeddruk, hartfalen, overigens ook doordat sommigen zich door fors alcoholgebruik warm proberen te wanen: in de winter zie ik het frequent.

Maar de ernstigste schade is onzichtbaar. Als niemand je ziet, zelfs niet wanneer je in de vrieskou midden in de stad ligt, vreet dat langzaam maar zeker aan het gevoel dat je ertoe doet.

Buiten slapen is dan ook geen slapen, het is waken in horizontale vorm. Naast het lichaam raakt ook de geest uitgeput. Gedachten worden troebel, angsten groter, wanen sterker. Trauma's worden niet verwerkt, maar herhalen zich dag na dag, tot de hersenchemie volledig ontregeld is. In het uiterste geval kan de kou dan meespelen bij het ontstaan van zware psychische klachten, zoals bijvoorbeeld psychosen.

De gevolgen van daklоosheid zijn dus niet alleen menselijk, maar ook maatschappelijk voelbaar. Een dakloze kost de samenleving gemiddeld tussen de 30.000 en 85.000 euro per jaar. Geld dat op gaat aan ziekenhuiszorg, maar ook aan de constante cyclus van ggz, bemoeizorg, politie, schuldhulpverlening, en noem het maar op.

Al jaren komen er in Nederland steeds meer daklozen bij. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek waren het er vorig jaar zo'n 33.000. Het werkelijke aantal zou wel eens aanzienlijk hoger kunnen liggen. Een extrapolatie door daklоosheidsdeskundige Nienke Boesveldt van een recente telling die ook 'verborgen' daklоosheid meeneemt, suggereert dat het er inmiddels bijna 80.000 zouden kunnen zijn. Een grove berekening van het maatschappelijke kostenplaatje: tussen de 2,4 miljard en 6,8 miljard euro per jaar.

Niet voor niets tonen talloze onderzoeken aan dat Wonen Eerst - een concept waarbij een dakloze eerst een eigen leefruimte krijgt, voordat hulpverleners bekijken wat nog meer nodig is - loont: iedere geïnvesteerde euro levert 2,50 euro op.

In Nederland wordt het concept echter nog maar heel mondjesmaat toegepast. We hebben een Nationaal Actieplan Daklоosheid, dat 65 miljoen euro per jaar uittrekt voor het streven om uiterlijk in 2030 een einde aan de daklоosheid te maken. Sinds het verschijnen van het plan eind 2022 is het aantal dakloze mensen echter alleen maar toegenomen. Iedere vorm van landelijke regie ontbreekt: het Rijk bepaalt wát er moet gebeuren, maar lokale politiek beslist hóe.

Dat is precies waar het nu vastloopt. Laat me je even meenemen naar Rotterdam. Wat kan je daar doen als je dakloos bent? Hoe kom je weer van de straat?

De eerste stap is melden bij Centraal Onthaal, een gemeenteloket dat alleen doordeweeks in de ochtend geopend is. Daar bepaalt men met een vragenlijst of je recht hebt op opvang. Ongedocumenteerden hebben dat sowieso niet. Arbeidsmigranten soms tijdelijk, maar alleen onder voorwaarden. En 'zelfredzame' dakloze Rotterdammers - zonder ernstige psychische problemen of verslaving - komen ook niet in aanmerking.

Als je wél recht hebt, beland je op een wachtlijst, waar nu zo'n honderd mensen op staan. Als er een bed vrij komt, wordt de bovenste op de lijst gebeld. Maar op straat raakt je telefoon snel kwijt, gaat hij kapot of kun je geen plek vinden om hem op te laden. Wanneer het je toch lukt op te nemen, moet je direct naar de opvang waar een bed is vrijgekomen. Dat kan overal in Rotterdam zijn, dus misschien moet je kilometers lopen. Best een klus, zeker als je psychische problemen hebt, of onderweg wordt afgeleid door een bolletje crack. Lukt het een paar keer niet op tijd te verschijnen, dan kan je weer van de lijst worden afgehaald. Dan had je die plek blijkbaar niet echt 'nodig'.

Voor de afvallers rest de winteropvang op een industrieterrein ver buiten de stad. Mits de gevoelstemperatuur onder nul is, mag iedereen er slapen. Is het één graad te warm, dan mogen de dakloze mensen een dag later weer op de nog bevroren grond liggen.

Menselijkheid

Dit op- en aftuigen kost zowel dakloze mensen als personeel veel energie. Waar vind je de daklozen om hen te zeggen dat de winteropvang open of juist dicht gaat? Hoe slaap je veilig, als je tentje of slaapzak gestolen of in beslag genomen zijn terwijl je binnen sliep? Hoe behoud je menselijkheid in een systeem dat draait om voorwaarden, drempels en temperatuursgrenzen?

En dus word ik in deze tijd vaak uitgescholden. Ik beschouw het inmiddels als onderdeel van mijn werk. Want de reactie van mijn patiënten is veel normaler dan dat er in een rijk land op straat mensen bevriezen tussen de overvolle vuilnisbakken.

Structurele, gegarandeerde nachtopvang voor iedereen is een menselijk minimum. Koppel dat aan een ambitieus 'Wonen Eerst'-beleid dat daklоosheid voorkomt en doorbreekt. Warmte zou tenslotte geen gunst moeten zijn. Een samenleving die het nalaat haar inwoners warm te houden, betaalt hier elke dag de prijs voor.

Je moet direct naar de opvang komen. Best een klus, zeker als je psychische problemen hebt, of onderweg wordt afgeleid door een bolletje crack

Advertentie

SciencePlatform
AcademicTransfer-NRC Carrière

Hanze
Hanze Groningen
Lector Ondernemen in Verandering
Geef richting aan betekenisvol ondernemerschap met praktijkgericht onderzoek
www.scienceplatform.nl/357041

NIVEL
Kennis voor betere zorg
Nivel
Junior onderzoeker 'palliatieve zorg'
Onderzoek naar palliatieve zorg
www.scienceplatform.nl/357039

Trimbos instituut
Netherlands Institute of Mental Health and Addiction
Trimbos-instituut
Lid Raad van Toezicht
Profiel Innovatie & Digitalisering. Ervaren, ondernemend, bedrijfsmatig
www.scienceplatform.nl/357030

Benieuwd welke wetenschappelijke functies passen bij jouw CV?
Doe de CV Match op AcademicTransfer!

Wil je werken in de wetenschap? Gebruik de url in de vacatures.
Meer informatie? Neem contact op via 020-755 3055 | carriere@nrc.nl

SciencePlatform wordt mogelijk gemaakt door
ACADEMICTRANSFER
nrc carrière
samen ambities waarmaken

nrc
ZATERDAG 20 DECEMBER & ZONDAG 21 DECEMBER 2025

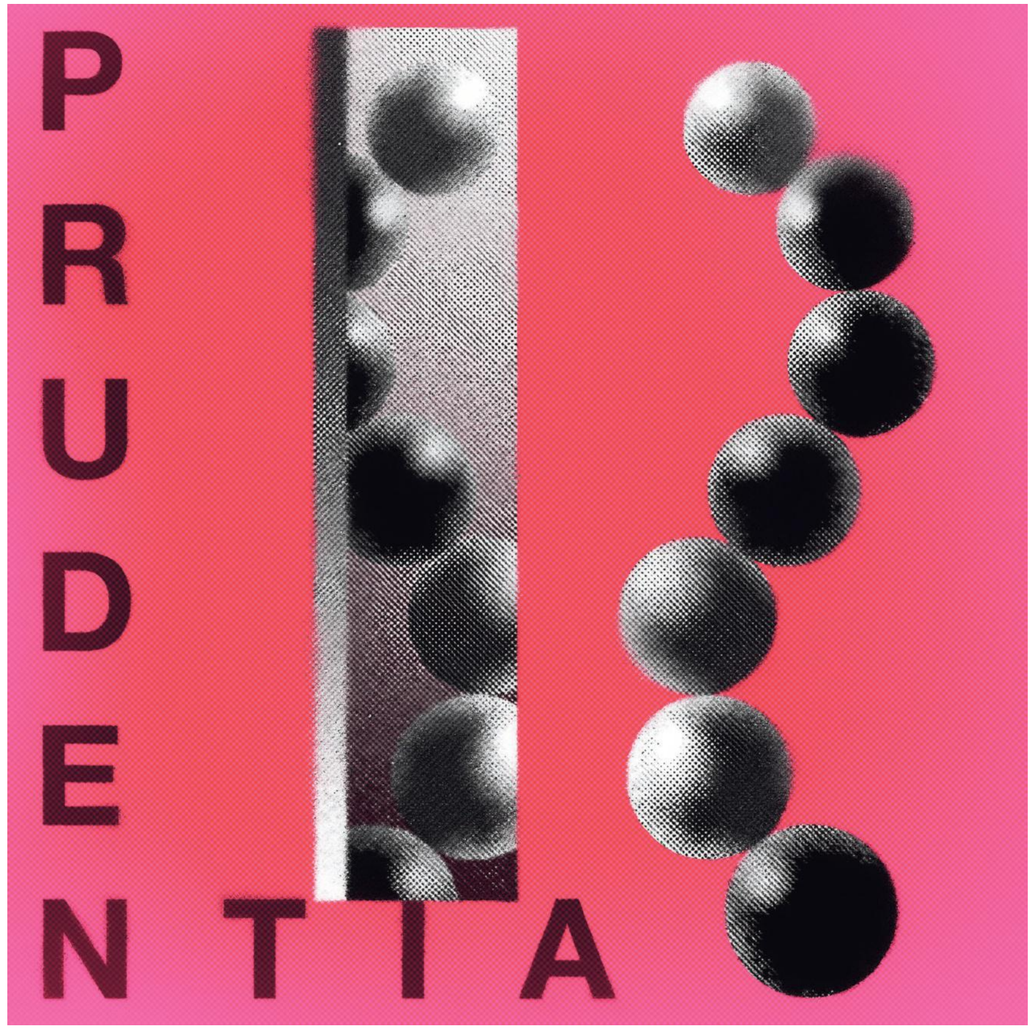

Beatrice de Graaf is faculteitshoogleraar en bekleedt de leerstoel Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit Utrecht.
Rik Peels is hoogleraar en bekleedt een onderzoeksleerstoel godsdienstfilosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam.
Ze werken samen bij onderzoeksconsortium Adapt!

Serie | *De zeven klassieke deugden in de politiek*

In deze serie verkennen Beatrice de Graaf en Rik Peels de rol die de zeven klassieke deugden nog kunnen spelen in de politiek.

Nieuwe politiek is niet slim en handig, maar prudent

Het gaat te vaak over handige politici, zien *Beatrice de Graaf* en *Rik Peels*. Het zou moeten gaan over het goed - prudent - inzetten van de andere deugden: wat is in deze situatie rechtvaardig, moedig en barmhartig?

OPINIE
Politieke deugden

Illustratie
Anne van Wieren

Is iets dat slim of handig is daarmee ook ‘wijs’ of ‘verstandig’?

Wat is slim en wat is handig in de politiek? Je hoeft maar een gemiddelde podcast over politiek aan te zetten om te horen wat de definitie van slim en handig is. Journalisten en opiniemakers buitelen al jaren over elkaar heen om te duiden welke politicus nu weer een ‘goede spin’ heeft gegeven dan wel een domme blunder heeft begaan. De spindoctors houden er niet over op ‘hoe Wilders iedereen weer schaakmat zette’, waarom Caroline van der Plas ‘zo’n goede lelijke spin had’, en ‘hoe buitengewoon gewiekst het was om de als scheldwoord bedoelde bejegening ‘palingpopulist’ om te vormen tot een geuzennaam’. Hiermee willen we niet beweren dat een dosis handigheid en een portie gevatte kwinkslagen er niet toe doen. Het behoort inmiddels tot het basispakket van een aanstormende politicus om z’n publiek tenminste een beetje te kunnen mennen, en de streken van zijn collega’s minimaal te kunnen pareren.

Maar waarom gaat het in het publieke en politieke debat vrijwel alleen nog maar over *deze* vorm van slimheid? Want, zo zou je je kunnen afvragen, is iets dat slim of handig is daarmee ook ‘wijs’ of ‘verstandig’? (Spoiler: nee, meestal niet). Opnieuw bieden de klassieke deugden uitkomst. Eeuwenlang waren die deugden immers een soort waterpas, waarmee burgers elkaars gedragingen en keuzes konden beoordelen - en die van hun leidslieden. De deugd van *prudentia* was daarbij een cruciale graadmeter.

Dat *prudentia* niet hetzelfde is als handigheid of slimheid, blijkt al uit wat de grote dertiende-eeuwse filosoof en theoloog Thomas van Aquino in zijn *Summa Theologiae* zegt: ‘*Prudentia* is niet in het ken- maar in het streefvermogen.’ (Dat was overigens een verdere uitwerking van wat acht eeuwen daarvoor de wellicht nóg grotere filosoof en theoloog Augustinus ook al had aangestipt: dat ‘verstandigheid de kennis is van wat men moet nastreven of vermijden’). Het gaat bij *prudentia* kortom niet om hoe gewiekst je bent, maar waar die slimheid op gericht is. Dat betekent dus dat al ons gekeuvel over wel of geen goede spins de plank volledig misslaat. Het is net alsof je bij een verkeersslachtoffer eerst eens gaat kijken of de haren wel netjes gekamd waren voordat je de patiënt naar het ziekenhuis brengt.

Daarom doen we opnieuw een poging om de rijkdom van die klassieke deugden in de schijnwerpers te zetten. In de hoop dat tenminste één journalist of spindoctor, één podcast of talkshow voortaan anders omgaat het predicaat ‘slimheid’ of ‘handigheid’ bij een politicus.

Een intellectuele deugd

Want wat is *prudentia* nu echt? Het is een complexe deugd. Dat begint al bij de vraag hoe we het woord moeten vertalen. Nederlandse weergaven lopen uiteen van ‘voorzichtigheid’ en ‘kennis’ tot ‘praktische wijsheid’. Inhoudelijk gaat *prudentia* om het vermogen om tussen goed en slecht handelen te onderscheiden in een concrete situatie, dat wil zeggen: op een bepaald moment, op een specifieke plaats, onder unieke omstandigheden. Je zou de term *prudentia* dan ook misschien wel het beste kunnen vertalen met ‘de gave des onderscheids’.

Hoewel het een van de zeven klassieke morele deugden is, heeft *prudentia* dus een sterk intellectuele dimensie (hoewel dat niet de enige dimensie is!). We bespreken deze deugd daarom ook als laatste van de vier kardinale deugden, na *temperantia*, *fortitudo* en *iustitia*: hij is nodig bij elke andere deugd, namelijk om het juiste midden te ontwaren tussen twee ondeugdzame uitersten, bijvoorbeeld moed als midden tussen lafheid en roekeloosheid en geloof als midden tussen cynisme en goedgelovigheid. De Middeleeuwse scholastici noemden dat *medium rationis*: het midden van de rede.

Net als bij *temperantia* is *prudentia* dus een meta-deugd (volgens de Griekse filosoof Epicurus is het zelfs de grondslag van alle andere deugden, maar daar kun je over redetwisten). Of, om het even Aristotelisch te formuleren, *prudentia* biedt een kader om de andere deugden te kunnen toepassen, zoals Thomas van Aquino ook al opmerkte. Opnieuw zien we dus hoe de deugden samenhangen: ze zijn onderscheiden, maar krijgen pas echt betekenis in relatie tot de andere deugden.

Wat doet *prudentia* dan met die deugden? Het past algemene principes op een concrete situatie toe maar weet daarbij ook het unieke van de omstandigheden mee te nemen. *Prudentia* behelst en impliceert dus een hele serie andere vermogens, zoals het vermogen om een situatie snel in te schatten (*sollertia*), om de gevolgen van handelingen te voorzien (*providentia*), om kennis en ervaringen van anderen serieus te nemen (*docilitas*) en om je dingen accuraat te herinneren (*memoria*).

De goede bedoelingen voorbij

In de kunst is de allegorische personificatie van *prudentia* een vrouw met in haar ene hand een spiegel en in haar andere hand een slang. Dat is niet toevallig: de spiegel verwijst naar zelfkennis, een klassiek thema in de oudheid (boven het orakel van Delphi stond: Ken uzelf) en de christelijke theologie (zie de eerste pagina’s van Johannes Calvijns *Institutie*). De slang verwijst naar Mattheüs 10:16, waar Jezus zijn volgelingen oproept niet alleen argeloos als duiven maar ook arglistig als slangen te zijn. Beiden - zelfkennis en slimheid - zijn vereisten voor *prudentia*.

Zo klinkt de deugd *prudentia* misschien wat abstract en wel heel rationeel. Maar het gaat om een concreet inschattingsvermogen van die andere deugden: van wat rechtvaardig is, van wat moedig is, en van wat barmhartig is *in een concrete situatie*. Als je in de politiek die inschatting niet goed maakt - ook al had je de allerbeste bedoelingen en het meest zuivere engagement - dan heeft dat alsnog verstrekkende maatschappelijke gevolgen.

Als politieke spin een doel dient waaruit ware liefde voor de gehele gemeenschap blijkt, dan was het een goede spin

Zo hebben diverse parlementaire en andere rapporten de internationale bankengemeenschap een gebrek aan ‘prudence’ verweten in 2008, 2011 en onlangs nog in 2023 en 2024. In een van die rapporten (afkomstig van het House of Lords) werd gesteld dat als de bankiers en financiers prudenter waren geweest, ze het financiële en psychische leed van vele miljoenen mensen hadden kunnen voorkomen. Omgekeerd getuigde het van een grote mate van *prudentia* toen politieke en religieuze leiders in Zuid-Afrika in de jaren negentig niet voor een grote afrekening, voor Neurenberger tribunalen of een bijltjesdag kozen, maar besloten dat waarheids- en verzoeningscommissies het geëigende middel waren om in de post-apartheidssamenleving toe te werken naar heling.

Wedstrijdjes verbaal ver plassen

Hopelijk wordt de inhoud en richting van *prudentia* nu al wat meer duidelijk. Maar we doen er nog een schepje bovenop. Het gaat bij *prudentia* namelijk niet alleen om de intellectuele reflectie en de bezonnenheid waarmee je iets doet. Het gaat uiteindelijk niet om het gewiekste, handige ‘kennen’, maar om de diepste aard en het doel van je ‘streven’. Kortweg: het streven moet ‘goed’ zijn en niet ‘handig’. Als je dus echt een goede leider wilt zijn voor je gemeenschap, dan is ‘verstandigheid de liefde, die met schranderheid datgene uitkiest, waardoor ze bevorderd wordt boven datgene waardoor ze belemmerd wordt’. Aldus Augustinus, die vanuit die vierde, ook best gepolariseerde, eeuw weer eens de kern te pakken had. En Thomas sprak hem na: ‘Zo wordt de *prudentia* ook wel liefde genoemd, niet naar haar wezen, maar in zover de liefde beweegt tot verstandig handelen.’

Je kunt de proef van iemands *prudentia* gemakkelijk op de som nemen door de bovenstaande uitspraak om te draaien: ‘Men kan dus van de liefde zeggen, dat zij onderscheidt in zoverre zij het verstand beweegt tot onderscheiden.’ (Thomas). Dus, als een politieke spin een doel dient waaruit ware liefde voor de gehele gemeenschap blijkt, dan was het een goede spin. Denk aan het stikstofrapport van Johan Remkes uit 2022. De spin was: ‘Wat wel kan’ (de gelijknamige titel van het rapport). Er moesten harde keuzes gemaakt worden, piekbelasters moesten per direct uitgekocht worden en de stikstofneerslag diende voor 2030 gehalveerd te zijn. Er was best wat kritiek op de boude taal, maar er was een breed gedragen besef dat de aanbevelingen de gemeenschap dienden.

U kunt nu zelf de conclusie wel trekken: als een politicus alleen slim of handig is voor zijn eigen onmiddellijke gewin, als het een streek is om de ander snel even klem te zetten, en als er geen liefde voor de gemeenschap als geheel uit blijkt, dan gaat het om aftroeverij, niet om *prudentia*. De burger heeft uiteindelijk niets aan dat soort wedstrijdjes verbaal ver plassen. Kortom, slim en handig is oude politiek. Prudent de nieuwe. Te beginnen in de talkshows en podcasts.

INBOX

BRIEVEN

194 brieven (geplaatst 19) + **106** artikelen (geplaatst 9) = **300** inzendingen (geplaatst 28)

Illustratie
Cyprian Koscielniak

LEZERSBRIEVEN

Verstop je Wrapped-lijstjes vooral niet

Mijn vriendin vroeg laatst of we konden praten. Ze wilde haar Spotify Wrapped delen, en ze klonk nogal ernstig. Met het rood op haar wangen bekende ze aan mij, haar vriend de muziekjournalist, dat ‘Damage’ van Noano (alias van voetballer Noa Lang) en Ronnie Flex haar meestbeluisterde nummer was dit jaar. Ze behoort zelfs tot Langs 27 grootste fans, aldus de data.
Ik kende het nummer niet, maar dat was ook niet nodig. Je hoort muziek, het doet iets met je, en dat is alles. Misschien maak ik het wat te simpel, want popmuziek heeft alles te maken met identiteit, cultuur en de bredere context van de artiest en het genre, maar toch geloof ik graag dat wij mensen gewoon van mooi geluid houden.
De snobs vinden zulke lijstjes te performatief. Alsof sociale media an sich niet één groot theater zijn. Dan zijn muzieklijstjes goud waard tussen al het nepnieuws, pseudowetenschap en kapotgefilterde selfies.

Als december daar is, vraag ik in groepsapps naar mensen hun lijstjes. De meesten blijven stil. Misschien ken ik toevallig ook de overige 26 grootste fans van Noa Lang. Ze hoeven zich niet te verstoppen.
Ik denk dan terug aan toen ik mijn zesde verjaardag vierde, eind jaren 90. Mijn vader gaf mij ‘Pretty Fly (for a White Guy)’ van The Offspring op cd. Hét grote hitje van groep 3. Althans, dat dacht ik. Toen ik het nummer opzette, speelde een van mijn klasgenootjes spottend mee op zijn luchtgitaar, want wat bleek: ‘Blue’ van Eiffel 65 was waar de coole kids naar luisterden.
Nee, kom maar door met die lijstjes. Laat zien waar je blij van werd of wat je juist tot tranen bracht. Zo’n lijstje is echt. Ongefilterd. Geen gek die met voorbedachten rade een jaar lang luistert naar nummers buiten zijn smaak, hoop ik dan maar. Dus, kom maar door. Zo kunnen mensen zoals ik ook hun huiswerk doen voor het volgende feestje.
Bas Disco Groningen

AFSCHEID VAN VS

Trump is niet ‘de VS’

Op de middelbare school leerde ik dat we de geschiedenis niet moeten beschouwen als een spel van en tussen sterke leiders. Nee, geschiedenis, werd ons uitgelegd, is een stroom van wisselende ideeën, economische ontwikkelingen en belangen, technologische veranderingen, religieuze oprispingen, toevallige gebeurtenissen. Grillig en bepalend als mode en het weer. Net als in het verleden denken we dat de wereld van vandaag gedreven en verdeeld wordt door een stelletje ‘sterke’ kopstukken, dictators als Trump, Xi, en Poetin, die een kleine clique van invloedrijke ja-knikkers in hun greep hebben en via hen een groot deel van de bevolking. Ik neig langzamerhand ook naar die visie. Worden we niet heen en weer geschud en geschopt door de grillige en megalomane ‘deals’ en leugens van deze sterke mannen?
Daarom verbaas ik me over het gebruik van de termen ‘Rusland’, ‘VS’ en ‘China’. Afgelopen weekend schreef Alexander Rinnooy Kan nog in *NRC* (13/12) dat we ons moeten voorbereiden op een „afscheid van de VS”. Hij spreekt al van een rouwproces en wekt de indruk dat Trump de VS is. Maar hij verzuimt te wijzen op de diepe gespletenheid van de Amerikaanse bevolking, en dat de helft faliekant gekeerd is tegen Trump. De recente geschiedenis laat verder zien dat wat de ene president besluit door de volgende zoveel mogelijk ongedaan wordt gemaakt. Het is niet onwaarschijnlijk dat Trump over drie jaar (en misschien al eerder) van het toneel zal verdwijnen en alles weer helemaal anders wordt.
Ook Poetin zou zoiets kunnen overkomen, al is dat misschien iets te veel een wensgedachte. Maar die mogelijke wisseling van de machtige leiders zou ons iets meer hoop en vertrouwen kunnen geven voor de nabije toekomst en onze relatie met de VS en Rusland.
S. van der Geest Oud-Ade

6-7

Gebruik gewoon woorden

Er zijn in deze wereld grote mysteries. De Bermudadriehoek. Het monster van Loch Ness. Waarom sokken verdwijnen in de wasmachine. En dan is er nog een groter, hardnekkiger raadsel: mensen die *6-7* [six seven, op z’n Engels uitgesproken, red.] zeggen. Wie zijn ze? Waar komen ze vandaan? En vooral: hoe komen ze erbij?
Want waar de rest van de mensheid het simpel houdt met „zes tot zeven”, „ongeveer zeven”, „half zeven”, „tussen zes en zeven in”, daar duikt deze mysterieuze subgroep op met hun onverstoorbare, volkomen verwarrende *6-7*. Alsof ze in het geheim lid zijn van een exclusieve cult waarin getalletjes belangrijker zijn dan duidelijkheid. Het wordt nog mooier wanneer je vraagt wat ze ermee bedoelen. „Nou… *6-7*,” zeggen ze dan. „Ja maar wat is *6-7*?” „Gewoon. *6-7*.”
Kijk, op dat punt haak ik af. Het is alsof iemand je vertelt dat zijn favoriete kleur cirkel is. Of dat hij om tien over appel komt. Toch blijven deze mensen vasthouden aan hun heilige getalletjes, alsof ze persoonlijk door een hogere macht zijn aangesteld om de taal te verrijken met extra verwarring.
Ik pleit hiervoor: niet voor verbanning, niet voor heropvoeding, maar simpelweg voor één vriendelijk verzoek aan de *6-7*-zeggers van deze wereld: gebruik woorden. Hele woorden. Dat is waar ze voor gemaakt zijn. Tot die tijd blijft *6-7* vooral iets wat klinkt als een wiskundeprobleem waar niemand om vroeg en dat niemand wil oplossen.
Floris Ploos van Amstel (13) Utrecht

PERSOON IN HET NIEUWS

WIE
Volodymyr Zelensky

WAAROM
Na bijna vier jaar oorlog en onvoorstelbaar leed houdt Oekraïne nog steeds de Europese oostgrens.

HOE
Inkt en waterverf

Siegfried Woldhek

COLUMN
TESSA SPARREBOOM

Het paard, de panda en de bestseller

Al zolang mensen bestaan, lijden dieren daaronder. We hebben dieren gebrandmerkt, hormonen ingespoten, op straathoeken laten dansen en door gehaktmolens geperst. Alsof dat allemaal niet erg genoeg is, voeren we ze graag op als personages. Loop de Bruna in en je ontkomt niet aan de boeken over vossen, ooievaars en geiten met existentiële vragen.
Op dit moment staan er drie quasi-filosofische dierenboeken in de Bestseller 60. Ik schrijf ‘op dit moment’, maar vorige week gold waarschijnlijk hetzelfde, en in de aanloop naar Kerst zullen het er ongetwijfeld nog meer zijn. Op plek 31 staat Toon Tellegen met *Langzaam, maar zeker*, over de belevenissen van een slak en een schildpad. Op plek 55 staat *Grote Panda & Kleine Draak* van James Norbury. Goed, een draak is een fantasiedier, maar dat pleit Norbury, tevens auteur van de bestsellers *De reis van de wijze kat* en *De hond, de wolf en de maan*, niet vrij. En fier op plek 2 staat Charlie Mackesy met *Onthoud dit altijd*, het vervolg op de hit *De jongen, de mol, de vos en het paard*. In dit tweede deel is het viertal terug: „Ze hebben geen idee waar ze heen gaan of waar ze naar op zoek zijn. Wat ze wel weten, is dat het leven moeilijk kan zijn, maar dat ze van elkaar houden. En dat taartjes vaak het antwoord zijn.”

Iedere volwassene weet dat het ‘antwoord’ therapie is, of echtscheiding. Toch is Norbury volgens de omslagen van zijn boeken schrijver van „*adult fables*” en noemt Penguin Books de bestsellers van Mackesy „*adult non-fiction*”. In het onlangs uitgezonden datingprogramma *Onderweg naar liefde* geeft twintiger Mies haar date Mark een bundel van Tellegen. „Het zijn dierenverhalen, maar ook echt mooie verhalen voor volwassenen”, zegt ze. „Wat nice”, reageert Mark, die zichtbaar niet weet wat-ie ermee aan moet. „Maar het is dus eigenlijk officieel een kinderboekje?” Heel goed Mark, houd vast aan die intuïtie!
Zoals we eerlijk moeten zijn over wanpraktijken in slachthuizen, zo moeten we ook erkennen dat het niet normaal is om als volwassene een baanbrekende wijsheid te zien in een verhaal over een olifant die tevergeefs in een boom probeert te klimmen. Ook hebben we geen verdrietige reiger nodig om te snappen dat mensen ook weleens verdrietig kunnen zijn. In *De jongen, de mol, de vos en het paard* staat de volgende hallucinante zin: „De meeste oude mollen die ik ken, zouden willen dat ze minder naar hun angsten hadden geluisterd en meer naar hun dromen.” En de mier zou willen dat ze de brieven van de Belastingdienst tijdig had opengemaakt en de houtworm dat hij niet zo verslaafd was aan TikTok.

Dat is het vervelende aan al deze ‘dierenverhalen’: de dieren erin doen nooit iets dierlijks. Ze drinken thee, bakken cakes, gaan op reis en fluisteren elkaar ondertussen tegeltjeswijsheden toe („Probeer tijd te maken voor de kleine dingen”, zei Grote Panda. „Die zijn vaak het allerbelangrijkste.”). De panda had net zo goed een boktor kunnen zijn en de libelle net zo goed een wasbeer. Of al deze beesten hadden net zo goed mensen kunnen zijn en Johan, Isabel, Hans en Marijke kunnen heten, ware het niet dat de lezer dan nog sneller zou doorhebben wat een oersaaie, clichématige kitsch hij voorgeschoteld heeft gekregen.
Op de boekenapp Goodreads krijgen bovengenoemde boeken bizar veel sterren en lovende recensies van lezers. Ik heb daar maar één verklaring voor: dieren zijn schattig. Vooral de kinderboerderijexemplaren waar de eerder genoemde schrijvers mee aan de haal gaan. Zouden hun verhalen over bedwantsen of komodovaranen gaan, dan zou het misschien zo’n vaart niet lopen. Maar wie kan er nou één ster geven aan een eekhoorntje? Een eekhoorntje dat bovendien zegt dat je nooit de moed moet verliezen? En zo komen die megabestsellers er wel. Het is bij de beesten af.

Tessa Sparreboom is neerlandicus.

Advertentie

— over hoop bieden en overhoophalen —

de Over Hoop Prijs 2025

Voor wie, volgens u?

Wie bracht in ons land in het afgelopen jaar in de relatie tussen cultuur en maatschappij een grensverleggende en hoopgevende ontwikkeling tot stand?

Wie lanceerde, in positieve zin, een overhoophalend idee?

Stichting Over Holland beloont opnieuw het meest innovatieve en sympathieke initiatief met de Over Hoop Prijs van 25.000 euro.

Dien uw voordracht vóór **2 februari 2026** in via www.overhoop.org

Stichting Over Holland als ANBI stelt zich ten doel: het activeren van de relatie tussen cultuur en kunst, en de maatschappij, het bevorderen van de wetenschap van cultuur en kunst en het stimuleren van vernieuwende ontwikkelingen in de praktijk van en in het denken over cultuur en kunst, alsmede al hetgeen daarmee verband houdt of daartoe bijdraagt.

Thomas Schütte, 1985

Stichting Over Holland